

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Derleyen Rıfat N. Bali

Mazide Kalmış Bir Yaşam Tarzı: “Yahudi Mahalleleri”

Mazide Kalmış Bir Yaşam Tarzı:
“Yahudi Mahalleleri”

Derleyen Rıfat N. Bali

LIB
RA

LIB
RA

Mazide Kalmış Bir Yaşam Tarzı
"Yahudi Mahalleleri"

Derleyen:
Rıfat N. Bali

LİBRA KİTAP: 262

TARİH: 249

© Libra Kitapçılık ve Yayıncılık

Sayfa Tasarım: Güler Kızılelma

Kapak Tasarım: Cevdet Mehmet Kösemen

Ön Kapak Görseli: Üstte: Apollon Sinagogu, Kuledibi, 5 Ocak 1958.

Ortada: 1950'li yıllarda Bomonti Bira Bahçesi.

Murad Çobanoğlu arşivi.

Altta: Feriköy Pazarı'na giriş, Osmanbey.

Hayrettin Gürses arşivi.

Arka Kapak Görseli: Şişli Bet Israel Sinagogu.

1. Basım: 2018

2. Basım: 2018

ISBN 978-605-2380-65-9

Baskı ve Cilt:

Birlik Fotokopi Baskı Ozalit ve Büro Malzemeleri

Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.

Nispetiye Mah. Birlik Sokak No: 2

Nevin Arıcan Plaza

34340 Levent / İstanbul

Tel: (212) 269 30 00

Sertifika No: 20179

Libra Kitapçılık ve Yayıncılık Ticaret A.Ş.

Ebekızı Sokak Günaydın Apt. No: 9/2,

Osmanbey / İstanbul

Sertifika No: 15705

Tel: 212-232 99 04/05

Fax: 212-231 11 29

E-posta: info@librakitap.com.tr

© Her hakkı mahfuzdur. Bu kitabın hiçbir bölümü, metin kısmı, belgeler ve fotoğraflar, yazarın yazılı izni olmaksızın mekanik ya da elektronik metodlarla veya ileride icat edilecek sistemlerle hiçbir şekil ve biçimde iktibas edilemez, yeniden satış amacıyla fotokopi de dahil olmak üzere hiçbir sistemle çoğaltılamaz. Dergi, gazete veya radyo-TV'lerce yapılacak alıntılar veya kitapta yer alan belgelerle fotoğrafların bilimsel-akademik yayınlarda kullanılması, kaynak gösterilmesi şartıyla bu hükmün dışındadır.

Mazide Kalmış Bir Yaşam Tarzı
"Yahudi Mahalleleri"

Derleyen:
Rıfat N. Bali

YAZARLAR

Selim AMADO, 1935 yılında İzmir'de doğdu. İlk tahsilini Hâkimiyet-i Milliye İlkokulu'nda yaptı. Ortaokul ve liseyi Saint Joseph Fransız Lisesi'nde okudu. İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi ve Montpellier Üniversitesi Sanayi Eczacılığı Enstitüsü mezunudur. 1972 yılından beri yaşadığı İsrail'de çeşitli derneklerde faal oldu. Türkiyeliler Birliği'nin bülten ve internet sitesinde Türkçe, Ladino ve İbranice yazıları vardır. 6 Nisan 2018 tarihinde vefat etti.

Enver ARCAK, 1977 Ankara doğumlu bağımsız araştırmacı ve belgesel film yapımcısı. Bilkent Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü'nden mezun oldu. Üniversite yıllarında aldığı film ve video yapımı derslerini, mezuniyetinin ardından sinema konularındaki kurslara ve atölyelere katılarak sürdürdü. Çeşitli sualtı arkeolojik kazılarda ve deneysel arkeoloji projelerinde görev alan Arcak'ın, kent kültürü ve sinema konulu yazıları *Gazete Solfaso*'da ve kişisel blogu Aklına Estikçe'de yayınlanmaktadır.

Izak BARON, 1959 yılında İstanbul'da doğdu. Musevi 1. Karma İlkokulu'ndan sonra İstanbul Özel Alman Lisesi ve Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi'ni bitirdi. Çeşitli firmalarda finans yöneticisi olarak çalıştı. *Şalom* gazetesinde "Ağa Takılanlar" köşesini hazırlamaktadır. Evlidir ve iki kızı vardır.

Aysel Finanser BEHAR, 1944 yılında İstanbul'da doğdu. Sainte Pulchérie ve Notre Dame de Sion okullarından sonra İsviçre'de ekonomi okudu ve akabinde İngilizce ve Fransızca hocası oldu. On seneden beri Sharope blanco rumuzuyla Judeo-Espanyolca şiir, roman, çeviri, fıkra ve değişik konularda deneme ve makaleler yazmaktadır. İspanya'da yayınlanmış ödüllü şiirleri vardır. İnternette faal olan Sefaradimuestro haberleşme grubunun kurucusu ve yöneticisidir. Halen İstanbul'da, evlat edindiği üniversiteli kızı

ve beş kedisiyle yaşamaktadır. Öz oğlu ise Londra'da yaşayan tanınmış bir cerrahdır. İngilizce, Fransızca, İbranice, İspanyolca ve Judeo-Espanyolca bilmektedir.

Siren BORA, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden 1983 yılında mezun olduktan sonra Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde yüksek lisans eğitimine başladı. 1988 yılında "1908-1912 İzmir Sancağında Rumlar" başlıklı yüksek lisans tezini teslim etti. 1985-1988 yılları arasında Ege Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı. 1990 yılında Lady Davis Fellowship Trust'ın verdiği bursla İsrail'e gitti. İki yıl Kudüs İbrani Üniversitesi'nde İbranice dersleri aldı ve bilimsel araştırmalar yaptı. 1993 yılında "20. Yüzyılın Başında İzmir'de Yahudiler (1908-1923)" başlıklı doktora tezini teslim etti ve tarih doktoru olmaya hak kazandı. Yayınları şunlardır: *İzmir Yahudileri Tarihi 1908-1923*, (Gözlem Yayınları, İstanbul, 1995); *Bir Semt Bir Bina: Karataş Hastanesi ve Çevresinde Yahudi İzleri*, (İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını, 2015); *Hahambaşı Hayim Palaçi (1788-1868) ve İzmir Yahudileri*, (İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını, 2016); *The Bodrum Jewish Cemetery* (C.M. Kösemen ile birlikte Libra Kitap, 2017); *Anadolu Yahudileri – Ege'de Yahudi İzleri* (Gözlem Yayınları, İstanbul, 2017). Hâlihazırda Batı Anadolu'da ve İzmir'de yaşayan Yahudilere ilişkin araştırma ve çalışmalarına devam etmektedir.

Şeli GAON, 1953 yılında İstanbul'da doğdu. 1971 yılında İstanbul Üniversitesi Fransız ve Roman Dilleri ve Edebiyatları Bölümü'ne girdi. O dönemde dondurmak zorunda kaldığı üniversite eğitiminin son senesini, 2001 yılında tamamladı ve birincilikle mezun oldu. Fransızca, İspanyolca ve İbraniceye vakıf. İki çocuk annesi. Türk Yahudi toplumunun farklı dernek ve kurumlarında 35 yıl gönüllü olarak çalıştı. Yirmi yıldır *Şalom* gazetesinde Judeo-Espanyol dilinde yazmakta ve Hahambaşılık'ta yaşlılarla ilgili sosyal danışman olarak çalışmakta.

Albert HABİP, 1957 yılında doğdu. 1973 yılında Beyoğlu Özel Musevi Lisesi'nden mezun oldu. 1979 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi İnşaat Bölümü'nü tamamladı. 2012 yılında inşaat mühendisliği faaliyetlerine ara verdi. *Musevi Lisesi-Beyoğlu ve Ötesi* (Gözlem Yayınları, 2016) kitabının yazarıdır. İki de matematik mühendisi olan ikiz oğulları var.

Moşe KAMHI, 1953 yılında İstanbul, Beyoğlu'nda dünyaya geldi. Taksim İlkokulu ve Pirreis Ortaokulu mezunudur. 1968 yılında İsrail'e Aliya yaptı. Tel-Aviv Üniversitesi'nde Sosyoloji ve Antropoloji okudu. 1979'dan beri kamu görevlisidir.

Önder KAYA, 13 Aralık 1974'te İstanbul'da doğdu. 1997 yılında Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Aynı yıl içinde üniversitenin Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde Eyyubiler üzerine başladığı tezini 2000 yılında tamamladı. 1999 yılından beri özel okullarda tarih öğretmenliği yapmakta. *Hürriyet Tarih*, *Toplumsal Tarih*, *Müteferrika*, *Atlas Tarih*, *Gezgin*, *Kültür*, *Paros*, *HaberTürk Tarih* gibi dergilerde; *Radikal* ve *Şalom* gibi gazetelerde yazıları yayımlandı. En sonuncusu *Osmanlı Dünyası Mekânlar*, *Portreler* (Kronik Yayınları, İstanbul, 2017) olmak üzere on dört kitabın yazarıdır.

Beti KOEN, 1942 yılında İstanbul'da doğdu. Musevi Özel Birinci Karma İlkokulu, daha sonra da Sainte Pulchérie Fransız Kız Ortaokulu'nu bitirerek mezun oldu. 1962 yılında David Koen ile evlendi. Bir kız ve bir erkek çocuk ile dört torun sahibi. Ev hanımı olarak yaşamını sürdürmektedir.

Aron LEVİ, 1 Eylül 1934'te Halıcıoğlu, Bademlik'te ailesinin beşinci çocuğu olarak doğdu. Çocukluğu ve gençliği Balat'ta geçti. İlkokulu Maarif Okulu'nda, orta ve liseyi Beyoğlu Özel Musevi Lisesi'nde okudu. 1961'de İstanbul Tıp Fakültesi'nden mezun oldu. Bir sene Balat Or-Ahayim Hastanesi'nde asistan olarak çalıştı. İki sene yedek subaylığından sonra 1964'te İstanbul'da evlenip Almanya'ya ihtisas için gitti. Asistanlıktan sonra beş sene de uzman olarak hastanelerde çalıştı. 1975'te iki çocuklu bir aile olarak İstanbul'a döndü. Üçüncü çocukları İstanbul'da doğdu. Osmanbey'de 30 sene jinekolog olarak muayenehanesinde serbest çalıştı. 2005'te muayenehanesini kapatıp emekli oldu. Halihazırda İsrail'de yaşamakta.

Shlomo NAVARRO, 1939 yılında İzmir'de doğdu. Ege Üniversitesi'nden mezun oldu. 42 yıl boyunca İsrail Tarım Bakanlığı'na bağlı İsrail Tarım Araştırma Örgütü'nde "Baş Bilim İnsanı" olarak çalıştı. Green Storage Ltd. Şirketi'nin direktörüdür. Prof. Navarro, hasat sonrası entomologu olarak çevreye zarar vermeyen gıda muhafaza yöntemleri geliştiren bir araştırmacıdır. Bu konuda 15 patenti vardır. Geniş çapta çevreye, insana ve uygulayıcıya zarar vermeyen yöntemler üzerinde çalışmalar yapmış ve bu çalışmaları,

400'e yakın ilmi makalede yayımlamıştır. Bunların dışında 26 kitabın editörlüğünü yapmıştır. 2001-2007 yıllarında Hasat Sonrası Uluslararası Biyolojik Mücadele Örgütü'nün başkanlığını yaptı. 1992 yılında kurulan Hasat Sonrası Kontrollü Atmosfer ve Fumigasyon Uluslararası Komitesi'nin kurucularındandır, 2010 yılından beri de bu komitenin başkanıdır.

Dora NİYEGO, 1952 yılında doğdu. Evli ve iki çocuk sahibi. Sainte Pulchérie Ortaokulu, Robert Kolej ve Boğaziçi Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu Beyoğlu Özel Musevi Lisesi'nde uzun yıllar İngilizce öğretmenliği yaptı. Kırk beş yıla yakın bir süredir İngilizce özel dersleri veriyor. *Şalom* gazetesi yazarı.

Murat RUBEN, 1958 yılında İstanbul'da doğdu. 1969 yılında Saint Michel Ortaokulu'na girdi, 1977 yılında Lise kısmından mezun oldu. 1978-1982 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde yüksek öğrenim gördü. Askerlik görevini ve avukatlık stajını tamamladıktan sonra 1984 yılı sonlarında İstanbul Barosu'na kaydoldu. Halen serbest avukatlık, İstanbul çevresinde bulunan adliyelerde bilirkişilik ve adli tercümanlık yapmaktadır.

Albert Berk TOLEDO, 1992'de İstanbul'da doğdu. İlkokulu, Işık Okulları'nda okudu. Liseyi Sankt Georg Avusturya Lisesi'nde okurken lise 3. sınıfı AFS Kültürlerarası Programları ile Oviedo, İspanya'da geçirdi. İspanya'dan döndükten sonra liseyi bitirip üniversite eğitimi için Amerika'ya gitti. Hampton Üniversitesi'nde bilgisayar bilimleri okudu. 2015 yılında mezun oldu ve o tarihten bu yana New York'ta yazılım mühendisi olarak çalışıyor.

Reneta Sibel YOLAK, 1977 yılında Ankara'da doğdu. TED Ankara Koleji'nden sonra Nişantaşı Anadolu Lisesi'ni bitirdi. Boğaziçi Üniversitesi İngilizce Öğretmenliği Bölümü'nü, Psikolojik Rehberlik ve Danışmanlık alanında yüksek lisansını ve Gazetecilik Semineri'ni bitirdi. Orot Emuna Yeşivası'nda "Rav Kook'un Bilgeliği" dersleri aldı. Daha sonra Levinski Yüksek Öğretmenlik Okulu'nu da bitirerek öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı. Yayımlanmış 14 kitabı ve 60 bestesi bulunan Yolak, İsrail'de "Özel Yazar Ödülü"nü aldı. Ayrıca İspanyolca şarkıların yarıştığı Festiladino adlı yarışmada, bestesi "Primer Amor" ile dünya birinciliği kazandı. Aynı yarışma kapsamında son on yılın birincilerinin yarıştığı 2011 yarışmasında ise bestesiyle dünya ikincisi oldu. 2012 yılında ise uluslararası

şiiir yarışmasında "Mi Amor" adlı şiiiriyle, halk oylamasında en yüksek oyu olarak birinci seçildi. Hâlihazırda doktora öğrencisidir.

Betül Betina YOLAK, 1976 yılında İstanbul'da doğdu. TED Ankara Koleji'nden sonra Boğaziçi Üniversitesi İngilizce Öğretmenliği Bölümü'nü bitirdi ve aynı üniversitenin Psikolojik Rehberlik ve Danışmanlık Bölümü'nde yüksek lisansını yaptı. İsrail'de Levinsky College'in yüksek öğretmenlik bölümünü başarıyla bitirdi. Reiki masteri olup, İngilizce, İspanyolca, Fransızca ve İbranice bilmektedir. İsrail'de İngilizce öğretmenliği yapmaktadır. Bir yemek kitabı yazmış olan Yolak, Pesah yemekleri için de yeni bir kitap hazırlığındadır.

Çele Mizrahi YOLAK, Tokatlı bir ailenin İstanbul'da doğan kızıdır. Işık Lisesi'ni bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni 3. sınıftan terk ederek Ankara'ya gelin gitti. İsrail'de 2012 yılında uluslararası Ladino şiiir yarışmasında "Una Ermoza Ija" şiiiri ile üçüncü oldu. Daha sonraki yıl, bu şiiiri bestelendi. 2014 yılında yayınlanan Ladino dilinde yazılmış şiiir kitabı *El Amor de mi Vida* ile İsrail'de "Uluslararası Yazar Ödülü" aldı. Şiiirlerinin birçoğu bestelenerek şarkı halinde CD olarak hazırlanmaktadır. Keman ve piyano çalan Çele Yolak, evli ve iki çocuk annesidir.

İÇİNDEKİLER

ÖZEL TERİMLER	13
TAKDİM	15

Birinci Bölüm: İstanbul'da Hayat

· İzak BARON, "Büyük Hendek Caddesi - Kuledibi"	21
· Aysel Finanser BEHAR, "1950 Yıllarında Galata'da Yaşam"	33
· Aysel Finanser BEHAR, "1950-1965 Yıllarında Şişli ve Yaşamımız"	37
· Aysel Finanser BEHAR, "Büyükada-Marmara'nın Büyüleyici Adası"	51
· Şeli GAON, "Kuledibi, Frej Han ve Heybeliada Günleri"	63
· Albert HABİP, "Feriköy ve Ötesi"	75
· Moşe KAMHI, "Tozkoparan"	93
· Önder KAYA, "İstanbul'da Yahudi Cemaatinin Yaşam Alanları"	103
· Beti KOEN, "Kuledibi Apollon Apartmanı"	125
· Aron LEVİ, "Balat Anıları"	145
· Dora NİYEGO, "Çocukluk Yıllarımdan Unutulmaz Anıları"	171
· Murat RUBEN, "1960-1990'lı Yılların Şişli'si ve Musevilerin Yaşantıları"	185

· Albert Berk TOLEDO, "1990'larda Nişantaşı'nda Büyümek"	209
· Reneta Sibel YOLAK, "Suadiye, Şişli, Nişantaşı, Büyükkada ve Etiler"	221
· Betül Betina YOLAK, "Ankara-Ortaköy, İstanbul"	233
· Çele Mizrahi YOLAK, "Kuledibi-Galata"	237

İkinci Bölüm: İzmir ve Ankara'da Hayat

· Selim AMADO, "İzmir Bet Israel Sinagogu ve Çevresi"	251
· Siren BORA, "İzmir'de Göçmenlere Yuva Olan Kortejolar ve Yahudihaneler"	261
· Shlomo NAVARRO, "İzmir Keçeciler Senti"	295
· Enver ARCAK, "Ankara Yahudi Mahallesi"	317
DİZİN	327

Özel Terimler

Amora = kadın öğretmen.

Amore = erkek öğretmen.

Bar Mitzvâ = Yahudi erkek çocuklarının on üçüncü doğum günlerinde yapılan dini tören. Bu törende genç ilk kere Tevrat'ı okumaya davet edilir ve tefilin takar. Bar Mitzva aynı zamanda delikanlının dini anlamda reşit olmasını simgeler.

Bat Mitzva = 12 yaşına giren Yahudi kız çocukları için yapılan dini tören.

Betar = 1923 yılında Letonya'nın Riga kentinde kurulan Siyonist gençlik hareketi. Betar gençlere, İbrani dili, Yahudi kültürü ve kendini koruma yöntemleri konusunda eğitim verdi. Betar hareketi yasal ve yasadışı yollarla İsrail'e göçü teşvik etmeyi amaç edindi.

Brit Mila = Sünnet töreni. Her yeni doğmuş Yahudi erkek çocuğuna doğumun sekizinci gününde yapılır.

Dota = Başlık parası. Yahudilerde kız tarafı verir.

Ehal = Sinagogda Tevrat rulolarının saklandığı dolap.

Hapoel = 1926 yılında kurulan İsrail spor teşkilatı. David Ben

Gurion'un kurduğu Histadrut Sendikası'nın bir kolu olup işçi sınıfını temsil ederdi.

Kal = Sinagog.

Kaşer = Kaşerut kurallarına uygun.

Kaşerut = Yahudi şeriatına göre neyin yenilip yenilmeyeceğini düzenleyen kurallar. Örneğin domuz eti ve kabuklu deniz mahsulleri yenmez, etli ile sütlü karıştırılmaz. Hayvan kesimi belli kurallara göre yapılır.

La Kula = Kuledibi.

Liparida = küçük balık.

Mahazeke Tora / Mahazike Tora = Tevrat'ı elinde tutan, devam ettiren. Yahudi gençlerine Tevrat eğitimi veren cemiyet.

Matsa = hamursuz yani mayasız ekmek

Medina = İsrail Devleti.

Mersa = dalak.

Mitzva = Eski Ahit'te 613 mitzva yer alır. İbranice "emir" anlamına gelir. Hayır için yapılan iş.

Pesah = İbrani takvimine göre her yıl Nisan ayının 15'ine, miladi takvime göre Mart-Nisan aylarına tekabül eden ve sekiz gün süren bayram. İsrail oğullarının

Mısır'dan çıkışlarını, kölelikten kurtuluşlarını ve bir millet olmalarını simgeler. Pesah bayramı süresince "hamursuz" denen mayasız ekmek yenir.

Purim = İbrani takvimine göre Adar ayının 14'üne, miladi takvime göre Şubat-Mart aylarına tekabül eden bayram. Hindistan'dan Habeşistan'a kadar uzanana toprakların hükümdarı olan Ahaşveroş'un veziri Haman'ın Yahudi halkını yok etmeye karar vermesi üzerine Yahudi halkının Ahaşveroş'un ikinci eşi Ester ve kuzeni Morheday tarafından kurtarılmasını kutlayan bayramdır. Eski Ahit' teki Ester kitabı bu bayramın hikâyesidir.

Roşaşana = İbrani takvimine göre her yılın Tişri ayının birinci ve ikinci günlerine denk gelen yeni yıl bayramı. Miladi takvime göre Eylül-Ekim aylarına denk gelir.

Sukot = Çardaklar bayramı. İbrani takvimine göre Tişri ayının 15. Gününde, miladi takvime göre Eylül ayının son günlerinde kutlanır. Bayram süresi olan bir hafta boyunca, bahçede veya balkonda kurulan ve sadece yapraklardan yapılan bir çardak altında yemek yenir. İsrail oğulları Mısır'dan ayrıldıktan sonra vaade dilemiş topraklara varmadan önce çöllerde kırk yıl boyunca dolaştılar. Bu süre zarfında

yerleşik düzende olmadıkları için etrafta bulabildikleri kuru çalı ve dallardan yaptıkları kulübe ve çadırlarda yaşadılar. Tevrat o günlerin anısına Yahudilerin yedi gün boyunca çardaklarda ikamet etmelerini emreder.

Şabat = Cuma akşamı güneş batışından cumartesi akşamı güneş batışına kadar süren ve istirahat günü olarak kabul edilen süre. Bu süre zarfında işe gidilmez, taşıtlara binilmez, aydınlatma düğmelerine dokunulmaz.

Tefilin = Siyah renkte deri kayışları olan ve içlerinde dini metinler yer alan iki kübik kutudur. Bu kutuların biri alında diğeri de sol kolda taşınır.

Teva = Sinagoglarda Tevrat rulolarının bulunduğu dolabın önündeki yer.

Vijola = Yeni doğan Yahudi kız bebeğin sekiz gününü doldurmasından sonra 40 gün içinde yapılan tören. Bebeğin adı konur ve kutsanır.

Yom Kipur = İbrani takvimine göre Tişri ayının 10'una, miladi takvime göre Eylül ayının ortasına tekabül eder. Güneş batımından önce başlayıp ertesi gün yıldızların görünmesinden sonra sona eren ve yirmi beş saat süren büyük oruç ve kefaret günü. Bu süre içinde hiçbir şey yenmez, içilmez ve çalışılmaz.

Takdim

Bu derlemede yer alan 20 yazıdan 16'sı İstanbul'un değişik semtlerini, 3'ü İzmir'i, biri ise Ankara'yı anlatmakta. Bu derleme için yazı sunma çağrısında bulunduğumda amacım, bir zamanlar Yahudi nüfusunun yoğun olarak yaşadığı şehirlerin semtlerindeki hayat tarzı ile ilgili gözlemleri ve anıları derlemektir. Türk Yahudilerinin, Anadolu ve Trakya'nın birçok şehrinde yaşamış olmalarına rağmen hem Tek Parti döneminde cereyan eden hazin olayların, hem de 1948 yılında İsrail Devleti'nin kuruluşunun tetiklediği göçler sonucunda Anadolu ve Trakya'daki varlıkları büyük ölçüde azaldı ve buralardaki Yahudi nüfusu, zamanla tamamen yok oldu. Geriye kalan nüfus ise İstanbul ve İzmir'de yoğunlaştı. İşte bu nedenle bu derlemede yer alan yazılar arasında İstanbul ve İzmir dışındaki şehirlerdeki yaşam ile ilgili anılar yer alamadı.

Bu anılarda sıkça yer alan İstanbul'da, Kuledibi-Galata-Şişhane ve Balat-Hasköy üçgenleri içindeki Yahudi yaşamı, çok uzun yıllardan beri yok olmuş durumda. Bu semtler hâlâ kısmen ticari merkez hüviyetlerini korumalarına rağmen son on yıldan bu yana yoğun bir şekilde soylulaştırılmanın etkisini yaşamaktalar. Eski binalar ve ticarethaneler yemek ve eğlence mekânları, birçok asırlık işhanı otel olarak kabuk değiştirmiş durumdadır. <https://rantey.org>

Günümüz İstanbul'una göz attığımızda şehrin Yahudi sakinlerinin gelir durumlarına göre;

- (a) Kurtuluş, Feriköy, Osmanbey, Şişli
- (b) Maçka, Teşvikiye, Nişantaşı
- (c) Mecidiyeköy, Gayrettepe, Esentepe
- (d) Ulus, Sarıyer ve Boğaz hattı
- (e) Zekeriyaköy, Kemerburgaz ve Göktürk
- (f) ve yaz aylarında Burgazada ve Büyükkada'da

hayatlarını sürdürmekte olduklarını görüyoruz.

Bugün yoğun bir şekilde konuttan ticari mekânlara dönüşmüş olan (a) hattında yaşayanlar, emekli ve orta veya düşük gelir düzeyinde olan aileler. Bu aileler 1930'lu, 1940'lı, yıllarda yaşadıkları Kuledibi-Galata-Şişhane ve Balat-Hasköy semtlerinden önce 1950'li yıllarda daha "nezih" semtler olarak kabul gören Asmalımescit ve Taksim'e; akabinde 1960'lı, 1970'li yıllarda (a) hattındaki semtlere taşınmış; buralarda daire satın almış ve ilerleyen yıllarda oturdukları apartmanların çoğu katları ve komşu binalar kısmen veya tamamen ticaret yerlerine dönüşmüş olmalarına rağmen, birikimleri günümüz İstanbul'unun daha "nezih" semtlerine ve bu semtlerdeki korunaklı sitelere taşınmalarına müsaade etmediğinden burada kalmış bulunan ailelerdir.

Günümüzde (c) hattında yaşayanlar ise 1960'lı ve 1970'li yıllarda (a) hattında yaşarken gene o yıllarda daha "modern" sayılan bu semtlere taşınan ailelerdir. Bu aileler, (c) hattındaki mekânların çoğu 1990'lı ve 2000'li yıllarda ticaret mekânlarına dönüşmüş olmalarına rağmen servetleri (d) ve (e) hattındaki yeni yerleşim yerlerinde konut ve/veya villa satın almaya müsait olmayan ve dolayısıyla (c) hattında kalmış olanlardır. İstanbul'un en "mutena" ve de dolayısıyla en pahalı konutları ise malum olduğu üzere (b), (d) ve (e) hatlarında yer almakta. Buralarda Yahudi aileleri sıkça rastlanmaktadır.

21. yüzyılda artık bakkalı, kasabı, manavı, balıkçısı, eskicisi Yahudi olan; sinagogların buluşma mekânları olarak işlev gördüğü bir "Yahudi mahallesi"ne rastlamak mümkün değil. Mamafih ortalama gelir düzeyi yüksek ailelerin yaşadıkları (b), (d) ve (e) kategorilerindeki eğlence ve yemek mekânlarında, AVM'lerinde Yahudi ailelere, gençlere sık sık rastlamak mümkün. Şehir içi göç öyle bir hal almıştır ki gelir düzeyi yüksek Yahudi ailelerin, İstanbul'da son yirmi yılın en gözde yeni yerleşim yerlerinden olan Kemerburgaz, Zekeriyaköy ve Göktürk'e taşınmaları nedeniyle 21 Eylül 2006 tarihinde Kemerburgaz'da 150 kişilik Şaar Aşamayim Sinagogu da hizmete girmiştir.

Ancak bu yeni yerleşim yerlerindeki Yahudi yaşamı, bu kitapta yer alan anılar ve araştırma yazılarındaki yaşam tarzına kati surette benzemediği gibi o yaşam tarzının da 21. yüzyılda tekrar canlan(dırıl)ması mümkün değil. Dolayısıyla bu derlemede yer alan birbirinden ilginç ve renkli anıların ve araştırma yazılarının nostalji ve mazide kalmış yaşam tarzına özlem hisleriyle değerlendirilmemeleri, geri gelmeyecek olan bir dönemin belgeleri olarak okunmaları gerek.

Rıfat N.Bali

Haziran 2018

BİRİNCİ BÖLÜM:
İSTANBUL'DA HAYAT

Büyük Hendek Caddesi – Kuledibi

İzak BARON

Büyük Hendek Caddesi için Ekşi Sözlük'te 2005 yılında "cenaze ilanlarında adı en çok geçen caddedir" denmiş.¹ Doğru mu bilemiyorum ancak yaşadığı harckctli ve canlı dönemin ardından caddenin cenaze ilanlarıyla anılması, biz artık orta yaşlara gelenlere hüznün veriyor. Galata surları yıkılınca dibindeki hendeklerin doldurulması ile oluşan yol, sonraları caddeye dönüşmüş olsa gerek. Cadde dediysek, aklınıza günümüzün caddeleri gelmesin. Konumuz, 1960'ların ortalarından başlayarak 1970 başlarına kadar, doğduğum ve çocukluğumu geçirdiğim, bir döneme tanıklık eden mütevazı bir mahalledir daha çok. Şimdilerde hayali bile çok zor olan, Yahudilerin en yoğun yaşadığı semtlerin başında gelen, büyüklerimizden dinlediğimiz Hasköy/Balat anılarının üzerine bina edilen, kimi zaman Şişhane, kimi zaman da La Kula denilen bölgenin belki de en büyük, en önemli caddesi.

Neve Şalom Sinagogu'nun hemen yanındaki apartmanda doğduğum için kendimi şanslı hissediyorum çünkü bir döneme, bizzat

1 25 Eylül 2005 tarihli "Samatya" mahlaslı yazı.
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://ranney.org>
<https://eksisozluk.com/buyuk-hendek-caddesi--1254426?a=nice>

tanıklık etme şansı kendiliğinden oluştu. Buna ilkokulu Musevi 1. Karma İlkokulu'nda tamamlamayı da eklerseniz, 1960'lı yılların ortalarından itibaren biriken hatıraların daha da zenginleştiğini görürsünüz. Her ne kadar cadde diye adlandırılrsa da aslında Şişhane girişinden Galata Kulesi'ne uzanan bölgeye yakın yerleri de eklediğimizde karşımıza her şeyiyle bir Yahudi mahallesi çıkar. Bu çalışma, bilimsel bir iddia taşımaktan çok, o döneme ait gözlemlerden, hatırlananlardan ibarettir.

Musevi 1. Karma İlkokulu'nun kapısına (şimdiki Neve Şalom Sinagogu'nun arka kapı çıkışı) varmadan "Hahamiko" ve sevgili eşi tarafından işletilen mütevazı kırtasiye dükkânından başlayalım. Her daim başında takkesi ile tezgâh arkasında duran Hahamiko ve okul ihtiyaçlarımızın yanında taze kahve de satılan, becerikli eşinin çekip çevirdiği küçücük dükkân; semt sakinlerinin anılarında çoktan yer almıştır. 1960'ların ortalarında ilkokulu 1. Karma'da okuyanlar için daha birinci sınıfa başlamadan okuma yazmayı söktüren Madam Molho'yu anmadan geçmek olmaz. O yıllarda Türkçenin yanında Fransızca ve İbranice de öğreten okul, mahallede oturan ailelerin tek seçeneğidir. Kuledibi'nde bir de 2. Karma İlkokulu vardır fakat orada okuyan çocuklar, semtin daha yoksul ailelerindendir. Pazar günleri Neve Şalom'un hemen önünde ya da hemen karşısında pudra şekeri ilave edilen nefis gözleme ve burmuelozlar (yağda kızartılan ve üzerine pudra şekeri eklenen bir çeşit lokma) satan karı-koca Aruh'lar da mahallenin renklerindendir. Sabahları biraz geç kaldığınızda eliniz boş döndüğünüz de çok olmuştur. Devam edelim, Tünel'e çıkan yokuşa varmadan solda berber Çelebon'un dükkânı, istemeye istemeye annenizin götürdüğü ve yetmeyen boyunuz için koltuğa konulan tahta desteğin üzerinde oturduğunuzu hatırlıyorsunuz. Berberin hemen yanında da meşhur "Avram El Balıkçı"nın dükkânı var, iplere asılıp kurutulan liparidaslar (kurutulmuş balık) ve dükkânın önündeki büyük ahşap kovada satılan sarı atramuzlar var. Yıllar sonra buna "Yahudi baklası" dendiğini öğrendiğinizde, yüzünüzde şaşkın bir gülümseme beliriyor.

Mahalleyi anlatırken sistematik bir yöntem yerine aklıma gelenleri gelişigüzel sıralamak daha kolay geliyor. Bir şekilde, hangi anıların belleğimde öncelik sırası aldığı da ortaya çıkıyor. Belli yaşa gelindiğinde mahalledeki ikinci sinagog, "El Kal de Apollon"da dinî eğitime başlamak kuralandı. Cumartesi ve pazar günleri, Mahazike Tora'ya ("küçük kal") gitti bizim kuşaktakiler. Arada kaynatsak da geriye dönüp baktığımızda sonradan devam etmeyenler dâhil, bugün din ve dua adına bildiklerimizin temeli orada atılmıştır. Oradan yetişen

Apollon Sinagogu

Kaynak: Naim Güler, "Kenesset Israel Sinagogu El Kal de Apollon", Şalom, 6 Nisan 2016.

genç "amore" ve "amora"ların disiplinli uğraşlarının boşa gitmediği de böylece ortaya çıkmıştır. Mahazike Tora'nın efsane öğretmeni, din adamı Nesim Behar'ın² İsrail'e göç etmeden Kuledibi'ndeki son dönemlerine yetiştiniz, cuma akşamları heyecanla "teva"ya çıkıp "Şir Aşirim"den bir bölümü okudunuz. Mahazike Tora'nın hemen karşısındaki, şimdilerin şarküteri dükkânını işleten Yomtov'dan alınan mezelerle evinizde mütevazı sofralar kuruldu. Sinagogun bitişiğindeki Mutlu Pastanesi, mahallenin hem pastanesi, hem de üzerinde numaralar yazılı küçük kartonların bulunduğu evde yapılan borekaz, bulemaz ve tapadaz'ların (ev yapımı börekler) pişirildiği

2 Nesim Behar (1913-1990), 1969 yılında İsrail'e göç etti. Dinî eğitim faaliyetlerinden hoşnut olmayan Türk Yahudi cemaati liderleri tarafından İstanbul Emniyet Müdürlüğü Birinci Şube Müdürlüğü'ne ihbar edilecekti. Kaynak Rıfat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri - Devlet'in Örnek Yurttaşları (1950-2009)*, Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 533-534. Ayrıntılı biyografisi için bkz. *Şalom*, 24 Ekim 1990.

fırınıdır. Küçük azarları göze alıp tepsileri eve götürürken yolda yediğiniz borekazların tadı damağınızdan hiç gitmez.

Mahallenin "sarhoşu" da vardır, "delisi" de. Dükkânlar kepenkleri indirdikten sonra evimizin hemen karşısındaki kaldırıma kıvrılan, saç sakalı birbirine karışmış sarhoşun, nam-ı diğer "El Şap"ın kimseye bir zararı yoktu. Hakkında anlatılan çeşitli hikâyeler vardır ancak küçük yaşımda sizi pek ilgilendirmez, ondan uzak durmanız yeterlidir. Mahallenin renkli kişilerinden biri ise "Mordiko"dur. Elinde direksiyon bütün gün Cadde, Yüksekaldırım, Yazıcı Sokak, Tarlabası, hatta Beyoğlu yürür durur yollarda, kornasını öttürerek. Or-Ahayim Hastanesi eski yönetim kurulu üyelerinden Leon Berk, Mordiko'nun yaşam öyküsünü kısaca şöyle anlatıyor:

Babasının adı, Adaş lakaplı Avram'dı. Haliç'te Hasköy'e bağlı Kalaycibahçe semtinde otururlardı. Baba Avram burada lağımcılık yapardı ve popüler bir kişiydi. Ayrıca ilkel bir şekilde inşa ettiği lunapark türü küçük salıncak ve dönme dolaplarla ailenin geçimine katkı sağlardı. Mordiko küçükken halk arasında tavukkarası olarak bilinen bir göz hastalığına yakalandı. Tedavisiyle uğraşıldıysa da başarıya ulaşamadı. O zamanlar çocuk olan Mordiko, her seferinde hastaneden kaçırdı. Anne ve babası, biri kız diğeri erkek olan iki kardeşiyle İsrail'e göç ettiklerinde Mordiko gitmek istemedi ve İstanbul'da kaldı. Çevrede yaşayanların yardımları ile bazen sokakta, bazen birilerinin evinde yaşamını sürdürdü. Esnaf arasında çok sevildiği, hatta bir keresinde esnafın aralarında para toplayıp kendisine yeni bir Mercedes direksiyon aldığı söylenir.³

Öyle bir mahalledir ki bu, esnafın tamamı Yahudi'dir. Neve Şalom Sinagogu'nun hemen yanında "Nesim El Kasap", karşısındaki bakkal irisi dükkân, Kule'ye doğru Kolonyacı Jak, Kule'nin karşısındaki Tuhafiyeci Eliyezer, Manav Saporta, gün içinde bir şeyler almak üzere gönderildiğiniz neredeyse tanıdık akrabalarınızdır. Oturduğumuz

3 Dani Altaras, "Or-Ahayim'de Son Mohikan: Mordo Yanni veya Bilinen Adıyla Mordiko", *Şalom*, 3 Haziran 2009. Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://antey.org>

apartmanın girişindeki bodrumda ayakkabı tamircisi İsrail "pençelerinizi" yapar, evlere gelen iğneci, seyyar "mersero" (dalak satan seyyar esnaf), muayenehaneleri olmakla birlikte gerektiğinde evlere de gelen unutulmaz doktorlar –Yahya, Uzdil, Benbanaste, Akşiot, Pavon, Uzdil– semtin simgeleridir.

Kuledibi'nde bayramlar güzeldir. Purim ve Pesah bayramlarında cadde boyunca kaldırımlara kurulan tezgâhlarda satılan mavlaçlar (Purim bayramlarında satılan kırmızı beyaz şekerlemeler), mat-sa (hamursuz), şaropeler (bol miktarda şekerin suyun içinde kısıp ateşte karıştırılıp içine ceviz, limon veya badem katılarak soğumaya bırakılmak suretiyle yapılan tatlı ki genellikle Pesah bayramlarında yapılır), sinagog çıkışları elde katlanan fenerler, bir Yahudi mahallesinin olmazsa olmazıdır. Bayram ziyaretlerinde bir tepsi üzerine su bardakları, kaşıklar ve el yapımı bir tatlı konur. Ritüel, bir tatlıdan bir kaşık alıp kaşığı ayrılmış bir bardağa bırakmak ve ardından da bir bardak su içmek şeklindedir. Sonraları ev yapımı tatlılar ve suyun yerine üzeri toz şekerli, çeşitli renklerde jöleler ikram edilecektir.

Mahalle sakinlerinin günümüze kıyasla daha "kapalı" ama kendine has renkleri vardır. İstanbul'da doğup önceleri Balat, Hasköy gibi semtlerde yaşamış, sonraları maddi koşullarını düzelterek Şişhane'ye taşınanlar olduğu gibi Trakya'nın çeşitli şehirlerinden İstanbul'a göç eden aileler de vardır. Onlardan Edirne, Çorlu, Silivri, Tekirdağ, Kırklareli ile ilgili anılar, öyküler dinlerken, İstanbul'daki eğreti yaşamlarını izlerken hüznün dolar içinize. Küçük yaşımda, onların neden İstanbul'a göç ettiklerini ne siz sorgularsınız ne de onlar anlatırlar. Oysa anlatacak ne öyküleri olurdu. Hazır giyimin henüz yaygınlaşmadığı zamanlardır ve önemli törenler öncesi ya da mevsim dönümlerinde evlere gündelik gelen terzileri (kuzendera) hatırlıyorsunuzdur. Evlilik çağına gelen gençlerin çöpçatanlar marifetiyle tanıştırıldığı "entrevistaları" (evlilik amacıyla tanıştırılma) oda kapılarında çocukları merakla izlediniz, ailelerin mahcup

tavırları ile i ten i e e lendiniz. Çeyiz hazırlıkları sırasında Bankalar Caddesi'ndeki desinat rlere götürülüp, sonradan el emeğiyle işlenen desenlerin ustalıkla kumaşlara aksettirilmesi ilginizi çekti.

Bankalar Yoku u'nun hemen başında,  imdiki Haliç  niversitesi  i hane Kampüsü'nde, o zamanlar a abeylerin, ablaların devam ettikleri Bene Berit Lisesi (diğer adıyla Beyoğlu  zel Musevi Lisesi) var, geniş avlusu ve yine nam salmı  eğitim kalitesiyle. Karşı sırasında, daha sonraları  i li'ye taşınacak anasonlu kurabiyeleriyle ünlü mütevazı Loboeno (sonradan  i li'deki Serpil) Pastanesi⁴ ve soka ın başındaki köşede ise daha büyük ve  ık bir diğer pastane var. Sahibi Andon; Pesah ve Purim bayramlarında vitrinine  ekerlemelerle "ya vino purim, ya vino pesah" (Purim bayramı geldi, Pesah bayramı da yakındır) yazacak kadar bizden biridir ve her gittiğimizde bizlere bir şeyler ikram eder. Büyük Hendek Caddesi'nden çıkıp  i hane Meydanı'nı geçtikten sonra, Kasımpaşa'ya inen yoku un başında, Tepebaşı'na doğru Sarı Madam  ay Bahçesi var. Yanındaki dar yoku tan küçük ya larınızda ailedeki kadınlar tarafından g t r ld   n z Kasımpaşa Hamamı...  ay bahçesinin hemen arkasındaki yamacın dibinde, şimdilerde nasıl indi inizi hatırlamadı ınız ama çoğu zaman izinsiz kaçıp giderek top oynadı ınız  tfaiye Meydanı anılarınızda yer etmiş. Top oynanan diğer bir alan da Türk Hava Yolları terminalinin hemen yanındaki, yüksek parmaklıklarından tırmanarak atlanan bahçedir.

O yıllarda kuşkusuz mahalleye en yakın ve benim için en eğlenceli yer Yüksekkaldırım'dır. Kule'nin solundan Tünel'e doğru kıvrılan yoku un başındaki tur ucu, yoku un muhtelif yerlerinde sayısız kitabın yanında resimli romanların eski sayılarını da bulabilece iniz sahaflar, soğuk "kasato"su ile meşhur pastane semtin simgeleridir.

Kuledibi'nin modern dünyaya açılan yeri, kuşkusuz ki Beyoğlu'dur.

4 Loboeno Pastanesi adını kurucusu olan Avram Loboeno'dan alır. Pastanenin hik yesi için bkz *Salom*, 1 Ağustos 2007'den aktaran, <http://beyogluoml.blogspot.com/2013/06/lo-bueno-pastanesi-salom-gazetesi-1.html>

Özellikle hafta sonları Pera'ya "çıkılırken" semt sakinleri daha özenli giyinir. Hali vakti yerinde olup yürümekten üşenenler, Türk Hava Yolları önünden geçen dolmuşlara binip Galatasaray ya da Taksim'e gider. Yüksekaldırım'dan Tünel'e tırmananlar ise çocukluk yıllarında çekici pulcu vitrinlerine bakarak koleksiyonculuğa heves ederler, ardından da Tünel Meydanı'ndan itibaren sıralanan bonmarşelerde moda giysilere ve ayakkabılara bakarlar. Mayer, Lion, Lazarro Franko gözde mağazalardandır. Kitabevi dendiğinde de akla Haşet gelir. İstiklal Caddesi'ne çıktığınızda, çoğu zaman, başındaki fötr şapkasıyla her zaman kibar ve şık olan Milli Piyango'cudan bilet alınır. Bazı pazar günleri ise ya sabahları indirimli matineye ya da akşamüzeri Yeni Melek Sineması'na gidilir. Hatta maddi durumları iyi olanlar, ailece bir lokantaya bile gider. Dönemin mahalle dışındaki kaçamakları bunlarla sınırlıdır. Kadınlar için ise çarşamba günleri gidilen kadınlar matinesini de unutmak olmaz.

1970'li yılların başları, mahalle sakinleri için yeniden göç zamanıdır. Bir süredir sohbetler sırasında bahsedilen, o sıralar size uzak ama bir şekilde daha modern gelen bir semt vardır: Şişli. Mahallede Yahudi esnaf sayısı azalmakta, birçok aile de "Filistin'e" göç etmektedir. Kuledibi (ya da La Kula) yıllar süren Yahudi geleneklerinin egemen olduğu görünümünü giderek kaybedecek, semt önce yeni sakinlerini misafir edecek, sonraları da giderek çoğalan işyerlerini selamlayacaktır.

Ek: Mahalle Yaşantısına Katkılar

İki yıl kadar önce Facebook'taki bir grupta paylaştığım "60'lı Yıllarda Şişhane / Kuledibi'de Yaşadığınıza Dair 15 Hatıra" dizisine, Türkiye'de ve yurt dışında yaşayan İstanbullu Yahudilerden gelen bazı yorumlar:

- ❖ "Pudra şekerli burmuelosları (yağda kızartılan ve üzerine pudra şekeri eklenen bir çeşit lokma) ve kenarları kalınca ortası ktır gözlemeleri senelerce İstanbul'da aradım ama birkaç sene önce Bulgaristan'ın Swilengrad kasabasının bir panayırında buldum ve bu yemeği Bulgar asıllı bir kişinin yaptığını anladım."
- ❖ "İtalyan Sinagogu'nun karşısında Kasap Biçaço'yu unuttunuz, daha yukarıda Moiz Bakkal, karşısında Mordo Zerzevatçı."
- ❖ "Kuledibi'nde yaşadığım en büyük hatıralar, Bitpazarı yangınında dışarıdayken evin yanışını seyrederken komşumuzun bizi evinde ağırlamasıdır. Yangın hangi tarihte oldu hatırlayan var mı? (1965)."
- ❖ "Balıkçı Avram'ın bir âdeti vardı. Sattığı balıklar fedyendo (kokmuş) bile olsa "tazedir" diye yemin ederdi. "Por miz sinko (Beşlerimin başı için)" diye basardı elini göğsüne. Sözüm ona beş oğlu üzerine yemin ediyormuş. Benim annem derdi ki "Mira mintirozo a si biva miz sinko" (Yalancıya bak, beşlerimin başına yemin ederim ki) derken adam kendi beş parmağını kastediyormuş aslında. Bak, bunu annemden duydum küçük çocuk iken."
- ❖ "Ya Makaracı Liyezer? Tuhafiyeci Eliya Pardo? Şekerci Belifanti? Bunlar hakkında bilgisi olan var mı?"
- ❖ "Kuledibi'nde on yaşına kadar yaşadım. Şimşir Sokak'ta tavukçular ve Bakkal Mitrani vardı; burmuelos ve gözlemeler hatırlıyorum. 1. Karına'da okudum, okul çıkışında köfteci vardı, Hahamiko'dan kitap defter alırdık. Sonradan Bomonti'ye taşındık, taşındığımız gün annem ağlamıştı komşuları bıraktık diye, hepsi kardeş gibi idi. O hatıralar aklımızda kaldı."
- ❖ "Ben de Bitpazarı'nın karşısında otururdum. Terzi Bohor vardı."

- ❖ "Manav Moiz'i unutmayalım. Eliezer Parfümeri'nin yanındaki bodrumda."
- ❖ "En ünlü abimizi unuttunuz: Davit Abi vardı, turşu satardı. İpana, Pesah'ta şemurot, Purim'de Purim şekerleri satardı ve Adalar'da emanetçilik yapardı."
- ❖ "O zamanlar fakirlik vardı. Annem derdi ki "aniyud kon la kola" (aşırı yoksulluk). Bu yüzden gömleklerin yakası eskiyince ters düz yapılırdı. Çoraplar, dediğiniz gibi örülüp tekrar giyilirdi. Ayakkabılar eskiyince atılmaz, kunduracıda pençe yapılırdı. Bir kıyafet lazım olduğunda o zamanlar Hakan Elyaban, Yıldırım Mayruk yoktu, sadece bizim Kuzendera (Terzi) Furtuni vardı. Her evde ayaklı Singer dikiş makineleri hazırды. Diya de Jurne (Dikiş Günü) eltiler, gramamalar (büyükanneler) hep beraber sürfile (terzilikte kumaşın tarazlanmasını önlemek için kıyılarına yapılan seyrek ve çapraz dikiş) yaparlar, kıyafetler hazırlanırdı. Eğlence anlayışı veya gidilen yerler diyelim farklıydı: Taksim'de Güneypark vardı, Kurtuluş Sondurak'ta gazinolar vardı veya Ünyon Fransez vardı. Yüksekaldırım'ın başında meşhur bir berber vardı: Stelyo. Enteresan sakallı bir adamdı. Saçlarımıza bira sürer, sonra da başımıza kadın çorabı geçirirdi. Ütü yemiş gibi olurduk. Şimdi düşündükçe gülüyorum."
- ❖ "Jurneye gelen "Sofi la suzya" (Pasaklı Sofi) vardı. Diktiği elbiseyi üstümüzde prova ettiği zaman, bir tarafı daha uzun olmuş diye tenkit ettiğimizde "sizin bir tarafınız daha uzun" diye bize çamur atardı. Rahmetli..."
- ❖ "Bu arada rahmetle anmak istediğim Galata'nın meşhur pantoloncusu Jak Amram vardı. Toprağı bol olsun, babamın kuzeni idi. Herkes ona pantolon yaptırmaya Kule'ye gelirdi."
- ❖ "Oralarda büyüdük ve bu yaşantıları yaşadım ben küçükken. Hele de annemin, elimden tutup Simha Tora'da Neve Şalom Sinagogu'na götürmesini ve elimde fenerlerle 'Aşıya mi koles syen paras de koles' (bir dua ile yüz paralık lahana' deyimini

birleştirerek oluşturulan tekerleme) diye bağırarak eve dönüşümüzü hiç unutmadım."

- ❖ "Elmacı Tiktak Salonu vardı, tam üzerinde penthouse'umuz vardı, yan tarafta şarküteri Peynirci Vitali vardı rahmetli, zannedersem iki kızı Medina'da (İsrail'de), yanı başında da Aşer's Pub vardı, artı bir iki tane daha. O caddenin iki çehresi vardı, akşam yediye kadar sanki Dizingof,⁵ yediden sonra şikago, polis arabaları, ambulanslar, sırtında bıçak saplı adam sokakta koştururdu. Velhasıl  lemdi,  lem..."
- ❖ "1. Karma İlkokulu'nun karşısında Bilifante şekerci ve kapısında bir seyyar satıcı vardı, ismini unuttum, 'defter kalem' diye bağırırdı, Reglis şeker satardı. Bir de okulun önünde Mösyö Moiz vardı, köfteci, ne güzel köfteleri vardı. Bir de Moiz el Mersero vardı, ekmek arası mersa, üzerine de karabiber atardı..."
- ❖ " ok eski günlere ve hatıralara geldik. Musevi 1. Karma'da okudum; m dire hanım Habib, Fransızca hocamız Hodara, matematik hocamız Konfino... Kuledibi'nde Ping Ping Day'ının salonunda, şişhane Maliye'de, şişhane İtfaiye Sahası'nda, Tepebaşı Büyük Saha'da top koşturmuş, halen görüştüğüm o zamandan beraber olduğ m arkadaşlarım var..."
- ❖ "Bize eski hatıraları yaşattığ nız için sonsuz teşekk rl r. Benim adım Yaakov Bora'dır. Kal Apolon'un tam karşısında Mezeci Yomtov'un yukarısında yaşardık. Apollon Sinagogu'nda, Mahazike Tora'da okuyup büyüdük. Daha sonra 'more' olarak hem şişli'de hem de Adalar'da ders verirdik. Daha sonra Meyhaneci Aşer Levi'nin yukarısında Mösyö Kalaora'nın komşusuyduk. Ayrıca Musevi Lisesi'nde okudum. Mordiko Dale'nin Hasköy'de komşusuyduk. Andon ve Kaşer Pastanelerinin daimi m şterisiydik. Ayrıca 'laz gozlemez i los burmuelos de Aruh' (Aruh'un lokma ve gözlemeleri), İtfaiye ve Büyük Saha'da top oynadığ mız günler..."

- ❖ 1. Karma'ya inen Lakerdacı Sokak'ta Kahveci Ahmet ve kardeşi Selahattin vardı. Yanında Mobilyacı Mordo ve uçarı oğlu Albert vardı. Yanında da daha aşağıda kitap defter satan Kırtasiyecî Hahamiko ve koyu Fenerbahçeli oğlu Jojo vardı. Hahamiko taze kahve de satardı, o kitapların ve defterlerin kahveyle beraber meydana getirdiği kokuyu aradan 50 yıl geçmesine rağmen unutmam. Halen her gün kahve yaptığım da aklıma Hahamiko gelir. Karşıda Sobacı Salvator, daha aşağısında da tezgâhında köfte satan Mösyö Moiz vardı. Her öğlen Mösyö Moiz'in önü dolup taşardı; kendisi biraz sinirli ve ciddi bir adamdı."
- ❖ "Kâğıttan fenerlerle sokaklardan geçtiğimiz zaman, Pesah'tan önceki zaman değil, Sukot'un (Çardak Bayramı) son gecesidir. Elllerinde kâğıttan fenerlerle yüzlerce çocuk, karanlıkta parlayan ateşböcekleri gibi bütün Kuledibi, Galata civarında serbestçe gezerdik. Bazen kâğıt fenerlerin içindeki mum devrilir, fenerler yanar, çocuklar üzüлüp ağlardı. Ah ah, bayramlar mı eskidi, biz mi yaşlandık?"
- ❖ "Eski Bitpazarı'nın karşında bir küçük bakkal dükkânı vardı: Mösyö Sabetay ve eşi Madam Zelda. Biz oradan alışveriş yapardık. Küçük Hendek Sokağı'nın başında da Kırtasiyecî Viktor'u hatırlar gibiyim."
- ❖ "Babam pazar günleri beni Sarı Madam'a götürürdü⁶. En büyük keyif, oraya cam kutusuyla gelen muhallebiciden bir porsiyon muhallebi satın almaktı. Biz Mektep Sokak'ta otururduk, Acıman Han'da. Karşı dairede İzak Maçorro otururdu. Tabii oğlu yaramaz Sami arkadaşımı."
- ❖ "Kuledibi'nde İsrail el Meyhaneci komşumuzdu. Adam gibi adamdı. Eski zaman insanları şimdiki gibi değillerdi, her biri saygılı insanlar idi."

6 Şişane Yokuşu'nun başında salaş bir çay bahçesi idi. Adını, bahçeyi işleten kadından almıştır. Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://ranney.org>

1950 Yıllarında Galata'da Yaşam

Aysel Finanser BEHAR

Bugün, 1950 yıllarında Galata'daki yaşantımızdan birkaç kesiti sizlerle paylaşmak üzere kalemi elime aldım. O yıllardaki yaşam bugünkünden çok farklıydı... Sizlere pek "eskilere ait" hissini vermesi doğal fakat ben gözlerimi kapayınca, en önemsiz ayrıntıları bile bugün yaşamışım gibi hatırlıyabiliyorum.

Mesela, sütçümüz her gün eve uğrar, silindir şeklindeki her biri çeyrek, yarım veya bir litrelik dar ve ince kaplarıyla bugünkünden çok daha saf bir süt satardı. Bu sütü kaydattıktan sonra yüzeyinde oluşan kapkalın kaymağı şeker veya balla yediğimi hatırlıyorum.. (Ah dünyanın en tatlı annesi canım anneciğim! Bu gibi nefis yiyeceklerin en güzel kızları bile hasta edebileceğini veya şişmanlatarak çirkinleştirebileceğini aklından bile geçirmiyordu!)

...Ve bulaşık! Bulaşığı yapan kişinin yanında durmaya bayılırdım. Yeşil bulaşık sabununun tertemiz bir kokusu vardı ve çok köpük çıkarırdı. Bu köpükleri üfler, bayağı büyük balonlar yapardım. Bugün artık tarihe karışmış diğer bir ürün de yeşilimtrak bulaşık tozuydu. Tencereler bu toz ve alüminyum teliyle güneş gibi parlayana dek ovulurdu.

Babamla o yıllarda Taksim'de çekilmiş bir fotoğrafımız.

Bakır tencereler, ara sıra kapımızı çalan kalaycıya bunları kalaylayıp parlatması için teslim edilirdi. Bu işlemden geçmeyen bakır kaplar insanları zehirleyebilirdi. Kalaycı tencerelerimizi iki veya üç gün sonra getirirdi. Eğer sadece az miktarda kap vereceksek, bunları aynı gün içinde de almamız mümkündü.

Mutfak raflarına serilen işlemeli uzun raf örtülerini, birileri diğerlerinden güzel önlükleri ve ateşten indirilen sıcak tencereleri tezgaha taşımaya yarıyan gözalıcı tutacakları anlatmadan duramayacağım!

Ne muhteşem işlemelerdi onlar! Canlı renklerde iplikler kullanılmıştı. En çok yeşil, sarı, kırmızı ve patlıcanları da işlemek için mor renk göze çarpıyordu. Mutfağı süslemek için danteller örülür, meyvelerin, sebzelerin, kaşık, çatal, şişe, tencere gibi mutfak

gereçlerinin şekilleri ve benim çok hoşuma giden, başında kocaman başlığı ile bıyıklı bir ahçıbaşı kafası işlenirdi.

Gelinlerin çeyizinde bulaşıkları kurulamak için işlemeli temizlik bezleri bile bulmak mümkündü! Benim vardı mesela.... Kullanmaya kıyamazdım pek... Bulaşıkları kurutmadan ortalarda bırakmak ayıptı ve komşuların dedikodularına yol açabileceğinden hanımlar çok titiz davranırlardı.

Annemin Hamursuz Bayramı'nda "tezpişti" tatlısı yaptığını hatırlıyorum. Tatlılar arasında en sevdiğimdi. Ceviz veya badem veya her ikisi ile hamursuz unu ve bir sürü yumurtanın karıştırılması ile hazırlanırdı. Odun ateşinde ısıtılan fırından çıkarıldığında da üzerine hazır bekletilen şerbeti dökülürdü. Yemeye doyamazdım...

1950-1965 Yıllarında Şişli ve Yaşamımız

Aysel Finanser BEHAR

İstikamet Han, Bankalar Caddesi – Galata / 3 Ocak 1951

Yeni bir çağa girdik sanki. Bankalar Caddesi'ndeki, her köşesi-ni ayrı sevdiğim anneannemin evinden taşınıyoruz. Yeni evimiz Şişli'deymiş ve ben henüz görmedim. Bildiğim tek şey, güzel yuva-mızdan ayrılmak istemeyişim. Yalnız evimizden değil, bu mahalle-lerin tümünden ayrılmak istemiyorum. Şu karşımızdaki, karış karış tanıdığım yokuşta okulum, annemin dostları, oyunlar oynadığımız onların çocukları ve birçok tanıdığımız var. Üstümüzde, hepimi-zin korkulu rüyası Moşe, can arkadaşımız Rafael ve en tepede ise herkesin çamaşır astığı kocaman bir teras var. Anneannemin evinin biraz yukarısında, Raşel Han'da babaannemler, kuzenlerim, amcala-rım, çok sevdiğim Raşel halam, yan kapıdaki Afumado'lar ve kızları Graziella oturuyorlar.

Niçin taşınıyoruz ki? Hem orada hiç arkadaşım da yok! Yeni okulumda artık İbranice öğrenmeyeceğim için çok seviniyorum. Kargacık burgacık harfleri, üstelik sağdan sola yazılışlarını hiç be-ceremiyorum. Çok zor!

Gül Apartmanı, Samanyolu Sokak – Şişli

7 Ocak 1951 Pazar günü sabah erkenden hamallar, eşyalarımızı atlı arabalara yüklediler. Piyanoyu kayışlarla indirmekte çok zorlandıklarını hatırlıyorum. Bizimle gelmez olur mu hiç? Anneannemin ve annemin gözbebeği... Ama benim değil. Keşke orada kalsaydı. Piyano çalışmaktan nefret ediyorum fakat çalışmazsam kıyamet kopuyordu. Evde hem annem, hem de anneannem piyano hocasıydılar. Üstelik bir de konservatuara gidiyordum. O da zoraki. Piyano, solfej ve bale derslerine giriyordum. Suna Kan, Verda Erman, İdil Biret arkadaşlarımdı ama onlar benden çok daha yetenekliydi ve çok çalışıyorlardı. Onlarla, merdivenlerden bir aşağı bir yukarı koşuştururken çok eğleniyorduk. Gülay Uğurata bizden biraz büyüktü ama o da bize katılıyordu. Mecburi olan solfej dersinde arkaya oturup resim çiziyor ve bunları boyuyorduk. Hocamız Hulusi Öktem çok yaşlıydı. Anlattıklarını evden zaten biliyordum ve çok sıkılıyordum. Hulusi Gürses'in çocuk korosuna misafir öğrenci olarak katıldım. Sesim güzel değildi ama ben bundan hoşlanıyordum. Hulusi Bey beni pek severdi. Piyano hocam ise Ekrem Zeki Ün'ün eşi Verda Ün'dü. Kızları Nevin Ün de mükemmel piyano çalıyordu ve çok güzel bir kızdı. Onunla da arkadaşlık. Şimdi Glasgow'da iyi bir doktor. Tıbbı yöneldi. Oysa annesi gibi meşhur bir konsertist olabilirdi. Tıpkı Verda, İdil, Gülay gibi... Gerçi onların hocaları Ferdi Ştatzer'di ve Ferdi Bey yetenekli öğrencilerini yukarılara tırmandırmasını iyi bilirdi! Hoş, Verda Hanım'ın talebeleri de sonradan meşhur oldular. Benim iyi bir piyanist olmam, annemin rüyasıydı. Onu sukut-u hayale uğrattım. İnsanın hayatta her dilediği olmuyor. Sağlığa şükretmek gerek, gerisi ikinci planda kalır bence.

Bale hocamız Madam Olga'ydı. Öbür kızları benden çok severdi, hâlbuki ben de elimden geleni yapıyordum. Onlar benden ince oldukları için daha başarılıydılar. Baleyi çok seviyordum. Ertesi yıl baleden ayrıldım. Matmazel Uranya ile derslere evde devam ettim. Talebeleriyle bir gösteriye bile katıldım. Beyaz ütüm ve puant

patiklerimi giyerken duyduğum heyecanı anlatamam. Bir solo ve bir de grupla dans ettim. Grupla Macar danslarını sergiledik ve herkes çok beğendi. Asla işinden ayrılmayan babam bile annemle beni seyretmeye geldi. Çıkışta hep beraber Rejans'ta yemek yedik. Babam kutlamalarımız için hep orayı tercih ederdi.

Yeni okulum; Şişli 19 Mayıs İlkokulu'ydu. Okulun tam karşısında yepyeni kocaman bir cami inşa ediliyordu. Birinci sınıf öğretmenim, Nimet Çalapala'ydı. Galata'daki Alliance Okulu'na beş ay devam etmişim. Okul daha büyüktü fakat bu okulumun bahçesi daha güzeldi. Ben 5. sınıfı bitirdiğim yıl okulumuzu Şişli Etfal Hastanesi'nin yakınına taşıdılar. Okulumu çok seviyordum ve ayrılınca çok üzül-düm. Çok iyi bir okuldu ve çok etkinliklerimiz oldu. 23 Nisan, 19 Mayıs ve Cumhuriyet Bayramlarına çok önem verilirdi. Tiyatro gösterileri, müsamereler, yavrukurt faaliyetleri, meşhur koromuz –radyoda da programlara katılırdık– münazaralar ve şehrin müzele-rini, anıtlarını, saraylarını ziyaret etmek, mesire yerlerindeki pik-nikler bizi hem sosyalleştirmiş, hem de kültürümüze katkıda bulun-muştur. Atatürk'ü andığımız gün için bizden çok ciddi çalışmalar beklenirdi. Küçücük yaşımda Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne gi-der, araştırmalar yapardık. Ünlü kişilerle röportajlara hazırlanırdık; randevu alır ve onlarla görüşmeye giderdik. Benim röportajım, ünlü şair Behçet Kemal Çağlar'la idi.

Korktuğum başıma gelmedi ve kolaylıkla yeni arkadaşlar edindim. En çok, onun da ismi Aysel olan komşu apartmanın kapıcılarının kızını seviyordum. Aysel'le bizim evde oynardık. Annem, üçüncü sınıfa kadar başka evlere gitmeme izin vermezdi. Zaten oynayacak da çok vaktim kalmıyordu. Kolomba, Palaçi, Medi, Rozi, Roni gibi başka arkadaşlarım da vardı.

Evimizin kocaman bir arka bahçesi vardı. Biz giriş katında oturduğumuz için benim odamın balkonundan birkaç basamakla bahçeye inebiliyorduk. Bahçede, kışlık kömürü ve odunları istiflediği-miz oldukça geniş bir de kütübemiz vardı. Bahçevanlık için gerekli

âletleri, evde arzu edilmeyen bazı eşyaları da oraya koyuyorduk. Annem, kışlık yakacağımızı artık tek kerede alıyordu. Bankalar Caddesi'ndeki gibi az miktarda odunu mutfakta, ocağın altına istiflememiz gerekmiyordu. Evde kocaman bir kömür sobasıyla biri daha küçük diğeri oldukça büyük iki seramik sobamız vardı. Ev sımsıcak ısınıyordu. Anneannemle mangala kıpkırmızı közleri doldurup maşanın üstünde ekmek kızartıyor ve sucukla yiyorduk. Anneannem bana güzel hikâyeler, Manastır'da –bugünkü Bitola– geçen çocukluk yıllarını, ailesini ve yaşantılarını anlatıyordu. Sohbetlerimizde mangalda kahvesini de pişirmeyi ihmal etmezdi. Fırından yeni çıkmış kurabiyeleri afiyetle yerken bir-iki küçük kaşık kahveyi de bana uzatmaktan kendini alamazdı sevgili granmamika'cığım. Seramik sobaların çekmecelerine portakal kabukları ve fındık, fıstık, çekirdek koyardık. Sıcacık çıtır çıtır yerdik. Çayın içine de portakal kabuklarını koyardık. Babam, çayına portakal likörü veya vermut da koymayı severdi. Piyano çalışma vakti gelince suratım düşer, kaçmak için bir sürü bahane uydururdum.

Bankalar Caddesi'ndeki evden Şişli'ye geçtiğimizde tabii ki kedim Şirin de bizimle geldi. Arka bahçenin keyfini o da çıkartıyordu ve bir sürü arkadaş edinmişti. Ertesi yıl çok garip bir şey oldu. Şirin, bahçedeki bütün kedilere düşman kesildi ve sadece üstümüzde oturan Fahriye Hanım'ların kedisi Pamuk'la anlaşmaya başladı. Pamuk bize geliyor, Şirin yukarıya çıkıyordu. Şirin sarı beyaz bir dişi, Pamuk ise kar beyazı bir erkek kedi idi. Sanki âşıktılar! Kucak kucacağı uyumayı severlerdi. Şirin iki yavru dünyaya getirdi: Biri sarı beyaz, diğeri bembeyaz. Onlarla vakit geçirmek en sevdiğim şeydi. Büyük kedilerdi ve çok çok güzellerdi. Benimle yatıp benimle yerlerdi. Ben 15 yaşına gelene kadar yani Nişantaşı'na taşındığımız vakte kadar bu böyle sürdü. O gün geldiğinde onları yurtlarından, bahçelerinden ayırmak olmazdı. Apartmanda kapalı yaşayamazlardı. Şirin, Pamuk'tan ayrılamazdı ve artık çoğalmışlardı, 12 kediğimiz olmuştu! Komşular, çok sevdikleri kedilerimizi evlat edindiler ve ben, üzülsem bile, mutlu olacağlarını bildiğim için onlardan

ayrılabilirdim. Kedileri beslemek kolaydı. Hemen altımızda Sabri ile Adem kardeşlerin kasap dükkânı vardı. Her gün oradan kıyma alır, ekmek ve evdeki bazı sebze yemeklerini de içine katarak bunu yoğururdum. Kediler için nefis yiyecekler olurdu. Sütü de çok severlerdi.

Samanyolu Sokak'taki evimize ilk iki yıl telefon bağlanmamıştı, hâlbuki babamlar on yıldır sıra beklerlermiş! O zamanlarda yüksek fiyatlarla telefon satın alınmış. Babam "yakında bize de sıra gelecek" diyerek beklemeyi tercih ediyordu. Geldiğinde annem de ben de sevinçten uçtuk. Babamın iş yerinde telefonu olduğu için annemin sıkıntı çekebileceğini aklına getirmezdi veya acil bir durum olmadığına inanırdı. Bakkala gidip annem namına telefon etme yükünden kurtulmuştum.

Taşındığımızdan birkaç ay sonra yeni eşyalarımız geldi. Babam onları zamanın ünlü bir marangozu olan Çirigotis'e ısmarlamıştı. Yepyeni bir salon takımı, yemek odası ve yatak odası geldi. Ayrıca babamın meşhur Victor Hugo'nun tüm ciltleri ve Fransız klasikleriyle, eczacılık ile ilgili kitaplarını yerleştirebilmesi için bir döner kütüphane, bir salon masası ve sehpa, iki bordo kadife salon sandalyesi ile aynı tipte ve benim için ısmarlanmış bir piyano taburesi de sonraki günlerde evdeki yerlerini aldılar. Aynı günlerde buzdolabı, çamaşır makinesi, elektrik süpürgesi, bir Junkers şofben –ben banyoyu sıcak ısıtan koca termosifonu tercih ediyordum– modern beyaz ocaklı bir fırın da annemin ve benim şaşkın bakışlarımız altında ustalar tarafından eve yerleştirildiler. Bunların geleceğini bilmiyorduk. Babamın bize sürprizi idi. Sıra avizelere gelmişti. Babam, annemle müzayedelere katılmaya bayılırdı. Bir gün üç muhteşem avize ve iki antika Çin sütunu ile eve geldiler. Babamın deyişiyle turnayı gözünden vurmuşlardı. Ev güzelleşmişti, annemle babamın arkadaşlarının evlerini andırıyordu. Bence eski evimiz daha rahattı. Yeni şekli yadırgıyordum ama elektrikli eşyalar, hayatımızı haliyle kolaylaştırıyor. Annemle babamın evimiz değişmemişti,

zaten değişmesini ikimiz de hiç istemezdik. Çok büyük bir odaydı ve oturma odası gibi de kullanılabiliyordu. Babam ve misafirler salonda otururlardı. Fatma'nın odası da değişmemiştir. Anneannem talebelerine gittiğinde ben Fatma'nın odasında ona şiir ezberletir, şarkılar öğretirdim. Hocalık mesleğimin tohumları, meğer o günlerde atılmaya başlamış. Fatma, ben serpilmiş bir genç kız olana kadar bizimle kaldı. Sonradan biz yazlıkta iken çok efendi bir adam onunla evlenmek istedi ve babam, onu evin kızı gibi allı şanlı gelin etti. Üç çocuğu oldu ve hep bize gelip gitti.

Büyük bir değişiklik de banyodaki küvette. Bankalar Caddesi'ndeki evimizde olduğu gibi beni taşıma sularıyla salona, sobanın yanına getirilen bir çamaşır teknesinin içinde yıkamıyorlardı artık. Cumaları annemle hamama giderdik. Bazen o, arkadaşlarıyla giderdi. Orada yıkanmayı çok severdim ama başımı yıkayınca gözüme sabun kaçmasından korkardım. Bir bezle muhakkak yüzümü kapattırdım. Şişli'de hamama hiç gitmedik ve güzel anılar, küçüklüğümde gömülü kaldı. Halen çift taraflı fildişi banyo tarağını tasımla saklarım. Bundan birkaç yıl önce Amerika'daki arkadaşlarım geldiğinde birlikte Bostancı'daki hamama gittik ve ben, hamam takımlarımı kullandım. Çok zevkliydi. Yalnız, o zamanlarda kullandığımız beyaz sabunun yerini mis kokulu sıvı sabunlarımız, şampuanlar ve kremler almıştı. Fakat yıkandıktan sonra içtiğimiz gazozdan vazgeçemedim.

Anneannem ve annem, piyano dersi verdikleri talebelerine gitmeye devam ediyorlardı. Fatma da beni Altıncı Daire'deki¹ konservatüara götürüp getiriyordu veya evde kalıyordum. Birlikte beş taş ve

1 İstanbul'da Batılı/modern anlamda ilk kez kurulan belediyeye verilen addır. 1857'de kurulmuştur. Beyoğlu ve Galata bölgelerinden sorumlu "Altıncı Daire-i Belediye"nin en önemli icraatı, Galata surlarının yıkımı olmuştur. Bunun yanı sıra Galata ve Pera'da sokakların adlandırılması ve evlerin numaralandırılması işlerini gerçekleştirmiştir. Bu belediye döneminde sokaklara taş döşenmiş, sokaklar gazla aydınlatılmış, kanalizasyon yapılmış, elektrik getirilmiş, Tünel inşa edilmiş, atlı tramvay, daha sonra da elektrikli tramvay getirilmiştir. Önceleri Galata'da bulunan elçilikler İstiklal Caddesi'ne taşınmış, olaylar birbirini izlemiştir.

kızma birader gibi oyunlar oynardık. Okul, dersler, arkadaşlar, kediler, konservatuar, bale dersleri derken çok sevdiğim kitap okumaya bile vakit bulamazdım. Onun için hafta sonları, nereye gidersek gidelim, masal kitabımı da yanıma alırdım. Baharda, babamların sayısız arkadaşları ve onların çocukları olan arkadaşlarımla Çırçır Suyu, Sultan Suyu, Bentler gibi yeşilliklerin koynuna pikniğe giderdik. Salıncakta sallanmayı severdim. Diğerleri top koştururlar veya ağaçların arkasına gizlenerek saklambaç oynarlardı. Yarışlara ben de katılırdım ama kazandığımı hatırlamıyorum. Kelime oyunlarını ise hep ben kazanırdım.

Apartmanımızın bitişiğindeki Yüceses Apartmanı'nda Hamiyet Yüceses otururdu. Yeşil bir Desoto otomobili ve şoförü vardı. Çok sık giyinir, sık sık çıkardı. Onu görmek için küçük ön balkona koşardım. Sağ tarafımızdaki komşular, İtalyan Musevi'siydiler. Dul hanımın, birbirinden güzel dört yetişkin kızı vardı. Annemle arkadaştılar. Kızlardan bir tanesi sonradan en büyük kuzenim Moris'le evlendi.

Mahallemizi çok severdim. Çok merkezî bir yerdeydi. Arkamızda Etfal Hastanesi, önümüzde Halâskârgazi Caddesi'ne cephesi olan Marmara Kliniği vardı. Her yıl, annem bana bir kutu Calcium ve bir kutu Redoxon iğnesi vurdurturdu. Marmara Kliniği'ne tek başıma gider, çekik gözlü tombulcuk Firuze Hemşire'ye o günkü ampulleri verirdim. Oraya yalnız gitmek benim için bir eğlence sayılırdı zira her iğneden sonra Firuze Hemşire, bana küçük bir hediye verirdi. Bunları kendisine annemin verdiğini düşünmezdim bile! Eve döndüğümde annem "bugün ne hediye aldın?" diye sorardı. Benim bilemediğim "İğneler yapıldı mı?" manasını taşıyordu bu sorusu. Aslında asla yalan söylemezdim ve kaçamak yapmak aklımdan bile geçmezdi. Sonradan bana itiraf ettiğinde şaşırıp kalmıştım. Büyükler mi fesat, küçüklüğümüzde biz mi çok saftık bilemiyorum. Arkadaşlarım da benim gibi her şeye inanırlardı. Bu iğnelerin kera-

gelmemiştir. Çok basit, annem bir şey "yapılacak" deyince yapıldı. Modaydı herhalde. Annemler sağlığıma katkısı olacağını düşünmüşlerdir. O zamanın kafası! Toplu, sağlıklı, pembecik bir kızdım aslında. "Şişman çocuk sağlıklı olur" kanısıyla kalın bir tabaka tereyağı veya kaymak sürülmüş reçelli ekmek dilimlerini anımsıyorum. Hiç sevmezdim. Evde yapılan türlü pasta, kek, börek, kurabiye ve yemekler beni şişmanlatmıştı fakat herkes halimden memnundu nedense. Annem babam da kiloluydular ve bu onları hiç rahatsız etmiyordu. Nişantaşı'na geçtiğimizde çok ciddi bir rejimle yirmi kilo vermiştim. Anneme kalsa bu rejimle intihar ediyordum.

13 yaşına gelince Pırıl, Vivet, Ada ve ben cumartesi öğleden sonraları toplanmaya başladık. En sık kıyafetlerimizi giyer; elimize hediye bir kitap, tatlı veya birkaç çiçek alarak o hafta kimin sırası ise o arkadaşımıza giderdik. Genelde, olmayan erkek arkadaşlarımızı, okuldaki olayları, filmleri, tiyatro oyunlarını ve haliyle moda şarkıları ve şarkıcıları konuşurduk. Bazıları annelerini babalarını çekiştirirdi. Ben de kedilerimi... Dalida'nın "Portofino", "Bambino" gibi şarkılarını zevkle dinlerdik. Radyoda pek seyrek hafif Batı müziği programları vardı. Onun için taş plaklarla pikabı çalıştırırdık. En son yenilikti ve hepimizin babası, evine bir pikap satın almıştı. On plağa kurulabiliyordu. Plagın her bir yüzünde tek parça vardı. Çok sonraları küçük 45'lik plaklar ve Long Play büyük plaklar moda oldu. Ciddi partilere gitmeye başladığımız zaman daha çok teyp çalardık. Sevdiğimiz şarkıları artık kaydedebiliyor, uzun zaman müzik dinleyebiliyorduk. Müzik kaydında hepimiz profesyonel olmuştuk sanki. Bugünkü ses kalitesine ulaşamıyorduk tabii fakat bize yetiyordu. Bu arada kocaman yeşil Grundig teybimizi rahmetle anmadan geçemeyeceğim. Kopan teyp bantlarını ne sabırla birbirine bağlardık. Teyplerin en büyük kusurları, bantları sarmasaydı. O zaman kopardı güzelim bantlarımız. Bizim için hazine kıymetindeydiler.

Mahallemizde herkes birbirini tanır, evlere ziyarete, günlere giderirdi. Hanımlar, *Ütariiz RD Funca olduğu gibi, çeyekleri* kocalarını,

günlük işlerini tartışır, mahalle dedikoduları da tabii eksik olmazdı. Bir de o devrin olmazsa olmazı kâğıt oyunları... Kurulan dört kişilik masalara "kare" denirdi. Gözde birkaç oyun tarzı vardı. Annem ve arkadaşları briç oynarlardı. Ben bu briç oyunundan hiç hoşlanmadım ve ömrümce kâğıt oyunlarının müptelası olmadım. Babamlar tavla veya bezik oynarlardı. Bununla beraber davet gecelerinde poker kareleri de oluşurdu. Çocuklar da bu davetlere katılırlardı fakat biz arka odaların birinde toplanıp aramızda eğlenirdik. Hemen bir tiyatro piyesi uydurup aynı, sahnedeymişiz gibi büyük bir ciddiyetle rolümüzü oynardık. Baş aktörümüz Simon Telvi'ydi. Oyunları kuran, sahneleyen bendim. Oyun sırasında seyirci olmayı tercih ederdim. Sessiz sinema ve kelime oyunlarını da çok severdik. Düşünüyorum da o dönemlerdeki masum oyunlar, meğer bize sadece kültürel katkıda bulunmamış, lisanımıza da katkısı olmuştur. Bu tiyatro "eserlerimiz" bazen tek bir davet gecesine sığdırılmaz, birkaç davet gecesine gerekirdi. Hayret, geç saatlere kadar uykumuz da gelmezdi. Hâlbuki ben erkenden yatmaya alıştım. Büyükler saat ikilere, üçlere kadar eğlenirlerdi. Mola vaktinde harika sofralar kurulur, çocuklar da bu ziyafete katılırlardı. Pasta, limonata, sütlü tatlılar ve meyveler bizim tercih ettiklerimizdi.

Hepimiz iyi talebelerdik. Dil bilgisi, tarih, coğrafya sevdiğimiz derslerin başında geliyordu. Bazılarımızın ise matematiğe meyli vardı. Benim matematikle başım hiç hoş olmamıştır. Onu da piyano gibi burnumu tıkayarak yutmam gerekiyordu ve yuttum çünkü çarem yoktu. Ayrıca her birimizin okul dışı faaliyetleri muhakkak vardı. Bazıları sporla meşguldü, bazıları resim, müzik, İbranice kurslarına gidiyorlardı. Ben ise dans ediyordum ve piyano çalışıyordum. Resim yapmayı çok isterdim fakat hiç yeteneğim yoktu. Gördüğümü kâğıda aktaramıyordum. Aynı şekilde tenis topunu da raketle buluşturmazdım. Hele hele hiç kayak yapamadım. Hoca, "Sen bu sevdadan vazgeç" demişti. Ama annemin de babamın da gözbebeği idim ve bu bana yetiyordu. Neticede ne resim sergileri açacak, ne olimpiyatlara katılacak, ne de bir müzik dehası olacaktım. Günün birinde

evlenecektim, çocuklarım olacaktı ve "paşayiko"sunu evinde bekleyecek bir "hanumika" olacaktım. Rahat ve huzurluydum. Daha ne?

Büyüdüğümüzde danslı çaylara ve kulüplere giderdik. Grubumuza dışarıdan katılan arkadaşlar da dahil olmuşlardı. Çok hoş vakit geçirirdik. Herkes herkesle dans eder, çiftler oluşana kadar herkes payına düşeni öderdi. Yazları cennetimiz Büyükada'ydı. Çocukluk yıllarımda ise ailem Caddebostan, Suadiye taraflarını tercih ederdi. Tabii arkadaşları da... Evlerimizin bahçesinde oynamak çok keyifliydi. Üç-dört kedimiz, yazlığa bizimle gelirlerdi. Selamiçeşme'deki evimizde etrafı saksılarla donatılmış ve içinde kırmızı balıkların yüzdüğü bir havuz vardı. Kedilerim uygun bir yere yerleşirler, kırmızı balıkları yakalamak için yanıp tutuşurlardı. Arka bahçede ise kocaman bir bağ ve çeşitli meyve ağaçları vardı. Dutlara doymak bilmezdim. Ağustosta ise incir yemekten dudaklarımın kenarları yara olurdu.

Ortaokulu Sainte Pulchérie'de okudum. Lacivert formamı ilk giydiğimde ilkokuldaki dönemden çok farklı bir döneme geçtiğimin bilincindeydim. Mahalleden iki arkadaşım da aynı okula yazılmışlardı. Mösyö Ramon altı kızı Şişli'den toplar, külüstür minicik Citroen arabasıyla bizi okula götürüp getirirdi. Şarkılarımızdan, şamatamızdan çok rahatsız olurdu zavalılık. "Simdi kaza yapacayım, yaramazlık yapmayın, ahhh bu kızlar!" derdi hep. Toprağı bol olsun. Dört sene boyunca kahrımızı çekti. İşi sonradan azıttık galiba çünkü ilk sene hazırlık sınıfındayken pek mahcup kuzulardık. "Ayde, Fransızca konusun. Aileniz çok para ödiyor bu is için" derdi sevgili Mösyö'cük. Benim Fransızcam çok iyiydi fakat okula gittiğimde Fransızca'yı Türkçe yazma hevesine kapılmıştım. Olmuyordu. Öğrenmek zor oldu çünkü evde bunu çalışmayı sevmiyordum. Allah'tan hafızam oldukça kuvvetliydi ama mantığım, Fransızların mantığına uymuyordu. Matematik ve dictée yani duyduğunu yazma derslerim hariç hepsi çok iyiydi. Bir de jimnastikte bocalıyordum. Henüz sonradan verdiğim kilolar üstümdeydi ve ne vakit katabiliyordum ne de o eşek

denilen âletten atlayabiliyordum. Şeker Mösyö "Taktak" yine de bana tam not sallardı hep ama vazgeçmez, kenara çeker, konferans verirdi. Ben de başımı salları, yaşlı gözlerle gözlerine bakardım. İşini çok ciddiye alırdı Mösyö Taktak.

Ortaokul yıllarım çok keyifli geçti. Şişli'yi çok seviyordum ve neredeyse her evi tanıyordum. Sanki çok büyük bir aile ortamında gelişıyordum diyebilirim. Köşedeki eczanenin sahibi Asım Manap babamın hem arkadaşı, hem müşterisiydi. Oraya rahatlıkla girer çıkardım ve çok sevilirdim. Mimoza Yokuşu dediğimiz caddenin karşısındaki sokaktan arkadaşlarımlın evlerine veya annemin almasını istediğı ürünleri satan dükkânlara ulaşırdım. En önemli mağaza, benim için kırtasiyecimdi. Bana cennetti cennet! Her ihtiyacımı oradan karşılayabilirdim. Ne güzel dolma kalemlerim vardı. Artık yok! Maalesef, hepsini eskittim ve kullanılmaz hale geldiler. Sıkıntı uçlarda veya mürekkebi sızdıran pompasındaydı. Parker ve Montblanc dolma kalemlerinde de aynı sorunlarla karşılaşırdım. Çini mürekkebi ile de çok çalıştığımı biliyorum. Çok zarif, ince bir kalem kullanırdık. Ödevlerime hep çok itina etmişimdir. Mahallemizde çok süksesti olan Nar Pastanesi'nden sonra dört beş pastane daha açıldı. Birbirleriyle rekabet ediyorlardı. Tabii bu durum, müşterilerin işine geliyordu. Daha iyi kalite, daha ucuz ve gösterişli ürünler satın alıyorlardı. Okul çıkışı pasta yemeye bayılırdım ve haliyle birbirimizi çok iyi tanırdık.

Amcalarım, Şişli Meydanı'ndaki apartmanlarda otururlardı. Evleri çok güzeldi. Ben evimizi, tüm gördüğüm evlere tercih ediyordum. Daha küçük olabilirdi fakat çok sevimliydi. Kocaman bahçesi de fevkalade hoş ve kullanışlıydı. Bahçenin bir metre kadar yüksekindeki arka balkonumuzdaki kahvaltı keyiflerimizi unutamam. Annemin de benim de arka balkonlardan görüştüğümüz arkadaşlarımız vardı. O günün veya gelecek günlerin planları konuşulurdu. Ben arkadaşlarımlı bahçemize davet ederdim ve çok hoş vakit geçirirdik. Kedilerimiz, köpeklerimizle oynarı, kendimize evler yapardık.

İçlerine halı döşer, oyuncaklarımızı getirirdik. Yemeğimizi bunlarda yer, oyunlar kurardık. Kışın birbirimize kartopu atar, kardan adam yapardık. O zamanlar çok kar yağardı. Havalar çok değişti. Şimdiki kışlar ılıman geçiyor. Soğuklar ekim sonunda başlar, mart ayının sonuna kadar sürerdi. Nisan ve mayıs aylarında bile geceleri çok soğuk olabiliyordu. Hanımlar kürkleriyle; erkekler de uzun, kalın paltoları, atkıları, şapkalılarıyla sokağa çıkarlardı. Annem beni de sıkı sıkı giydirir, üşüteceğimden çok korkardı. Açık kalan tek yerim yüzümdü ve soğuktan yanaklarımın pembe pembe kızardığını bilirim. Bence kışın keyfi, odun/kömür yakılan evlerde çıkar. O, bambaşka bir sıcaklık...

Aynı şekilde, eskiden yaşadığımız mahallelerin de günümüzde kalmadıkları bir gerçek. Hayatımızda çok önemli bir yeri olan komşuluk, çalışan kadınların dönemiyle neredeyse tarihe karışmıştır. Hem iş, hem ev, hem çocuklar ve eşler tüm enerjilerini tüketti. Anne ve babalarına bile vakit ayıramaz oldular. Evler, eski zamanlardaki gibi pırıl pırıl, derli toplu değil, olamıyor. Mutfakta pişirilen zahmetli yiyecekler, mecbur olunmadıkça yapılmıyor. Alışverişe çıkmak, insanlarla karşılaşmak, sohbet etmek, yeni arkadaşlar edinmek, gezinmek, yürümek keyifti. Bugün alışverişin her türlüşünü internetten yapmak mümkün ve yapılıyor da. En ince detayları belirtiliyor, fotoğraf koyuluyor, fiyatlar mevcut, renkler görülüyor... Velhasıl gidip yerinde seçmekten daha iyi, üstelik eve vardıktan sonra ödeme yapılabilir ve beğenilmediyse iade edilebiliyor. Ben şahsen bu şekli tercih ediyorum.

Herkesin birbirini tanıdığı, birbiriyle görüştüğü, birlikte yemek yediği, oyunlar oynadığı, dans ettiği kulüpler artık kalmadı veya çok nadir. Sinemalar, eskisi kadar rağbet görmüyor. Ben şahsen, belki on yıldan fazladır, sinemaya gitmedim. Sinemanın yerini televizyon aldı ve 24 saat aralıksız yüzlerce yayın mevcut. Programlar ilginç ve her zevke hitap edebiliyor. Yabancı kanallarda değişik ülkelerde gezinebiliyor, kültürlerini tanıma fırsatını elde edebiliyoruz.

Instagram ve daha birçok site internette, arkadaşlıkları da sanallaştırdı! Paralı/parasız oyunlar, facebook, whatsapp gibi uygulamalar, kişileri ekranın kölesi haline getiriyor. Akıllı telefonlar insanların ellerine yapışık sanki. Ne oluyor? İnsan hareketsizleşiyor; obezite, şeker hastalığı, tansiyon, kanser kapıda kol geziyor. Zevk almayan, genelde maddiyata önem veren, teknolojiye bel bağlamış, sevgileri çıkarlarıyla bağdaşan kişileri görüyoruz. Yaşlılar eski günleri özleyiyorlar. Bugün, onları ya bir huzurevinde ya da çocuklarının yanında bir odaya tıkmış, bir gün evvel ölmesi arzu edilen çilekeş bir zümre olarak görüyoruz. Sevgisiz, saygısız, sorumluluktan yoksun kişilerin elindeler. Tabii ki bunlardan çok farklı davranan, yaşlılarına evlerinde ihtimamla bakan ve onları el üstünde tutan aileler de var. Vardır... Öyle ümit ediyorum. Gerçek şu ki yoğurtçunun elindeki zili sallayarak geçtiği, sütçünün eve süt bıraktığı, atıyla sebze ve meyve satan satıcıların, eve gelen doktor amcanın ve terzilerin, güzelliklerin kaybolduğu devirleri hasretle anıyoruz. Özleyoruz... Özleyoruz.

Büyükada-Marmara'nın Büyüleyici Adası

Aysel Finanser BEHAR

Büyükada, Yunanca deyişle *Prinkipo*, yakınındaki diğer daha küçük adalarla birlikte, İstanbul'un Asya yakasının tam karşısına düşer. Bu yakada ve denizin karşısında oturanlar veya akşamüstleri, biraz serinlemek üzere deniz kenarındaki bir çay bahçesinde vakit geçirmeyi tercih ettiklerinde, harika bir manzararayı seyretmeye doyamazlar...

Zenginlerin Sayfiye Keyfi

Bu yazımı yazmak için yıllarca öncesini, ellili, altmışlı, yetmişli yılları gözlerimin önüne getirdim. O yıllar, gerek kültürlü gerek üç-dört ay süren yaz mevsimini orada geçiren varlıklı ailelerin zevk sahibi ve gün görmüş kişiler olmasından dolayı, Adalar'ın en görkemli devriydi. Okulların kapanışından açılışına kadar aileleri ile birlikte tatil yapan çocuklar için ise tam bir eğlence ve rüya diyarıydı.

Terziler

Bizler için tatil Nisan ayında başlardı!!! Nasıl mı ? Terzilerle! Yazlık kıyafetleri hazırlamak, İstanbullu Yahudi ailelerinin göz alıcı çeyizlerinden pek farklı değildi sanki... Birinci sınıf ve ikinci sınıf terziler olarak gruplandırılırlardı. Birinci gruptaki, ve çoğu erkek olan terziler, çok şık görünmek zorunda olunan ve düğün, büyük davetler, kokteyl partileri gibi sıradışı etkinliklerde giyilen kıyafetleri dikerlerdi. Diğerleri eve gelirdi. Sabahtan akşama çalışırlar bazen de gecenin geç saatlerine kadar kalırlardı. Ellerindeki drapeli, volanlı ve her tarafına cepler iliştirilen elbiseyi bitirmeyi, yani son ütüsünü vurana dek kalmaları rica edilirdi! Birkaç gün hiç evlerine gitmeden müşterilerinde kaldıkları da olurdu. Evleri yakınsa dönerler, sabah gine gelirlerdi. Bizim Tekirdağ'lı Donna'mız ve çok sempatik Rum bır Julyetta'mız vardı. Ailemizin birer fertleri gibiydiler.

Gündeliğe giden terzilerin çantalarında muhakkak küçük bir ajanda bulunurdu. Çoğu zaman akraba, komşu, arkadaş olan hanımlar, terzinin eve gelmesini istedikleri tarihlere isimlerini yazarlardı. Bu terziler genelde her günlük elbiseler, plaj kıyafetleri ve küçük çocuklara veya matmazellere yazlık kıyafetler dikerlerdi. Çocukların çok şık kıyafetleri için büyüklerin olduğu gibi, tanınmış usta terzilere gidilirdi...

Ben, her seferinde, bebeklerime kıyafetler dikilmesi için ismimi acendanın sayfalarına kaydettirdim fakat, sebebi nedir bilemem, hiç gelmediler! Donna ile Julyetta'ya, onları muhakkak beklediğimi, bebeğim Dilek'in giyecek bir şeyleri olmadığını söyledim durdum... "Tabii geleceğiz ve bebeğine çok güzel elbiseler ve tuvaletler dikeceğiz" derlerdi ama yalandı! Yalancılar! Kendim dikmek zorunda kaldım ve ben hiç dikiş bilmiyordum! Bebeklerime güzel kıyafetler giydirememem beni çok üzüyordu... İkinci Dünya Savaşı'nda ve sonralarında benim yaşımdaki küçük kızların ne gibi yokluklarla, acılarla kıvrandıklarını nereden bilebilirdim ki ? Bir şekilde açlıktan, soğuktan, hastalıklardan ve binbir tür ölümden

kurtulabilenler... Bugün,  len zavallı kızları d   nd    mde y re im da lanır... Ruhları  ad olsun, mekânları Cennet olsun...

Büyükada İskelesinde  rg  örme ve Nakı 

Örgü, kadınların bazen ince bazen daha kalın (modeline göre) 30 cm.'lik iki     kullanarak bir ceket, bir bluz, bebek patikleri, bir  al veya bir atkı, veya o lanlar ve kocası için kazak vs.  retmektir. Bu i  için yönlü, pamuklu veya sentetik ipler kullanılır.

Ben, belirli mağazaların vitrinlerindeki bu rengarenk  ilelere bakmaya bayılırım...  ileler örgüye ba lanmadan önce yumaklar haline getirilir. Bunlar İstanbul'da, sokak aralarındaki küçük, görkemli ve modern olmayan butiklerde satılırlar. D kk nın sahibi tek başına, ya lı ve yorgun olduğu için raflarda toza rastlanabilir... Hayat i te... Bir köşede, eskiden evden okula yeme imizi ta ıdığımız sefertasının bir eşine rastlayabiliriz. Kendisi gibi ya lı eşinin hazırladığı yemeği yemeye alı ktır. Yıllar yılı bu böyle süre gelmiştir. Tuhafiye, yani d  meler, çoraplar, i  çamaşırı, toplu i ne, kop alar, fermuarlar, iplikler ve örgü malzemeleri vs. satarak evini ge indirmi tir. Bunlar ge mis zamanların gereçleri aslında... Dükkân da eskilerin dükkânı zaten... Alı veri  yapanlar da ya lı hanımlar çoğu zaman.... Artık tarihe karı ıyorlar... Gençlerin dikiş dikmeye, örgü örmeye hevesleri yok, vakitleri yok, sabırları yok! Bugün, her şeyin en yenisini, en güzelini ucuza temin etmek mümkün. Hanımlar çoktandır hazır giyime yöneldiler. Geçmişte hanımlar evlerinde s k kleri ve yırtıkları onarırlardı, gerekirse yama yapılırdı. Kocalarının ve çocuklarının çoraplarını elden geçirirler görünmez diki lerle tekrardan kullanmalarını sa arlardı. Elleri  p lesi marifetli anneler, nineler, teyzeler.

" rg  örmek sinirleri yatı tırır". Öyle derlerdi... Örgü  renlerin parmaklarını takip edemezdim bile. Makine gibi... Çok hızlıydılar! Yaptıklarına bakmazlar etrafındakilerle derin sohbetlere dalarlardı.

Kızların çeyizleri de evde yapılırdı. Küçücük bir iğne ile çarşaflar, masa örtüleri, peçeteler, havlu kenarları, sehpa ve çay takımları, mutfak ve raf örtüleri kilometrelerce ipliklerle işlenir, harikulade eserler ortaya çıkardı. Yıllar yılı bu işler sürüp giderdi. Ben küçükken Büyükada'nın iskele kafelerinde örgü örmeyen veya nakış işlemeyen hanım ve genç kız yok gibiydi. Bitmek üzere olan eserlere herkes hayranlıkla bakar, olağanüstü becerikli hanımları herkes överdi. Annemle ben bunların arasında değildik! Bu tür işleri bilmezdik zaten elimizden de gelmezdi! Biz mükemmel ahçılarıydık! Yemek yapmayı, müzikle uğraşmayı, kitap okumayı, yazmayı severdik... Annem piyano öğretmeni idi - ben de gençliğimde altı yıl boyunca bu işi yaptım-. Dikiş iğneleriyle uğraşmak bize yaptıklarımızdan çok daha zor geliyordu.

İskeleye indiğimizde annemin yanında oturmak haliyle beni fazlasıyla sıkıyordu. Annem bu örgü-dikiş işinden başka hiçbir şeyden bahsedemeyen hanımlarla dost olup onlarla devamlı İspanyolca konuşuyordu. Bu kadınlardan onca lisan öğrenebileceğimi asla düşünmemiştim! Bilmediğim kelimeleri anneme sormayı ihmal etmezdim hiç! Fakat konuşulanlar beni hiç ilgilendirmiyordu... Anneme, elime birkaç bozuk para sıkıştırma vakti geldiğini fısıldardım. İskelede, vapur çıkışında solda, kitap, gazete, çukolata, çiklet, oyuncak satan yaşlı Rum bir bey vardı. Asık suratlı, kimseyle sohbet etmeyen ve çok sinirli bir adamdı. Biz çok iyi arkadaştık. Aslında birbirimizi çok severdik üstelik iyi müşterisiydim! Ara sıra dükkânına uğrayan bir Rum arkadaşı olursa çirkin suratı aydınlanır ve onunla konuşmaya başlardı. Annem Rumcayı çok iyi konuştuğu halde ben hiç bilmezdim.

Dükkânda satılan her kitabı tanırdım. Günde iki-üç çocuk kitabı bitebileirdim. Fransızca ve Türkçe okuyordum ve onda mevcut olan kitaplarla yazın sonuna kadar idare edebilirdim. Okumuyorsam kedi ve köpeklerin peşine düşerdim. Onlarla oynar, onları okşardım. Tırmaladıkları veya ısırdıkları olurdu fakat ben onlardan

vazge mezdim. Hasta olanları babam görmeden eve alıp saklardım ve onları tedavi ederdim.

Hafta sonları bana bayramdı... Ailem ve onların arkadaşları ile pikni e giderdik. Ben eşe e biner annemle babamın yıllardan beri tanıdığı eşe in sahibi ile gezmeye giderdik. Tabii bana bakan abla da bizimle gelirdi. Eşekle oynar, onunla konuşur, ona evden kendisine vermek üzere getirdiğim salatayı ve marulu yedirir onu  perdim. Daha daha gezinirdik... Saatler boyunca benimle kalması kaça mal olurdu kimbilir! Neticede eşe in sahibi memnun, eşek memnun, ben memnun ve annem babam memnundular! "Sıkılıyorum", "gidelim artık" diye tutturmazdım. "BONCUK" en sevdiğim arkadaşımdı ve parlak ve güzel gözleri için ona bu adı takmıştım. Sahibi de onu bu isimle çağırıyordu artık! Çok tuhaf! O günlerden beri kendi kendime yetebiliyordum ve ne isteyip neyi istemediğimi çok iyi biliyordum. Arkadaş aramazdım. Ama büyüyünce arkadaşlarım hayatımda çok önem kazandılar.

Yazı yazmasını da çok seviyordum. Sabahları babam işe giderken vapurda okuması için eline mektuplar sıkıştırırdım ve bunları okumaktan büyük bir haz duyduğunu bilirdim. Bazen ihtiya ım olan şeyleri getirmesi için ona listeler hazırlardım.  ocuk dergileri, boya kalemleri, yazı yazmak için birçok beyaz temiz sayfa, yeni bir bisiklet (getirmezdi) kedi ve köpekler ve bebeklerim için ilaç (getirmezdi), bebeğimi gezdirmek için bir bebek arabası, kitaplar, naneli ve limonlu şeker, sakız, kolonya ve pamuk. Kolonya ve pamukla kedilerin ve köpeklerin yaralarını silerdim. Mikropları öldürmek için. Babama ise "piyanonun fildişi tuşlarını silmek için kullanacağım" derdim... Bebeğimi de kolonyalı pamuk ile temizlerdim. Çocukluk... O yılları nasıl da  zl yorum...

Amerikan Pazarları ve Kulübün Maskeli Balosu

Tuvaletler, kokteyl kıyafetleri, özel davetlerde giyilen birbirinden şık elbiseler, yakaları elle işlenmiş keten veya ipek d piyesler

olmadan Büyükkada'ya gitmek ve Kulüp'te bütün bir yazı geçirmek nasıl düşünülebilirdi ki? Yumuşacık, hafif ve serin yaz gecelerinde insanı sıcacık tutan moher şallar, kat kat naylon tüller ve dantelden yapılmış, genellikle Avrupa'dan getirtilen veya Amerikan pazarlarından temin edilen beyaz ve renkli jüponlar devrin vazgeçilemeyen aksesuarlarıydı. Sonraları yasak edilen Amerikan pazarlarında özellikle Amerika'dan ve yabancı ülkelerden getirtilen, bazen kaçak, nefis şeyler satılıyordu. TUSLOG her şey demekti! TUSLOG, üyelerine ve çalışanlarına hiç kâr gütmenden her türlü Amerikan malını satan ve askerlerin kışlasında bulunan çok büyük bir mağazaydı. Herkes oradan alışveriş yapmaya can atardı haliyle fakat kesinlikle yasaktı. Amerikan askerleri bazen orada satılanları ahbablarına hediye ederler bazen de Türk ürünlerinin karşılığında verirlerdi. Büyükkada'da Ermeni komşumuz Hilda'nın bilahare evleneceği erkek arkadaşı Amerikan Ordusu'nda askerdı. Hilda'yı hediyelere boğardı! O güzelim şeyleri gördükçe aklım başımdan giderdi...

Salıpazarı'nda yanyana sıralanan Amerikan pazarları çarşısı İstanbul'un bir dönemine damgasını vurmuştur! Biz fanilere Ali Baba'nın mağarası niteliğindeydi! Yıllar sonra çıkarılan bir kanunla yasak edilmişlerdir.

Büyükkada'da her yıl en önemli etkinlik Anadolu Kulübü'nün geleneksel maskeli balosuydu. Büyük ve küçük gruplar uzun süre önce bu balo için hazırlıklarını yaparlardı. Çok şık bir geceydi. Sadece kulübe üye olanlar girebilirlerdi. Üyeler dışarıdan sınırlı sayıda misafir davet edebilirdi fakat davetiyeler oldukça pahalıydı. Büyük ödülü en iyi hazırlanmış grup ve en orijinal kıyafeti takdim eden kişi hak ederdi. İkincilere ve üçüncülere de fevkalâde ödüller verilirdi.

Mini Golf

Bütün kışı yazı bekleyerek geçirirdik. Arkadaşlarla toplanıp bir yıl önceki dedikoduları, neler yaptığımızı ve bir sonraki tatili nasıl geçireceğimizi konuşurduk. Bizim için asla tükenmeyen, tutkulu

olduğumuz çok ilginç bir konuydu! Tanrım! Bugün bunların ne denli boş Şeyler olduğunu farkediyorum! O günlerde moda buydu ve eğer bir arkadaş grubunun olmasını istiyorsan diğerleri gibi hareket etmeliydin, onlar gibi konuŐmalı, onlar gibi giyinmeli, aynı müziği dinlemeli ve aynı okullarda okumalıydın! Bugünkü gençler de aşağı yukarı aynı Şekle uyuyorlar... Yanıldığımı pek sanmıyorum. Sadece bana son derece uzak, son derece manasız geliyor...

Büyükada, yaz aktiviteleriyle meşhurdu. Gençler, her akşam üstü, saat altıdan sekize kadar çok sempatik bir mekân olan Mini Golf' a gider, gerekli Şekilde düzenlenmiş aşağıdaki bahçede minyatür golf oynar, sonra, yukarıda, yaŐıtlarıyla (15-20) hıncahınc dolu açık-hava diskoteğini andıran mekanda müzik dinlerler, sohbet ederler ve, neden olmasın, biraz da flört ederlerdi... Ben, oraya gidenler arasında, yaşı en küçük olanıydım. İlk gittiğimde 14 yaŐımdaydım. Kızlar 16 yaş ve  st ndeydiler ve hepsinin bir erkek arkadaşı vardı... Annelerimiz arkadaştılar ve işte onlardan birine davetli olduğu bir öğleden sonra, benim de arkadaşım olan evin kızı beni Golfe götürdü. İlk gün beni kimse adam yerine koymadı! Birileri beni süzüyordu fakat ben derhal oturduğum koltuktan kalkıp başka bir yere oturuyor, utancımдан yerin dibine geçiyordum! O günü asla unutmayağım...    dört kez oraya gittikten sonra artık herkesi tanıyordum. Ne diyeceğimi, kiminle konuŐup konuŐmayayaĐımı, ne zaman dansa kalkabileceğimi, ne zaman dans etmemem gerektiğini biliyordum. Ve... haliyle gitmeye bayıldığım bir yerdi! Ta ki o berbat güne kadar!!! Yani dayımın ansızın içeri girip beni kızgın bir Şekilde zorla Golf'tan dışarı sürüklediği güne kadar... Beni küçük bir  ocuk gibi bisikletinin  n demirine oturtup eve götürdü. Ne feciydi Yarabbi! Sebebini bugüne dek anlamıŐ değilim. Allah rahmet eylesin, birbirimize çok d Ők nd k...  ocuğu hiç olmadı ve beni kızı yerine koyardı. Annem Golf'a gitmeme izin verirdi halbuki... Orada kötü bir Şey yoktu ve ben, nasıl davranayağını bilen bir kızdım. Onu affetmedim. Bir daha da oraya gitmedim. Bu olaydan sonra küçük bir  ocuk gibi bisiklete oturtulup evime g t r ld Ğ m için herkesin

benimle alay edeceğine emindim. Bu felâketi (!) atlatamıyordum. Akşam üstleri, arkadaşlarımla süslenip püslenip kabarık jüponları, ince bellerine sarılı streples elbiseleriyle, saçları uzun birer at kuyruğuyla toplanmış vaziyette ve ayaklarında balerinkilerini andıran zarif pabuçları olduğu halde oraya gittiklerine şahit oluyordum. Odama kaçıp ağlıyordum. Dayım bir daha bana orada rastlarsa herkesin önünde beni tokatlayacağını söylemişti!!!! Dayımı artık sevmiyordum!

Ertesi yıl her şey unutulmuştu. Büyümüştüm. Dayımlar, yazın, Suadiye'ye gitmişlerdi ve ben dilediğimce Golf'ta eğleniyordum. Büyükada büyüleyiciydi...

Açık Hava Sineması ve Aşıklar Yolu

Arkadaş edinmek, erkekli kızlı gruplarla tanışmak, Cumartesi akşamları nerede dans edileceğini, kimin evinde parti verildiğini, sinemaya kimlerin gideceğini bilmek için şüphesiz Golf ideal bir yerdi. Geceleri, çoğu zaman, Türk filmleri gösterilen bahçe sinemalarına gitmeyi severdik. Ceplerimize çekirdek doldurup evden küçük yastıklar getirirdik. Bunlarla bacaklarımızı kesen rahatsız tahta iskemlelerin bizi acıtmasını önlerdik. Ama yastıkların gerçek fonksiyonları film bittikten sonra anlaşılabilirdi. Herkes evine çekilmiş, sokaklar ıssızlaşmış olduğunda bizim yastık kavgalarımız başlardı. Çok eğlenirdik, bu ne biçim eğlence ise... "Deli gençlik" deyimini boşuna uydurmamışlar!

Uzakta oturanlar bisikletleriyle gelirlerdi. Ada'da hâlâ motorlu vasıta kullanmak yasaktır. Atların çektiği faytonlara veya bisikletlere binilir. Bir zamanlar eşek gezintileri de yapıldı.

Sinemadan ve oyunlardan sonra, eve dönerken gençler kızlara onları sevdiklerini itiraf ederlerdi. Bu masum aşklar bazen yıllar sürer ve çoğu zaman düğünle noktalanırdı. Tahsilin tamamlanması, askerliğin bitmesi, gencin bir işi olması ve evini geçindirebilecek duruma

gelmesi beklenirdi. Genellikle evi geçindirme problemi kız tarafının   lana vereceği drahome ile halledilirdi. Bu şekilde, yıllar yılı birbirlerini bekledikten sonra evlenen epeyce arkadaşım olmuştur. Zamanımda bo anmalar nadirdi gine de uzun yıllar sonra arkadaşlarımdan bazıları bo andılar.

Flört eden çiftlerin bile gruplarla çıkması modaydı. Tenha yerlerde piknikler yapıp oynayıp yüzerek, yarışlar tertipleyerek deliler gibi e lenirdik. Diğer bir eğlence,  amlar arasındaki A ıklar Yolu'ndan geçerek Ada'nın turunu yapmaktı. A ıklar Yolu Ada'nın K  k Turu'nun d n  ş yolunda ba lardı. Luna Park Gazinosu'na kadar faytona biner sonra inip ana yoldan ayrılır, çamların arasına dalar-dık. Yamaçtan a a ı denize kadar olan yolu şarkılar söyleye söyleye inerdik. Bu yolda da açık olanlar kalplerini sevdiklerine açarlardı. Bazen i ler ters gider gençler birbiriyle münakaşa ederlerdi. Kızların a ladığına, çocukların ise dertli dertli bir sigara yaktıklarına şahit olurduk... Şimdilerde bütün bunlar eskiden seyretti im sıkıcı bir tiyatro oyunu gibi geliyor...

Yekta, Luna Park ve Piknikler

60'lı ve 70'li yıllar, kulüplere gidilerek sabahlara kadar dans edilen bir döneme rastlar. Elvis Presley benzerleri ve Rock'n Roll, Cliff Richards, Beatles, Peppino di Capri, Domenico Modugno, Charles Aznavour, Johnny Halliday ve Sylvie Vartan, Enrico Macias, Adamo ve daha sayıp sayıp bitiremeyece im yıldızlar bu altın devre imzalarını atmışlardır. Bu  arkıcıların hâlâ sevilen parçaları ile mest olurduk! Bizler müziğin ve dansın fanatikleriydik. Kış ve bahar aylarında, Cumartesi ve Pazar günleri, öğleden sonraları, ak am saat sekize kadar muhakkak dans pistlerinde boy gösterir hafta sonunu iple çekerdik.

Yazın, Ada'nın en popüler mekânı muhakkak ki Yekta idi. Sabahın ilk ı ıklarına kadar dans edilirdi. İki dans pistli çok büyük bir kulüp olduğundan, neredeyse Ada'nın bütün gençlerini bir araya

toplayabiliyordu. Cumartesi geceleri Yekta'ya gitmemeyi düşünemedik bile! 7-8 aylık hamile olduğum yıl gine sabaha kadar dans etmişim çünkü oğlumu 1968 yılının 22 Eylül'ünde kucağıma aldım. Dans etmemezlik olmazdı çünkü evliydim ve kocam başkalarını dansa kaldırırsa kıskanacağımı biliyordum. Arkadaşlarımız arasında tek evli çift bizdik! Dans etmek madalyonun bir yüzüydü! Kayalık tepelere tırmanıyor, bu tepelerden denize kadar olan tehlikeli yollardan aşağıya iniyordum. Ne delilik Yarabbi! Nasıl düşüp oracıklara yığılmadım, oğlumu nasıl kaybetmedim, kafamı nasıl kırmadım? Allah korudu ve oğlumu dünyaya getirmemi istedi... Başka bir şey düşünmek imkânsız. Bütün bunlara ilaveten, vapura yetişeceğim diye koşarken ayağımın kaymasını ve karnımın üstüne yere yapıştığımı, yediğim pavuryalardan zehirlenip kanımın değiştirildiğini anlatmıyorum bile! Bir gün, arabamız Kilyos kumlarına battığı için insan üstü bir güç sarfederek onu kurtarmaya (!) çalışmış gine hastanelik olmuşum... Evet oğlumun doğumu gerçek bir mucize olarak gerçekleşti.

Bu arada o devrin Büyükkadası'ndan bahsedip geceleri diskoya dönüşürülen Değirmen Plajı 'ndan bahsetmemek ayıp olur. Yörükali Plajı (Yörükali diye de anılıyor) ile Ada'nın en popüler plajıydı. Biz nadiren oradan denize giriyor genellikle arkadan takma beş beygir pırpırımızla Ada'nın arkasına gidiyorduk. Yüzdüğümüz koyda su pırıl pırlıdı ve bizden başka kimseciklerin uğramadığı bir yerdi. İskeleyden her birimize dörder sandviç hazırlatır ve bir kasa gazozu motora yüklerdik. Kitaplarımızı ve radyomuzu da motora alır sanki yeryüzünden kaybolurduk... Beyaz taşların her birini tanırdım... Kayaları bir keçi çevikliği ile tırmanıp tur yoluna çıkabilirdim. Bir gün denizde kıyıya yakın bir canavar gördüm! Aklım başımdan gitti. Meğer bir fok balığıymış... Marmara'da fok balıklarının yaşadığını bilmiyordum. Bazen üçer altışar denizde oynaşan yunusları seyreder bu güzel manzaraya doyamazdım... Ne güzel günlerdi... Şükürler olsun o günleri sevinçle ve aşkla yaşadım. Bunlar kalıcı hatıralardır va asla silinemezler.

Büyükada nazarımda dünyanın en güzel beldelerinden biridir. Yıllar yılıdır,  ocuklu umun ve gençlik yıllarımdan geçtiği yerlere gitmiyorum artık. Zalim ve cahil arabacıların bazen a  ve susuz, çoğu zaman yorgunluktan bitap d  m   atlarını kırba ladıklarını görmek beni hasta ediyor... Bunca acıyı görmek harcım değil... Zavallı hayvanların kızgın asfaltın üzerinde kaldıramayacakları kadar yükü ta ımalarına katlanamıyorum ve bu arabacıları ve buna göz yumanları İlahi adalete havale ediyorum.

Kuledibi, Frej Han ve Heybeliada Günleri

Şeli GAON

Kuledibi'nde Hayat

Şişhane Meydanı'ndan Galata Kulesi'ne doğru Büyük Hendek Caddesi'nde herkes tanıdıktı. Neve Şalom Sinagogu'nun yanında bulunan Kasap Nisim iki kez iyi et verir, üçüncüsünde ise kötü et verirdi.

"Balıkçı Avram" atramuz, liparida, lakerda satardı. 250 gram lakerda istediğinde muhakkak yarım kilo verirdi. Satın almazsan vay haline... O kadar konuşurdu ki insan kendini mecbur hissederci.

Dalak satan Moiz'i şöyle hatırlıyorum. Her gün sırtında bir sepetle "Mersaaaa, Mersaaaaa!..." diye bağırdı.

Her akşam o melankolik sesiyle bozacı "bozaaa, bozaaa" diye bağırrır, sesi kalbimi sıkıştırırdı.

Büyük Hendek Caddesi'nde Eliya Pardo'yu hatırlıyorum. Kendisi düğünler için erkeklere smokin, siyah takım elbiseler kiralardı.

Mektep Sokak'ta iki pastane vardı. Tam köşede, sahibi bir Rum olan Andon Pastanesi, Yahudilerle dosttu. Tam karşısında da Loboeno

Pastanesi bulunurdu. Bunun da sahibi Albert Bardavit'ti. İleriki yıllarda bu pastane, Yahudilerin Kuledibi'nden Şişli'ye taşınmalarıyla birlikte Şişli'ye taşındı ve Serpil Pastanesi adıyla devam etti.

Yahudi Yokuşu'nda Pastacı Belifante vardı. Tam Kule'nin orada Edimeli Kaneti, çok lezzetli bir badem ezmesi yapar ve satardı.

Doğruiyol'da da Liçi adında başka bir şekercimiz daha vardı.

Kuledibi'nde oturan Yahudilerin çoğu mal sahibiydiler.

Büyük Hendek Caddesi zerzevatçı, bakkal, balıkçı, kasap, turşucu, meyhaneci, erkek berberi, börekçi vs. gibi birçok dükkân barındırırdı.

Börekçi; gözleme, "burmuelikos" ve de "kyais" (yufkadan peynirli üçgen börek) satardı. Herkes Yahudi'ydi.

Balıkçı Avram balık haricinde abudarahö (balık yumurtası), atramuz (tuzlu nohut) ve çiroz (tuzlu balık) satardı. Çirozlar, yüksekte belirli bir müddet asılı kalırdı. Bu da kurumalarına yardımcı olurdu.

Apollon Sinagogu'nun tam karşısında meşhur Mezeci Yomtov'un dükkânı vardı. Her cumartesi akşamı oradan sucuk, salam, sosis gibi mezeler alıp ailece afiyetle yerdik.

Yazıcı Sokak'ta tarihî iki bina vardı: Kamondo Han ve Doğan Apartmanı.

Bir sokak aşağıda bulunan ve günümüzde Yaşlılar Yurdu olarak bilinen Barınyurt, eskiden Musevi 2. Karma İlkokulu idi. Bu okulun müdürü ise Bicerano idi.

Neve Şalom Sinagogu'nun bir alt katı ise Musevi 1. Karma İlkokulu idi. Bu okulun müdiresi ise Bayan Habip'ti. Bugün bu okul, Neve Şalom Kültür Merkezi'ne dönüşmüş durumda.

Sarı Madam, Şişhane Meydanı'nda herkes tarafından bilinen çok büyük bir bahçe idi. Kasımpaşa Yokuşu'nun başında, köşede Yahudilerin devamlı gittikleri bir mekândı. Burada genç kızlar ve

erkekler buluşur ve ailelerinden gizlice sigara içerlerdi. Erkekler ise iskambil ve tavla oynarlardı.

Béné Bérith Okulu'nun İbranice hocası Nesim Behar, Apollon Sinagogu'nda toplanan Mahazike Tora öğrencilerine İbranice dersleri verirdi, bizler de büyük zevkle bu derslere giderdik. 42 yıl boyunca Hahambaşı görevini yerine getiren David Asseo, Béné Bérith Lisesi'nde öğretmendi.

Frej Han'da Hayat

Galata'dan bahsederken o semtin devasa ve en gösterişli apartmanı olan ve benim dünyaya geldiğim Frej Han'dan bahsetmemek olmaz. Bu hareketli, heykelciklerle süslü binanın inşa tarihi tam olarak bilinmemektedir. Abartılı cephesi ve apartmanın dört tarafında bulunan heykellerle, her taraftan görülen bir yapı. 1905-1906 yıllarında inşa edildiği söylenir. Mimarının adı Kyriakidis'ti.

Frej Han

Frej Han'ın adı, öncesinde Ada Han'dı. Bunun nedeni de apartmanın dört bir tarafından şehrin farklı görünümünün fark edilmesi idi. Bir taraftan Doğruyol ve Bankalar Caddesi, diğer taraftan Büyük Hendek Caddesi yani Neve Şalom Sinagogu'nun bulunduğu cadde. Üçüncü kısımda Merkez Apartmanı gibi güzel apartmanlar bulunurdu ve burada meşhur Doktor Uzdil otururdu. Dördüncü kısım ise Haliç'e bakan, bir fener gibi görünen en güzel bölümdü. Ben de ailemle birlikte Haliç'e bakan bu kısmın beşinci katında otururdum. Büyükçe bir daire idi. Yatak odaları Apollon Sinagogu tarafına bakardı.

Apartmanın girişinde mermerden geniş basamaklı merdivenler vardı. Bu merdivenler kar gibi beyaz ve tertemizdiler. Apartmanın girişinde iki oda bulunurdu. Birinde İbrahim Efendi (kapıcı) oturur, ikincisinde de diğer kapıcı Ali Efendi yaşırdı. İbrahim Efendi'nin en önemli görevi, binaya adını veren Madam Frej'in köpeğini gezdirmektir. Ali Efendi ise diğer işlerle uğraşırdı. Bir isteğimiz veya şikâyetimiz olduğu zaman dâhili telefondan Ali Efendi'yi arar, istediğimiz veya alınması gereken şeyleri söylerdik.

Frej Han'da 21 kiracı otururdu. Her katta dört aile vardı. Frej çiftinin haricinde herkes Yahudi'ydi. Hatırladığım kadarıyla apartmanda oturan aileler şunlardı: Doktor Nasi ve ailesi, Dişçi Macar ve ailesi, Barokas, Treves, Leal aileleri. Leal ailesinin kızı Suzi Leal, o dönemde Paris'e gitmiş ve çok ünlü bir mezzo soprano olmuştu. Kardeşi Vili Leal ise son yıllarını Barınyurt'ta geçirmişti. Çocuk doktoru Duenyas ve ailesi, ben onun ilk hastalarından biriydim, Kapeluto, Eskenazi, Natan, Bensason, Biçaçi, Orbak, Mizrahi, Franko ve Becer aileleri...

Frej Han'da her kiracının kendine ait bir çamaşır yıkama günü vardı. Apartmanın altıncı katı çepeçevre balkondur. Her dairenin çamaşır asmak için belirlenmiş günleri vardı. Balkon anahtarları, kapıcı İbrahim Efendi'de bulunurdu. Örneğin pazartesi günleri 5 ve 7 numaralı dairelerin çamaşır asma günüydü. Eğer bu gün atlanırsa

on gün çamaşır yıkanamazdı. Başka dairelerin sırası alınamazdı. Bu düzen bir saat gibi çalışır, kavga edilmez, herkes kardeş gibi geçinirdi.

1950-1960'lı yıllarda komşular arası kardeşlik, çok değerli bir kavramdı. Aynı katta oturan dört kiracıdan yan yana olanlar tek aile, tek ev gibi yaşarlardı. Sokak kapıları kapanmaz ve anahtarlar kapının dışında bulunurdu. İsteyen, her istediği daireye girer, yemek yer, sohbet eder ve çocuklarla oyunlar oynardı. Yaşın hiçbir önemi yoktu. Gençler ve yaşlılar anne-kız gibi geçinirlerdi. Bayramlar, aileler ve komşularla birlikte kutlanırdı. Merhum annem Zelda Natan'ın anlattığına göre Purim bayramında Büyük Hendek Caddesi'nin başından, yani Frej Han'ın olduğu yerden, Galata Kulesi'ne kadar büyük tezgâhlar konurdu. Bu tezgâhların üstünde "Mavlaç" dediğimiz Purim şekerleri satılırdı. Mavlaçlar; kırmızı beyaz renkte, makas, gözlük, içi şekerlemeler dolu küçük sepetler şeklinde satılırdı. Satıcılar, "Purim buradaaa, gelin, dişleri kıran mavlaçlar burada satılıyooooooor, satın alınnnn" diye bağırırlarmış.

O dönemde kışın soğuk gecelerinde anneannemle gaz sobasının etrafında oturur, annemin İbranice öğrettiği şarkıları söyler, ayrıca anneannemin anlattığı hikâyeleri kardeşimle birlikte dinler ve çok zevk alırdık.

O zamanlar televizyona ihtiyacımız yoktu. Annem Zelda Natan ve çocukluğunu Edime'de geçirmiş, Alliance Israélite Universelle okulunu bitirmiş, daha sonra aynı okulda senelerce Fransızca öğretmenliği yapmış olan anneannem Luna Eskenazi'nin anlattıkları çocukluk hatıraları, televizyondan çok daha ilginç ve değerliydi. Konuşmak, tartışmak, karşısındakine verilen önem aile fertlerini birbirine bağlardı. Büyükler, anne babalar, çocuklar ve torunlar aynı odada birlikte eğlenirlerdi.

Herkes cuma akşamları aileleri ile birlikte bir bayram neşesi içinde yemek yer, masa etrafında birbirleriyle sohbet eder, güler, espriler

yapardı. Yemekten sonra gençler, her hafta vakit geçirmek için bir evde toplanırlar, tombala oynarlar, sohbet ederler, gülüp eğlenirlerdi. Gece yaralarına kadar sokaklarda dolaşmak gibi bir kavram yoktu. Aile büyüklerine büyük bir saygı vardı. Herhangi bir şey için hayır denildiği zaman, aynı konuya bir kez daha değinilmezdi. Çocuklar hiçbir şey için ısrar etmezler, her şey kabullenilirdi.

Aynı zamanda meşhur falcı Jak Namer'i hatırlıyorum. O meşhurdu çünkü her derde deva idi. Bir erkek karısını aldatıyorsa ne yapılırdı? Jak Namer'e gidilip çare aranırdı. Bir damat adayı bulunamazsa ne yapılırdı? Falcıya gidilirdi. Jak Namer, çok akıllı biriydi. Çok kişiye yardım etmiş ve onlara umut olmuştu. Büyük sabırla onları dinlemiş, onlara taktikler vermiş ve arzuları yerine gelmişti. Ümit veren bir psikolog gibiydi.

Heybeliada Günleri

Gelelim Heybeliada anılarıma...

18 yaşına kadar yaz döneminde Heybeliada'ya giderdik. Mayıs ayının sonundan eylül ayının sonuna kadar dört ay boyunca hiç İstanbul'a gitmeden sanki bir köyde yaşıydık. Heybeliada, benim için Adalar'ın kraliçesidir. Tabiatı, denizi, yolları, kayalıkları, çakıl taşları, Ada'nın sembolü olan eşekleri ve daha niceleri...

Geçen yıl Nejat Gülen'e ait *Heybeliada Öyküleri* kitabını gördüm. Hemen satın alarak iki-üç günde bitirdim. Birden çocukluğumun ve gençliğimin bir bölümünün geçtiği bu adadaki hatıralarım canlandı. Nejat Gülen, annemin ilkokuldan sınıf arkadaşıydı. Kendisi Heybeli'de doğmuş, ilk ve ortaokulu burada bitirmişti. Annem, ailesiyle birlikte 1930'lu yıllarda Heybeliada'da yaz kış otururlardı. Annem o dönemin komşuluk ilişkilerinin, Bahriyeliler ile olan dostluklarının dostluk, kardeşlik ve sevgi üzerine kurulu olduğunu uzun uzun anlatırdı. İnsanlar, karşısındakinin iyi ve kötü olaylarına koşarlar, yardım ellerini uzatırlardı.

İskele çıkışında dondurma satan dükkândan her gün vişneli dondurma alırdık. Deniz kenarı çay bahçeleri, balık lokantaları ile dolu idi. O sırada balıkçıların yakaladıkları taze balıklar, lokantalarda müşterilere sunulurdu. Karakolun önünde bıyıklarıyla Clark Gable'a benzeyen çok nazik, kibar bir beyefendi olan Filiba, renkli çiçeklerini sergilerdi.

Akşamları iskele, ışıklarla pırıl pırıl parlardı. Denizin mavi yeşil rengi, uçan kuşların sesi, ılık bir meltem içimizi ısıtırdı. Herkesin yüzü güler, tanımayanlar bile birbirini selamlardı; birlikte çay içilir, sohbet edilirdi.

Müslümanlar, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler birbirleriyle bir aile gibi birlikte yaşarlar, korkusuzca kendi dillerini konuşarak ve geleneklerini koruyarak kilise, cami ve sinagoglarda dinlerinin gereğini yerine getirirlerdi.

Erkekler, çay bahçelerinin arkasında iskambil ve tavla oynarlardı. Herkesin birbirini tanıdığı, selamlaştığı ve yaşadığı bir köye benzerdi o dönemde Heybeliada.

Biz Şadiye Sokak No: 9'da, sahipleri Rum olan asar-ı atika ikiz tahta bir evde otururduk.

İskeleden çıkınca, soldan küçük bir yokuştan çıkılır; büyük bir çayırın etrafında, anne ve babamın arkadaşları çoluk çocuk, akrabalarıyla kalabalık bir aile şeklinde yaşardık. Aynı zamanda çayırın karşısında da Bahriyeliler otururdu. Deniz subaylarının eş ve çocukları anneannemi o kadar severlerdi ki onu "Madam Teyze" diye çağırırlardı.

*Heybeliada, Şadiye Sokak'taki evimizin önünde
anneannem Luna Eskenazi, annem Zelda Natan, kardeşim Semi Natan
iki aylık iken, kuzenim İzak Kohen ve ben Şeli Gaon.*

7 Temmuz 1960.

Her gün denize, evimize 15 dakikalık uzaklıkta olan Sofyanos'a (Şafak) giderdik. Denize, tehlikeli inişi olan bir kayalıktan teker teker inerdik. Bir tarafı da uçurumdu. Annem ve babam denize girmek için lüks plajları sevmez; kayalık, doğal yerleri severlerdi. Yalın ayak, küçük çakıl taşlarına basa basa denize koşardık. Yüzer, yemek yer ve büyük bir neşe ile günümüzü geçirirdik. Dönüş yolunda hep birlikte şarkı söylerdik. Akşam yemeğinden sonra da herkes yastığını alır, çayırdaki yere oturarak, sohbet ederek, oyunlar oynayarak vakit geçirirdi.

Düşünce ve sorumluluklar olmadan ne güzel günlerdi!..

Bazen plajın yanında Asaf Gazinosu'na giderdik. Çam ağaçlarının denize kadar uzanan bölgesinde yer alan bu gazinoda hava çok temizdi. Denize girdikten sonra sahibi Albert Aroyo bize ızgara et, kızarmış patates, kızarmış patlıcan ve çocukların sevdiği her şeyi hazırlardı.

Evimize dönerken geçtiğimiz Âşıklar Yolu'nda biri Rumların, diğeri de Müslümanların iki mezarlığı vardı. Ben de anneannem Lunika'ya "Yahudi mezarlığı nerede?" diye sorardım. Onun da cevabı "Bu ada da Yahudiler ölmez, bu sebepten de Yahudi mezarlığı yoktur" derdi. Ben de küçük yaşla buna inanır, "Burada bize ölüm yok" diye sevinirdim.

Annem 1940'lı yıllarda, bir kış gecesi hırsızların balkon ve evlerdeki demir parmaklıkları çaldıklarını anlatırdı. Savaş zamanı parmaklık demirleri çok pahalı idi. Başka bir gece de hırsızlar, ahırlara girip atların kollarını çalmak ve satmak için atların kuyruklarını kesmişlerdi. O dönemde kollar çok değerliydi. Bu kılardan fırça, balık avlama oltaları gibi birçok şey yapıldı.

Bizlerin en çok hoşumuza giden, bu adanın sembolü olan eşeklere binmektir. İstedığımız yere gitmek için eşeğe biner, aramızda saklambaç, seksek, beş taş oynar, günümüzü geçirirdik.

Heybeliada İlkokulu'nun önünde.

Anneannem Luna Eskenazi, teyzem Sara Kohen, kardeşim, annem, kuzenim İzak Kohen ve ben.

1970'ler.

Evimiz üç katlı ahşap bir evdi. Beyaz tahtadan ikiz evi, uzun bir taraça ayırırdı. Birinde Rum mal sahipleri, evde kalmış iki kız, birinde de bizim aile otururdu. Birinci katta annem babam ve bizler, ikinci katta dayım, üçüncü katta da teyzem ve ailesi otururdu. Girişte koridorda, satrançtaki dama oyununa benzeyen siyah beyaz büyük mermer taşlar vardı. Sağda, tahta bir masa üstünde yemek yenen bir oturma odası, tahta masanın arkasında çatal, bıçak, tabak ve züccaciye konan bir yukri (dolap), bakırdan bir su sürahisi ve pencerelerde anneannemin tığ ile işlediği perdeler vardı. Hepimiz bu bakır sürahiden su içmeye bayılırdık çünkü su, taze ve soğuk kalırdı. Solda antika değerinde otuz teneke su alan çok büyük bir küp ve koridorun sonunda da kapısı bir bahçeye açılan büyük bir mutfagımız vardı. Mutfakta, yemekleri pişirmek üzere büyük bir mangal vardı. Mutfaktaki geniş sofada gün içinde oturma odası kirlenmesin diye yemek yerdik. Burası birinci kattı.

İkinci kata çıktığımızda deniz manzaralı bir yatak odası ve arkada yeşil erik ve incir ağaçlarıyla donanmış bahçeye bakan ikinci bir yatak odası bulunurdu. Üçüncü katta ise geniş bir giriş ve girişte iki küçük pencere bulunurdu.

Kuzenlerimle ağaçlara çıkar ve topladığımız incirleri pencere kenarına koyduğumuz küçük bir sepete doldururduk. Çam ağaçlarının kokusu bu pencerelerden içeri girerdi.

O zamanlar sokaklarda ağaçlar, bahçelerde çiçekler, çayırlarda yeşillik ve otlar vardı.

Çocukken sokakta oynadığımız oyunları hatırlıyorum. Seksek, sak-lambaç, beş taş vs. Ne kadar eğlenirdik. Çam Limanı; çam ağaçlarıyla çevrelenmiş, çok güzel bir yerdi. Veremli hastaların kaldığı sanatoryum burada idi. Buraya temiz hava solumaya gelirler, veremliler de yürüyüşler yaparak iyileşmeye çalışırlardı.

Heybeli'nin ikinci sembolü de Rum Yano idi. Kolları o kadar güçlü idi ki bir sopa üstünde dört teneke su taşır, evlere getirirdi. Bir işi yoktu. Torik zamanı balık avlamaya çıkardı. Sağlıklı, güçlü, kuvvetli, çok çocuğu olan, kazandığı ekmeğini neşe ile evine getiren bir kişiydi. Halıları yıkatmak veya ağır şeyleri taşımak istediğimiz zaman Yano'yu çağırırdık. Güler yüzlü, yalın ayak dolaşır, devamlı kendi kendine şarkı söyler, dans ederdi. Ona para verildiği zaman teşekkür etmek için bir takla atardı. Çok çalışkan, mutlu bir kişiydi. Heybeliada sakinleri Yano'yu çok severlerdi. Onu "Yasu Yano" diyerek selamladığımız zaman teşekkür etmek için gene yalın ayaklarıyla bir takla atardı.

Adalar'a gitmeden evvel İstanbul'daki evlerde çok yorucu bir çalışma yapıldı. Salonlarda kanepeler, koltuklar, avizeler beyaz çarşafarla örtülür; mutfaklarda kalan bakliyat türü şeyler poşetlerle buzdolabına konulurdu.

O tarihlerde İstanbul'dan göçlerle taşınırdık. Buzdolabı, çamaşır makinesi ve en az dört denk yapıldı. Çarşaf, havlu, giysi gibi

gereksinimler; tencere, tava gibi mutfak eşyaları vs. vs. her şey koli, bohça yapılır; gitmeden bir gece evvel emanetçi çağrılır ve ona teslim edilir ve ertesi sabah Ada'ya, dört ay boyunca İstanbul'a dönmemecesine taşınılırdı.

Şehirdeki evler hayalete benzerdi.

Ada'dan İstanbul'a döneceğimiz zaman yine bütün ev toplanır, bu sefer de Ada'daki evin eşyaları örtülürdü. Ne kadar yıpratıcı ve yorucu işlerdi.

Şimdi ise tam tersine kapıyı kapatıp küçücük bir çanta ile gidilmekte. Zaman değişti, insanlar değişti, hayat tarzı değişti. Bu anlattığım eski günlerin bir daha gelmeleri mümkün değil. Tatlı bir hatıra olarak mazide yerlerini aldılar.

Feriköy ve Ötesi

Albert HABİP

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Balat'ın refah seviyesinin artması ve birçok yeni ev inşa edilmesine karşı, 1927 resmî nüfus sayımında Türkiye Cumhuriyeti'nde 81.872 olan Yahudi nüfusundan varlıklı bazı aileler, Kuzguncuk'a ve komşu semtler olan Üsküdar ile Kadıköy'e de yerleşmeye başladılar. Birçok dükkân sahibi ve Yahudi işçi ise Galata'yı tercih ettiler. 1932-1933 arasında İstanbul'daki 46.698 Yahudi'nin 9.600'ü Fatih, 32.277'si Beyoğlu-Hasköy-Şişli ve Boğaziçi'nde, 4.308'i Anadolu yakasında, 174'ü Büyükdada, Heybeliada, Burgazada ve Kınalıada'da yaşıyordu.

Alman Lisesi'nin 1987 yılında yaptığı ankete göre ise İstanbul Yahudilerinin dağılım oranları Şişli'de %31, Gayrettepe'de %25, Nişantaşı'nda %17, Kurtuluş'ta %6, Göztepe, Caddebostan ve Suadiye'de %13 civarında idi.¹

Yapmaya çalıştığım derlemede, yaşantımda yaklaşık elli beş sene yer alan Lala Şahin Sokağı'nın yer aldığı Feriköy'den, halen oturduğum Kurtuluş ile yakın çevresi olan Osmanbey, Pangaltı, Bomonti

¹ *Şalom*, 11 Şubat 1987.

ve Nişantaşı'ndan bahsetmek istiyorum. Lala Şahin Sokağı derken bu ismi google'dan aramaya kalkarsanız şaşırmayın. Meğer tam bu araştırmaya başlamamın öncesinde –ki henüz tabelası bile yenilenmemiş– civarda yüzlerce sokağın ismi değişmiş. Yıllarca yaşadığım sokağın da "Gökkuşağı" adını aldığını bu vesile ile öğrendim.

Feriköy'ün Tarihi

Adını 18. yüzyıl başında, günümüz Katolik Mezarlığı'nın bulunduğu yere bir av köşkü yaptıran Pierre Ferry adlı soylu bir Fransız'dan alan tarihî semt, Kurtuluş'un arkasında uzanıp gider. Yüzyıl öncesine kadar yerinde Aya Dimitri Köyü'nün bulunduğu ve çoğunluğunu Rumların oluşturduğu bu küçük İstanbul yerleşiminin ormanlık bir araziye açılması, semti İstanbul'un namlı avcılarının gelip avlandığı avlak bir alana dönüştürmüştür. Bu namlı avcılardan biri de İzmir ve İstanbul'un soylu Levantenlerinden, ticaretle uğraşan Mösyö Ferry'dir. Galata'da ikamet eden Mösyö Ferry, tatil günlerinde tüfeğini alıp Aya Dimitri'ye gider ve oradaki arazide sık sık avlanır. Ama bu gidip gelmeler, bilhassa kış aylarında yapılan ev partileri bezdirir onu. Sonunda bu güzel, küçük, şirin köyde köşk yaptırmaya karar verir. Efsaneye göre Sultan III. Ahmet avlanırken attan düşerek ayağını kırar. Civarda oturmakta olan Pierre Ferry, onu sultan olduğunu bilmeden evine alır ve ilk tedavisini bu köşkte yapar. Duygulanan Sultan, o bölgeye Feriköy adını verir.

Gürcü ve Ermeni asıllı vatandaşların da yerleştiği semtin isminin Ermenicedeki "Veri" yani yukarı kelimesinden doğmuş olup Yukarıköy olması ise itibar görmeyen bir iddiadır.

Eğitim Hayatı

Dostluk Yurdu Derneği'nde 1968 yılında yapılan bir açık oturumun tutanağında, Şişhane'deki Musevi Lisesi'nin bu civara taşınması ve bunun için bir binanın kiralanması düşünüldüğü görülmektedir.

Ancak bu düşünce, 16 sene sonra Ulus'ta inşa edilen lisenin kendi binasına taşınması olarak gerçekleşmiştir. Bu çevrede eğitim veren resmî bir Yahudi kurum olmamakla beraber yakınlarda birçok gayrimüslim ve yabancı okul yer almaktadır.

Okullara göz atmaya, ilk olarak mezunu olduğum Talat Paşa İlkokulu'ndan başlayacağım. Eski adı Havuzlu Bahçe, şimdi ise Sadık Şendil olan sokakta yer alan ve kuruluşu 1928 yılına dayanan okul, Maarif Vekâleti tarafından Cumhuriyet tarihinin 44. mektebi olarak numaralandırılmış.

1905'te Kuledibi'nde erkekler için kurulan İngiliz Erkek Lisesi (High School), Sultan Reşad'ın fermanı ile Nişantaşı'nda yapılmış, 1979'da Millî Eğitim Bakanlığı'na devredilmiştir. Daha sonra da Nişantaşı Anadolu Lisesi adını almıştır.

1920'de Amiral Bristol'un gayretiyle kurulan hemşire okulu ise halen Nişantaşı'nda Koç Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu olarak hizmet vermektedir.

Bunun yanında Nişantaşı Üniversitesi'nin Osmanbey Kampüsü, Pangaltı'da Ergenekon Caddesi'nde, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nin Bomonti Yerleşkesi ise Silahşör Caddesi'nde yer almaktadır.

1962 yılında kurulan Şişli Siyasal Bilimler Yüksekokulu, Anayasa Mahkemesi'nin özel yükseköğretim kurumlarının anayasaya aykırı olduğuna dair almış olduğu karar sonrasında, 1979 yılında İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'ne devredilmiştir. Bu kurumun Halâşkârgazi Caddesi'nde yer alan binasının yıkım çalışmaları halen devam etmektedir.

Yabancı okul olarak 1886'da Beyoğlu'nda kurulan Saint Michel Fransız Lisesi, Abide-i Hürriyet Caddesi'nde faaliyet göstermektedir. İtalyan Koleji, 2014-2015 eğitim yılı başında daha önce faaliyeti 2003'te durdurulan Feriköy Rum İlkokulu'nun büyütülerek restore

edilen binasında ilk, orta, lise eğitimini İstanbul'da tamamlayan Francesco Boari tarafından kurulmuştur.

Elmadağ'daki Özel Notre Dame de Sion Fransız Lisesi ise aynı isimdeki rahibelere 1856'da devredilmesiyle kurulmuştur.

Faaliyet gösteren Ermeni okulları şunlardır: Çobanoğlu Sokak'ta Özel Feriköy Ermeni Ana, İlk ve Ortaokulu; İzzettin Bey Sokak'ta Özel Bomonti Ermeni Katolik İlk ve Ortaokulu; Abide-i Hürriyet Caddesi'nde Özel Karagözyan Ermeni İlkokulu; Süleyman Nazif Sokak'ta Özel Pangaltı Ermeni İlkokulu ve Lisesi (Mihitryan Lisesi).

Papa Roncalli (eski adı Ölçek) Sokak'taki, öğrencisi olmayan Pangaltı Anarat Hıgutyun İlkokulu dışında Nişantaşı'nda Nigogosyan Mektebi, Pangaltı'da Bezazyan Mektebi, Bomonti'de Hintliyan (Nor Trtz) İlk Mektebi ise artık var olmayan Ermeni okullarıdır.

1886 yılında kurulan Kurtuluş Safa Meydanı'ndaki Özel Kurtuluş Rum İlkokulu, Lozan Antlaşması'ndan bu yana ilk kez mahkeme kararıyla kapatılan bir azınlık okulu olmuştur. İlk adı Tatavla Erkek Okulu adı olan kurum, öğrenci yokluğu nedeni ile 2003'te faaliyetine son vermiştir.

Faaliyeti sona eren yabancı okullar ise şunlardır: Pangaltı'da 1871'de açılan Saint Esprit Fransız Okulu; 1903'te Feriköy'de Salesian rahibeleri tarafından üç sınıflı ilkokul olarak açılan Bartelemeo Giustiniani İtalyan Okulu (1904'te Beyoğlu'na, 1910'da Feriköy'deki yeni binasına taşındı); 1857 yılı kuruluşlu Şişli Notre Dame de La Paix Fransız Okulu; 1896 kuruluşlu Feriköy St. Jean Chrysostome-Jeanne d'Arc Fransız Koleji.

Feriköy Pazarı

Yıllarca pazartesi, perşembe günleri semt pazarı olarak kurulan mekân sebze, meyve ve diğer ihtiyaç maddelerinin ucuz ve taze

olarak bulunabildiği en eski açık hava alışveriş merkezlerinden biri idi. Eski Tekel bira fabrikasının arkalarında üstü kapalı olarak inşa edilen yere geçtikten sonra bu vasfı dışında cumartesi günleri organik ürünlerin satıldıkları "Organik Pazar", pazar günleri ise kitap, plak, antik eşyaların satıldığı "Antik Pazar" olarak hizmet vermeye devam ediyor. Hafta sonlarını değişik şekilde değerlendirmek isteyenler alışveriş yapmasalar dahi gezmek, ilginç objeleri görmek için burayı ziyaret ederken arzu ederlerse çay, gözleme, dolma, börek gibi evde hazırlanarak satılan yiyeceklerle karınlarını doyuruyorlar.

*Bugün Osmanbey Metro İstasyonu'nun yer aldığı köşede
Feriköy Pazarı'nın başlangıcı.*

Hayrettin Gürses arşivi.

Sinemalar-Tiyatrolar

İçinde bulunduğu pasajın açılışında faaliyete geçen İdil Sineması daha sonra kapanınca, Haldun Dormen tarafından tiyatro salonuna dönüştürüldü. Halen Şişli Belediyesi Kültür Merkezi Haldun Dormen Sahnesi adı altında hizmet vermektedir.

Sinema deyince Kurtuluş Caddesi'nin başında 1960-70 yıllarında yer alan, kapanınca yerine apartman dikilen Yeni Atlas Sineması'nı da hatırlamak lazım. Pangaltı'da halen bir vakıf arsasında devam eden devasa inşaat alanında bir zamanlar İnci Sineması yer alırdı. Locaları ve balkon katı olan bu salon konser ve gösteriler için de kullanılmış, ardından uzun yıllar kapalı kalmıştır. Yakın çevrede kapanan diğer sinemalar arasında ise Harbiye Konak, Harbiye As, Pangaltı Tan, Osmanbey Site, Şişli Nova Baran, Şişli Kent, Teşvikiye AFM ve Osmanbey Gazi'yi sayabiliriz. Bunların arasında sadece Kent Sineması yeniden yapılandırılmış ve halen Cemil Candaş Kültür Merkezi olarak konser, gösteri, konferans gibi faaliyetlerde kullanılmaktadır.

Zamanının en gözde eğlence mekânlarından olan açık hava sinemalarından bir tanesi; Sıracevizler'de, alt katında Kervan adlı kapalı sinema salonu olan binanın çatı katında idi. Diğeri ise şimdiki Feriköy Spor Kulübü'nün tesislerinin bir kısmında yer almaktaydı. Bu sinemanın en arka kısmında masalar yer almaktaydı. Önceden kuyrukta bekleyip bilet alır ve filmleri, konsomasyon mecburi olduğundan meşrubat eşliğinde çekirdek çitleyerek seyrederdik.

Eğlence hayatını incelerken Kurtuluş Sondurak civarında yer alan ve yetmiş yıla yakın mazisi olan, Türkiye'deki ilk kadın meyhane işletmecisinin "Madam Despina'nın Yeri" olarak hayata geçirdiği, etleri, mezeleri, icra edilen sanat müziği ile efsane olan mekândan söz etmek lazım. Kurucusu olan madamın vefatından yirmi yıl kadar sonra bu mekân, halen "Despina" adıyla ve mütevazı bir şekilde faaliyetini sürdürmektedir. Ergenekon Caddesi üzerinde yer alan Mandra Tavernası ise zamana yenik düşerek şaşaalı günlerine veda etmiştir.

Aynı cadde üzerinde yol alırsak, uzun maziye sahip birçok işyerine rastlayabiliriz. Pangaltı İşkembecisi, şarküteriler, 1969 yılında kurulan Tuşba ve üçüncü kuşağın işlettiği 82 yıllık Tadal, Kürekli Fırın ve Tarihî Harbiye Fırını, caddenin karşı sırasındaki üç katlı

kocaman yerine taşınan Yıldırım Kırtasiye, Kristal Büfe, Pangaltı ve Gökçe ciğercileri, Arı Eczanesi gibi müesseseler yıllardır semt halkına hizmet vermektedir.

Bunlardan Kürekli Fırın, çevredeki bazı pastaneler ve marketler gibi Pesah bayramında Hamursuz satışı yapmaktadır. Tabii ki Müslümanların kandil günlerinde simit ve Hristiyanların Paskalya zamanında çörek satışı da yapılmaktadır. İlginç olanı ise hem Pesah, hem de kandil ile Paskalya'nın aynı günlere denk geldiği bir tarihte; vitrinde Hamursuz, kandil simidi ve Paskalya çöreğinin yan yana teşhir edilmesi idi. Ne yazık ki o gün çektiğim fotoğrafı bulamadım.

Kurtuluş Caddesi'ne döndüğümüzde 1965 yılı kuruluşlu, başında kurucusunun torunlarının bulunduğu Göreme Muhallebicisi, Tadal ve Tuşba'dan ayrılan ustaların açtığı Tuana Meze Evi, altmış yıl evvel kurulan Pelit Turşucusu gibi sembol işletmelere rastlamak mümkün. Şarküteri ve çiçekçi dükkânları bakımından hayli zengin olan Kurtuluş'ta Sabuncakis Çiçekçilik firmasını 1874 yılında kuran ailenin evi yer almaktaydı. Ailenin yakın tarihte yaşayan en yaşlı üyesi İstirati Sabuncakis, 1929'da büyük yangının çıktığı gün bu evde doğmuştu.

Kurtuluş Caddesi'nin sonuna doğru, Sondurak'a gelmeden evvel Sinemköy'de soldan Şahin Sokağı'na girersek Kurtuluş Pastanesi'ne ulaşırız. Bu pastane, Hahambaşılık tarafından denetlenmekte olup sipariş üzerine her türlü pastane ürünü, sandviç ve ekmekleri, sahip olduğu belgeye istinaden Kaşer olarak üretmektedir. Şahin Sokağı'na girmeden, cadde üzerinde Kurtuluş yönüne on beş-yirmi metre ilerlersek solumuzda ünlü Sinemköy Balıkçısı'nı görürüz. Buradan Yahudi sofralarının favori yiyeceklerinden atramus (Yahudi baklası), garato (lakerda) ve zengin balık çeşitlerinden satın alınabilir.

Kurtuluş'un Tarihi

Tam bu noktada Kurtuluş'un tarihi hakkında, Hüseyin İrmak'ın² kitabının bir bölümünü özetlemeye çalışacağım.

Bizans döneminde Galata'ya yerleşen Cenevizlilere ait ahır ve kuyular şimdiki Kurtuluş'ta yer alırken, o zaman küçük bir köy görünümündeki semtin ilk sakinlerini de bu atların seyisleri ve aileleri oluştururdu. O zamandan itibaren kullanılmaya başlayan Tatavla adı da "at ahır" anlamına geliyordu.

Fetih'ten sonra Kasımpaşa'daki Aya Dimitri Kilisesi camiye çevrilince, kilise cemaati de ikonalarını alarak Tatavla'nın tepesindeki küçük Aya Athanasios Kilisesi'ne getirirler. Çok geçmeden kilisenin adı, Aya Dimitri olarak değişir.

1530'larda Ege adalarından ve korsan gemilerinden, 1560'ta Sakız Adası'ndan esir alınan Rumlar denizcilikten anladıkları için Kasımpaşa tersanesine verilirler. İkamet yeri olarak ise Tatavla'ya yerleşirler. Sakızlı Rumların, gemicilik dışında yaptıkları en önemli iş meyhaneciliktir.

Semt külhanbeyleriyle, tulumbacılarıyla ve yosmalarıyla meşhurdur. Ünlü İstanbul kabadayısı Hrisantos, Tatavlalıdır. Aralarında polislerin de bulunduğu çok sayıda cinayeti vardır. Uzun süren kovalamacaların ardından Eylül 1920'de metresinin evinde kısıtırılır. Selda Alkor'un babası olan bir polis memuru tarafından öldürülür.

Tatavla 20. yüzyıl başlarından itibaren tüccarlara, bankerlere, memurlara ve mağazacılar da ev sahipliği yapmaya başlar. Birçok yangına sahne olan Tatavla'nın adı, 1929 yılında beş yüz ev kül olduktan birkaç ay sonra "Kurtuluş" olarak değiştirilir.

O yıllardan sonra Kurtuluş'ta sosyal yaşamın en büyük göstergesi; Sondurak'a doğru Ali'nin Gazinosu, Yasemin'in Gazinosu;

2 Hüseyin İrmak, *İstanbul'da Bir Kadim Semt Yaşadığım Kurtuluş*, Aras Yayıncılık, 2010.

Sondurak'ta salıncakların olduğu gazino ve bir de Despina'nın Gazinosu idi. Sondurak'taki çay bahçesi ve salıncakların olduğu yer ise önceleri aşağılara kadar tamamen boştu. Ve yazdan yaza bir kumpanya gelip oraya çadır kurar, panayır gösterileri yapardı. Tel cambazları (Eurovision şarkı yarışması birincisi Semiha Yankı'nın da burada ip üstünde yürüdüğü söylenir), akrobatlar, geleneksel komedyenler, motosiklet cambazları çıkar, ilgiyle izlenirdi.

Güzel zamanlarının son anlarına yetişen Hüseyin Irmak'ın o zamanlarda hiçbir arkadaşı "pis Rum, kancık Ermeni, korkak Yahudi" değilmiş. Herkes gözünü açmış ve birbirini görmüştü. Renkli yumurtaları herkes coşkuyla bekler, Paskalya çöreğini herkes çok sever, kurban etleri ve aşureler herkese dağıtılmış. Sonra ne mi olmuş? Kiliselerdeki tabutların içine silahların saklandığı ya da papazların kezzap depoladığı gibi birçok söylenti kulaktan kulağa yayılmaya başlamış.

"Kurtuluş Çok Bozuldu"

Kurtuluş tarihçesine, Hayko Bağdat'ın anlatısından küçük bir alıntı:

Cenevizliyi canından bezdiren semte destursuzca akın eden Rumlar oldu.

...

Anadolu köylüsü Ermeniler gelir gelmez semtin ahenginin ağzına sığıcı.

...

Cenevizliler, Rumlar ve Ermeniler bir şekilde ortak bir yaşamın yolunu bulmak zorunda kaldılar zamanla. Ta ki Galata'yı bırakıp Kurtuluş'a göç eden bir miktar Yahudi değişik kıyafet ve garip ritüelleriyle semtin ritmini bozana kadar.

...

Şehirleşmeyi en son akıl etmiş Süryaniler gelince Ermeni'ye köylü diyen diğerleri tövbekâr oldular.

...

İlk Türk bakkal dükkânı açılınca başta müteşebbis kabul gördü ancak ortalık yine toz duman oldu.

...
Kürtler köylerinden sürülüp buralara kadar gelip Kurtuluş Caddesi'nde fink atmaya başlayınca semt sakinlerinin akşam yürüyüşlerinin tadı kaçtı.

...
Körfez Savaşı sonrası Iraklılar Kurtuluş'u mesken belleyince herifler elalemin 100 liraya yaptığı işi 20 liraya yapmaya başladılar. Pek çok Kurtuluşlu geçim sıkıntısına düşmeye başladılar.

...
Afrikalı siyahlar semti işgal edince bölge Nijerya'ya dönüştü. 5 liraya saat modası başladı. Esrar ve hap mortadella salamından daha kolay bulunabilir oldu.

...
Trans seks işçileri semte dadanınca gece 11 dedin mi Ergenekon Caddesi teşhir reyonuna dönüştü.

...
Bugünlerde semtte olağanüstü bir gündem tartışılıyor. Cenevizliler, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Süryaniler, Türkler, Kürtler, Iraklılar, Siyahlar ve Translar isyan etme noktasına gelmişler. Kurtuluş çok bozulmuş, Suriyeliler basmış muhiti. Üstelik Suriyelilerin (tüm ötekilerde olduğu gibi) gelişinden daha bir ay süre geçmeden hırsızlık, uğursuzluk, âlemcilik, gasp ve fuhuş başlamış semtte...³

Kurtuluş'ta 20. yüzyıl başında değişen bazı sokak ve cadde isimlerini verdikten sonra çevredeki muhtelif yerlere kısaca göz atalım:

Ermeni Kilise → Fırın Sokak,
Frenk Kilise → Satırcı Sokak,
Moskof Kilise → Dershane Sokak,
Papaz Köprüsü → Yaya Köprüsü,
Mimar Andrea → Koçyiğit,
Aya Kiryaki → Teşrifatçı,
Papayanii → Remzi Baba,

3 Hayko Bağdat, *Kurtuluş Çok Bozuldu*, İnkilâp Yayınevi, İstanbul, 2016.

Marki Kalfa → Dev Süleyman,
 Aya Tanaş → Yeni Alem,
 Hristodolou → Ekşi Nar,
 Hristo → Yeni Asır,
 Kasımpaşa → Bozkurt,
 Rouso → Türkbeyi,
 Konstantin → Baysungur,
 Hamam → Ergenekon

Bu sokaklardan çıkıp Taksim'e ulaşmak için kullanılan tramvayın rayları halen üstüne dökülmüş asfaltın altında duruyor.

Kelebek Korse Feriköy'de

1920'lerde Yıldırım Korse adı ile Beyoğlu'nda, İstiklal Caddesi'ndeki Terkos Pasajı içindeki ahşap binada korse malzemesi satmak için açılan dükkân, caddedeki 15-20 mağazaya uzun yıllar yurtdışından kenar lastiği, korse lastiği, korselik kumaş, jartiyer, korselik dikiş ipliği gibi malzemeler ithal edip satmış. 1935'in sonlarına doğru bugünkü Kelebek Korse'nin yerine geçerek Ermeni bir kalfa ve birkaç dikiş makinesi ile korse üretmeye başlanmış. 80 yıllık mağazası 1 Temmuz 2014'te uygulamaya sokulan yeni Borçlar Kanunu nedeniyle kapanan Kelebek Korse, Feriköy Baruthane Caddesi'ndeki yeni mağazasına, profiterölü ile meşhur 1946 yılında kurulan Nazar Pastanesi'nin karşısına taşındı.

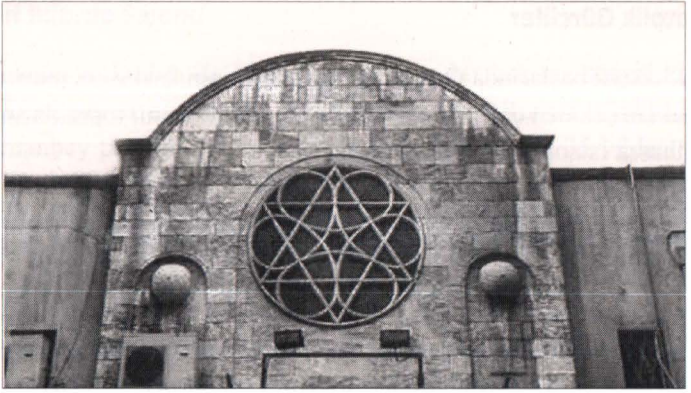
Beyoğlu'ndaki Saray Sineması, Emek Sineması, İnci Pastanesi, Pando Kaymak, Librairie de Pera, Robinson Crusoe ve Rebul Eczanesi gibi birçok dükkân benzer bir kaderle kapanmak ya da taşınmak zorunda kalmıştı.

Atatürk Müzesi

Halâskârgazi Caddesi üzerindeki pembe renkli üç katlı binada bulunan müzede Mustafa Kemal Atatürk, annesi ve kız kardeşiyle birlikte Aralık 1918'den Mayıs 1919'a kadar yaşamış. Özel eşyaların, fotoğrafların ve birkaç tablonun yer aldığı müzenin bulunduğu dört kilometrelik cadde, Harbiye'den Şişli'ye kadar uzanır. Adını (halâskâr = kurtarıcı) Atatürk'ten alan bu caddede, gazeteci Hrant Dink 2007 yılında öldürülmüştür.

Şişli Sinagogu

1920'li yıllarda Şişli Efe Sokak'ta kısmen garaj olarak kullanılan bir iplik fabrikasının yeniden düzenlenmesiyle oluşturulan ibadethane, 1940'lı yıllara kadar cemaate hizmet vermiştir. 1950'li yıllarda İstanbul'daki Musevi nüfusu Nişantaşı ve Şişli semtlerinde yoğunlaşmaya başladı. Bunun neticesinde, sinagog olarak kullanılan binanın bulunduğu arsanın satın alınmasına karar verildi. Galata-Beyoğlu-Kasımpaşa-Şişli cemaati (Neve Şalom Vakfı) yönetim kurulu yeni bir sinagog inşaatı için proje yarışması açtı. 1951'de Mimar Aram Deregobyan ve Mimar Jak Pardo'ya proje ve inşaat havale edildi. 25 Ocak 1952'de gerekli izinleri ve proje onayı alınan sinagogun temel atma töreni yapıldı. Aynı sene içinde iç dekorasyonu tamamlanmadığı halde Roş Aşana ve Kipur bayramları burada kutlandı Sinagogun kapısı üzerindeki "Kal Kadoş Beth İsrail" yazısı, Daragobyan'ın hattıdır. Mabedin içindeki kartonpiyer ve Ehal'in üzerindeki altı köşeli yıldız, ünlü kartonpiyeri Onnik Cezarliyan'ındır. Binanın cephesindeki sağlam soltu beşer kabartma taş ise "On Emir"i simgeler. Dikdörtgen şeklindeki orta mekânın üzeri, gökyüzünü temsil eden mavi renkte tonoz ile örtülüdür.⁴

Şişli Sinagogu ön cephesi.

Rum Kiliseleri

Kurtuluş'ta 18. yüzyıl sonlarında 20.000 nüfusa ulaşan Rumların Sondurak'ta yer alan Aya Dimitri Kilisesi, Kurtuluş Rum Cemaati Vakfı'nın merkez kilisesi özelliğini devam ettirmekte ve haftanın her günü ibadete açık tutulmaktadır.

Aya Tanaş Rum Ortodoks Kilisesi ise Osmanlı döneminde azınlıklara tanınan hakla yapılan ilk kubbeli kilisedir.

Bir diğeri ise yakın geçmişte restore edilen, bir kapısı Feriköy Avukat Caddesi'nde diğer kapısı ise Lala Şahin (Gökkuşağı) Sokak'ta olan, yıllarca demir kulesine asılı duran çanının sesini dinlediğim On İki Apostol Rum Ortodoks Kilisesi'dir.

Ermeni kilisesi olarak ise Lala Şahin'in bir üstündeki Şahadet Sokağı'nda bulunan Surp Vartanants Ermeni Kilisesi'ni söyleyebiliriz. Birçok Ermeni komşumuzun cenazesinde bulunduğum bu kilisenin temeli 1859 yılında atılmış.

Katolik Gürcüler

19. yüzyıl başlarında Ortodoks Rus kilisesinin baskısına maruz kalmaktan çeken çok sayıda Katolik Gürcü, Osmanlı topraklarının ve bilhassa İstanbul'un yolunu tuttu.

Cemaatin kurumsallaşması, 19. yüzyıl ortalarında aslen Ahıskalı olan Gürcü rahip Petre Harisçiraşvili ile başlamıştır. Rahip, 10 Şubat 1861'de Gürcü dilinde ayin yapabileceği bir kilisenin onayını alarak meçhul bir hayırsever tarafından bağışlanan Şişli Bomonti'deki bir arazi üzerinde kısa sürede kilisesini inşa etti. Bugün kiliseye devam eden cemaatin önemli bir kısmını Bomonti çevresinde yaşayan Ermeni kökenli Katolikler oluşturuyor. Kilise, genellikle akşam ziyaret edilebiliyor, pazar günleri de ayin düzenleniyor.

Uzun yıllar cemaatin en önemli hamisi, 1930'lardan itibaren berberlik sektörü ve tıraş bıçağı denince akla ilk gelen isim olan Paul ya da (Pavla) Zazadze idi. Zaza Tıraş Bıçakları'nı önce dışarıdan getiren, sonra da Bomonti ile Tahtakale'de kurduğu imalathanelerde üreten Zazadze; kısa sürede hatırı sayılır bir servetin sahibi oldu. Oğlu Simon Zazadze babasının misyonunu devam ettirmiş, 1968'den beri Şişli'de faaliyet gösteren Özel Bilgi Koleji'nin de sahipliğini yapmıştır.

Yehova Şahitleri

Çeşitli etnik gruplardan gelen ve farklı dilleri konuşan Yehova Şahitleri, İsa Mesih'i örnek alarak Kutsal Kitap'ın yazarı ve her şeyin yaratıcısı olarak gördükleri Yehova'yı yüceltmek olarak özetlenecek faaliyetlerini, resmen tescil etme gayreti ile 1974'teki ilk toplantılarını Osmanbey'de yaptılar ve halen İdil Pasajı bitişiğindeki ibadethanelerinde faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Golf Bilardo Salonu

Sinagoga yakınlığı ile Yahudi gençliğine bir bakıma sosyal kulüp vazifesi gören en önemli mekânlardan biri, Rumeli Caddesi'nin Osmanbey tarafında kalan Golf Bilardo Salonu idi. 35 yıldan sonra internet ile başa çıkamayan salon, önce sinagogun sokağında bir apartmanın ikinci katına taşındı. Zamana uymaya çalışıp buraya Play Station makineleri de kuran mekânın seksen yaşını geçmiş işletmecisi Yusuf Uzun, gençlere hayli yakınlık gösterirdi.

Şimdi birçoğu İsrail'e göç etmiş olan, okul harici çocukluk arkadaşlarımı tanıdığım ve hafta sonları uzun saatlerimi harcadığım bu salonun bir tarafında Şişli Sinagogu'nun bulunduğu Efe Sokak, diğer tarafında şimdiki adıyla Nakiye Elgün Sokak bulunmaktadır. Eski adı Kırağı olan bu sokakta 15 Kasım 2003 sabahı Şişli Sinagogu'na yapılan saldırıda sosyal faaliyetler için kullanılan binanın kapısı önünde patlayıcı yüklü kamyonet patlatılmış, birçok kişi hayatını kaybetmişti. Büyük hasara uğrayan söz konusu bina; zamanında Arkadaşlık Yurdu, Dostluk Derneği, Mahazike Tora gibi kurumlara ev sahipliği yapmış. Gerekli tadilatları yapılan ve 2004'te tekrar hizmete açılan binada Kaşer Restoran, Yıldırımspor Kulübü, Talmud Tora ve yaşlılara sosyal faaliyet hizmeti veren kurumlar yer almıştır.

Feriköy Spor Kulübü

Feriköy Spor Kulübü; 1919 yılında kırmızı-yeşil renklerle ve Feriköy İclaliye ismiyle futbol sahalarına adını atmış olsa da Milli Mücadele dönemi ve Kurtuluş Savaşı yıllarımızdan ilhamla 1923 yılında kırmızı-beyaz renkleri alarak, Feriköy İdman Yurdu adıyla yeniden kurulmuştur. O dönem Harbiye'de bulunan Kara Harp Okulu'ndan öğrencileri bir gecede kadrosuna alıp Feriköy forması giydirerek Türkiye'nin ilk asker-sivil futbol takımını oluşturmuş; hemen ardından kulübe ülke çapında şampiyonluklar kazandıracak boks şubesi açılmıştır. 1927 yılında Feriköy Duatepe

İdman Yurdu adıyla bir kez daha kurulan kulübün, şimdiki Feriköy Mezarlığı'nın bulunduğu bölgede yer alan tesisleri ve futbol sahası, mücadele ettiği İstanbul'un önemli futbol sahalarından biri olmuştur. Ancak o dönemde başlayan rant kavgalarından nasibini alan Feriköy Spor Kulübü'nün sahası, bir gece içerisinde kazılarak tarihe gömülmüştür.

1937 senesinde Kurtuluş Spor Kulübü ile birleşen kulüp, uzun yıllar başarılı sezonlar geçirmiş ve bu dönemde kazanılan kupalar, Kurtuluş Spor Kulübü müzesine yerleştirilmiştir. 1947 yılına gelindiğinde kulüp, bugün sahip olduğu tesislerde yerinde Feriköy Gençlik Kulübü olarak kurulmuş ve ismi 1982 senesinde Feriköy Spor Kulübü olarak değiştirilmiştir. 1999-2000 sezonunda İstanbul Süper Amatör Ligi'ne düşmüş olan futbol takımı, Bölgesel Amatör Lig'de ve İstanbul Süper Amatör Ligi'nde mücadele etmektedir.

Kurtuluş Spor Kulübü

Önceki adı Tatavla Heraklis olan Kurtuluş Spor Kulübü'nün 1896'da kurulmasıyla Türkiye'de gerçek anlamda atletizm yapılmaya başlanmış oldu. Güreş, voleybol, masa tenisi gibi branşlarda gösterdiği faaliyet dışında halen kulüp ağırlıklı olarak basketbola yönelmiş durumdadır. Türkiye'nin aktif olan en eski spor kulübü Kurtuluş, yine Türkiye'nin en eskilerinden biri olan kapalı salonunda halen faaliyetlerine amatör olarak devam etmektedir.

Rumların kurduğu ve zamanında ağırlıklı olarak Rum gençlerin faaliyet gösterdiği bu kulüpte ben de üç ay kadar, bazı Yahudi arkadaşlarım da daha fazla basketbol antrenmanlarına devam ettik.

Bomonti Bira Fabrikası

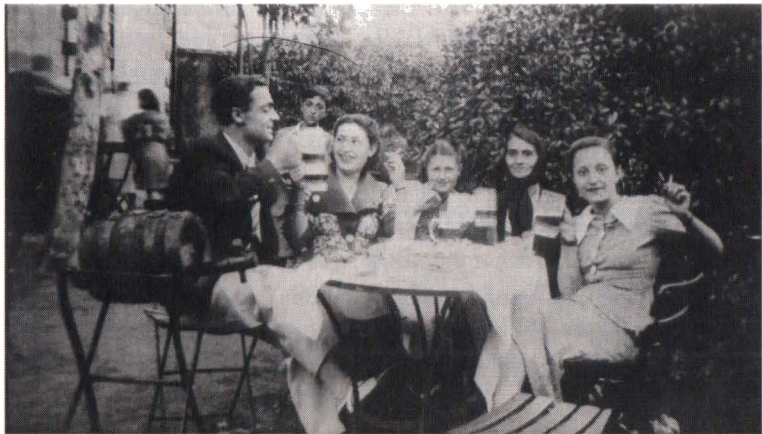
Kapanması konusu, Atatürk ile İsmet İnönü arasında sorun olan fabrika, 1890'lı yıllarda İsviçreli Bomonti Kardeşler tarafından kuruldu. İzmir ve İstanbul merkezli küçük bira imalathanelerinin

ardından modern bira imalatını başlatan bu marka, kurulduğu semte adını dahi vermiştir. Atatürk tarafından Ankara'daki Gazi Orman Çiftliği'nde ikincisi faaliyete sokulana kadar Türkiye'deki ilk ve tek büyük ölçekli bira fabrikasıdır.

1909'a kadar rakipsiz olarak İstanbul ve havalisinde bira üreten Bomonti; sadece üretim ile yetinmemiş, bir pazarlama aracı olarak bira içilebilen "bira bahçeleri" kurarak birayı halka yaymaya çalışmıştır. Bunlardan bir tanesi Şişli'de, yanılmıyorsa İspiro adındaki bahçe idi. Burada bira, ahşap tokmakla delinen ahşap fiçilerde getirilir ve tabii ki Yahudi aileler de buranın keyfini çıkartmayı ihmal etmezdi.

1940'ta Tekel tarafından devralınan fabrika, 1991'de faaliyetini durdurmuştur.

Yapılan yatırımlar sonrası kültürel faaliyetler, gösterimler, konserler, görsel ve işitsel performanslar, yemek festivalleri, kreatif toplantılar ve benzer etkinliklerin gerçekleştirilebileceği bir merkez olarak tasarlandı ve faaliyete geçti.

1950'lerde Bomonti Bira Bahçesi'nde Feriköylü bir aile.

İlk Türk Plak Fabrikası: Orfeon Records

Bu kurumun kurucusu, Blumenthal ailesidir. Aile, 1886 yılında İstanbul'a göç etti. Julius ticaretle uğraşırken plak temsilciliğine, ithalatına ve yerli sanatçıların eserlerinin kaydına başladı. 78'lik taş plakları önce Almanya'da bastıran Blumenthal'ler, 1912 yılında Feriköy'de ilk Türk plak fabrikası ve stüdyosu Orfeon Record'u kurdu. Ergenekon Caddesi ile Sadık Şendil Sokağı'nın köşesindeki bu alana daha sonra inşa edilen iş merkezi, restore edilerek günümüzde otel olarak işletilmektedir. Daha sonra Columbia'ya satılan fabrika, Odeon ve The Gramophone Co.'nun da katılımıyla EMI adını aldı.⁵

5 Naim Gülerüz, "İlk Türk Plak Fabrikası Orfeon Records ve Blumenthal Ailesi", *Şalom*, 7 Eylül 2016.

Tozkoparan

Moşe KAMHI

Bir dörtyol ağzında dünyaya geldim. Tozkoparan semtinde. Bugün bilinen Tozkoparan değil. Tünel'in aşağısındaki, nerede başlayıp nerede bittiği belli olmayan, çizimlerden çok belleklerde yer almış bir kavram-mekân..

Doğduğum ev çoktan yerinde yok. Binanın ön cephesi Refik Saydam Caddesi'ne, arka cephesi Kasımpaşa'ya inen yokuşa bakardı. Pencereden sola bakıldığında Pera Palas Oteli'nin arka tarafı, Asma-limescit sokağı ve eski Amerikan Başkonsolosluğu'nun gene arka duvarı, sağa göz atıldığında ise Kasımpaşa'ya inen bir diğer yokuş, bugünkü Tefik Sağlam İlkokulu ve Haliç suları gözükürdü. Ön belleğimizde yer alan ve yaya gidilebilen yerler Tünel, Tarlabası, Aynalıçeşme, İstiklal Caddesi, Taksim, Elmadağı, Şişhane, Kuledibi, Yüksekaldırım, Bankalar, Kasımpaşa idi. Daha geniş çapta, dolmuşcuların çağrı sırasıyla: Karaköy, Eminönü, Sirkeci, Aksaray, Beyazıt !

Bu güzergâhlara giden yollar bizim evin önünden geçer; her biri başka kültürlere, farklı yaşam tarzlarına açılırdı. Her birinin tarih

algısı farklı, "ötekisi"¹ farklı, geleceğe yönelik beklentisi değişti. Bir buluşma noktasından çok, bir bakışma noktasıydı. Sınırlı birlik-telik yalnız farklı dinden olanlar arasında değil, aynı dine mensup insanlar arasında da tahsil ve yabancı dile vakıflık derecesi, ekonomik durum ve kentsel-kırsal ayrışımıyla da orantılıydı. Evimiz statik, pastoral bir noktada değil dinamik, akıcı bir bir cadde üzerindeydi. Bir kişi Taksim ve yukarısından *İstanbul* tabir ettiğimiz tarihî yarımada ya da işyerleriyle yoğun Aksaray, Beyazıt semtlerine taşıtla gittiğinde *bizim oradan* geçer, aynı zamanda toplumsal bir yolculuğa çıkardı.

Çocukluk yıllarım yeni bir toplumsal değişimin baş gösterdiği yıllardı. Mahallemizin bir Musevi mahallesi olarak nitelendirilebileceğini sanmıyorum. Kuledibi'ne çok yakındı, ama Kuledibi değildi. Şişhane'ye daha da yakındık, ancak Şişhane de değildik. İdari bakımdan Kasımpaşa'ya bağlıydık, ama gene Kasımpaşa'da değildik. Tünel'e çok yakındık, tam olarak Tünel değildik. Tozkoparan'dık. Bugün üç veya dört şerit üzerinden yoğun ve tek yönlü araç trafiğinin mahalleye teğet geçerek aktığı bir yer. Demin andıklarım la kıyaslarsak daha soyut, daha belirsiz bir yer. Nedense ileriki yıllarda bu isim çok daha uzakta bulunan bir semtle özdeşleşti.

Musevi cemaati bakımından nispeten durgun yıllardı. Varlık Vergisi ve diğer birçok olay geride kalmıştı. Bunların tarihçesi henüz yazılmamış, oturumlarda tartışılmamış, piyeslere konu olmamıştı. Bunlar ancak evlerin içinde, aile sohbetlerinde büyükler arasında konuşulurdu.

Oturduğumuz mahallede birçok Musevi olmakla birlikte, konumuz itibariyle, örneğin Kuledibi'yle kıyaslarsak, "Musevi Mahallesi" sayılmazdık. Serbest meslek sahibi, yüksek öğrenim mezunlarının oran bakımından az olduğu, çoğunluğu küçük esnaf, diğer bir Musevi'nin yanında çalışan ücretli Musevilerin yaşadığı, İspanyolca

1 Bu terim o zaman yoktu.

konuşanların henüz çoğunlukta olduğu bir semtti. Hali vakti yerinde olanların, birikimi olanların kat satın alıp Şişli'ye taşınmaya başladığı yıllardı.

Bizim orası kullanılan diller bakımından da bir buluşma, kesişme noktasıydı. Türkçe, İspanyolca ve Fransızca'nın karıştığı, yeni neslin Türkçe konuştuğu, bir üst neslin de artık hor gördükleri İspanyolca'dan ("*Musevice*") sıyrılıp, Türkçe ve biliyorsa zaman zaman Fransızca terimleri kullandığı, bu açıdan da kuşaklar arası farklılıkların yaşandığı, topu topu birkaç evden oluşan bir yer.

Komşularımız ve göz hizasına gördüğüm mahalle sakinleri Musevi'ydi. Apartmanların adları kırklı yıllara kadar Musevilerin adlarını taşıırken, Varlık Vergisi'nde mülkler el değiştirtince, isimleri de değişmiş. Büyüklerimizin ağzında o binalar hâlâ eski Musevi sahiplerinin adlarıyla anılırdı. Tek bizim oturduğumuz bina malikinin elinden çıkmamış olacak ki hâlâ kısmen eski adını taşırdı. Mal sahibi onun bir dairesinde oturur, diğer daireleri kiralardı. Bu yazıda söz konusu edilen farklılıkların bir tanesi, bu kez sosyo-ekonomik bir farklılık bizim apartmanda yaşanıyordu. Bana acayip gelen bu farklılık, bilinçli olarak binanın tasarımına kazılmıştı. Elimde olsa, mimarına sebeplerini ve çizim sürecini sorup bu sosyolojik olayı anlamak isterdim. Anlatayım:

Binanın bir ön, bir de arka cephesi vardı. Ön cephe Refik Saydam Caddesi'ne, daha gürültülü olmakla birlikte ana cepheye bakardı. Yana bakıldığında Haliç'in suları gözüktüdü. Daha aydınlıktı. Diğer cephesi ise ana cadde olmayan tarafa, arka yokuşa ve Elektrik Sokakı'na bakardı.

Apartmana Refik Saydam Caddesi'nden girilir, mermer taşlıktan sonra gene mermerden, yiv çizen merdiven ile katlara çıkılıyordu.

Her bir cephede beş kat, her katta karşılıklı iki daire vardı. Her katta sağdakiler ön cepheye, soldakiler arka cepheyi görürdü.

Demin sözünü ettiğim farklılık burada başlıyordu. Tasarım aşamasında her bir katta bulunan iki daire arasında yalnız baktıkları cephe değil, başka farklılıklar da gözetilmiş ve plana işlenmişti. Ön cepheye bakanların gün ışığı alma süresi öğleden sonraları daha fazlaydı. Üst katların Haliç'in yakamozlarını görebilmeleri yabana atılamazdı. Bu dairelere kalorifer döşenmişti. Salon, yani misafir odaları daha büyük tutulmuş, bitişik yemek odası vardı. Hafızama iyice yerleşmiş önemli bir ayrıcalıkları vardı: katlara çıkan merdivenlerde, yarı yolda bir kapı açılır, kapıdan bir demir asma "köprü" ile doğrudan mutfığa girilirdi. Buna "servis girişi" denildiğini çok sonra öğrenecektim. Bu tasarımın amacı o dairelere erzak, sipariş getiren hizmetlilerin evin içine girmeden, dışarıdan doğrudan doğruya mutfığa girip çıkmalarını sağlamaktı.

Arka cepheye bakan daireler daha mütevazî tutulmuştu. Genelde daha loştu. Mutfaklarına servis girişi yoktu. Belki en önemlisi kaloriferleri yoktu. Isınmak külfetliydi, soğuk kış günlerinde sabahleyin sobalara odun veya kok kömürü kakmak, biriken korları boşaltıp mangala sermek gerekirdi.

İki cepheyi eşit tutan bir şey vardı: Her daireden, taşlıkta gündüzleri nöbet tutan *kapıcıyı* çağırmaq için kullanılan zil mevcuttu. Zile basıldığında kapıcı² avludaki ekrana düşen numarayı görür, çağırnan daireye çıkar, siparişleri alır, alışverişi yapar ve getirirdi. Kapıcının bir görevi daha saat 22.00'den sonra eve girenlere kalkıp kapıyı açıp tekrar içeriden sürgülemekti. Tabii anılan bu hizmetleri karşılığında kendisine makul bir bahşış verilirdi.

Mahallemizde yaş ortalaması yüksekti. Bizim orada çocuk azdı. Çocuklu olacak yaştakiler Şişli, Mecidiyeköy, Nişantaşı gibi semtlere taşınıyor, bazıları yer yer İsrail'e göç ediyordu.

Mahalledeki Müslim nüfus da benzer sosyo-ekonomik karakterler taşıyordu. Anadolu'dan büyük kente göç etmiş, küçük csnaf veya alt

2 Bugünkü terimiyle "apartman görevlisi".

memur kademelerinde çalışan kimselerdi. Muhtemelen ilk defa gayrimüslimle karşılaşıyorlardı. Sakinlerin o mahalleyi terk etmeleri, bölgenin daha çok ticariye dönmesi, ileriki yıllarda gerçekleşecekti. Bu sürecin başlangıcı Refik Saydam Caddesi'nin tek yönlü trafiğe yönlendirilmesiyle olacaktı.

Büyüklerimiz apartman sakinlerinin çoğunu adları, soy ağaçları ile tanırdı. Bir üst nesil Haliç kıyılarındaki semtlerin sakinleriydi. Televizyon çağı henüz gelmediğinden insanlar, özellikle ev hanımları ve uzun yaz tatillerinde çocuklar dışarıyı gözlemlerlerdi. Apartmanda oturanların bazılarıyla kan bağı vardı. Yan ve karşı evlerdekilere de keza adlarıyla tanırdık ancak samimiyetimiz yoktu. Büyükler onların yaşamları veya geçmişleriyle ilgili kimi gerçek, kimi kurgu spekülasyonlarda bulunulurdu. Sokağa çıkan belki idrak etmezdi ama onu gözlemleyen, kıyafetinden, yöneldiği taraftan, alındığı tavırdan, nereye ne için çıktığı hakkında varsayımlarda bulunurdu. Dedikodu becerisi bu şekilde geliştirdi. Yıllar sonra Tel-Aviv'de Sultanhamam piyasası mezunu bir tüccarın yanında erkek konfeksiyonu satıcılığına başladığımda bana mağaza kapısının önünde sokağı seyreder pozisyonunda durup, potansiyel müşteriler hakkında ceplerinde artan para, oturdukları veya geldikleri yer, yorgunluk durumuna göre bizi ne kadar uğraştıracakları hakkında, bakındıkları vitrinler, kılık kıyafetleri, geldikleri taraf, attıkları tur sayısı ve ellerindeki logolu poşetler sayesinde masum masum bilgi toplamayı öğretmişti. Müşteri mağazaya girdiğinde, bizim onun hakkında o denli istibarata sahip olduğumuzun farkında olması mümkün olamazdı. O da, tersine, karşı tarafa bilgi kaptırmamak için, sabit müşteriler hariç, kimseye logolu poşet vermezdi. Bunun amacı, rakip mağazaların ürünlerimizin fiyatlarını kendilerinde daha ucuz olduğunu iddia etmelerini önlemektir. Psikolojik savaşın bini bir paraya.

Dönelim Tozkoparan'a...

Oturduğumuz daire zemin kattaydı. Cadde ile burun buruna. Ön cephe olmamıza rağmen, yukarıda anılan prestij unsurlarının tümünden

yoksundu. Kalorifer boruları geçerdı ancak radyatörler takılmamıştı. Daire muhtemelen tasarım aşamasında farklı bir amaç için planlanmış, sonradan İkinci Dünya Savaşı arifesinde Avrupa'daki olumsuz havayı sezip Türkiye'ye dönen anneannelere tahsis edilmişti.

Cadde ve zemin katta olmamızın avantajı sokakta gelen geçenleri gerçek boyutları ile görme olanağıydı. Evimizin önünden kimler geçmezdi ki. Romanlara konu arayan orada bir hafta kalsın yeterdi.

Seyyar satıcılar malûm, ancak bu konu yeterince işlendiğinden pek üzerinde durmayacağım. Mevsiminde gelirler giderlerdi. İki yoğurtçu vardı. Biri tiz sesiyle *yortçi* diye bağırır, öbürü varlığını çingirakla duyururdu. Genelde farklı saatlerde gelirler, asla birbirlerinden müşteri kapmazlardı. Biz birincisinden alırdık. Kabı pencere önündeki demir parmaklıklar arasından uzatır, maharetli el hareketleriyle kestiği kaymaklı yoğurdu kaba yerleştirmesini bekler, parasını verir ve dikkatle kabı tekrar parmaklıklar arasından içeriye çekerdik.

Kavun-karpuzcu, yazın her iki omuzuna asılı küfeleri kilolarca karpuz ve kavun dolu iri yarı satıcı gür sesiyle, ağırlığını hafifletecek müşteri arardı.

Keza o dönemin tabiriyle zerzevatçı, enginarıcı, dondurmacı, mısırcı ve mısırcılar arasında bohça içinde, soğumaya yüz tutmuş etli mısır satan Roman kadın.. Hepsi dönem dönem gelir, bir köşeden belirlirler, sesleri gittikçe yaklaşır, caddeden geçerler, sonra çarpaz köşeden sesleri uzaklaşa uzaklaşa, ufukta küçüle küçüle gözden kaybolurlardı.

Seyyar satıcıların birçok eserde betimlenmelerine karşın, bir grup insandan söz edenlere rastlamadım: ortalıkta dolaşan, ruhsal dengeleri bozuk, çoğu kadın kişiler. Aralarında Museviler de vardı.

Birini hemen hemen herkes tanırdı. Mordiko. Kendisini otomobil sanır, elinde tuttuğu direksiyonla, günde kilometreler arşınlardı.. Birkaç yıl önce vefat etmiş. Hakkında birkaç yazı çıktı.

Ancak diğerkleri de vardı. Bir yaşlıca bayan, pejmürde kıyafetiyle cadde köşesinden belirir, tasmaya bağladığı besili kedisini gezdirirdi. Nedense evimizin yanbaşındaki direğe tasmayı bağlar, yer yer belirsiz, yer yer mantıklı sözler ederdi. Anımsadığım kadarıyla güncel olayları takip eder, onlardan da bahsederdi. Genelde aralarına kattığı Fransızca sözcüklerle İspanyolca konuşurdu. Sonra tasmayı çözer, kedisini alır giderdi. Annemlerin onu andıkları isim belki de gerçek adıydı. Kimdi, nereden gelmişti, ailesi, yakınları var mıydı, bilmiyorduk. Evde duyduğum bir, iki söylenti vardı. Birine göre kocası tarafından terk edilince bu duruma düşmüş. Bir diğerk söylentiye göre bir gün yurt dışından gelince (trenle herhalde) gümrük memurları onu kontrole çağırılmışlar, korkudan travma geçirmiş ve gene dönemin terimini kullanacak olursam, akli muvazenesini kaybetmiş..

Bir diğeri arada sırada annemlere oturmaya gelen bir bayandı. Galiba Selanikli'ydi. Bir kurumda çalışıyordu. Gelgitleri vardı. Eve gelir, sohbeta başlar, en az üç dilde konuşur, tahsilli, güncel konulara değinir, siyasetten de bahseder, ancak, işte sohbetin önceden kestirilemeyen bir noktasında "bu bana malûm oldu, bana söylediler" cinsinden bir, iki cümle duyduğumuzda başka bir âleme geçtiğini anlardık. Bir de kısa bir gülmesi tutardı. Birkaç dakika sonra sanki hiçbir şey olmamış gibi gerçek âleme dönüş yapardı.

Bir diğeri farklıydı. Gençliğinde herhalde iyiymiş. Evlenip çocuk doğurduktan sonra depresyona girmiş. Doğum sonrası depresyon diye tanımlanan bir rahatsızlık olduğunu sonradan duyacaktım. Yer yer tedavi olduğu söylenir, özellikle kocasının sabrı övülürdü. Bazen karşı kaldırımdan depresif şekilde geçer, dönem dönem gayet iyi olduğu gözlemlenirdi.

Bir hafif depresif kişi, bu kez erkek vardı. Galiba çalışmazdı. Bazen öğlen sonrasının ilk saatlerinde takım elbiseli ve kravatlı, elinde bir gazete veya mecmua ile dışarı çıkar, ünlü bir pastaneye oturmaya gidermiş. Annemin söylediğine göre hafif rahatsız olduğundan iş tutamazmış.

Geriye dönüp baktığımda tabi ki anılan kişileri çoğu normal hayata kavuşabilirlerdi. Akla bugün gelen soru bu kişilerin tedaviye başvurup başvurmadıkları, başvurmadılarsa bunu neden yapmadıkları veya yapamadıklarıdır. O dönemden aklımda kaldığı kadarıyla, benim mahallede gördüğüm Museviler, küçük esnaf olmalarından, sosyal haklar kavramıyla haşır neşir olmamalarından, hatta bu kavrama yan bakmalarından³, sigorta kurumlarına bağlı değillerdi. Benim çocuk ve genç ergen olarak gözlemlediğim kadarıyla, mahalle sakinleri ve çevredekiler, ancak hastalık baş gösterdiğinde, doğumlarda vs. gene aynı mahallede bulunan hekimlere başvururlardı.

Hangi dillerde konuşulurdu?

Ellili yıllarda doğmuş çocukların birinci dili genelde Türkçe'ydi.

İkinci dile gelince burada biraz ince ayrıntılara girmek gerekir. Dillerin prestij derecelendirmesinde, "İspanyolca"⁴, gerçek ve güncel İspanyolca olmamasının yanı sıra, yaşlıların ve öğrenim seviyeleri düşük katmanların dili sayıldığından, birçoğunun gözünde hor görülür, bilenlerin bile gereği gördüklerinde bunu inkâr ettikleri bir dil haline gelmişti. Bizim mahallede ve çevresinde çocuklar ve gençler, biraz ebeveynleri, daha çok onların ana-babalarıyla bu dilde konuşmaya devam etse de, kendi aralarında Türkçe konuşurdu.

Musevi İspanyolcası'nın, bilinen diğer bir adıyla "Ladino" dilinin tekrar revaçta olması, insanların bu dili anladıklarını ikrar etmekten çekinmemeleri için, bu dilin yaygın kullanımdan çekilmesi ve fosilleşme tehlikesi karşısında bilimsel araştırmalara konu olacak doksanlı yılları beklemek gerekecekti.

Fransızca o dönemde Müslim ve Gayrimüslimlerin arasında özgün prestije sahipti. Molière'in dili Museviler arasında nicelikli üstün-

3 Sosyal haklar kavramına olumsuz bakış İsrail'e göçte de kendini göstermiştir. Bireyselci ve liberal ideolojiyi benimsemiş Türk Musevileri, ellerinde olduğu zaman, örneğin, daha kolektif ve sendikal görünümü olan Klalit yerine Makabi sağlık kurumunu yeğlemişlerdir.

4 Halk arasındaki deyimıyla Yahudice veya Musevice, yaygın adıyla "Ladino"..

lüğünü henüz İngilizce lehine yitirmemişti. Elit kısımlarda evde Türkçe ve Fransızca yan yana yer alırdı. Sosyo-ekonomik ve öğrenim durumu yüksek olmayanların arasında İspanyolca konuşurken bozuk, kulaktan dolma Fransızca sözcükler eklenir, bu da komik cümlelere yol açardı.

Ergenliğimi yaşamaya başladığım dönem Musevi ve Müslim yaşit-
ların birbirleriyle eğitim öğretim kurumlarında daha erken yaştan
bir arada kaynaşmalarının yoğunlaştığı dönemdir⁵. Musevi gençle-
rin resmi orta öğretim kurumlarına devamlarının Osmanlı dönemin-
den beri de var olduğunu biliyoruz. Ancak bunun daha yaygınlaş-
masını⁶ ayrıca Musevi okulların o dönemde aşamalı olarak gözden
düşmelerine⁷, özel ve yabancı dilde eğitim veren kurumlara güçleri
yetmeyen ve eskiye nazaran çocuklarını ilkokuldan sonra yanları-
na işe almak veya çıraklığa göndermek yerine okumaya sevkeden
ana-babaların sayılarının artmasıyla, devlet öğrenim kurumlarının
bu katman için doğal tercih olması ile açıklayabiliriz.

Musevi ve Müslim ergenlerin kaynaşma yaşının aşağıya çekmesi,
özellikle bu birlikteliğin devletin resmi öğretim kurumlarında cere-
yan etmesi, önceki nesillere kıyasla Musevi gençliğinin Türkçe'yi
ana dil olarak benimsemesinin aynı zamanda dil ve edebiyat biriki-
minin daha Türk odaklı olmasının yolunu açmıştır.

İşte bu bakımlardan da doğup büyüdüğüm semt bir kavşaktı. Türk-
çe, İspanyolca, Fransızca konuşanların birbirlerini teğet geçtikleri

-
- 5 Bu tesbitim sistematik bir araştırma sonucundan çok gözlem ve izlenim sonucudur.
- 6 Aile büyüklerimizin *İdadi Mektebi*'ne devam ettiklerini duyduğumdan yola çıkarak, Osmanlı döneminde özellikle yüksek öğretim kurumlarına (*Darülfünun*) devam etmek için Türkçe diline gereken düzeyde vakıf olmak için tahsil amacı güden gençlerin o zamanlarda da resmi öğretim kurumlarına devam etmiş olmaları varit olasa da bunun cüzi bir nüfusu kapsadığını düşünüyorum. Osmanlı ve genç Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde Musevilerin *eğitim ve öğrenimleri konuları* birçok araştırmaya konu olmuştur, bk. Esther Benbassa vs.
- 7 Bunu sebepleri ayrı bir araştırma konusudur. Musevi okullarının kapsamlı bir reform geçirerek tekrar itibar kazanmaları için keza doksanlı yılları başını beklemek gerekecektir.

bir geometrik nokta. Onlar birbirini görmezdi, ben her birini ayrı ayrı gözlemlerdim. Her bir katman farklı yerlere, farklı geleceklere, farklı yaşam tarzlarına savruldu.

Çocuk olarak, televizyonun olmadığı yıllarda, caddeye bakan pencere camımızdan hızlı geçen dış dünyayı gözlemledim. Bu pencereden hepimizi yalayarak teğet geçen anları, insanlardan da bir sefere mahsus bizi teğet geçenleri yakaladım.

Bir dönemin kapanma eşiğinde yaşadım.

Tozkoparan, adı üstünde. Yolunda olanları geçip kopardı. Kendisi de koptu. Bugün Tozkoparan başka yerde.

İstanbul'da Yahudi Cemaatinin Yaşam Alanları

Önder KAYA

Yahudi cemaatinin Anadolu coğrafyasındaki varlığının çok eski zamanlara kadar ulaştığını biliyoruz. Konstantinopolis'in de 4. yüzyılda İmparator Konstantin tarafından tesis edildiği düşünülecek olursa kaynaklar, çok erken denebilecek bir devrede Yahudiler hakkında bilgi vermeye başlar.

İlk bilgiler, cemaat mensupları açısından pek iç açıcı değildir. Bizans'ın Hıristiyanlıkla tanıştığı bir devrede Yahudilere bakış açısı hiç de olumlu değildi. Yahudiler, II. Teodosius zamanında (408-450) şehir içinde yaşamaktan men edilerek Galata bölgesine sürülmüşlerdi. Zaman içinde bu yasağın ortadan kalktığını, Yahudilerin bugünkü Beyazıt ile Tahtakale arasında uzanan Bakırcılar semtinde görülmelerinden anlıyoruz.

11. yüzyılda Yahudiler, bir kez daha şehrin dışı olarak kabul edilen Galata bölgesine sürüldüler. İhtimal ki bu durumun en temel sebeplerinden biri, ticarete etkin oluşları ve zaman zaman yükselen dinsel tansiyondur. Bilindiği üzere Yahudiler, Hıristiyan çevrelerinde Hz. İsa'yı Roma makamlarına şikâyet ederek ölümüne sebebiyet

veren günahkârlar olarak görülmekteydiler. 12. yüzyılda Eminönü kıyısında Yahudi varlığına tekrardan tesadüf etmek mümkündür. Zira bugün İstanbul Ticaret Üniversitesi ile Galata Köprüsü arasında kalan ve Balıkpazarı olarak anılan bölgede bir Yahudi iskelesi bulunmakta idi. Öte yandan 1204'te İstanbul'u ele geçiren Katolik Haçlıların, özellikle şehrin liman bölgesi olan Bahçekapı'da yaşayan Yahudileri kılıçtan geçirdikleri bilinir. Ancak şehir Türkler tarafından düşürüldüğünde, bölgede tekrardan kalabalık bir Yahudi topluluğuna tesadüf olunacaktır.

Bizans zamanında Galata'da hatırı sayılır bir Yahudi cemaatinin varlığı malum. Nitekim ağırlıklı olarak bu cemaatin cenazelerini defnettikleri Kasımpaşa civarında bir mezarlıklarının varlığı da bunun göstergesi. Bahçekapı ve Balat havalisinde yaşayan Yahudiler ise ihtimal ki cenazelerini Edimekapı'ya yakın, Eğrikapı semti civarındaki bir mezar alanına defnediyorlardı. Nitekim bugün Eğrikapı ve Edimekapı'da gerek Ermeni ve gerekse de Rum cemaatinin mezarlıkları dururken Yahudi cemaatinin mezar alanının yok olduğunu biliyoruz. Bu mezarlıkta Osmanlıların ilk hahambaşılarının da kabirlerinin olduğunu kaynaklar yazmakta. Aynı şekilde Kasımpaşa'daki mezarlık da bu semtin donanmanın merkezi olmasının bir sonucu olarak ortadan kaldırılmış ve buranın yerine Hasköy semtinde Yahudilere yeni bir mezar alanı tahsis olunmuştur.

Bu giriş mahiyetindeki bilgilerden sonra, İstanbul'da kökleri çok eskilere kadar uzanan Yahudi cemaatinin tarihsel süreçteki yaşam alanlarına bir bakalım.

Bahçekapı

Osmanlıların ilk zamanlarında Yahudilerin daha ziyade Bahçekapı, Yemiş İskelesi ve Tahtakale semtlerinde yaşadıkları biliniyor. Hatta Yemiş İskelesi'nden Bahçekapı'ya açılan ve bugün artık bulunmayan bir kapıya da "Çıfıt Kapısı" adı veriliyordu.

Bahçekapı semti, 17. yüzyıla kadar Yahudilerin en önemli merkezlerinden biri olacaktır. Şimdilerde bölgenin durumu göz önüne alınca bu ifade inanılmaz gibi geliyor ancak 1960'lara kadar bu çevre hem ticaret merkezi hem de yaşam alanı idi. Hatta Tahtakale'de dahi ikamet eden ailelerin varlığı biliniyor. Nitekim benim gibi kırklı yaşlarını sürenlerin de hatırlayacağı üzere 1980'lerde Laleli, hâlâ önemli bir sivil konut potansiyelini içinde barındırıyordu. 1990'lardan sonra ise tanınmayacak kadar değişti ve sivil profilini tamamen kaybederek bir iş merkezine dönüştü.

Bahçekapı'daki Yahudi cemaati, ilk önemli darbeyi 1569'da yedi. Bu tarihte çıkan yangında Yahudi mahallesi büyük zarar gördü. Yahudi halkı kurtarabildikleri ile hemen karşıdaki Galata'ya göç etti. Semt, yangının yaralarını saramadan yangın mahallinde yeni bir cami yapmayı planlayan Safiye Sultan faktörü devreye girdi. Yahudiler, Bahçekapı'ya yeniden dönmek istedilerse de yaptıracağı caminin yanında bir Yahudi mahallesi bulunmasını arzu etmeyen Safiye Sultan buna engel oldu. Safiye Sultan'ın iktidarını kaybetmesi ve yarım kalan caminin de kendi kaderine terk edilmesi üzerine Yahudiler, tekrar Bahçekapı'ya döndü. Burada 5-6 katlı ve Reşat Ekrem Koçu'nun İstanbul'un ilk apartmanları olarak betimlediği ahşap yahudhaneler inşa ettiler.

Her ne kadar Safiye Sultan'ın inşasını tasarladığı cami, onun iktidarını kaybetmesi ve eski saraya gitmesi neticesinde yarım kalmış olsa da, bu girişimi neredeyse yarım asır sonra devralan bir başka valide sultan olan Hatice Turhan Sultan, inşaata tekrar başladı. Bu sırada Bahçekapı'da yaşayan Yahudiler de arsa ve konut bedelleri ödenerek buradan çıkarıldılar. Bahçekapı'dan ayrılan Yahudiler, ağırlıklı olarak Hasköy semtine yerleşeceklerdir. Osmanlıların, inşa ettirdikleri cami ya da külliyelerin yamacında (hele de yapı selâtin özelliği taşıyorsa) gayrimüslimlerin varlığına sıcak bakmadıklarını biliyoruz. Anlaşılan o ki bir ticari merkez olması hasebiyle, Yahudi cemaatinin hali vakti yerinde tüccar kesimi burada yaşamakta idi. Bununla beraber Yahudi toplumu Bahçekapı'dan sürülmüş olsa da,

zaman içinde tekrardan burada bazı cemaat yerleşimlerinin tesis edilmeye başladığı malumdur. Mesela Lale Devri'nin yaşandığı 1727 yılında Yeniçeri ağasına, Yeni Cami civarındaki yahudhanelerde oturan Yahudilerin buralardan çıkarılarak cemaat mensuplarının yoğun olarak yaşadıkları semtlere gönderilmelerine nezaret etmesi emrediliyordu.

Langa-Samatya

Bizans zamanında Langa ve Samatya semtlerinde de hatırı sayılır bir Yahudi toplumunun olduğunu biliyoruz. Bu cemaat zamanla, ağırlıklı olarak Hasköy'e taşınacaktır. Zira Hasköy'deki mezarlıkta "İstamati" adını taşıyan bazı ailelerin, isimlerinden hareketle Samatya menşeli olduklarına dair işaretler var. Samatya ve Langa bölgesinde yaşayan Yahudiler, tıpkı kısa bir süre öncesinde Kazlıçeşme bölgesinde olduğu gibi dericilikle uğraşıyorlardı.

Hasköy

Hasköy, antik zamanlardan beri önemli ve kutsal bir alan olarak anılagelmiş. Antik çağlarda burada Apollon'a adanan kutsal bir koruluk olduğu biliniyor. Bizans zamanında ise bölge, Keremitya olarak adlandırılmıştır. Bunun da en temel sebebi, Haliç'ten çıkarılan çamur vesilesiyle çok sayıda kiremit atölyesinin kurulmasıdır. Hasköy ve çevresindeki kiremit atölyelerinin 19. yüzyıla kadar uzandığı biliniyor. Halıcıoğlu civarında kökü 5. yüzyıla kadar uzanan bir cüzzamhanenin varlığı, bize buranın pek de yerleşim açısından tercih edilmediğini gösterir. Osmanlılar zamanında ise özellikle sahil kesimi bahçe ve köşklerle donatılmıştır. Hasköy'deki Piri Paşa Mahallesi, özellikle bir Yahudi mahallesi olarak sivrilmiştir.

Anlaşılan o ki Hasköy, Bahçekapı'nın terkinden sonra Yahudilerin en önemli yerleşkesi konumuna gelmiştir. Bunu, bölgedeki sinagogların ya da Yahudi cemaatine ait okul ve sanayi tesislerinin çoklğundan çıkarsamak mümkündür. Evliya Çelebi ihtimal ki abartılı bir

şekilde 17. yüzyıla gelindiğinde burada 10 bin kadar Yahudi'nin yaşadığından bahseder. Yine ona göre bölgede 3 bin civarında, Haliç'e nazır turunç ve limon bahçelerinin arasında kaybolmuş konut bulunmaktaydı ve bu güzel evlerden bir kısmı da Yahudilere aitti. Hasköy, aynı zamanda karşı sahilinde yer alan bir diğer Yahudi semti konumundaki Balat'ın aksine temizliği ve nezhliği ile de tanınan bir semtti. Bundaki en önemli etken, Hasköy'de bulunan imalathane ya da evlerden çıkan kirli su ve kanalizasyonun, daha düzgün işleyen bir sistemle Haliç'e sevk edilebilmesidir. Yine Hasköy'ün özellikle manzaralı yüksek yerlerinde Ermeni bankerlerin yaşadığını ve buranın Ermeni cemaati açısından da tercih edilen bir semt olduğunu hatırlatalım.

19. yüzyıla gelindiğinde Hasköy'deki Yahudi nüfusu, bir takım kaynaklarda 25 bin olarak verilir. Hasköy'deki sinagoglardan bazıları, bugün cemaat tarafından kiraya verilmiş vaziyette de olsa günümüze kadar gelebilmiştir. Burada yer alan sinagoglardan Sinyora, Mayor ve Fua Sinagoglari depo olarak kullanılıyor. Abudara Sinagogu ise imalathane olarak kullanılmış.

Hasköy, aynı zamanda cemaat tarihi açısından çok önemli simaların da yetiştiği bir yer. İstanbul Üniversitesi'nde hukuk profesörlüğü yapan Mişon Ventura, Yahudi cemaatinin en önemli dergilerinden biri olan *La Boz de Türkiye*'yi kuran Albert Kohen, cemaatin iki önemli avukatı ve şairi İsak Ferrera ve Avram Naon hemen bir çırpıda akla gelen birkaç isim.

Yine Doğu'nun Rotschild'i olarak adlandırılan Abraham Camondo da Hasköylü. Kendisi son uykusuna yine burada inşa ettirdiği anıt mezarında çekilmiştir. Camondo'nun Paris'te öldüğü ve sağlığında iken Hasköy'de inşa ettirdiği anıt mezarda gömülmeyi vasiyet ettiğine bakılırsa, bu semte olan bağlılığı tartışma götürmez. Hâsılı Hasköy, yüz-yüz elli yıl önce şimdiki ile alakası olmayan büyük bir canlılık merkeziydi ve semte rengini veren de büyük ölçüde Yahudilerdi.

Yahudi modernleşmesinin ilk kıvılcımları da yine burada atılmış. Mesela Banker Camondo ailesinin bir Alliance Okulu açmak için seçtiği yer, Hasköy semti idi. Her ne kadar bu okul muhafazakâr hahamların baskısına maruz kalmış olsa da sonuçta buradan yetişen pek çok öğrenci, Mekteb-i Sultani ya da Mekteb-i Tıbbiye'nin yolunu tutmuş ve gerek Osmanlı Devleti ve gerekse de Yahudi cemaati açısından önemli roller oynamıştır. Yine belirtmekte fayda var ki bugün Tünel'de olan Hahambaşılık binası da 1850'lerde Hasköy semtinde idi. 1909'dan beri Galata'da hizmet veren Hahambaşılık binasından yola çıkarak Yahudi cemaati açısından 20. yüzyılda yükselişe geçen muhitlerin izini sürmek de mümkündür. Yine İstanbul Yahudilerinin kurduğu ilk kulüp olarak bilinen Makabi Kulübü de 1913'te bu semtte tesis edilmişti. Kulüp, uzun yıllar İstanbul Basketbol Ligi şampiyonluğunu elinde tutmuştur.

Hasköy cemaatini oluşturan Yahudilerin zaman içinde, ortaya çıkan salgın hastalıkların etkisi ve ticari merkezin açık şekilde Galata ve çevresine kaymasının tesiriyle, 19. yüzyılının ikinci yarısından itibaren evvela Galata'ya (özellikle Kuledibi ve Şişhane), sonrasında ise Şişli, Teşvikiye, Ulus gibi semtlere yöneldiğini biliyoruz. Nüfusun azalmasının bir diğer sebebi de özellikle 1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulmasıyla beraber orta ve alt sınıfa mensup pek çok Balat ve Hasköy Yahudi'sinin yeni bir yaşam için bu ülkenin yolunu tutmuş olmasıdır. Bu olayın öncesinde yaşanan 1942 tarihli Varlık Vergisi'nin de bölge Yahudileri üzerinde yıkıcı bir etki bıraktığını unutmamak gerekir. 1955'teki 6-7 Eylül Olayları da bu anlamda cemaat içinde huzursuzluğu arttıran unsurlardan biri olacaktır.

Yaşanan olumsuz gelişmeler Hasköy'ün yapısına da yansımış ve 20. yüzyıl ortalarından itibaren bölgedeki pek çok kamusal bina bakımsız kalmaya, yıkılmaya yüz tutmuştur. Yukarıda da belirttiğim üzere bu süreçte pek çok sinagog kapanacaktır. Bununla beraber yine 20. yüzyılda Hasköy Mezarlığı, cemaatin en önemli kabristanı olma durumunu kaybedecektir. Bu tarihten itibaren cemaate mensup gerek hahambaşılar, gerek iş adamları, gerek entelektüeller ve

milletvekilleri Ulus'taki Sefarad ya da Aşkenaz kabristanlarına defnedilmeye başlanacaktır.

Bunun dışında Hasköy, Karay Yahudilerinin de en önemli merkezi konumundaydı ki halen de öyledir. Sayıları son derece azalmış olan bu cemaatin (50'nin altına düştükleri söylenmekte) hâlihazırda kullanılan tek sinagogu buradadır. Her ne kadar gerekli sayıyı yakalayamadıkları için düzenli ayin yapılamasa da sinagog kullanılır halde ve bakımlıdır. Yapının belki de en ilginç yanı, yer seviyesinin altında inşa edilmesidir. Karaylar bu durumu, Tevrat'ta geçen ve Hz. Davut'a atfedilen "Sana yer altının derinliklerinden sesleniyorum ey Tanrım" ifadesi ile izah ederler. Karay cemaatinin mezarlığı da yine Hasköy'de. Günümüzde Litvanya ve Kırım, en önemli Karay merkezleri konumunda. Geçmiş zamanlarda Mısır bölgesi ve İstanbul da bu cemaatin güçlü olduğu yerler arasında idi.

Balat

Yahudi cemaati söz konusu olduğunda akla ilk gelen yerlerden biri, hatta belki de birincisi ise Balat'tır. Bilindiği üzere Haliç kıyısındaki bazı semtler, birtakım gayrimüslim cemaatlerin yoğun olarak yaşadıkları mekânlar konumundaydı. Misalen Fener, daha ziyade varlıklı Rumların yaşadığı bir yerleşke idi. Buna karşılık Ayvansaray yakınlarında bir miktar Ermeni'nin yaşadığı bilinir. Balat'a ise Yahudi cemaati damgasını vurmuştur. Daha Bizans'ın son zamanlarında bu bölgede az da olsa Yahudi'nin yaşadığı bilinir. Ancak cemaat açısından asıl gelişim, Osmanlı devresinde olacaktır. Bununla beraber Balat'taki Yahudi nüfusu, bilhassa 17. yüzyıldan sonra artar. Nitekim 16. yüzyılda Balat'ta yaşayan Yahudiler, İstanbul'daki cemaatin sadece % 20'sini teşkil ediyorlardı.

Burada gerek sivil mimari ve gerekse de dinsel mimari bağlamında Yahudi cemaatinin izlerine hal-i hazırda tesadüf edersiniz. Mesela Yıldırım Caddesi'ne bakıldığında çok sayıda iki hatta bir kısmı üç

katlı eski Yahudi evlerine rastlamak mümkündür. Bunların bir kısmı yakın zaman önce restore edilmiş vaziyette. Balat, hemen yakınında bulunan ve patrikhanenin de merkezi konumundaki Fener ile birlikte son yıllarda talep gören semtlerden biri oldu. Hâlihazırdaki hareketliliği, biraz da buna vermek lazım. Gerek Yıldırım Sokak'ta ve gerekse de çevresinde son zamanlarda pek çok kafe açıldı. Burası da tıpkı Karaköy ve Galata civarı gibi nezih bir aktivite muhiti olma yolunda.

Yalnız bazı kaynaklarda Yıldırım Sokak'taki evlerin yahudhane olduğu bilgisi geçmekte. Buralar yahudhane değil, doğrudan Yahudi kökenli vatandaşların yaşadığı konutlar durumundaydı. Üst katların yaşam alanı, alt katların ise işyeri olarak kullanılmış olması ihtimali çok fazla. Yahudhane denilince daha ziyade çok katlı ve ahşap yapılar akla geliyor. Bu tip yapılar, apartmanvari bir işlev görüyordu. Her bir odası ayrı ayrı kiraya veriliyordu. Genellikle alt sınıflara mensup Yahudiler buralarda kalıyorlardı. Balat ve Hasköy, yahudhaneler açısından son derece zengin muhitlerdi. Ancak Kuzguncuk, Ortaköy, Galata gibi semtlerde de bu yahudhanelerden bulunuyordu. Günümüze gelen tek örnek, bildiğim kadarıyla Hasköy'de Keçecipiri Mahallesi'nde bulunuyor. Bunun da günümüze ulaşma sebebi, kâgir bir bina olarak inşa olunmasıdır. Hemen tüm yahudhanelerin sonu, semt yangınlarında cayır cayır yanmak olmuştur. Hatta bazı semt yangınları, bu yahudhanelerden çıkmıştı. Düzinelerce ailenin yaşadığı bu mekânlardaki en ufak bir dikkatsizlik, önce tüm yapının, akabinde de mahallenin yanmasına sebebiyet verebiliyordu. Bundan dolayı stratejik açıdan önemi haiz ya da mühim tarihi mekânların, mabetlerin bulunduğu yerlerin yakınlarında yahudhanelerin kurulmasına izin verilmezdi.

Yukarıda da belirttiğim üzere Balat'ın bir Yahudi yerleşimi olarak önem kazanması, Fatih Sultan Mehmet zamanı iledir. Fatih dönemindeki Yahudi yerleşimi, sinagog adlarına da yansımıştır. Bilindiği üzere Fatih, İstanbul'u fethettikten sonra şehri şenlendirme

politikası çerçevesinde farklı bölgelerden pek çok nitelikli nüfusu, ama teşvik ama sürgün yoluyla İstanbul'a getirtmiştir. Bunlar arasında Yahudiler de önemli bir rol oynar. Moşe Kapsali'yi Yahudi cemaatinin lideri olarak tayin eden Sultan, bundan sonra özellikle Balkan coğrafyasından çok sayıda Yahudi'nin İstanbul'a gelmesini teşvik etmiştir. Gerek onun zamanında ve gerekse de sonradan gelen Yahudi cemaati mensupları, geldikleri yerlerin izlerini hem unvanlarına hem de kurdukları sinagoglara yansıtmışlardır. Selanik, Yanbol (Bulgaristan'da bir yerleşke), Ahrida (Makedonya'daki Ohri şehri) gibi isimler bu durumun açık göstergeleridir. Makedonya'nın Castrio şehrinden gelenlerin kurmuş olduğu Kasturya Sinagogu, yazık ki günümüzde otopark olarak kullanılmaktadır. Bugüne sadece abidevi kapısı kalmıştır.

Balat, aynı zamanda tıpkı Hasköy gibi Ladino'nun en yoğun konuşulduğu yerleşkelerden biri idi. Yeri gelmişken İspanya Yahudilerinin beraberlerinde getirdikleri bu dilden de bahsetmekte fayda var. Zira İstanbul; uzun süre tıpkı Selanik, Edirne ve İzmir gibi bu dilin dünya üzerinde en etkin biçimde kullanıldığı merkezlerden biri olmuştur. Her ne kadar ağırlığı 15. yüzyıl İspanyolcasına dayansa da bu dilin içinde Türkçe, Arapça, Yunanca, İtalyanca ve Fransızca öğelere de gayet yoğun biçimde tesadüf olunur. Mesela Türkçeden fistan (fostan), çarukas (çarık), Yunancadan piron (çatal), İtalyancadan hızlı (presto) gibi kelimeler bu dile zaman içinde eklemlenmiştir.

Ladino, Yahudi cemaatleri arasında eğitim yoluyla yayılan bir lisan olmayıp daha ziyade evde konuşulan bir dil idi. Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim cemaatlere mensup kişiler eğer bir şekilde resmî makamlarla diyalog içine girmiyorlarsa, dışarı ile ticaret yapmıyorlarsa çoğu zaman Türkçe konuşmadan yaşar ve ölürlerd. Dolayısıyla Yahudi cemaatinin tabir-i caizse anadili Ladino olarak kalacaktır.

Ancak Ladino, 19. yüzyıl ortalarında ciddi bir tehditle karşı karşıya kalır. Zira her ne kadar geleneksel ve zengin bir dil olsa da ticarete ya da dış dünya ile eklemlenmede faydasız bir lisandır. Bu dönemde

Osmanlı İmparatorluğu'nda tesis edilmeye başlanacak Alliance Israélite Okulları'nın etkisiyle Fransızca, en azından Yahudi cemaatinin eğitilmiş kesimince anadil haline sokulacak ve Ladino; kaba, sıradan insanların konuştuğu avam bir dil haline dönüşecektir. Cumhuriyet'le birlikte devreye giren ulus-devlet yaratma ideolojisinin de etkisiyle başlatılan "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyası da Ladino'nun kamusal alanda kullanımını tehlikeli bir boyuta taşıyacaktır. Bunun neticesinde Ladino, zaman içinde unutulmaya yüz tutacaktır. Hatta günümüzde geleceği son derece karanlık, bazılarınca da yok olmaya mahkûm bir dildir. Bu dilin yaşatılması için mücadele eden hâlihazırdaki tek kurum, *Şalom* gazetesidir. Bu mücadele ne kadar etkili olacak bilinmez ama şüphesiz takdire şâyân. Okuyan kesimin azlığı bir yana, bu lisanda makale kaleme alacak insan sayısı da her geçen gün azalmakta. 2000'lere kadar yayın hayatında olan ve çok nitelikli işlere imza atan Moşe Grosman idaresindeki kısa ömürlü *Tiryaki* dergisini de Ladino diline yaptığı hizmetler bağlamında özellikle zikretmek lazım.

Tekrar semtin geçmişine uzanalım. Balat, Fatih devrinden sonra ikinci büyük göçü, tıpkı Hasköy gibi 17. yüzyılda Bahçekapı, Yemiş İskelesi gibi yerlerden göç eden Yahudilerle almıştır. 18. yüzyılda Balat'ın genel bir büyüme sürecine girdiği görülür. Bu dönemde iki ya da üç katlı cumbalı evler yaptırılır, yollar genişletilir ve kanalizasyonlar elden geçirilir.

Balat, 19. ve 20. yüzyılda yangınlardan hayli zarar görür. Gerek semtin ticari önemini kaybetmesi, gerek Haliç'te yaşanan kirlilik ve gerekse de yangınlar neticesinde Balat Yahudileri; başta karşı sahildeki Hasköy ve Galata olmak üzere farklı semtlere dağılacaktır. 1930'larda 10 bin kadar olduğu tahmin edilen Balat Yahudi nüfusu göz önüne alındığında, bugün semtte hiçbir Yahudi ailesinin yaşamıyor olması hayli düşündürücüdür. Oysa Balat, Yahudi cemaatinin en yoğun yaşadığı yerlerden biri olagelmıştır. Reşat Ekrem Koçu'nun deyimi ile: "İstanbul'da Musevi denilince Balat, Balat denilince de

Musevi akla gelir." Ancak hemen belirtmekte fayda var ki burası özellikle 19. yüzyıldan itibaren daha ziyade maddi açıdan kötü durumda olan Yahudilerin yaşam alanıdır. Bu dönemde Balat'ın tam ortasından lağım geçmekte ve bu lağım Haliç'e döküldüğü noktada çok kötü bir kokuya sebebiyet vermekte idi. İstanbul'da çıkan kolera salgınlarının da genellikle evvela Balat'ta görüldüğü, buradan diğer semtlere sirayet ettiği kayıtlıdır. Hahambaşılık, 19. yüzyıl sonlarına kadar Osmanlı yetkililerine talepte bulunarak Haliç'te sonlanan lağım kısmının bakımının yapılmasını ister ve devlet de ayağında lale denilen demir güllerle takılı tersane mahkûmlarını buraya gönderek lağım ağzında biriken pisliği temizletirdi.

Reşat Ekrem Koçu'nun *İstanbul Ansiklopedisi*'nden, 19. yüzyılda Balat Yahudileri arasında namlı kabadayılarının da olduğunu öğreniyoruz. Bunlardan biri olan Perendeoğlu, tek başına bölgede kayıkçılık yapan Lazlara karşı büyük korku salmıştı.

Öte yandan 19. yüzyıla gelindiğinde her ne kadar "Balat Or-Ahayim" Hastanesi olarak anılsa da gerçekte Ayvansaray semtine yakın bir noktada tesis edilen hastane, Yahudi cemaati açısından bölgeyi önemli kılmaya devam etmiştir. "Hayat Işığı" anlamına gelen Or-Ahayim Hastanesi, cemaat için önemini aynen muhafaza etmekte. Son derece modern bir tesis olan hastanede Avram Galanti gibi, Nesim Benbanaste gibi cemaat açısından son derece kıymetli pek çok isim, ömrünün son demlerini geçirdiler. Yine Samuel Abrayava Marmaralı gibi cemaatin önde gelen pek çok doktoru da burada hizmet verecektir.

Cumhuriyet döneminde İstanbul'u planlayan Fransız şehir planlamacısı Henri Prost, Haliç bölgesini sanayi merkezi olarak kurgular. Burada fabrikalar, antrepolar, atölye ve depolar inşa edilir. Böylece hem boş alanlar sanayi işletmeleri ile doldurulur hem de tarihsel doku büyük ölçüde tahrip edilir. Atıklarının Haliç'e boşaltan sanayi tesisleri de bölgeyi siviller açısından yaşanmaz hale getirir.

Hasköy ve Balat semtleri arasındaki bağların gayet sıkı olduğu bilinir. Daha 1852 yılına gelindiğinde Ayvansaray ile Piri Paşa semtleri arasında Mıgırđıç Cezayirliyan tarafından bir ahşap köprü inşa ettirilir. Bu köprüden geçen kişilerden belli bir miktar geçiş ücreti alındığı ve köprünün de (ihtimal daha çok Yahudilerce kullanılmasından dolayı) "Yahudi Köprüsü" olarak adlandırıldığı bilinir. Köprü, gelirlerini düşürdüğü gerekçesiyle iki semt arasında yolcu taşıyan kayıkçılar tarafından kundaklanarak yakılmıştır. Yine 20. yüzyıl başlarında Hasköylü Yahudilerin zaman zaman Balat'taki sinemaya gitmek için Haliç vapurunu kullandıklarını, Reşat Ekrem Koçu zikreder.

Balat Yahudileri, genellikle cemaatin orta ve alt kesimine mensup oldukları için İsrail Devleti'nin kurulmasından hemen sonra bu yeni devlete önemli oranda göç vermişlerdir. Hatta Reşat Ekrem Koçu, 1949 yılında Balat'ta yaptığı bir araştırmada bir yıl içinde semt Yahudilerinin dörtte birinin İsrail'e göç ettiğini kaydeder. İhtimal ki gayrimüslimlere yönelik 6-7 Eylül saldırıları gibi olaylar sonrasında, buradaki göç daha da büyük hız kazanmıştır. Balat'ta Yahudilerden doğan boşluğu, büyük ölçüde Kastamonu'dan gelen Karadenizli nüfus dolduracaktır. Nitekim hâlihazırda pazar günleri İnebolu ya da Beykoz'dan gelerek burada bazı tarımsal ürünler satan semte özgü pazar da daha ziyade Karadeniz mutfağına hitap ediyor. Ağırıklı olarak Karadeniz'den gelen bu yeni yerleşimcilerin bir kısmı, sahipleri İsrail'e göç etmiş olan Yahudi evlerine yerleşir. Elllerinde tapu olmadığı için de kaldıkları konuta bakım yapma konusunda hasis davranırlar. Bu da var olan tarihî yapıların zaman içinde harap olmasının önünü açar.

Günümüzde Balat'ta bir Yahudi varlığından söz etmek ne yazık ki mümkün değil. Sadece sokak aralarındaki binalarda bazen tek tük İbrani yıldızı sembolüne rastlama şansınız var. Bir de Dr. David Aşkenazi'nin muayenchancesinin tabelasını görmemiz mümkün.

Galata

Galata bölgesi, 19. yüzyıldan itibaren Yahudi cemaatinin en etkili olduğu yerlerden birisi olacaktır. Bunda, bölgenin Karaköy Limanı'na ve Levantenlerin yaşadığı Pera bölgesine olan yakınlığı önemli rol oynamış olsa gerek. Zaman içinde zenginleşen Osmanlı tebaası gayrimüslimlerin, yerleşim için yeni gözde mekânı, 19. yüzyıl ortalarından itibaren artık Galata'dır. Önceleri ağırlıklı olarak Levanten kesime mensup insanların konaklarına ev sahipliği yapan bölge, zamanla çok katlı ahşap yapılara ve en nihayetinde İstanbul'un ilk lüks apartmanlarına mekân olacaktır. Bu apartman sahipleri arasında Asseolar, Friedmanlar, Camondolar gibi Yahudi kökenli aileler de yer almaktaydı.

Hâlihazırda cemaatin Hahambaşılık binası ile en tanınmış sinagogu olan Neve Şalom, bu havalidedir. Söz konusu mabet, aynı zamanda bölgede faal olan tek Yahudi ibadethanesidir. Neve Şalom bünyesinde bir de 500. Yıl Vakfı'nca açılan Türkiye Yahudileri Müzesi bulunmaktadır. Müze, 2015 yılına kadar Karaköy'ün merkezinde Zülfaris Sinagogu'nda bulunuyordu.

Yine cemaate ait eğitim kurumları, 1990'lara kadar bu havalide idi. Sonradan Musevi lisesi, Ulus semtine taşındı. Nitekim cemaatin belki de en önemli mezar alanı da Ulus'ta. Şunu söylemek sanırım çok iddialı bir tespit olmasa gerek: İsrail Devleti kurulduktan sonra ama Varlık Vergisi'nin vurduğu ama zaten orta ve alt sınıflara mensup pek çok Türkiye Yahudi'si, İsrail'e göç ederken görece refah durumu daha iyi olan cemaat mensupları da Teşvikiye, Ulus, Şişli gibi semtlerde yaşamaya devam ettiler. Cemaatin geleneksel merkezleri olan Balat, Hasköy ve Galata ise zaman içinde Yahudi nüfusu açısından boşaldı. Ancak Galata'nın merkezî konumu, Yahudi nüfus açısından tenhalaşsa da burayı cemaat açısından önemli bir mekân kılmaya yetiyor.

Galata, Aşkenaz Yahudi cemaati açısından da son derece önemli bir merkezdi. Doğu Avrupa'dan göç eden ve Yidiş denilen bir lisan

konuşan bu cemaat üyeleri, sayıca az olmalarına rağmen kültürel hayatta son derece etkililerdi. Cemaatin 20. yüzyıl başlarından itibaren başkanlığını yapan David Marcus'un da ismini burada zikretmek gerekir. Cemaatin iki önemli sinagogu bulunuyordu. Biri Yüksekalkdırım üzerinde bulunan ve bugün hâlihazırda ibadet yapılabilen Avusturyalı Aşkenazlar Sinagogu, diğeri ise Terziler Sinagogu'dur. Sonuncu sinagog, bugün Schneider Temple Kültür Merkezi olarak çeşitli etkinliklere ev sahipliği yapıyor.

Galata sinagogları içinde İtalyan Yahudi cemaatine ait olan sinagog, ayrıca ilgi çekici. Türkiye'de ve dünyada genel itibari ile Aşkenaz ve Sefarad olmak üzere iki ana kol bulunsa da İstanbul, aynı zamanda Osmanlılar zamanında temelleri atılan İtalyan Yahudi cemaatinin de merkezi olarak kabul edilir. Osmanlı ülkesinde Osmanlı tebaası Yahudiler olduğu gibi Avusturya-Macaristan, İtalyan cumhuriyetleri, Alman prenslikleri gibi bazı yabancı devletlerin tebaası konumunda olan Yahudiler de yaşıyordu. Bunlar, ibadet ya da gömü alanı olarak Osmanlı Yahudileri ile aynı mekânları kullanıyorlardı. Çoğu varlıklı olan bu cemaat mensupları, hem daha nitelikli bir eğitim görüyorlar hem de dış ticarete tâbiyetlerinin de etkisiyle daha etkin bir rol alıyorlardı. Bu durumun da etkisiyle 1862 yılına gelindiğinde yabancı devlet tebaası olan bazı Yahudi aileler, Banker Camondo ailesinin önderliğinde yeni kurulan İtalya krallığının himayesi altında örgütlendiler. Önce Şişli'de kendi mezarlık alanlarına kavuştular. Sonrasında ise hâlihazırda bugüne kadar gelen, Galata Kulesi yakınlarındaki kendi sinagoglarını tesis ettiler.

Ortaköy-Kuruçeşme

Boğaz'ın Avrupa yakasında Yahudi nüfusunun en yoğun olduğu yerlerin başında Ortaköy-Kuruçeşme yöresi geliyordu. Hatta Ortaköy Yahudileri üzerine müstakil bir çalışma yapan Aaron Kohen'e göre, 1940'larda semt nüfusunun yüzde 35'i Yahudilerden müteşekkildi. Hatta Ortaköy çarşısındaki esnafın da büyük bölümünü Yahudiler oluşturuyordu.

Ortaköy'deki Yahudi varlığını bazı araştırmacılar Bizans zamanına kadar çıkarırlar. Osmanlılar zamanında da bu durum devam etmiştir. Ortaköy, aynı zamanda önemli bir Ermeni yerleşkesiydi ve gerek Yahudi cemaatinin gerekse de Ermeni cemaatinin varlıklı pek çok siması, sahildeki yalılarda ikamet ederlerdi. İç kesimlerde ise daha ziyade yoksul olan cemaat üyeleri yaşırdı. Kanuni Sultan Süleyman zamanında İstanbul'a gelen Sefarad kökenli ünlü zengin Dona Gracia Nasi ve yeğeni Yosef Nasi, bir müddet burada yaşamışlar; Nasi ailesi burada bir de matbaa kurmuştu. Osmanlı Ortaköy'ü, önemli bir kısmı Yahudi meyhanecilerce işletilen meyhaneleri ile de meşhurdur. Ortaköy'ün biraz ilerisinde bulunan Kuruçeşme'de de kayda değer bir Yahudi cemaati yaşamakta idi. Bugün Yahudi cemaati açısından Ortaköy'ün yerini, üst kısımlarda yer alan Ulus, Etiler, Akatlar gibi semtler almıştır.

Ortaköy, Yahudi cemaati açısından önemli şahıslara dair hatıraları da içinde barındırır. Mesela uzun süre Hahambaşılık sekreterliği de yapmış olan şair ve ressam Jozef Habib Gerez, 1926 yılında Ortaköy'de dünyaya gelmiştir. Bir süre yoğun bir Yahudi cemaatine sahip olan Ortaköy'deki Dereboyu Bulgurcu Sokak'taki 18 Akaretler'de ikamet eden Habib Gerez, Ortaköy İlkokulu, Gazi Osman Paşa Ortaokulu ve Kabataş Erkek Lisesi gibi çevre okullarda eğitim gördükten sonra Hukuk Fakültesi'ne devam etmiştir. 1970'lerden beri Galata Yüksekaldırım üzerindeki evinde ikamet eden Gerez'in, binlerce tablosunun yanı sıra pek çok basılmış eseri vardır.

Ortaköy'de anısı yaşayan bir diğer önemli sima da Elia Karmona'dır. Karmona, özellikle 20. yüzyıl başlarında *Şalom* gazetesinde yayınladığı Ladino dilindeki kısa öyküleri ile cemaat içinde unutulmaz izler bırakır. Öldükten sonra Ortaköy Yahudi mezarlığına defnedilmişse de yazık ki mezarı bugün kayıptır.

Ortaköy'ün yetiştirdiği en önemli isimlerden biri de hiç şüphesiz Tamburi İsak Efendi'dir. Kendisi, musiki sahasındaki derin bilgisi ile tanınan Sultan III. Selim'e tambur dersleri vermiştir. Aynı

zamanda Enderun Mektebi'nde de eğitimlik yapmıştır. Bir rivayete göre her seferinde hocasını ayakta karşılayan III. Selim'e bazı devlet ricali "Sultanım, siz ümmet-i Muhammed'in halifesisiniz, bir Yahudi karşısında ayağa kalkmanız, ona saygı göstermeniz doğru mudur?" diye sormuş; padişah da "Hocamdır, yakışanı budur" şeklinde cevap vermiştir. İsak Efendi'nin aynı zamanda Ortaköy sinagoglarında hazanlık yaptığı da biliniyor. Kendisi pek çok talebe yetiştirerek Osmanlı ve Türk musikisine büyük katkılarda bulunmuştur.

Ortaköy'deki Yahudi varlığının bugüne ulaşan en somut örneklerinin başında ise belki de hemen sahil yolu üzerinde yer alan Etz Hayim Sinagogu gelir. Sinagogun tam olarak yapım tarihi bilinmemekle birlikte 19. yüzyıldan kalma bir belgede yapının onarımına izin verildiği kayıtlıdır. Sinagog, en büyük felaketlerden birini 1941'de yaşamış ve büyük bir yangın geçirmiştir. Sonrasında ise yeniden onarılmıştır. Mabedin ikinci katı, kadınlara ayrılan Azara bölümüdür.

Ortaköy'den bahsedip de Orfelinato denilen yetimhaneden bahsetmemek olmaz. 20. yüzyıl başlarında cemaate mensup kimsesiz çocuklar için kurulan yetimhane, en yoğun günlerinden birini Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşadı. Bu dönemde ailesini kaybeden pek çok çocuk burada eğitildi. Daha sonraları Almanya'daki Nazi zulmünden kaçmayı başarabilen aileler de burada misafir edildi. Yetimhanenin, sahasına hâkim son derece kıymetli eğitimcilerinin de olduğu biliniyor. Ressam ve şair Jozef Habib Gerez'in yanı sıra 500. Yıl Vakfı'nın fikir babası olarak kabul edilen Nesim Benbanaste de burada öğretmenlik yapan isimlerden. Ortaköy'de Palanga Caddesi üzerinde bulunan yetimhane, 1973'te kapanmıştır.

Kuzguncuk

Kuzguncuk, Anadolu yakasında Yahudi cemaatinin yaşadığı en önemli merkez durumunda idi. Nitekim buraya çok yakın bir mevki olan İcadiye ve Bağlarbaşı, daha ziyade Ermeni cemaati

mensuplarının tercih ettikleri bir mekândı. Kuzguncuk'a yakın bir bölgede yer alan Dağ Hamamı Yahudi cemaati ise 1920'lerin başlarında çıkan bir yangın sonrasında kısa sürede eridi. Hâlbuki Üsküdar İcadiye semti yakınlarındaki bu bölgedeki sinagoga, bir zamanlar Haydarpaşa Yeldeğirmeni'ndeki Yahudi cemaati de devam etmekte idi. Hemdat İsrâel Sinagogu yapılanı kadar bu durum böyle sürdü. Bugün, bildiğim kadarıyla Dağ Hamamı semtinde Yahudi cemaatinin varlığına dair herhangi bir nişane bulunmuyor.

Gerek kadı sicillerinden ve gerekse de Kuzguncuk Mezarlığı'nda Avram Galante'nin yaptığı araştırmalardan, Kuzguncuk'ta 16. yüzyıldan itibaren Yahudilerin yaşadığı bilinmektedir. Nitekim Kuzguncuk tepelerinde yer alan tarihî mezarlıktaki en eski taşlar da bu döneme tarihlenmektedir.

Semtte 19. yüzyıldan kalma iki de sinagog bulunmaktadır. Bunlardan biri, sahil kesiminde yer alan Beth Yaakov Sinagogu'dur. Sahile yakın bu sinagogun önünde bir polis bekleme noktası yer alır. Her ne kadar Kuzguncuk, Yahudi cemaatine yapılan menfur saldırıların hedefi olmamışsa da alınan bu tedbir, cemaatin tedirginliğini yansıtıyor haliyle. Sinagogun giriş kapısı da ihtimal ki dikkat çekmemek için son derece mütevazı düzenlenmiş. Dikkatli bakmazsanız geçip gitme ihtimaliniz çok fazla. Bu ibadethane, denize yakın olması sebebiyle daha çok cemaatin varlıklı sınıfının devam ettiği bir mabet olarak bilinir. Kuzguncuk'ta Yahudi cemaati mensupları, varlık durumlarına göre semtin sahil kesiminde, görece daha mütevazı durumda olanlar orta kesimlerde ve en fakir olanları da tepeye yakın noktalarda yaşarlardı.

İkinci sinagog ise Beth Nisim adını taşır. Semtin daha üst kesimlerinde, Yakup Sokak'ta bulunur. Burada da dışarıdan dikkat çekmemek için sadece bir Davut Yıldızı figürü kullanılmıştır. Her iki sinagogun da 19. yüzyılda inşa edildikleri bilinse de kesin yapılış tarihleri belli değil. Ancak bu dönemden önce de bölgede bugüne ulaşmamış sinagogların olduğu malum. Eski Kuzguncukluların

anlattığına göre her iki sinagog da Cumhuriyet'in ilk yıllarında semt cemaatine yetersiz geldiği için cumartesi ayinleri iki farklı saatte yapılıyor, ilk ayine katılamayanlar ikincisine giriyorlardı.

Cumhuriyet ilan edildiği sırada cemaat, yaklaşık 800 kişiden oluşuyordu. Ancak İsrail Devleti'nin kurulmasından sonra hızla eridi. Bu muhit, tarihsel dönemde zaman zaman göç almış, zaman zaman da göç vermiş. 1934'te Edirne'de yaşanan Yahudi karşıtı antisemitik olaylarda pek çok Trakya Yahudi'si Kuzguncuk'a yerleşti. Bunun en önemli nedeni semtin; Balat, Galata gibi semtlere göre görece gözlerden uzak oluşu ve bölgedeki kalabalık Yahudi nüfusun bir nebze de olsa verdiği güvendi. Semtteki Müslüman halkın da Yahudi cemaati ile ilişkileri iyi idi. Hatta 6-7 Eylül Olayları sırasında Kuzguncuk'ta yağma yapmak isteyen insanların neredeyse tamamının dışarıdan geldiği, semt halkının bu yağmacılara karşı genellikle mahallelileri olan Yahudilerin yanında yer aldığı bilinir. 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında buharlı gemilerin semte uğramaya başlaması, cemaati diğer Yahudi muhitleri ile daha bir temas haline sokmuştur. Bundan önce görece tecrit edilmiş bir yaşam söz konusu idi. Bu durum, hem dışa göç verilmesine hem de bilhassa Balat ve Hasköy'den evlilik ya da başka yollarla göç alınmasına sebep olmuştur. Mesela 1904-1905 ve 1910 yıllarında Balat'ta çıkan yangınlar sonrasında pek çok cemaat mensubu, soluğu Kuzguncuk'ta alacaktır.

Ancak Kuzguncuk, son kertede göç veren ve bu anlamda da yok olmanın eşiğine gelen bir Yahudi cemaatine sahip. Cemaat, asıl kaybı İsrail Devleti'nin kurulduğu 1948 ve sonrasında yaşadı. Özellikle maddi durumu kuvvetli olmayan ve Varlık Vergisi sebebiyle mağduriyet yaşayan pek çok Kuzguncuklu, bilhassa Tel Aviv'in yolunu tuttu. Yine zamanla cemaat mensupları Avrupa yakasında Galata, Şişli, Mecidiyeköy; Asya yakasında ise Göztepe, Caddebostan, Haydarpaşa gibi semtlere dağıldı. Zaman içinde Haydarpaşa Yeldeğimeni cemaati de erimekten kurtulamadı.

Kuzguncuk, Yahudi yerleşkeleri arasında Kudüs'e en yakın mekân olarak kabul edildiği için bazı İstanbullu Yahudiler, hayatlarının son

demlerini bu semtte geçirmeye gayret gösterir, öldükten sonra da Kudüs'e olan yakınlığından dolayı buraya gömülmeyi arzulardı. Kuzguncuk mezar alanı, semtin yukarı kesiminde yer alır. Mezarlık, eski ve yeni gömü alanı olmak üzere ikiye ayrılır. Eski mezarlık alanı görece daha düzensizdir. Halen kullanılmakta olan yeni gömü sahası ise son derece bakımlıdır. Kuzguncuk'taki Yahudi cemaati bugün birkaç aileye inmiş olsa da, kökleri bu semtte olan pek çok Türkiye Yahudi'si, sonsuzluğu atalarının gömülü olduğu bu mekân-da kucaklamayı tercih ediyor. Ayrıca cemaatin Cumhuriyet dönemindeki en önemli gömü alanı durumundaki Ulus Mezarlığı da dolmak üzere. Bu durumda cemaat mensupları, Kilyos gibi çok yeni ve şehrin epey uzağında olan bir alana gömülmektense, şehrin en muhtemelen ve bakımlı kabristanlarından biri olan Kuzguncuk'a gömülmeyi tercih ediyorlar. Kuzguncuk'taki mezar alanı da tıpkı sinagoglar gibi dikkat çekmemek için elinden geleni yapıyor. İşin ilginç yanı, mezar sahasının bir kısmı gecekonducular tarafından işgal edilmiş durumda. Hatta gecekondu sahipleri, mezarlık alanındaki taşların bir kısmını yapı malzemesi olarak kullanmışlar. Daha da ilginç Kuzguncuk cemaati de mezar alanını bu tür tecavüzlerden korumak için bir istinat duvarı yapmış ve taşların bir kısmını bu duvar inşaatında kullanmış. Gelgelelim bu duvar işe yaramış gibi gözüküyor.

Haydarpaşa

Cemaatin Anadolu yakasında en yoğunlukla yaşadığı yerlerden biri de Haydarpaşa ve Yeldeğirmeni semti idi. Esasen bu semtin gelişmesinde, özellikle Kuzguncuk cemaatinin etkisi biliniyor. Zira 1872 Ağustos'unda Kuzguncuk'ta çıkan büyük yangın sonrasında bu semte kaçan Yahudilerce tesis edilmişti. Avram Galante, 1890'lara gelindiğinde Yeldeğirmeni merkezli cemaatin mevcudunu iki yüze yakın bir aile olarak verir. Bölgenin kısa sürede bu kadar büyük bir Yahudi nüfusunu barındırmaya başlaması, iş olanakları ile de ilintilidir. Zira Haydarpaşa, Sultan Abdülaziz zamanında tesis edilen

Anadolu Demiryolu'nun da başlangıç noktasıdır. Bu durumun da etkisiyle Haydarpaşa, görece varlıklı Yahudi cemaatlerinden birine ev sahipliği yapmıştır.

Bununla beraber cemaat, uzun bir süre ibadethanesiz kaldığı için ibadetlerini Kuzguncuk ve Dağ Hamamı bölgelerindeki sinagoglarda yerine getirmeye çalışıyorlardı. Bundan dolayı 1896'da zamanın padişahı II. Abdülhamit'e başvurarak bir sinagog yapımı için izin istediler. Bu tarihlerde bölgede, 130 evlik ve yaklaşık 700 nüfuslu bir cemaat yaşıyordu. Beklenen izin çıkmış ve Hamdat İsrail adını taşıyan sinagog, 1899'da tamamlanmıştır. Sinagogda Karay Yahudilerinin de ibadet ettiklerini biliyoruz. Hatta Karaylar, sinagog içinde taletlerindeki mavi püsküllerle hemen kendilerini belli ederlerdi. Sinagog çıkışlarında ya da Pesah bayramlarında cemaat üyeleri, Haydarpaşa çayırına gider ve burada piknik yaparlardı. Cemaat zaman içinde Samsun, İzmit ve Bursa gibi şehirlerden göç eden Yahudi topluluklarıyla daha da kalabalıklaşacaktır.

Cemaat içinden Jak Mandil, Samuel İzak Benbanaste ve Marko Benbanaste gibi kıymetli hekimlerin yanı sıra eczacılık, kitapçılık, sinemacılık gibi işlerle meşgul olan isimler de çıkmıştı. Haydarpaşa cemaati en büyük darbeyi Temmuz 1922'de çıkan ve neredeyse tüm Yahudi mahallesini etkisi altına alan yangında yedi. Felakete maruz kalan kesimin büyük bir kısmı Yahudi idi. Bu felaketin de tesiriyle cemaat günbegün azalacaktır. Günümüzde bölgede birkaç Yahudi ailesinin kaldığı biliniyor. Cemaat mensuplarının büyük bir kısmı ise Gayrettepe ve Caddebostan semtlerine taşınmış durumda.

(Bu yazı ilk kere 31 Ağustos, 7 Eylül ve 21 Eylül 2016 tarihlerinde Şalom gazetesinde yayınlandı.)

KAYNAKÇA

- Aaron Kohen, *Ortaköy ve Museviler - Zaman Tünelinden Bir Bakış*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2011.
- Aleksandros Paspatis, *Balıklı Rum Hastanesi Kayıtlarına Göre İstanbul'un Ortodoks Esnafı*, çev: Marianna Yerasimos, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014.
- Amy Mills, *Hafızanın Sokakları – İstanbul'da Peyzaj, Hoşgörü ve Ulusal Kimlik*, çev: Cem Soydemir, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014.
- Anri Niyego vd., *Haydarpaşa'da Geçen 100 Yılımız*, İstanbul, 1999.
- Ayşe Derin Öncel, *Apartman, Galata'da Yeni Bir Konut Tipi*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010.
- Cem Atabeyoğlu, *Türk Spor Tarihi Ansiklopedisi 1453-1991*, İstanbul, 1991.
- Doğan Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, çev: Zeynep Rona, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- Esther Benbassa - Aron Rodrigue, *Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi*, çev: Ayşe Atasoy, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- İnci Türkoğlu, "Haliç'in İki Yakasındaki Sinagoglar Üzerine Gözlemler", *Dünü ve Bugünü ile Haliç Sempozyumu*, derleyen: Süleyman Faruk Göncüoğlu, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul, 2004, s. 479-498.
- Karen Gerson Şarhon, "Judeo-İspanyol Dil ve Kültürü", *Görüş (Türkiye Yahudileri Özel Sayısı)*, Sayı 56, Eylül-Ekim 2003, s. 24-25.
- Minna Rozen, *İstanbul Yahudi Cemaatinin Tarihi Oluşum Yılları (1453-1566)*, çev: Serpil Çağlayan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

- Muharrem Gürkaynak, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Yahudi Milleti", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, c. 9, Sayı 2, Isparta, 2003, s. 275-290.
- Naim Güteryüz, "Yahudiler", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.7, s. 403-408, Tarih Vakfı, İstanbul, 1994.
- Nevzat Erkan, "Üsküdar'da Gayrimüslim Mezarlıkları ve Mezarlık Tartışmaları", *History Studies*, c. 5, Sayı 3, Mayıs 2013, s. 49-57.
- Okşan Svastics, *Yahudiler'in İstanbul'u*, Boyut Yayınları, İstanbul, 2011.
- Remi Stoquart (ed.), *Balat ve Fener Semtlerinin Rehabilitasyonu*, Fatih Belediyesi, İstanbul, 1998.
- Reşat Ekrem Koçu, "Balat", *İstanbul Ansiklopedisi*, c. 4, s. 1961-1965, İstanbul, 1960.
- Silvyo Ovadya, "Yahudi Mezarlıkları" *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 7, s. 400-401, Tarih Vakfı, İstanbul, 1994.
- Yaron Ben-Naeh, *Sultanlar Diyarında Yahudiler: 17. Yüzyılda Osmanlı Yahudiler*, GOA Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- Yasemin Çakırer Özservet, "İstanbul Sütlüce-Halıcıoğlu Bölgesi Yerleşim Dokusunun Dönüşümü", *ARTIUM*, c. 2, Sayı 1, 2014, s. 43-57.

Kuledibi Apollon Apartmanı

Beti KOEN

1942 Yılı

1942 yılının 17 Aralık günü Apollon Apartmanı'nın 5 numaralı dairesinde oturan İliya Elevi'nin hanımı Bella'nın doğum sancıları başlamıştır. Aynı gün ise İliya, fabrikada işinin başında olup gelen vergi memurlarının Varlık Vergisi tebligatını almaktadır ve evdeki durumdan henüz haberi yoktur. Bella'nın yaşlı annesi Reyna, telaşa kapılarak durumu damadı İliya'ya telefon ile bildirmek istese de Bella buna şiddetle karşı çıkar ve "adamın başı yeteri kadar dertte iken onu rahatsız etmeyelim" der. Daha sonra da "ben kararımı verdim, doğumum evde olacak, alt katta oturan Madam Raşel'e haber ver, o her şeyi bilir" deyince Reyna da telaşla merdivenlerden aşağı "Raşel Raşel" diye seslenerek durumu bildirir. Tabii ki olay bu kadarla kalmaz. Üst katta oturan İliya'nın kız kardeşi Fortüne ile karşı dairede oturan İliya'nın abisi Jozef'in hanımı Mari de olayı duyarak diğer bazı komşular ile birlikte Bella'nın evine doluşurlar. Evin en büyük misafir odası boşaltılarak oraya yatak ve temiz çarşaf serilir. Tabii ki bütün bunlar, Reyna'nın nezareti altında yapılmaktadır. Bir taraftan sular kaynatılmaya başlarken yatak başına temiz havlular

Avram Levi, Behora Levi.

konur ve oda, doğumhaneye çevrilir. Zamanında ebelik yapmış bulunan Madam Raşel, üzerinde beyaz önlük ve bir çift pamuklu beyaz eldiven takmış olarak yukarı kata gelir. Bella ise sancılardan kıvrılır vaziyette yatağa yatırılır. Doğum olayı başlamıştır. Netice olarak herkesi fazla bekletmeden doğum gerçekleşir. Odada bulunanlar koro halinde "ija ija" diye bağrışırken Fortüne de "la ija del Varlık" diye tamamlar. İşte bu şekilde, bütün çocukluk ve genç kızlık dönemimin geçmiş olduğu Apollon Apartmanı'na adımımı atmış bulundum.

Heyecan ve sevinç biraz yatışınca sıra, babam İliya'ya durumu bildirmeye gelir. Ancak o yıllarda apartmanda, sadece kiracı olarak bulunan bir doktorun dairesinde telefon vardır. Halam Fortüne oraya giderek telefonu açar ve babama bir kızı olduğunu müjdeler. Babam da evvela şaşırmış vaziyette "hem Varlık Vergisi hem de ija" diye cevap verdiyse de daha sonra "ijo veya ija, uğurlu kademli olsun başka bir şey istemem, işim biter bitmez geliyorum" diye konuşmayı bitirir. Halam Fortüne de gözyaşları içerisinde gülerek yukarı çıkar.

Halam Fortüne kendisine hayranlık duyduğum çok zarif, şık giyinen harikulade bir insandı. Aynı zamanda çok çalışkan ve becerikli bir kişiliği vardı. Bu yüzden hayat boyu kendisine derin bir hürmet ve sevgi besledim.

Apollon ve çevresinde geçen hayatımızı anlatmaya başlamadan evvel apartman ve ailemiz hakkında kısaca bilgi vermek gerekir. Annemin babası olan dedem Daniel Bendavit ile büyükannem Reyna, birlikte Selanik'te yaşamaktadırlar. Dedem çok iyi bir tütün eksperidir ve bu işle ilgili bir şirkette çalışmaktadır. Büyükannem Reyna ise okuma yazması bile olmadığı halde kendini çok iyi eğitmiş mükemmel bir ev kadını, iyi bir eş, son derece şefkatli bir anne idi. Annem Bella, 1912 Selanik doğumlu olup kendisinden küçük Sara ve Ernesta adında iki kız kardeşi daha olmuştur. Bunlardan sonra Henriyet adında bir kız kardeşleri daha olmuşsa da onu dört yaşında iken bir hastalık neticesinde kaybetmişlerdir. Birbirlerinden hiç kopmayan bu üç kardeş, hayat boyu hiç ayrılmadan yaşamışlar ve zor günlerde hep birbirlerine destek olmuşlardır. Bir araya geldikleri zaman onları anneannemin o inanılmaz becerilerinden borekita ve kahve ile nasıl eğlenip güldüklerine bir türlü akıl erdiremezdik.

Babamın ailesine gelince... Onun babası olan dedem Avram Levi ve büyükannem Behora Levi'nin beş çocuğundan en büyüğü olan Jozef Levi, babam Eliya Levi, halalarım Fortüne Levi, İda Levi ve henüz kırk dört yaşında iken kaybedilen amcam Vitali Levi Edime'de yaşamaktadırlar. Dedem Avram Levi, şarapçılık işi ile uğraşmaktadır. Büyük oğlu Jozef ve babam Eliya, işlerinde ona yardımcı olmaktadır. Babam, iri yapılı yakışıklı bir insandı. O da babası gibi son derecede çalışkan olup hem okumuş (Alliance Israélite Lisesi) hem de boş zamanlarında babasına işinde yardım etmiştir. Aileye çok büyük acı yaşatmış olan amcam Vitali'den biraz bahsetmeden geçemeyeceğim. Halamın anlattığına göre ailenin en küçüğü olduğu için çok sevilen, yakışıklı ve o zamanlar çok şık giyinen, güzel dans eden ("bon viveur" yani ehli keyf tabir edilen)

bir delikanlı imiş. Bir yılbaşı gecesi Park Otel'de bir kız arkadaşı ve diğer arkadaşları ile birlikte dans edip eğlenmişler. Eve dönme zamanı otelden çıktıktan sonra her tarafın karla kaplı güzel manzarasını gören amcam Vitali "haydi arkadaşlar, Taksim Meydanı'na çıkıp bunun tadını çıkartalım" der. Meydanda gezerlerken yanında ki kız arkadaşının çok ince giyinmiş ve üşümekte olduğunu gören amcam, hemen paltosunu çıkartarak hanımın üzerini örter. Ancak bu sefer de kendisini üşütmüş olduğunun farkında değildir. Kısa bir süre sonra zatürree olan amcamın hastalığı ne yazık ki vereme dönüşür. O zamanların çok zor tedavi edilen hastalığında babam, onu İsviçre'ye tedaviye götürmüş olsa da ne yazık ki kurtarılamamıştır. Ne tesadüftür ki babam öldüğü zaman onun mezarının yanlarında yer bulunmuştur ve şu anda birbirlerine yakın uyumaktadırlar.

Edirne'ye Göç

Selanik ve Edirne'de yaşayan iki ayrı ailenin nasıl bir araya geldikleri konusuna gelince... Daha önce tütün eksperisi olduğunu belirttiğim dedem Daniel, çalışmakta olduğu şirket tarafından Edirne'ye tayin edilmiştir. Ailesini oraya götürmeden evvel gidip bir araştırma yapmak ve ev bulmak amacı ile yalnız olarak Edirne'ye giden Daniel, bu araştırma sırasında diğer büyükbabam Avram'a rastlar. Konuyu anlatır ancak karısı ve üç kızını evvela gönderip kendisinin ise bir yıl sonra gelebileceğini bildirince dedem Avram'ın cevabı şu olur: "Başlarında erkek olmadan karını ve üç kızını burada yalnız bırakman doğru olmaz. Evim yeterince büyüktür, benim ailem ile birlikte yaşayabilirler. Daha sonra sen geldiğin zaman ev tutar ve ayrılırsınız."

Teklif, Daniel dedemin de aklına yatar ve "tamam o zaman kira olarak ne istersin" diyerek cebinden bir tomar para çıkartır ise de dedem Avram, "parayı cebine koy, onlar benim misafirimdir" der ve parayı almaz. Böylece 1924 yılında annem henüz on iki yaşında iken ailece Selanik'ten göç ederek Edirne'ye gelirler ve Avram Levi'nin

evine yerleşirler. Ev çok büyük olduğu için bu konuda hiçbir güçlük çekilmez. Aile fertleri kısa zamanda kaynaşırlar, çocuklar hemen hemen yaşıt durumunda oldukları için anlaşmaları çok kolay olur ve anneler de ev işlerini paylaşarak yaparlar. Böylece bir yıllık zaman geçer ve Daniel, Selanik'teki işini bitirerek Edirne'ye gelir ve hemen ailece yerleşecekleri bir ev tutar. Reyna ve kızları, Levi'lerin evini terk edip yeni evlerine yerleşirler. Ancak iki aile birbirlerini o kadar çok sevmişlerdir ki beraber yer içer, beraber gezerler. Ancak iki yıl sonra

Bella Ellevi.

Daniel'i bu sefer İstanbul'a tayin ederler. Bendavid ailesi toparlanır ve İstanbul'da Galata semtinde buldukları bir eve yerleşirler. Ancak Edirne'den ayrılmadan evvel Avram Levi, Daniel'e şöyle fısıldar: "Daniel, bir göz at bakalım, sizin arkanızdan ben de buradaki işi tasfiye edip oraya gelebilirim." Bu ayrılık, tabii ki hepsi için zor olursa da özellikle kimse, Eliya'nın son derece üzgün olduğunun farkına varmaz. Ayrıca Bendavid'lerin güzel kızı Bella da bu ayrılıktan dolayı tedirgindir ancak kimseye belli etmez.

Daniel ailesi İstanbul'u çok sevmiş, âdeta büyülenmişlerdir. Arada Levi ailesini hiç unutmazlar, devamlı olarak haberleşirler. Bu arada Bohora, on günlüğüne İstanbul'a gelir ve Levi ailesine misafir olur. Dönerken de "inşallah yakında tekrar beraber olacağız zira biz de İstanbul'a yerleşmeyi düşünüyoruz" der. Tabii ki bu sözler, Bella'nın yüreğine su serper. Yakın zaman sonra da Avram Levi'den haber gelir; "büyük oğlum Jozef askerliğini İstanbul'da yapacak, bize de

yakınıınızda bir ev bulun, geliyoruz" der. Tabii ki bu sefer Daniel, onlara oturabilecekleri bir ev bulur ve iki aile birbirlerine kavuşmanın sevincini yaşarlar. Bu arada Eliya da Bella'nın ne kadar büyümüş, daha da güzelleşmiş olduğunun farkına varır. Zaten her iki aile de çocukların birbirlerine olan ilgisini fark etmişlerdir. Fazla gecikmeden söz kesip nişanlarını yaparlar. Bu arada annem Bella'dan biraz söz etmek gerekirse o da babam gibi Alliance Okulu'nda okuyarak çok güzel Fransızca öğrenmiş, bu konuda hep sınıfın birincisi olmuştur. Onu öğretmenleri Fransa'ya göndererek öğretmen olarak yetiştirmek istedilerse de daha sonra Cezayir'e gönderilebilir düşüncesi ile babası müsaade etmemiştir. Ayrıca Edime'nin en güzel kızı olarak isim yapmış olduğunu ileriki yıllarda tanıyan herkes bana söyleyecekti.

İstanbul'a Göç ve Apollon Apartmanı

Avram Levi, İstanbul'a göç ettikten sonra ilk olarak işini kurma konusunda çalışmaya başlamış ve Galata'da Tophane semtine yakın bir yerde fabrika olabilecek büyüklükte bir yer kiralayarak işe başlamıştır. Oğullarını da yanına alarak Avram Levi ve Mahdumları adı ile firmasını kurar. Yapılacak iş ise rakı, şarap ve likör imalatı işidir. Ailenin de daha büyüyeceğini hesap eden Avram, hepsini bir arada tutma düşüncesi ile büyükçe bir apartman arar ve neticede Büyük Hendek Caddesi'ndeki Apollon Apartmanı ve yanındaki Apollon Sineması ile bir garajı komple satın alır. Sinema, oradan taşınmış olduğu için orayı cemaate sinagog olarak kullanılması için vermiştir. Uzun süre sinagog olarak kullanılan binanın iç mimari yapısı ise localar, sahne vs. şeklini muhafaza etmiş, daha sonraki senelerde sinagogun kapanması ile varisler tarafından Yıldırımspor Kulübü'ne kiralanmış ve spor salonu olarak kullanılmıştır. Apartmanın satın alınmasından sonra her bir çocuğuna birer daire verir, kalan dört daire de kiraya verilir. Kiracılar arasında ise bugünün tanınmış ailelerinden birkaçının kiracı olarak oturmuş olduklarını biliyorum.

Nişanları yapılmış bulunan babam Eliya ile annem Bella'nın düğünleri, 14 Mart 1930 tarihinde Zülfaris Sinagogu'nda yapılır. Babamdan büyük olan abisi Jozef ise daha önce evlenmiş durumdadır. Babam ve annem, apartmanın üçüncü katındaki 5 numaralı daireye taşınırlar, amcam Jozef de onların karşı dairesindedir.

Avram'ın kurmuş olduğu firma kısa zamanda işe başlamıştır ve işler çok iyi gitmektedir. Ailenin diğer fertleri de apartmana taşınmış olup uyum içerisinde yaşamaktadırlar. 1932 yılına gelindiğinde annemin ilk doğumu gerçekleşir ve benden on yaş büyük olan abim Avram (Albert) dünyaya gelir. Abim Albert, aile içerisinde çok sevilmiş, âdeta bir prens muamelesi görmektedir. 1942 yılında dünyaya gelmiş olmam bile onu tahtından indirmemiş, küçüklüğünden itibaren ailenin gözbebeği olmuştur. Daha sonraki senelerde bana anlattığına göre doğumumdan sonra hemen oyuncakçıya giderek harçlığından biriktirmiş olduğu para ile bana oyuncak bir bebek satın almıştır. Ağabeyim Albert, olağanüstü bir insan idi. Onu anlatmaya sayfaların yetersiz kalacağını düşünüyorum, ileride ondan tekrar bahsedeceğim.

Benim doğumum, Varlık Vergisi gibi sıkıntılı bir zamana rastlamış olmasına rağmen sonradan bana anlatılanlara göre babam, beni çok sevmiş ve ona uğurlu bir evlat olarak geldiğimi düşünmüştür. Zira Varlık Vergisi'nin sıkıntıları aşıldıktan sonra işlerin çok rast gittiğini ve evimize bereketin döndüğünü anlatmaktan geri kalmazdı.

Büyümeye başladığım yıllarda adını Beti olarak almış olduğum babaannem Bohora ve büyükbabam Avram'ın, apartmanın üst katında genç vefat eden amcam Vitali ile birlikte oturduklarını hatırlıyorum. Babaannemin son derece çalışkan, disiplinli, kuvvetli karakteri olan ve etrafında saygı uyandıran bir kişiliği vardı. Giyiminde hep koyu renkleri seçer, saçlarını toplu tutar ve inanılmaz güzel yemekler yapardı. Sabahları çok erken kalkar, inanılmaz bir beceri ile eşine, çocuklarına ve torunlarına çeşitli yiyecekler hazırlardı. Öğleden sonra kahve zamanına kadar çalışır, sonra da şık temiz kıyafetler giyerek kızlarını, gelinlerini yukarı davet eder veya kendisi onlara giderdi.

Anneannem de beceride ve lezzetli yiyecekler hazırlamakta ondan aşağı kalmazdı. Sanırım aralarında gizli bir şekilde yarışlırdı. Böyle güzel bir ortamda mutlu bir çocuk olarak büyüdüm. Bundan ötürü iyimserliğimin o günlerden kalma olduğunu düşünüyorum. Kuzenlerim, ağabeyim, halalarım, teyzem Ernesta ve anne babam ile çok mutlu bir yaşantımız vardı.

Annemin babası olan diğer dedem Daniel Bendavid, Austro Türk Tütün Firması'nda tütün eksperisi olarak çalışıyordu. Ne yazık ki İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı senelerde Yahudi olduğu için işine son verildi. Bu olay dedemi o kadar üzmüştü ki bir sene içerisinde hastalandı ve hayata veda etti. Dedemin vefatından sonra babam Eliya, anneannemi ve kızı teyzem Ernesta'yı evimize aldı. Bekâr olan genç ve güzel teyzem Ernesta, çok zarif ve kültürlü bir insan idi. Almanca ve Fransızca olmak üzere iki yabancı dili çok iyi seviyede bilirdi. Bu nedenle bir müddet sonra çalışmak istedi ve kendisine bir mobilya işi olan Haraççı Kardeşler Firması'nda iş buldu. Hatırladığım kadarıyla Kılıç Ali'nin oğlu Gündüz ve Altemur Kılıç, bu şirketin ortakları arasında bulunuyordu. Teyzem, canla başla çalışmakta olduğu firmada kendini çok sevdirmişti. Tabii ki para kazanmaya başlayınca abimi ve beni devamlı olarak şımartır, eve her gelişinde birtakım hediyeler getirirdi. Ağabeyim Albert'e gelince aramızda on yaş fark olduğu halde çok güzel anlaşırdık. Hayat boyu birbirimizi kıracak tek bir olay olmamıştır. Ben onu hep saydım ve sevdim. Bugün hayatta olmadığı halde kalbimde yeri doldurulmaz bir insan olarak kaldı.

Ben Musevi Birinci Karma İlkokulu'na başladığım sene abim Albert, o zamanların en gözde okulu olan İngiliz Lisesi'ne gidiyordu. Gittikçe daha yakışıklı oluyordu. Çok güzel dans ederdi ve genç kızlar, onunla arkadaşlık etmek için âdeta yarışlırdı. Ben de hayran hayran onu seyrederdim. Evimizin neşe kaynağı idi. O evde olduğu zaman hepimiz onun etrafında dört dönerdik. Ben de yavaş yavaş büyüyordum. Okulumuzun eğitimi son derece kuvvetliydi. Ben iyi

bir öğrenciydim ve Türkçem son derece düzgündü, kitap okumayı çok seven bir yapım vardı. Sanıyorum kitap okuma alışkanlığım, o günlerden kalma olacaktır. O zamanlar henüz televizyon olmadığı için bunun yerine tek eğlencemiz radyo idi. Bu nedenle radyo, evimizin en güzel köşesinde yer alırdı. Anne ve babalarımız ajansı hiç kaçırmazlar, bizler de özellikle cumartesi akşamları Melodi Kervanı programını dinlemek için radyonun başında toplanırdık. Batı müziğinden son derece güzel, tanınmış şarkıları dinler ve ezberlemeye çalışırdık.

Apollon Apartmanı'ndaki yaşamımızdan bahsedecek olursam apartmanın ön cephesi Büyük Hendek Caddesi'ne, arka cephesi de Haliç'e bakıyordu ve fevkalade güzel manzarası vardı. Yatak odalarının önündeki balkonlar hepimizin güzel havalarda oyun oynadığımız, hayal kurduğumuz, okuldan gelip kahvaltı ettiğimiz, kuşlara yem attığımız bir oyun alanıydı. Annelerimiz okul dönüşünü bekler, döndükten sonra da sıkı bir disiplin ile lavaboda ellerimizin nasıl yıkanacağından tutun yemek yeme şekline kadar her şey öğretilirdi. Özellikle lavaboda eller yıkandıktan sonra etrafı ıslatmamamız için bizleri sıkı sıkı tembihlerlerdi. Evlerimiz çoğunlukla odun sobaları ile ısıtılırdı, bu sobalar genellikle son derece zarif çini sobalar olup renkleri yeşil, beyaz ve bej idi. Okuldan eve dönüşümüzde sobaların üzerindeki kapaklar kaldırılır, annelerin hazırladığı birtakım sürprizler ile karşılaşırdık. Bunlar genellikle kavrulmuş çekirdek, kestane, fındık, fıstık veya börek çeşitleri olup eve mis gibi kokular yayılırdı. O senelerde kışlar genellikle çok soğuk geçerdi fakat yatak odalarında soba yakılmazdı. Bu yüzden gecelik veya pijamalar sobanın üzerinde ısıtıldıktan sonra alelacele üstümüze giyerek buz gibi olan yataklarımıza girerdik. Sabahları ise tekrar sobalı odaya koşar ve orada giyinirdik. Hafta arası kahvaltı olarak sütlü kahve ile bir dilim ekmek üzerine yağ ile toz şeker ekilmiş olarak yenirdi. Çay ise hayatımıza daha sonraları girmişti. Babalarımız işe çok erken ve yürüyerek giderlerdi. Çocuklar okullarına gider, anneler ve büyükanneler ise mutfak işlerini görmek için koşuştururlardı. Fakat

cumartesi ve pazar sabahları yapılan kahvaltılar bir bayram havası içerisinde geçerdi. Zira o gün büfeden çeşitli reçeller çıkartılır, banyat ekmekler yumurtaya bulanıp kızartılır, kakaolu ve sade helva babamız tarafından kesilerek dağıtılır, kaşarın en alası dilimlenip ortaya konur, yumurtalar haşlanır ve bütün aile bir sevgi yumağı içerisinde yuvarlanırdık. Anne ve babalar, çocukları ile konuşur, şaka yapar ve gülerdi. Bu güzel atmosferi ne cep telefonları ne de ipad'ler bozmazdı zira bu aletleri o günlerde hayal bile edemezdik. Kahvaltıdan sonra biz çocuklar apartman içerisinde katları dolaşır veya yukarı terasta oyunlar kurarak eğlenirdik. Bizden daha büyük olan ağabeylerimiz ise arkadaşları ile randevulaşp Beyoğlu'nda bir sinemaya veya Taksim Bahçesi'ne oynamaya giderlerdi. Soğuk havalarda tramvaya biner, baharda ise yürümeyi tercih ederlerdi.

Çocukluğumuz böyle güzel bir aile ortamında geçip gidiyorken daha önce belirtmiş olduğum Musevi Birinci Karma Okulu'ndaki okul günlerim de çok güzel geçiyor idi. (Orası şimdi Neve Şalom Kültür Merkezi olarak kullanılmaktadır). Okulun müdiresi Madam Habib son derece disiplinli bir insandı, okulun yönetimi ve hocalarımız çok kaliteliydi. Bu nedenle okulumu çok sevdim. Hiçbir zorluk yaşamadan beş yıllık eğitimimi başarı ile tamamladım. Sıra benim okul seçimime gelmişti, benim tercihim tabii ki ağabeyim gibi İngiliz Okulu idi. Ancak annemin çok iyi derecede Fransızca bilmesi ve de bu lisanın sadece Fransız okulunda iyi derece öğrenilebileceğini söyleyen annem, bu konuda ısrarcı oldu. Ben de o zaman "neden ağabeyim İngiliz Okulu'nda" diye sorunca cevabı şu oldu: "O erkektir, iş hayatında İngilizce daha çok gerekebilir." Böylece benim okul kaydım, Taksim Parmakkapı'da bulunan Sainte Pulchérie Fransız Kız Ortaokulu'na yapıldı.

Pazar günleri annem ve babam ile birlikte Beyoğlu'na gitmek, benim için son derece heyecan vericiydi. Annem özenle hazırlanır, bana da giysiler hazırlardı. Hep beraber muhallebici veya pastaneye giderdik. Daha sonra da Taksim Meydanı'na kadar yürür, vitrinleri seyrederek geri dönerdik.

Daha sonraları ise Lebon veya Markiz gibi pastanelerde çay içmeye gittiğimiz olurdu. Ayrıca cumartesi günleri, Ferih Egemen'in kurmuş olduğu çocuk tiyatrosunu da hiç kaçırmazdım. Her cumartesi günü beni götürmesi için anneme yalvarır, aynı oyunu tekrar zevkle seyrederdim. Evimizin köşesinde taksi durağı vardı ve şoförlerin hepsi de bizleri tanıyan nazik insanlardı. Babam bazı yerlere bizi taksi ile götürdüğü zaman çok mutlu olurdum. Bir de en çok sevdiğim şeylerden bir tanesi, Mandra'da sandviç yemekti. Mandra, şimdiki Tünel Meydanı'ndaki otobüs durağının arkasında bulunuyordu. Orada yemiş olduğum sandviçlerin tadını ömrüm boyunca unutmadım. Ayrıca Parmakkapı'da okulumuza yakın bir köşede bulunan çikolatacıda almış olduğum çikolataları da hiç unutmadım. Tabii ki bunların yanı sıra Beyoğlu semtindeki bütün okul öğrencilerinin uğrak yeri olan İnci Pastanesi'ni ve profiterolünü unutmak mümkün değildir. O zamanlar Beyoğlu gerçekten çok güzel bir semtti. Bizler de büyüdükçe zevkimiz, yiyeceklerden giyime doğru kaymaya başlamıştı. Özellikle Tanca ayakkabı mağazasının vitrinine yapışır, uzun süre ayakkabıları seyrederdik.

Yazlıklara Gidiş

Okul dönemi sona erdiğinde hepimizi sevinçli bir telaş sarardı. Ailece Erenköy'e yazlığa gidilecekti. Ailelerde bir de birbirlerine yakın oturma âdeti vardı. Yazlık evler kiralanır, temizlenir ve nihayet sabahın köründe atlı yük arabaları Apollon Apartmanı'nın kapısına sıralanırlar ve eşyalar yüklenirdi. Biz de bu eğlenceyi kaçırmamak için pencerelere dizilir, eşyaların yüklenişini seyrederdik. Lambalar, kanepeler, koltuklar örtülür; hayalete dönen o kocaman evden bir an önce uzaklaşıldı. Aksi halde naftalin kokusu hepimizin genzini yakardı. Yolculuk son derece keyifliydi. Evvela taksilerle Karaköy'e gidilir, oradan vapurla Haydarpaşa'ya geçilir, istasyondan trene binilerek Erenköy'e varılırdı. Daha sonra koşarak evlere giderdik. Daha önce taşınmış bulunan arkadaşlarımıza

kavuşur, bütün günümüzü bahçelerde açık havada oyunlar oynayarak geçirirdik. O zamanlar yaz akşamları serin olur, bizler de üzerimize yün ceketler giymiş olarak bahçede yemek yemenin keyfini çıkartırdık. Daha sonra İstasyon Caddesi'ne çıkar, yürüyerek dondurma yemeye giderdik ve sokaklarda bizi rahatsız edecek en ufak bir şey olamazdı. Aksine oranın yerlisi olan halk, "hoş geldiniz sefalar getirdiniz" diyerek anne ve babalarımızın hatırlarını sorardı. "İyi ki geldiniz, buraları şenlendi" diye iltifat ederlerdi. O koskoca Ethem Efendi Caddesi'nde tek atlı fayton arabaları olurdu. Motorlu araçlar ise yok denecek kadar azdı, onlar da arabayı son derece dikkatli olarak kullanırlardı. Bir de fırına tepsi göndermek veya ekmek almak gibi konular vardı. Annem ekmek parasını elime vererek fırına yollar, "sakın parayı düşürme" diyerek sıkı sıkıya da tembih ederdi. O zaman kendimi büyümüş hisseder, mahcup olmamak için "sen merak etme" diyerek parayı sıkı sıkı tutar ve fırına giderdim. Ancak o ekmeğin taze kokusuna dayanamadığım için eve gelinceye kadar ekmeğin hacmi küçülürdü. Annem bunun farkına varınca "bak Beti, sana iki ekmek parası veriyorum bir tanesini hiç koparmadan getir lütfen çünkü sofrada koparılmış ekmeğin görüntüsü hiç güzel olmuyor" derdi. Ailem beni hiçbir zaman azarlamaz, yanlış bir şey yapsam bile annem tatlılıkla bana her şeyi izah ederdi. Denize girme zamanı gelince o zamanlar "karpuz çıkmadan denize girilmez" diye bir kaide vardı ve buna hep uyulurdu. Karpuz çıktığı anda her gün bir veya iki anne hepimizi toplar, o tek atlı faytona bindirerek Ethem Efendi Caddesi'nin sonunda bugünkü Marmara Yelken Kulübü'nün olduğu yerde bulunan Parmaksız Mehmet'in çay bahçesinde denize sokarlardı. Hepimiz yüzmeyi orada öğrendik. Deniz çıkışında mısırcıdan mısır alınır ancak anneler şöyle bir şart koşarlardı: Aynı günde hem mısır, hem de dondurma olmaz, bir gün mısır yendiye ertesi günü dondurma yenecektir. Buna itiraz etmek gibi bir şey söz konusu olamazdı. Bu güzelliği hiçbir zaman unutmadım.

Özellikle çocukluğumun en güzel anılarından biri, uzun yıllar bir-birimizden hiç ayrılmadığımız arkadaşım Ayten ile tanışmam

olmuştur. Erenköy Fırın Sokak'taki evimizde oturduğumuz dönemde onlar da bizden birkaç ev ileride bir eve taşınmışlardı. Ayten ufak tefek, iştahsız fakat son derece sevimli, cin gibi bir kız çocuğu idi. İlk tanıştığımız günden itibaren birbirimize ısındık. Ayten'in anne ve babası da beni çok sevdiler. Bilhassa annesi, "Betika sen bize her gün gel ve beraber oynayınız" derdi. Bunun nedeni ise Ayten benimle arkadaşlık etmeye başlayınca iştahının açılmasıydı. Çünkü benim yanımda yemek yemeye bayılıyordu. Yaz sonu bayağı serpilmiş, onun yanaklarına renk gelmiş olarak şehre dönmüştük. Tesadüf olarak şehirde de yakın oturuyorduk. Kışın da okulun tatil günlerini hep birlikte geçirdik. Hiç unutmadığım bir şey de apartmanın salon kısmında caddeyi gören parmaklıklı bir balkonumuz vardı. Annem yerlere yastık koyar, "hadi burada biraz hava alın, eğlenin" der, bize de devamlı meyve, lokum, kuruyemiş gibi iştah açıcıları taşırdı. Biz de yeni yeni öğrenmeye başladığımız Fransızca şarkıları, kelimelerin anlamını bilmeden papağanlar gibi koro halinde söylerdik. Bu kadarcık bir eğlence bile bizi mutlu etmeye yetiyordu. Daha sonraları on iki, on dört yaşlarına geldiğimiz zaman cumartesi günleri sinemaya gitmemize, İnci Pastanesi'nden profiterol alıp yememize ve hava kararmadan evlerimize dönmemize izin verilirdi. Cumartesi akşamları tatil olduğu için bir hafta bizim evde, diğer hafta Ayten'in evinde olmak üzere birlikte geceyi geçirirdik. O zamanlar radyoda Melodi Kervanı programını zevkle izler, zaman zaman birbirimize sarılarak dans ederdik.

Ağabeyim Albert konusuna gelince... Benim ilkokul beşinci sınıfı okumakta olduğum 1952 senesinde abim de okumakta olduğu İngiliz Lisesi'nden mezun olmuştu. Askerlik görevini yapmak üzere müracaatını yapmış olduğundan Polatlı Topçu Yedek Subay Okulu'na gönderilmişti. O zamanlar yedek subay olabilmek için lise mezunu olmak yeterliydi. Okul müddeti altı ay olup daha sonra subay elbisesi giyerek mezun olunuyor ve kıta hizmeti başlıyordu. Okulda olduğu altı ay sırasında bazen hafta sonu tatillerinde İstanbul'a geliyordu. İzne geldiği günlerde Apollon'da bayram havası eser, herkes

onu görmek için bizim eve doluşurdu. O da birtakım şeyler anlatarak herkesi güldürürdü. Sanıyorum aynı senenin mart ayı idi ve abimin okul dönemi bitmeye yakındı.

Ağabeyim Kore'ye Gidiyor

Babam bir gece eve yüzü biraz asık şekilde geldi. Annemle birlikte yatak odasına kapandılar. Uzun süre sonra odadan çıktıklarında annemin gözleri ağlamaktan şişmiş vaziyetteydi. Ne olduğunu pek anlayamadım. O gece annem sofrada ağzına tek lokma koymadı ve benim de lokmalar boğazımda düğümlendi. Yemekten sonra babam yanıma gelerek konuşmaya başladı: "Bak Betika, Albert bundan sonra askerliğinin geri kalan kısmını Kore'de tamamlayacak. Biliyorsun orada savaş var. Annen bunun için çok üzgün." Beşinci sınıfta olduğum için tabii ki Kore Savaşı'ndan haberim vardı, her gün gazete okuyordum. Ancak bunun bizi bu kadar yakından etkileyeceğine bir türlü aklım ermedi. Ağabeyimin çok iyi derecede İngilizcesi olduğu için tercüman olarak gideceğini daha sonraki günlerde öğrendik. Annemin de "ben ne yaptım da oğlumun İngilizce okumasını istedim" diye haykırmasını hiç unutmam. Hayatımın ilk üzüntülü günleriyle o yaşta tanışmış oluyordum. Neticede okul dönemi bitmiş ve ağabeyim Albert subay üniforması ile eve gelmişti. Kore'ye gitme günü geldiğinde o gece bütün arkadaşları onu uğurlamak üzere gelmişlerdi. Babam semtimizdeki üç-dört taksiyi ayarlamıştı zira ağabeyim, çok taksi kullandığı için şoförler de onu tanırlardı. Neticede Yeşilköy Havaalanı'na gidildi, sanıyorum evvela Japonya'ya, oradan da Kore'ye geçeceklerdi. Gidecek olan 15 yedek subaydan sadece ağabeyim Yahudi'ydi.

Albert'in gitmiş olduğu o gece halam Fortüne, annemin yanından hiç ayrılmadı ve beni de üst katımızda oturan kuzinim Sibel gelip aldı ve o geceyi onlarda yatarak geçirdim. O geceyi neredeyse sabaha kadar ağlayarak geçirmiştim. Daha önce Yedek Subay Okulu'ndan sonraki kıta dönemi de altı ay olduğu halde o sene kıta hizmeti uzatılarak bir

sene olmuştu. Albert'in Kore'ye gitmesinden sonra annemin hayatı tamamen değişmişti. Bütün gün odasından dışarı çıkmaz, kimse ile görüşmek istemezdi. Neyse ki büyükannem benimle meşgul olur, babama yemek pişirir, evimizi derler toplardı.

Ağabeyimden mektuplar gelmeye başladıktan sonra ailece biraz sakinleştiysek de annemi hiçbir şey avutamıyordu. Annem bir ara rahatsızlandı ve doktor geldi, doktorlar acilen apandisit ameliyatı olması gerektiğini bildirdiler. Ameliyata gideceği günü hiç unutmuyorum. Babama destek için "ne olur beni de götür" dedim. Babam da hiç itiraz etmeden, "gel Betika seninle beraber anneye bakarız" dedi.

Annem ile babam birbirlerini çok seven bir çift idiler. Onların bir gün olsun seslerini yükselttiklerine şahit olmadım. Üçümüz birlikte o zamanın Fransız Hastanesi'ne gittik. Annemi hemen ameliyathaneye aldılar, ben de babamla birlikte ameliyathanenin kapısında bekliyorduk. Yaklaşık on dakika sonra doktor kapıdan çıkarak yanımıza geldi ve babama "ailede asker mi var?" diye sordu. Babam da "evet oğlumuz Kore'de askerlik yapıyor" diye cevapladı. Doktor, "eşinize narkoz verdik, bağıra çağıra İstiklal Marşı'nı söylemeye başladı, bu yüzden ameliyata başlayamadık. Biraz gecikecek, onun için merak etmeyin" diyerek tekrar ameliyathaneye girdi. Annemi ameliyat eden kişi, Dr. Nassi idi. Babamın gözleri dolmuştu, ben ise bir tarafta gülmeye başlamıştım. Babam biraz sertçe "Neden gülüyorsun?" diye sorunca, "Baba, annemin Türkçesi çok bozuk. Kim bilir nasıl söylemiştir ona gülüyorum" diye cevaplamıştım.

Babam bana sıkı sıkı sarılarak, "İyi ki benimle beraber geldin Betika. Annene iyi bakacağız ve iyi olacak. İnşallah ağabeyin de Kore'den sapaşğlam gelecek ve gelişini kutlayacağız" dedi. Sanırım o gece bir yaş daha büyüyerek olgunlaştığımı hissettim.

O kış, arkadaşım Ayten'in anne ve babası Tant Rebeka ve Sami amca, pazar günleri beni de yanlarına alıp nereye giderlerse beraber

götürürlerdi. Ayten'in ağabeyi Jojo da bizleri güldürmek için çeşitli şaklabanlıklar yapardı. Ağabeyim Albert ise beni hiç mektupsuz bırakmadı, her seferinde babamdan ayrı olarak bana da yazardı. Ben de bütün mektuplarını cevaplardım. Böylece yavaş yavaş kış ayları bitmiş ve yaz gelmişti. Her yaz olduğu gibi Apollon'un önüne nakliyeciler gelir ve birtakım eşyalar yüklenir, Erenköy'e her yıl gitmekte olduğumuz yazlığa giderdik. Annem ise bütün gün evin içerisinde hayalet gibi dolaşüyor, elinde gazeteler ve ağabeyimin resimleri olduğu halde odasına kapanıyordu. Bunu gören ev sahibimiz Servet Teyze de benimle ilgileniyor, bana kendi evladı gibi bakıyordu. Benden biraz daha büyük olan çocukları Betül Abla ve Haldun Ağabey beni hiç yalnız bırakmadılar. Böylece yaz aylarını da geride bıraktıktan sonra Kore'de de savaş sona ermiş, sıra ateşkes antlaşmalarına gelmişti. Ağabeyimin kumandanı olan General Sırrı Acar, Türkiye adına barış antlaşmasını imzalamak üzere tercüman olarak 15 tercüman içerisinde ağabeyimi seçmiş ve barış töreninde yanına almıştı. Babama da böyle bir evlat yetiştirdiği için ailemize övgü dolu bir mektup yollamıştı. Bu olay, ailemiz için çok büyük bir gurur kaynağı oldu. Savaşın durması ile birlikte annem de yavaş yavaş toparlanmaya başlamıştı. Bu arada da ağabeyimden, askerliğin bitmiş olduğunu bildiren müjde geldi.

Amerikan hükümeti General Sırrı Acar'ı bir aylığına Amerika'ya davet etmişti. O da tercüman olarak ağabeyimi yanına almıştı. Neticede Türkiye'ye dönüş tarihi açıklandı. O gece babam, birkaç taksi ayarlayarak bütün aileyi Yeşilköy Havaalanı'na götürdü. Uçak piste indikten sonra bizleri alana aldılar, ayrıca birkaç gazeteci de gelmişti. Uçağın kapısı açıldıktan sonra ilk olarak General Sırrı Acar görüldü ve alkışlar içerisinde uçaktan indi. Arkasından da ağabeyim inmiş, flaşlar patlayarak resimler çekilmişti. Ağabeyim uçaktan inerken resmî üniforması ile o kadar yakışıklı idi ki o geceki mutluluğumuzu unutmak mümkün olmadı. Aradan bu kadar scene geçmiş olmasına rağmen bu satırları yazarken aynı heyecanı duyuyorum. Ailemiz, nihayet eski mutlu günlerine kavuşmuş olarak

birbirimize sarıldık. "Betika sana çok güzel bir fotoğraf makinesi getirdim" dedi. Daha sonra evimize döndük ve ilk günler evimiz tanıdık kişiler ve akrabalar ile dolup taşı ve hayat normale döndü.

Bu arada sevgili teyzem Ernesta evlenerek evden ayrıldı, daha sonra da Doli adında çok güzel bir kız çocuğu oldu. İki yıl sonra anneannem hastalandı. Onu çok severdim. Benim büyümemde anneme çok yardımcı olmuştu. Bu nedenle okuldan geldiğim zaman ilk olarak onun odasına koşardım. Arada ağabeyim Albert de nişanlanmıştı, kısa bir zaman sonra da düğünü yapıldı. Anneannem hastalığından ötürü düğüne gelememişti. Düğünden sonra ağabeyim ve yengem hemen eve gelerek onu gördüler, bu da onu çok memnun etmişti. Düğünden bir hafta sonra da onu kaybettik. Bu şekilde ev, bana boş gelmeye başlamıştı. Teyzem Ernesta ve ağabeyim Albert evlenerek evden ayrılmışlar, anneannem de vefat etmişti. Bu arada Şişli semtinde yeni yeni kaloriferli apartmanlar ilgi çekmeye başlamıştı. Bu nedenle Kuledibi semtinden yavaş yavaş göçler başladı.

Apollon Apartmanı'ndan ilk olarak halam Fortüne ve ailesi, Osmanbey semtinde ev bularak taşındılar. Tabii ki kuzinim Sibel'in ayrılışı beni çok fazla üzdü. Galata semti oldukça değişmeye başlamıştı. Muhitimiz oldukça değişmişti. Bunun üzerine ben de anne ve babama yalvarmaya başladım. "Biz de kaloriferli apartmanı olan yeni bir semte taşınalım, Şişli semtinde çok güzel kaloriferli apartmanlar var, biz de gidelim yeter ki bu sobalardan kurtulalım" dedim. Annem son derece evine bağlı bir insandı, bu evde acı ve tatlı hatıraları ile yaşamak istiyordu. Babam ise bana hak vermeye başlamıştı. Anneme, "Bu kız haklı, Şişli'de güzel apartmanlar var. Bir bakalım" dedi ve neticede Şişli Sağdıç Sokak'ta, Sağdıç Apartmanı'nda boş bir daire bulundu ve bu daireyi kiralayarak taşındık.

Şişli o zamanlarda son derece güzel ve nezih bir semtti. Kiralamış olduğumuz daire de yepyeni, pırıl pırıl olmasına rağmen anacığım o sene eve bir türlü alışmadı. Arada bir "ah Apollon" diye içini çekti. Ben ise çok mutluydum, üstelik artık ortaokula gidiyordum.

Şişli'de oturan birçok arkadaşım vardı. Üstelik aynı apartmanda alt katımızda oturan ve aynı okulda olduğumuz Nadya adında çok hoş bir kız ile arkadaşlık kurmuştuk. Keyfime diyecek yoktu. Tatil akşamları Nadya ile birlikte oturur, müzik dinler ve çok eğlenirdik. Her ikimiz de gülmeyi, kahkaha atmayı çok severdik. Nadya ile tesadüf üç ay ara ile aynı zamanda nişanlandık. Daha sonra da bir ay ara ile evlenmiştik. Bu zaman zarfında eşlerimiz de çok güzel anlaşıyorlar, hafta sonları hep beraber geziyorduk.

Ben evlendikten sonra tabii ki Sağdıç Apartmanı'ndan ayrılmış, oraya yakın bir yerde bulunan Perihan Sokak'ta küçük bir daireye taşınmıştık. Evliliğimizin ikinci senesinde bir ay arayla ikimizin de birer kızı olmuştu. Bizim kızımız Roksi ile Nadya'nın kızı Diyana'yı sabahları birlikte gezdirir, öğleden sonraları da evlerimiz yakın olduğu için birbirimize ziyarete giderdik. Hafta sonları hep beraber gezmelerimiz devam etti. Önce Nadya'nın kocası, daha sonra da biz birer araba sahibi olmuştuk. Üç sene sonra Nadya'nın Talin isminde bir kızı daha olmuştu. Ben ise henüz ikinci bir çocuğu düşünmüyordum. Böylece iki veya üç yıl daha geçti, kızımız altı yaşlarına gelmişti. Babam bir gün kulağını büktü ve "kızım böyle bir çocukla kalmayın artık" dedi. Kocam da zaten ikinci bir çocuk istiyordu. Netice olarak hamile kaldım ve kızım yedi yaşında iken ikinci çocuğumuz Eli dünyaya geldi. İki güzel evladımız olmuştu. Annem ve babam hayattaydılar, birçok arkadaşımız vardı. O seneler süratle geçti. İstanbul'un en güzel zamanlarını yaşamıştık. O zamanlar hayat bu kadar pahalı değildi, şehir bu kadar kalabalık değildi ve en önemlisi genç ve sıhhatliydik. Çocuklarımızı sevgi ile büyüttük. Yazın temiz denizlerde yüzüyor, çocuklarımızla birlikte biz de büyüyorduk. İstanbul'da henüz bu çılgın trafik olayı yoktu. Arabamızla her yere çok rahat ulaşabiliyorduk. Ufak tefek sıkıntılarımız da olmuyor değildi ancak geriye dönüp baktığım zaman hep bu güzel günleri hatırlıyorum.

İlerleyen seneler içerisinde çocuklarımız da büyümeye başlamışlar, babam ve annem de biraz yaşlanmışlardı. 1974 yılına geldiğimizde ailemden evvela babam Eliya'yı kaybederek ilk büyük acıyı yaşadım. Babamın vefatından sonra annem Bella, on sene daha yaşayarak 1984 yılında aramızdan ayrıldı. Hayatımda çok özel bir yeri olan ağabeyim Albert'i de ne yazık ki 2007 yılında menhus hastalığın pençesinden kurtaramadık.

Acıları biraz geride bırakarak kendi ailem ve çocuklarımdan bahsedecek olursam; kızımız Roksan ilkokuldan sonra Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi'nde okudu ve oradan mezun olduktan bir müddet sonra Dr. Aşer Bensusan ile evlenerek Eli isminde bir erkek ile Deniz isminde bir kız olmak üzere iki tane çok güzel torunlarımız oldu.

Oğlumuz Eli ise ilkokuldan sonra Robert Kolej'i ve daha sonra Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nü bitirdikten sonra Amerika'da yüksek lisans eğitimini tamamlayarak iş hayatına atıldı. Kısa bir müddet sonra Alin ile evlenerek Eytan isminde bir erkek ve Yasmin isminde bir kız olmak üzere iki güzel torunumuz daha oldu.

Ben de elli üç yıl aydınlatma imalatı yaparak kendisini emekliye ayırmış bulunan eşim David Koen ile birlikte, çocuklarımız ve torunlarımızın sağlık ve mutlulukları için dua ederek günlerimizi geçirmeye devam ediyorum.

Konumuz olan Kuledibi Apollon Apartmanı'na tekrar geri dönecek olursak... İlerleyen senelerde apartmanın gerçek sahipleri olan dedelerimiz ile anne ve babalarımızın da birer birer vefatı neticesinde apartman ile birlikte sinagog ve onun altında bulunan, eşim tarafından aydınlatma atölyesi olarak kullanılan yerler tek bir tapu olarak varisler arasında bölünmüştü. Sinagog uzunca bir müddet hiç kullanılmadığı için cemaat tarafından terk edildi. Daha sonra, bir müddet Yıldırımspor Kulübü, burayı gençlerin antrenman yeri olarak kullandı. Apartman ise çok eskimiş durumdaydı, birçok yeri

tamir gerektiriyordu. Önemli bir gelir de getirmediği gibi problemleri ile ilgilenecek kişiler de kalmamıştı. Zira varislerin bir kısmı yurt dışında, bir kısmı da yaşlanmış olduğu için tüm varislerin isteğine uyularak satışına karar verildi. Apartman ikinci derecede tarihî eser durumunda değerlendirildiği için satın alan kişi, apartmanın caddeye bakan cephe şeklini aynen muhafaza ederek inşaat yapma iznini alabildi. Netice olarak bizim en güzel günlerimizi geçirdiğimiz Apollon Apartmanı hayallerimizde kaldı ve iş hanına dönüştü.

Balat Anıları

Aron LEVİ

Anılar, kocayan beyinlerin koltuk değnekleridir.

Cenap Şahabettin

Anlatmaya çalışacağım zaman dilimi, pek de öyle gerilerde değil: 1938-1958. Tabii ki bu zaman dilimi görecelidir. Bu dilim; kimilerine göre neredeyse milattan evvelki zamanları, o günleri anlatmak cüretini gösterenlere ise "sen daha çocuksun" dedirtecek kadar yakın bir geçmiş i ifade eder.

Televizyon, bilgisayar, atari, cep telefonu ve buna benzer teknoloji ürünlerinden yoksun geçen çocukluğumuzu yaşadığımız semti Balat. Çelik-çomak ve bezden yapılmış toplanla mahalle arasındaki arsalarda; "Kızılderili komançiler", "Apaçiler" ve kovboylar dünyasından kaptığımız ok ve mızraklarla; mahalleler arası yaptığımız çete savaşlarıyla geçti çocukluğumuz. Oklarımızın ucunu, ağır olsun ve istediğimiz yöne doğru gitsin diye ince tel ile sarardık. Yaylar, kızılçık ağacından yapıldı. Çentikleri bir güzel tıraşlanır, kaygan bir şekle sokulurdu. Hatta bir ara ben, mahallemizdeki Türk-Müslüman çocukların çetesinde iken bir mahalle ötede bulunan Türk-Musevi

çetesindekilere (Hara'nın çetesi) karşı ok savaşlarına katılmıştım. Yaşım küçük olduğu için arka sıralarda tahta kılıcımı havaya salar, var gücümle "Apaçiler" gibi çığlık atardım. (Bugün ise 15 yaşındaki kız torunum, eskrim derslerinde dedesini aratmıyor.) Balat Karakolu'nun karşı köşesindeki tütüncünün oğlu ve iki dükkân ötesindeki kireççinin oğlu şeflerimizdi. Bu iki dükkân arasında kahvehane işletenin oğlu İsmet, en yakın arkadaşımdı. Onun sayesinde çeteye alınmıştım. Çeteye alınmam, benim için büyük bir onurdu. Oku kime atacağım, kılıcı kime karşı kullanacağım mühim değildi. Benim için geçerli olan, bunları gerçek manada kullanabilmektir. Bir müddet sonra dindaşlarıma ok ve taş attığım için ağabeylerim ve annem, bunun doğru bir şey olmadığını anlatmaya çalıştılar. Benim ise cevabım hazırdu: "Ama onlar, öbür mahallenin düşman çocukları."

* *

Artık büyümüş, ilkokula başlama yaşına gelmiştim. Okuma-yazmayı okuldan önce sökebildiğim için kendimde bir ayrıcalık görüyordum ve böyle çocuksu oyunlardan sıyrılmak istiyordum. Bu sefer topun arkasından koşmaya başladım. Çift kale maçlarda 6 golde half-time yapar, 12 golde oyunu bitirirdik. Birisinde bir top bulduğumuzda onunla iyi geçinirdik. Zira top sahibi olmanın bir ayrıcalığı vardı. İstedikini oyuna alır, istedikini oyundan atardı. Tabii ki top sahibi, takımın kaptanı olurdu. Onu kızdırmaya da kimse cesaret edemezdi. Böyle bir durumda maazallah topu kaptığı gibi çeker giderdi. Biz de onu kızdırana çullanırdık. Top bulamadığımız zaman bezden top yapar, onu sicimle bir güzel sarıp sarmalardık. Bezler dağılana kadar da tekmeleyip dururduk. Bir keresinde babam (mezbahada kaşer etlerden sorumluydu) bir sığırın boş idrar torbasını getirmişti bana. Onu bir güzel pompa ile şişirmiş, ağzını da iple bağlamıştık. Ermeni kilisesinin arkasındaki arsada hemen çift kale kurulmuştu. Bizim takımın kaptanı da tabii ki ben olmuşum. Patladığında sanki üstümüze idrar geliyor diye kaçışmıştık.

Top bulamadığımız zamanlar, eczanenin arkasındaki marangozda yaptırdığımız dört küçük tahta tekerlikli tahta arabamızla mahallede turlar, diğer arabalarla yokuş aşağı yarıştık. Bazen de yukarıda bahsettiğim arsada füze (!) denemeleri yapardık. Ayrı ayrı ülkelerde birbirinden haberi olmadan aynı şeyleri icat eden mucitler gibi biz de savaş yıllarında V1 ve V2 füzeleri üzerinde çalışan Alman bilim adamı Wernher von Braun'dan habersiz füze çalışmalarına yoğunlaşmıştık. Şöyle ki; boş, yuvarlak teneke bir konserve kutusunun içini nalburdan aldığımız karpit ile doldurduktan sonra toprakta kazdığımız bir çukura kutuyu baş aşağı gömer, üstünü de hava kaçırmayın diye çamurla iyice bir sıvazladıktan sonra ateşlerdik. Karpit yanarken içinde biriken gazın basıncı ile teneke kutu 10-15 metre havaya fırlardı. Almanya ile bu eşzamanlı yapılan deneyler, maalesef atış rampaları (!) ve malzeme yetersizliğinden (!) başarısızlığa uğramış ve yarışı (!) kaybetmiştik.

* *
*

Sıkıntılı harp seneleriydi. Bayram da gelmişti. Annem, o ekonomik darboğaz içinde bayramda giyeceğim bir çift lustrin siyah ayakkabı almıştı bana Balat çarşısından. Gece onları yatağıma almış, okşayarak uyumuştum. Bayram sabahı onları itina ile biraz daha parlatmıştım. Kısa beyaz pantolonumla ve beyaz çoraplarımla çok şık duruyorlardı ayaklarımda. Ayakkabılarım önde ben arkada, pencereden dışarı bacaklarını sarkıtarak demir parmaklıklar gerisinde oturan komşu kızın bakışlarını üstümde hissederek "karıncaezmez" titizliğiyle mahallede gerine gerine volta atmaya başlamıştım. İşte sevgili arkadaşım İsmet, yeni topuyla köşede görünmüştü. Hemen çift kale... En iyi arkadaşım, santrfor olarak almıştı beni takımına. Sahamız pek yeşil sayılmazdı, topraktı. Arada bir toprağa gömülü taşlar vardı. Bazılarının uçları "aysberg" gibi toprak dışında idi. Top nerede, biz on iki cengâver oradaydık. O kargaşa içinde topu kapalım, gol atalım hırsı içinde var kuvvetimizle topa vuralım derken

"küt!" taşın tepesine. Benim yeni ayakkabım, timsah ağzı gibi açılmaz mı? Şimdi eve nasıl gidilir? Annemden yiyeceğim dayak bir yana, akşama durumu nasıl anlatacağız babaya? O akşam dayak yemedim çünkü babam işten gelmeden önce erkenden yorganı çekmişti başımın üstüne.

Yine böyle oyun oynadığımız günlerden birinde küçük ağabeyim, tumbul arkadaşı ile güreş tutmuştu. Canhıraş bir feryat duyup onların yanına koştuğumda gördüğüm manzara ile irkilmiştim. Ağabeyim yerde iki büklüm; hem kıvranıyor hem de avazı çıktığı kadar bağırıyor, kolunu tutuyordu. Sol alt kol, eklem yerinden ayrılmış; dışa doğru kıvrılarak üst kol ile 45 derecelik bir açı yapmıştı. Dirseği vücuduna yapıştı. Arkadaşları çevresinde toplanmış çaresiz bakınıyorlardı. O zamanlar 6-7 yaşındaydım. Soğukkanlılıkla aralarından sıyrılarak bir elimle alt kolunu, bir elimle üst kolunu tutup direksiyonu çevirir gibi kolu eski haline getirmiştim. (Ne de olsa istikbalin doktoru!). Ağabeyimin çığlıkları durmuş, Milli Piyango'da büyük ikramiye çıkmış yorgancı çırağı gibi mutlu ve şaşkın etrafına bakınmıştı. Etraftaki çocuklar sırtımı sıvazlamış, bana iltifat yağdırmışlardı.

* *
*

O zamanlar Balat'ta evler, mangallarda odun kömürü ve odun sobası ile ısıtılırdı. Kaloriferin adını bile bilmezdik. Bazı varlıklı evlerde, daha o zamanlar henüz antika olmamış çini sobalar vardı. Kok kömürü ile ısınmak bir ayrıcalıktı. Kış vakti, geceleri bütün aile bakkır mangalın veya kıpkızıl olmuş sac sobanın etrafında toplanır, ellerimizi ovuşturarak ya mısır patlatır ya da kömürün külüne baktırdığımız patatesleri üfleye üfleye büyük bir iştahla yedik. Cuma akşamları binbir zorlukla satın alınabilen palamut veya uskumru, bizim protein kaynağımızdı. O zamanlar balık hem ucuz hem boldu. Fakir fukaranın başlıca yemeği idi. Yalnız Balat kıyılarında değil, İstanbul'un her yöresinde yaşayan Yahudilerin "spesiyaliteleri" arasında başı çekerdi balık yemekleri.

Jak Deleon, Balat hakkındaki kitabında şöyle yazar:

*Ladino denilen Yahudi İspanyolcası ile söylenmiş bir çocuk şarkısı
bu gerçeğe tanıktır:*

Kayıkçı Balata

Pişkadikos del ada

Çup çup

A la maaâr.

(Adanın küçük balıkları / çup çup denize)

Balıkların konu edildiği bir şarkı da şöyleydi:

Ke venga el Parido

Ke moz trayga vino

Por meze likorino

*(Genç baba gelsin / bize şarap getirsin / meze olarak da likorino-
-tütsülenmiş uskumru balığı-).*

Yahudilerin özgün mutfağından da bahseden Jak Deleon ilginç örnekler verir kitabında: *Pişkado abafado* (haşlanmış balık), *palamida gizada* (sebzeli palamut), *pişkado buyido* (haşlanmış kalkan balığı), *pişkado kon pirişil i tomat* (domates ve maydanoz soslu balık), *pişkado kon uevo i limon* (terbiyeli balık), *agristada de pişkado* (ekşili balık), *gaya kon avramila* (erikli gelincik balığı) gibi.

Her neyse biz gelelim yine cuma akşamlarına. Balıktan sonra ekseriya yenilen kuru fasulyeli *ıspanaga* (avaz kon espinaka), kereviz otlı, kabukları ayıklanmış nohut veya mercimeğe kaşık salladığımızda biz beş kardeş kendimizi bir kral (!) sofrasında zannederdik.

* *
*

Balat, 1950'li yıllara dek küçük bir Yahudi şehrine benzerdi. Balat'ta yaşayan halkın hemen hemen 3/4'ü Yahudi, 1/4'ü Müslüman-Türk, Rum ve Ermeni'ydi. Sokaklar dar, evler tek katlıydı. Bazen iki ve üç katlılar da vardı. Sokaklarda Yahudiler, Yahudice konuşurlardı. Yahudicenin temel taşı İspanyolca idi fakat içinde Türkçe, Rumca, Fransızca, İtalyanca ve İbranice kelimeler de çoktu. Bir nevi karma

bir dil... Rumlar daha çok Fener'de oturdukları için Yahudilerin onlarla pek temasları yoktu. Ermenilerle de araları pek iyi değildi. Birbirlerinden kaçarlardı, fırsat buldular mı birbirleriyle alay ederler, bazen de dövüşürlerdi. İstisnaları yok değildi. Mesela bizim, hem Rum hem de Ermeni komşularımız vardı. Pek de iyi komşuluk yapardık. Paskalya'da onlar bize kırmızı yumurta, paskalya çöreği verirler, biz de onlara Pesah'ta hamursuz unundan yapılmış kek verirdik.

Bizim aile, sonradan Balatlı olmuştu. Halıcıoğlu, Bademlik semtinden gelmiştik Balat'a. İkinci Dünya Savaşı'ndan az önce... Bademlik'te Ermeniler çok olduğu için babam Ermenice bilirdi. Balat'ta da Ermeni komşularımız vardı. Onlarla iyi komşuluk ilişkilerimiz vardı. Çocukları yaşıt ve arkadaşlarımızdı. Hele eve radyo geldikten sonra gidip gelmeler sıklaşmıştı. Evde hoşuma gitmeyen bir yemek olduğunda onlara gider, arkadaşlarımla yerdim. O zamanlar radyolu ev pek nadirdi. Buzdolabı olan ise varlıklı kısma girerdi. Onu salonun bir köşesine koyar, üstünü işlemeli örtülerle örter, varlıklı olduğunun nişanesi olarak da eşe dosta kasıla kasıla gösterirdi.

Bizim evde de harp senelerinde radyo yoktu. İlk kez ablamın çalıştığı dükkândan 1948'de eve taksitle radyo alınmıştı. Örtüsüne de markası "Orion" işlenmiş, odanın baş köşesine yerleştirilmişti. Radyo geldikten sonra en büyük zevkimiz, radyo tiyatrosunu dinlemek olmuştu. Zannederseniz "Halide Pişkin", prima donnaydı. Radyo gelmeden önce kış geceleri bilhassa cuma akşamları, tepeleme odun kömürü yığılmış bakır mangalın etrafında toplanır, büyük ablanın 16 sayfalık Nat Pinkerton veya Sherlock Holmes polisiye hikâyelerini sarı leblebi veya fındık-üzüm eşliğinde can kulağı ile dinlerdik. Bütün aile bireyleri bir arada karnımız tok, mangal ve battaniyelerle ısınmış hayal dünyasında turlardık. Ne arabanın patlayan lastiği, ne cep telefonu veya bilgisayarın çalışmaması, ne de ipek kravatın lekelenmesi gibi sorunlar vardı. O dar küçücük dünyamızda mutluyduk. Hani sonradan zengin olan köylünün soğanın cücüğünü yemesi gibi...

Buzdolabımız da yoktu. Yemeklerin muhafaza edildiği tel dolap evin mühim bir eşyasıydı. Bir keresinde kapısı açık unutulan tel dolabın içindeki bol ekmeqli köfteleri evin kedisi kapınca o akşam büyükler aç kalmıştı zannedersem. Yine böyle cuma gecelerinin birinde pişen yegâne yemek olan kuru fasulye dolu tencereyi evin büyük oğlu yere düşürünce, olayı tevekkülle karşılayan anne-babamız bizleri yine aç bırakmamıştı.

* *

Cuma günleri evlerin temizliğini yapmak zorunluydu. Yahudi kadınları temiz insanlardı. Her gün evlerini temizlerlerdi. Fakat cuma temizliği bambaşka idi. Yerdeki muşambaya cila vurulur, muşamba iyice parlatılırdı. Topun peşinden koştuktan sonra su içmek için eve koştuğumda çamuru taze ayakkabılarımı çıkarmadan mutfığa daldığım zaman yerde bıraktığım çamur izleri yüzünden az dayak yememiştım temizlik delisi küçük ablamdan. Kendisi, bebeklerine çok düşkündü. Büyük ağabeyim, ona olan kızgınlığından bir keresinde bebeklerini falakaya yatırmıştı da biz küçükler intikamımız alınıyor diye sevinçten dört köşe olmuştuk. Büyük abla ise en küçük kardeşi olan beni kollar, zaman zaman bana top, çingiraklı tahta çember veya iplerle oynatılabilen oyuncak maymun getirirdi. Evin bütün işlerini bir büroda sekreterlik yapan kız kardeşine yaptıırırdı. Gerçi kendisi de bir mağazada satıcılık yapardı. Fakat ev işlerine gelince yorgun olduğunu bahane ederek bir köşeye çekilir, güzel sesiyle şarkı söyler veya aşk romanları okurdu.

* *

1941'de Avrupa'da sıcak savaş günleri devam ediyordu. Türkiye'de "Yirmi Sınıf Askerlik" kanunu çıkmıştı. Biz küçük çocuklar olarak bu yeni uygulamanın bilincinde değildik. Sadece ev sohbetlerinde bunlara "amele taburları" dendiğini duymuştuk. Bu durumun daha çok gayrimüslimleri ilgilendirdiğini anlar gibiydik. Ama bunların,

nereye ve ne kadar zaman gidecekleri meçhuldü. Babam 1892 doğumluydu. Bu nedenle bu uygulamadan muaf tutulmuştu. Kendisi Çanakkale savaşlarında hatta Musul'da dört yıl savaşmış, yaralanmış ve gazilik madalyası kazanmıştı. (Sonradan annem bu madalyayı ekonomik sıkıntı nedeniyle satmıştı.)

Komşularımızdan Valansi adlı şahsı, yeniden askere almışlardı. Büyük bir grupta beraber, sivil kıyafetlerle ve sırtında bir çuvala, dörtlü-beşli sıralar halinde evin önünden geçerken gözleri yaşlı eşi ve çocukları ile birlikte buruk ve tedirgin bir şekilde kapının eşiğinden seyretmiştik onları. Bu başıbozukların geçişinin 1941'de mi yoksa 1942'de Varlık Vergisi zamanında mı (Aşkale'ye çalışma kamplarına gönderilenler) olduğunu anımsayamıyorum.

1942 yılında Avrupa'da savaş devam ediyordu. Varlık Vergisi konmuştu. Vergilerini ödemeyenlerin çalışma kamplarına gönderileceğinden bahsediliyordu Balat çarşısında. Babamın vermesi gereken 500 lirayı Müslüman-Türk olan patronu ödemişti. Yaşım küçük olduğu için sıkıntının, yoksulluğun pek farkında değildim. Yaşam buymuş diyordum.

Okula başlama zamanım geçiyordu bile. Babam iş dönüşü her akşam uğradığı "Kambur'un Kahvesi"nden bir iskemle ile bakkaldan aldığımız bir ampulü ilkokula bağış için götürdüğünde artık mektepli olmuştum. Daha önce de belirttiğim gibi okuma-yazmayı okula başlamadan evvel söktüğüm için kendimde bir ayrıcalık hissediyordum. O çocuksu halimle üstünlük taslıyor; yaşıtlarıma toplama çıkarmada, okumada gönüllü olarak yardım ediyordum. Bu şekilde etrafımda bugünkü manada "bodyguard"lar oluşmuştu. Futbolda da iyi çalım attığım ve hızlı koştuğum için iyi oyuncu sınıfına girmiştim. Sınıfta ön sırada, öğretmeninin kızı Gönül ile yan yana oturdum. Öğretmenimizin önyargılı olmaması ve öğrenciler arasında ırk ayrımına müsaade etmemesi nedeniyle sınıftaki diğer Müslüman-Türk çocuklarla ve Lonca'dan gelen esmer vatandaşlarla bir kardeş gibiydik.

Okulumuz, sonradan adı Ulubatlı Hasan İlkokulu olan 55. İlkokul'du. İkinci sınıftan ilkokulun beşinci sınıfına kadar öğretmenimiz Ahter Öğretmen'di. (Yıllar sonra Şişhane'de sokakta rastlamıştım, doktor olduğumu söylediğimde gözleri yaşarmıştı.) Onun en gözde öğrencilerindendim. Sınıfın duvarlarındaki çizelge ve haritaların çoğunu ben yaptığımdan olacak bana hep ayrıcalıklı davranırdı. Bir kere-sinde "büyüyünce ne olacaksın" diye sorduğunda "doktor olmak istiyorum öğretmenim ama..." diye cevap vermiştim. O "ama"nın ne ifade ettiğini söylememi istedi. Ben başımı öne eğince ısrar etti. Ben de çocuksu halimle duvardaki kara tahtaya bakarak Balat'taki karakolun karşısındaki tütüncünün bir dindaşıma söylediklerini tekkarladım: "Almanlar geldiğinde hepinizi ben keseceğim." Başımı okşamış, beni teselli etmişti. "Korkma oğlum, biz müsaade etmeyiz" demişti.

* *
*

İlk ve ortaokulda okurken üç-üç buçuk ay süren yaz tatillerinde sokaklarda aylak aylak dolanmayayım ve evin giderlerine bir katkıda bulunayım diye annem, Balat'taki esnafın yanına çırak olarak beni yerleştirmişti. Terzi ve kundura tamircisinde çıraklık, bana pek can sıkıcı gelmişti. Arkadaşlarım top peşinde koştururken ben iğne iplikle veya çivileri düzeltmekle uğraşıyordum. Berber çıraklığı daha cazip gelmişti bana. Haftalığımı anneme götürür verirdim, müşterilerin verdikleri bahşişler bana kalırdı. Hangi müşterinin iyi bahşiş verdiğini bellediğimde, fırçalama safhası daha uzun sürerdi. İlk biriktirdiğim para ile de ilk kez kendime mahalledeki Gürcü (Gurci) Yahudilerinden Corci adlı marangozdan 2,5 liraya tahtadan bir okul çantası ısmarlamıştım. Kalın inşaat tahtasından, bavul büyüklüğünde bir çantaydı. Yağmur yağdığında şemsiye, ders çalışırken masa, yorulunca iskemle, karda kızak diye kullanırdık tahta çantalarımızı. (Sonradan 20 yaşındaki bu delikanlı marangoz, Fener'de içkili olarak girdiği denizde boğulmuştu. Annesinin dili tutulmuş ve bütün

aile, arkadaşım "Pupuli" ve hoşlandığım uzun sarı saçlı sınıf arkadaşım "Roza" adlı kızları ile beraber İsrail'e göç etmişlerdi.)

Çarşıdaki esnafın çoğu Yahudi idi. Balat; bakkalı, kunduracısı, tenekecisi, kasabı ile bir Yahudi mahallesi idi. Arada bir Müslüman-Türk'e ait bir dükkân (tütüncü, eczacı, turşucu ve Şekerci Niyazi gibi) vardı. Balat Karakolu'ndan Mehtap Sineması'na doğru uzanan bizim sokakta kahvehane ve kireççi dükkânları da Müslüman-Türk'lere aitti. Balat çarşısı içinde Yanbol Sinagogu ve bizim sokakta kahvehane-nin yanında Ahrida Sinagogu vardı. Makedonya'da bulunan "Ohrid" kasabasından İstanbul'a göç eden Yahudiler tarafından 15. yüzyılda (1440) kurulan bu sinagog, İkinci Dünya Savaşı sırasında sipahi birlikleri için barınak görevi üstlenmişti. Savaş sonrasında burası temizlenip restore edildikten sonra tekrar ibadete açılmıştı. Bayram günlerinde bu sinagog, bahçesi dâhil hıncahınç dolardı. Oturacak yer bulamadığımız için de civar evlerden iskemle getirilirdi.

Sinagogun yanında Bizanslılardan kalma yığma taş bir binanın bodrum katında Kömürcü Gavriel vardı. Her zaman yüzü gözü karalar içinde idi. Karısı Raşel annemin arkadaşı olduğu için, kocası dükkânda olmadığı zaman aldığımız kömür tenekesinin az bir kısmı toz ile dolu olurdu. Çocukları olmadığı için zannedersem bize biraz iltimas gösterirlerdi. Okula başlamadan önce 4-5 yaşlarında iken Kömürcü Gavriel'in üstünde tek başına yaşayan bir kadının "mestra" denilen kreşine giderdim. Çocuklara bir şey vermeyen bu karanlık ve izbe, cami pencerelerindeki gibi kalın demirleriyle hapishaneye benzettiğim bu mestra'da akşamı zor ederdim. Daha sonraları ise anaokulu işlevi gören "Eskolika de Madam Ojeni" (Madam Öjeni'nin Mektebi) adlı yere gittim. Burası daha canlı, daha kalabalık ve aydınlıktı. Büyükçe bir odada duvar diplerine sıralanmış tahta ve hasır taburelerde oturur, resimli kitapları karıştırırdık. Okuma yazmayı burada sökmüştüm. Balat'ta böyle anaokulu olarak "Madam Bakış ve Madam Galiko"nun "eskolikaları" vardı.

Çarşıdaki fırının yanında bir de ciğerci vardı. Bir keresinde ağabeyim ile dalaşan ciğercinin oğlu, onu bıçağı ile eve kadar kovalamıştı da babam zar zor duruma hâkim olmuştu. Zaten cinci olan büyük ağabeyim, sokakta veya okulda kendisine "pis Yahudi, korkak Yahudi" denildiğinde tırmaz, kavgaya tutuşurdu. Balat çarşısı akşamları çok canlı olurdu. İştten dönenler, onları karşılayanlar, akşam alışverişlerini yapanlar ve piyasa yapanlar hep çarşıda buluşurlardı. Dükkânlar tavanlardan sarkan çıplak ampullerle ısıllı ısıllı, balıkçılarda salata ve kırmızı turp tablaları yanında torikler, palamutlar sularla yıkanır satışa hazır edilirdi. Akşam çıkan taze ekmeğin mis kokusu sokak boyunca yayılırdı. Ellerindeki ekmeğin vesikaları ile ekmeğini almak için didişen kalabalıktan ekmeğini alarak sıyrılabilen kişi, savaştan zaferle çıkmış bir komutan gibi evinin yolunu tutardı. Kahvehanelerde çay-kahve içip lokumuna tavlâ, pişpirik oynayan kalabalığın konuştuğu konu babamın anneme anlattığı gibi hayat pahalılığı, savaş ve onun getireceği sıkıntılardı.

* *
*

Cuma günleri bir âlem... Musevi anneler evde hazırladıkları böreklerle "biskoços, borrekas ve boyos" derlerdi. Bunları teneke ve sac tepsilere yerleştirirler, evin çocukları olan bizlerle fırına gönderirlerdi. Evin en küçüğü olduğum için bu götürüp getirme işi bana düşerdi. 1-2 saat sonra bunlar piştikten sonra "pişirme ücreti"ni ödeyip eve getirirdik. Tepsideki "borrekaslar"dan bir tanesini ev yolunda ağzımıza atmak Allah'ın emri idi. Geri kalanları, eksik olan bir tanesi fark edilmesin diye dizmek maharet isterdi. Belki de fark edilirdi de göz yumulurdu. "Biskoçada", "boyos", "borrekas", "almodrote", "fılas" gibi isimleri zannederseniz atalarımız hep İspanya'dan getirdiler. "Şabat" yani cumartesi günleri için böyle güzel, lezzetli şeyleri pişirmek ve hazırlamak Yahudilerde âdetti. Bu hazırlıklar, hep kutsal bir gün olan cumartesi gününü güzel güzel geçirmek, onu güzelce kabul etmek içindi. Şabat günü, bütün aile sinagoga giderdi.

Bu hal, bir nevi zorunluluktur. Bu zorunluluk yalnız dindar ailelere aitti. Sinagog dönüşü annem, filas (üçgen şeklinde yufka böreği), uevo (katı yumurta) ve "borrekitas" mezeli rakı sofraları hazırlardı babaya. Kahvaltıdan sonra babam, harita atlası büyüklüğündeki kitabını açar "Raşi" alfabesinde yazılı metinlere daldardı. Ne yazıktır ki biz çocuklar, bu alfabeyle gereken ilgiyi göstermemiştik.

Parasız kaldığımız zamanlarda Balat içindeki Namer'in fırınından aldığımız ve büyük bir kartona sıra sıra dizilmiş un kurabiyelerini satardık. Zaman zaman da "yüz paraya yeni hayaaaat" diye boğazımız yırtılırcasına karamela satardık. Bir keresinde komşumuz Madam Despina'dan borç aldığım 2,5 lirayı, karamelaları sattıktan sonra geriye öderken bayağı kendimle iftihar etmişim. Madam Despina'nın, ölüleri anma gününde bize verdiği "Koliva"nın (buğday taneleri, şeker, kuş üzümü karışımı bir nevi tatlı) lezzeti doyum-suzdu. Bir komşumuz da Madam Mannik'ti. Kocası Levon, babamın deyişle "Levonik", Ermeni kilisesinin zangocu (kilise görevlisi) idi. Çocukları Manuk ve Takuhi, yaşıtlarımız ve arkadaşlarımızdı. Manuk, mahallenin en haşarı çocuğu idi. Bu yüzden her kırılan camın veya kabahatin potansiyel suçlusuydu idi. Ermeni yortularında Manuk ile beraber kilisede gündüz adak için atılan bozuk paraları toplardık geceleri. (Manuk, bugün Kaliforniya'da başpiskopostur. Tavan arasında evcilik oynadığım kız kardeşi Takuhi, Almanya'da yaşıyor.)

Arkadaşlar arasında; mahallenin en alımlı güzel kızı Rum asıllı Rena ile ağabeyi Beybi vardı. Beybi'nin artist resimleri koleksiyonu çok ilgimizi çekerdi. Mahallenin en varlıklı ailesiydiler. Sokağın sonunda dört katlı bir evin üst katında otururlardı. Takuhi ile evlerine gittiğimizde çok iyi ağırlanırdık. Sonradan 6-7 Eylül Hadiseleri'nden sonra Fener'deki fabrikalarını kaybetmiş ve Yunanistan'a göç etmişlerdi. Evimizin karşısındaki evde Mehmet Ali Bey diye biri otururdu. İki çşi olan bu komşunun, bir de Oben adlı bir evlatlığı vardı. O zamanlar yaz geceleri herkes evinin önünde oturur, çay-kahve

eşliğinde sohbet ederdi. Mehmet Ali Bey, babamla akşam üstü evin önünde tavla oynarken ben de komşu kızları Sara, Beki (iş bitirici ve CHP yanlısı, dindaşları arasında pek de makbul bir kişi olmayan İzak Mitrani'nin torunları), Oben, camcının kızı Raşel ve sınıf arkadaşım Vivet'le dokuz taş oynardık. Bir diğer komşumuz, "Madam Anasto" adlı bir Rum kadını. İri yarı, kıvırcık siyah saçlı, şişman, biraz da şehla bakan bir kadındı. Müslüman-Türk olan şoför kocası, otoriter karakterli bu kadından çekinirdi. Lise yıllarında evlerinin önünden her geçtiğimde yaşlı anneleri "ti ora ine" diye Rumca saatin kaç olduğunu bana sorar, ben de Türkçe cevap verirdim. Evlerinin arka bahçesinin yanındaki arsada top oynadığımızda hep bizleri ikaz eder, bahçe çitine bir zarar geldiğinde topumuzu parçalamakla tehdit ederdi. (Uzun yıllar sonra Madam Anasto'nun rahim kanseri ameliyatını yaptım.)

Madam Anasto'nun evinin yanında yedi çocuklu dul bir Müslüman-Türk kadın yaşırdı. Çocuklarından Korkmaz ve Yılmaz (bugün Balat'ta araba tamir atölyesi sahibi) arkadaşlarımdı. Bir keresinde Yılmaz, bugün araba tamir atölyesi olan ve o zamanlar "Ahemla" adlı spor ve kültür binasının alçak duvarından atlayarak çikolata çalmayı teklif ettiğinde çok utanmış ve reddetmiştim. Ahemla, Balat'ta spor ve gençlik kulübü idi. Hafta sonları Yahudi gençler burada eğlenir, dans ederdi. Yapılan etkinliklerde mesela tiyatrodan Türkçe şiveleri düzgün olan ablalarım amatörce oynarlardı. *Dreyfus* veya *Taş Parçası* adlı tiyatro oyunlarını oynamış, büyük alkış almışlardı. Büyük ablam, müstakbel kocasını da burada tanımıştı. Yine Yılmaz'ın ikiz büyük kardeşlerinden biri, Balat'taki Yahudi kızlarından biri ile evlenerek karısının ailesi ile beraber İsrail'e göç etmişti. (Kendisi uzun seneler Dimona nükleer merkezinde çalışmış, oğlu İsrail Hava Kuvvetleri'nde pilot olarak görev yapmıştı.)

Elimize para geçtiğinde ya Milli Sinema'daki 32 kısım tekmili birden dediğimiz Kovboy Bucuk Cones (Buck Jones) ve Tarzan filmlerine gider veya Adalet Fabrikası arkasında 15 dakikalığına bisiklet kiralardık. Mahallede ilk bisiklet sahibi, komşumuz "sinagog sammazı"nın (sinagog görevlisi) oğlu olmuştu. Bisikletin gidonunu çeşitli ayna, korna ve şeritlerle süsler; mahallede atına atlamış muzaffer bir komutan gibi turlardı. Biz de pek tabii hasetle bakardık arkasından. İlkokulu bitirdiğimizde bir arkadaşımıza babası bisiklet aldığında ben de babama koşmuş "bak baba ben de sana bol pekiyili karne getirdim, bana da bisiklet alacak mısın?" dediğimde "Sabret oğlum, bir gün senin de bisikletin olur" diye beni teselli etmişti.

Para kıtlığında da annemden rica minnet evdeki boşalmış yağ ve sirke şişelerini toplayıp tanesini 5 kuruştan çarşıdaki şişeciye sattığımızda 25 kuruşluk sinema bileti parasını denkleştirirdik. Elimizde ekmek-peynir sandviçleri, bazen de içine kuru fasulye doldurulmuş ekmek köşeleri ile (kantoniko de pan kon avikas) sinemaya gittiğimizde, film bitiminde, filmi birkaç kez daha görmek için tuvalette saklanır, akşama kadar veya acıkıncaya kadar sinemada kalırdık. Balat'ın bir semti olan Köprübaşı'nda bir de yazlık Çiçek Sineması vardı. Cumartesi akşamları bu sinemaya koşardık. En ucuz bileti alıp en ön sıraya oturur, film başlayınca da karanlıkta arka sıralara usulcana transfer olurduk. Gişede oturan ve bilet satan ablamın arkadaşı, kasabın genç kızı komşumuzdu. Onun sayesinde birkaç kez onun kontenjanından biletsiz sinemaya girebilmişim. Sinemaya geç kalmayalım diye de sinagogda akşam duasını okuyan arkadaşları çabuk olması için sıkıştırırdık. Bazı akşamlarda bu yazlık sinemada sazlı, sözlü, dansözslü özel eğlenceler tertip edilirdi. Kapı önünde oturan saz takımı (darbuka, keman, klarnet, kanun çalan esmer vatandaşlar) müşteri toplamak için oyun havaları çalardı. Biz küçükler yaşımız tutmadığı için (veya paramız yetmediği için) içeriye giremez, saz çalanların etrafında toplanıp alkış tutardık.

Balat'taki enteresan dükkânlardan biri, Vodina Caddesi'nde Milli Sinema'nın karşısındaki Negrin'in eczanesiydi. İçeri girdiğinizde sanki esrarengiz bir tapınağa girdiğiniz hissi uyanırdı içinizde. Hafif loş, sessiz ve serin olan büyük eczanede yerler beyaz mermerdi. Duvarlar, yerden tavana kadar boydan boya ahşap camlı dolaplarla kaplıydı. İçlerinde sıra sıra üstündeki yazıları sökmekte zorluk çektiğimiz seramik kavanozlar vardı. Reçeteyi (kovboy filmlerinden aldığımız hayalimizdeki altıpatları) uzattığımız pencereleli kafesli yer, yine kovboy filmlerinde gördüğümüz banka veznelere benzerdi. Kafesin arka bölümündeki kalfa, beyaz gömleği ile ilaç hazırlarken "buranın kıralı benim" havasında olurdu. Hayal dünyamızda filmlerdeki banka soyguncusu pozunda görürdük kendimizi. Eczacının kendisi, dolapların önündeki iki metrelik ceviz masanın arkasında maroken koltuğunda oturur, arada bir okuduğu kitaptan başını kaldırır, burnunun üstüne düşmüş kelebek gözlüklerinin üstünden girip çıkanları süzerdi. Biz de bankayı (!) soymaktan vazgeçerdik. (Keman çalan oğlu Zeki, büyük ağabeyimin sınıf arkadaşı idi. Bugün İsrail'de yaşar ve tıp profesörüdür.)

Aynı cadde üstünde "macaroz" (leblebi unu) satan Karamanlı bir Rum'un dükkânı, en sık gittiğimiz dükkândı. Bir kuruşa aldığımız leblebi unu külâhı ile ağzımıza doldurduğumuz unu, birbirimize puflamak için koşuştururduk. Bir kuruşun o zamanlar değeri oldukça iyi idi. O bir kuruşa, sokağımızdan geçen seyyar muhallebiciden bir porsiyon muhallebi alınabilirdi. Ne güzel, ne lezzetli idi. Özel kaşığı ile yenilen bol pudra şekerli, bol gülsuyu katılmış su muhallebisi... Daha nice satıcılar geçerdi sokağımızdan: Rengârenk macun satanlar, keten helvacılar, leblebi unundan yapılmış helva satan bol şalvarlı, beli sarı kuşaklı Yozgat leblebicileri, cana yakın unutulmaz simalar... Sokağın başında "ciğeriiiiin", sokağın sonunda da "tavasıııı" diye bağırarak ekmek arası ciğer satan Karamanlı Rum... Sementin sokaklarından "Arenacııııı..." diye sesinin kuvvetini göstererek "Arena" (beyaz ve ince kum) satan esmer vatandaşlar geçerdi. O zamanlar, Vim veya buna benzer temizlik malzemesi bulamayan

ev kadınları, evdeki tava ve tencereleri bu arena ile temizlerlerdi. Kap kakak da semtte turlayan kalaycıya verilirdi. Semtteki boş bir arsada ateş yakılır, körükle harlanan ateşte kalay eritilir ve büyük bir maharetle kap kakak kalaylanırdı. Biz çocuklar da meraklı gözlerle seyrederdik olayı. Yazın da kışın kullanılan kalın pamuklu veya yün yorganlar dolaplara kaldırılmadan önce hallaca verilirdi. Çoğu gezgin olan bu hallaçlar evin avlusunda veya kapı girişlerinde bağdaş kurup ellerindeki büyük yaylara gerdikleri kalın bir telle ve ellerindeki tokmakla topaklaşmış yün ve pamuğu çözüp inceltirlerdi. Tokmağın tel ve zemine çarpmasıyla çıkan ritmik "tak tak" sesleri, usta bir bateristi kışkandıracak güzellikteydi.

Kırılan porselen bir tabağı çöpe atmaya, hiçbir ev kadının gönlü razı olmazdı. Bu kırık tabak bir köşede saklanır, zaman zaman semtten geçen tabak yapıştırıcısına verilirdi. Tabak yapıştırıcısı, büyük bir maharetle kırılan tabağın her iki parçasına veya üç parçasına matkapla delikler açar, delikleri karşılıklı yan yana getirerek alttan birbirlerini tel kancalarla birleştirirdi (ameliyatlarda cildi kapatmak için kullanılan agraflar gibi). Bu arada (halkın deyişiyle) "kurşumcu"yu da unutmamak gerekir. Annem gibi batıl itikatları oldukça kuvvetli olan kadınlar, kem gözden veya nazardan korunmak için bugünkü tesettürlü bayanlar gibi başı sıkı sıkıya örtülü kurşuncu kadını eve çağırırlardı. Erimiş kurşun, başımızın üstüne konan su dolu kaba boşaltıldığında su içindeki kurşunun aldığı şekillere göre, esneme krizine giren ev efradına yapılan yorumlar hayli ilginç olurdu.

Bir de mahalleden her geçişinde bütün esnafın ve biz çocukların arkasından ruhumun ve aklımın derinliğinde saplanmış bir nakarat olarak kalan "Çap... Çap... Çap... çaliyaaaa" diye bağırarak alaya aldığımız bir Rum kadın...

Mahallenin demirbaşı bir sima da "Avram el Saka". Omuzunun üstüne attığı uzun sopasının iki ucundan iki yanına sallandığı, sokağın sonundaki caminin çeşmesinden doldurduğu iki teneke su ile mahallelinin su ihtiyacını gideren, daha o zaman uzun favori

modasının öncülerinden, ayakkabılarına kat kat kösele çivilenmiş biraz da safça sakamız. Bir de mahallenin fakir fakat o nispette de gururlu sinagog görevlisi olan yürüme engelli kişinin, sokaktan geçen odun kömürü arabalarının peşinden seke seke giderek dökülen kömür parçalarını topladığını sanki bugünmiş gibi hatırlarım. O zamanlar evlerde icra edilen senelik mevlitlerin (meldados) organizatörü idi. Hahamı ayarlar, akşam duasından çıkan birkaç kişi ile semtin gariban takımından 3-5 kişiyi peşine takarak mevlit okunacak eve gelirdi. Mevlit okunduktan sonra anasonlu bisküit (biskoços de Raki) ve kahve verilirdi. Çıkışta da hahamın ücretinin yanında, gelen fakirlere sadaka vermek sevap sayılırdı.

* *
*

Balat'ın simge isimlerinden tadına doyum olmayan lakerdalar satan Avramiko el Lakerdacı, mersa (dalak) satıcısı, tıraş olmak için sıraya girdiğimiz Sabetay el Berber, Milli Piyango bayii Meşulam, Eczacı Hüsamettin ve Ermeni kalfası, Haşım el Boyacı, Binyamin el Şekerci (oğlu İsrail'de tıp profesörü) gibi simalar semtin vazgeçilmezlerindendi. Kalem, defter, silgi gibi okul ihtiyaçlarımızı karşılayan Isak el Aktar, Robert el Aktar, Bakkal Nesim Hekim, Bakkal Filiba sık sık ziyaret ettiğimiz mekânlardı. Bu dükkânlardan satın aldığımız uzun çita, renkli kâğıt ve sicimlerle uçurtma imal eder, büyük bir coşku ile uçururduk. Rakip uçurtmaların ipini kessin diye de kendi uçurtmamızın ipine gizliden jilet bağlardık. (Yanları püsküllü büyük bir uçurtmayı Almanya'da çocuklarıma yapmış, böyle bir uçurtmayı tanımayan Alman çocukları hayretle seyretmişler, biz de sükse yapmıştık.) Vodina Caddesi üstündeki Foto Fehmi'de sol elleri ile çenesinin altını tutarak kol saatinin fotoda görünmesini sağlayan Humphrey Bogart gibi artistik pozlar veren ağabeylerimiz, tepeden bakarlar bizleri küçümserlerdi.

* *
*

Yahudi bayramlarında teyzemden, babamdan veya annemden topladığım kuruşlar bir hazine niteliği taşırdı cebimde toplandıkça. Bayram sabahları, sinagog dönüşü doğru bayram yerine koşardık.

* *
*

Biz gelelim yine Balat'ın ana caddesi olan Vodina Caddesi'ne. Leblebi unu satan Rum'un karşısındaki köşede Balat'ın saygın kişilerinden diş hekimi Hasid vardı. Oğlu ile sonradan arkadaş olmuştum. Arkadaş olmadan önce şimdi sebebini anımsayamadığım bir nedenle bir dükkânın önünde onu sıkıştırmış, pavyon kabadayısı gibi efelik taslamıştım. Anlaşılan fazla ileri gitmişim ki elinde tuttuğu ve tamirciden yeni aldığı annesinin ayakkabısının sivri topuğunu başıma geçirmişti. Kanlar içinde evime koşmuş, kabadayılığımın cezasını çekmiştim. O günden sonra canciğer arkadaş olmuş, evinde ve evinin arka bahçesinde oyun oynamaya başlamıştık. Sonradan ailece İsrail'e göç etmişlerdi. 1947-1949 yıllarında arkadaşlarımla çoğu, aileleriyle birlikte İsrail'e göç etmişti. Kulşen, Molho, Zakuto, Yaliç ve diğerleri... Ortaokulda yeni arkadaşlar edinmeme rağmen onları her zaman hasretle anarım.

Balat çarşısı içinde en çekindiğimiz dükkân, dörtyol ağzında olan karakolun diğer karşı bir köşesinde, kasabın yanındaki, semtin en iyi meyvesini satan manavdı. Manavın kendisi fırça gibi kısa beyaz saçları olan, taviz vermez, pazarlık kabul etmez, sert görünümlü yüzü gülmez bir adamdı. Her ne kadar gazetelerin pazar eklerindeki "Avanak Avni" gibi elma çalma veya dilenme niyetimiz olmamasına rağmen (kendisi belki de öyle sanırdı) dükkânının önünden her geçtiğimizde, dükkânının önünü sulama bahanesiyle bize su fışkırtır, dükkânın uzağından geçmemizi isterdi ve bu arada bize "babamızın belli olmadığını" ifade eden kelimelerle hitap ederdi. (Seneler sonra torunu ile evlendim.)

Eczanenin yanındaki küçük berber dükkânında, ilkokulda iken iki yaz tatilinde çıraklık yapmıştım. 8-10 yaşlarındaydım. Yerlere

dökülen saçları süpürür, havluları peçeteleri katlar, fırça ve tarakları temizlerdim. Ustanın makas ile tarağı nasıl becerikli kullandığını hayranlıkla seyrederdim. Yaşamdan keyif alan usta, perde ile ayırdığı dükkânının arka tarafında çilingir sofrası kurar, arkadaşları ile akşam üstü alçak tabureler üstünde demlenirdi. Zaman zaman kömürcüden aldığım bir teneke kömürü, kış günü titreyerek yerleri kar, buz ve çamurla kaplı Fener'de yokuştaki evine götürürdüm. Yaşlı annesi, küçük bir çocuğa böyle kömür taşıttığı için oğluna kızardı. Dinlenmemi ister, ıslak ayakkabı ve çoraplarımı çıkardıktan sonra odun sobasının yanına oturtur ve bana bir bardak su ile yeni açtığı kol böreğinden verirdi. Seneler sonra üniversiteyi bitirip doktor olduğumda, Halim Usta'yı ziyaret eder hal hatır sorardım. Onun utanır gibi bir hisse kapıldığını sezerdim.

* *
*

Vodina Caddesi boyunca Fener'e doğru gidildikçe ana cadde ve iç sokaklarda Rumlar yaşırdı. Kırmızı tuğlalı, büyük kubbeli, Rum erkek okulunun (Reşat Ekrem Koçu, Fener Rum Erkek Lisesi için "Haliç boyunun her iki yakasındaki binâların en büyüğüdür" deyimini kullanır¹) ve Patrikhane'nin çevresinde hemen hemen her evde Rumlar otururdu. Balat ikiye ayrılırdı: İç Balat, dış Balat. Yahudiler iç Balat'a "aryento Balat", dış Balat'a da "afuera Balat" derlerdi. İç Balat'ta Yahudilerin isimlendirdikleri mahallelerin birkaçını sayalım: İstipol, İstrati, Ayastrati (Draman) ve Kasturiya (Yahudilerin çoğunlukta oldukları ve Bizans Tekfur Sarayı'nın bulunduğu semt.) Balat'ın bir dış mahallesi olan İstipol'da ahşap bir sinagog vardı. Makedonya'nın İstip kentinden gelen Yahudiler tarafından kurulmuştu. Arkadaşım Edith'in babası, buranın hahamı idi. Yuvarlak pencereleri ve vitray süslü camları ile dikkati çeken bu küçük sinagog, bugün yıkıntı halindedir. Büyük dinî bayramlarda Balat sinagogları çok kalabalık olduğu için annem ve babam, Kipur ve

1 *İstanbul Ansiklopedisi*, c.10, s.5641.

Roş-Haşana bayramlarında buraya gelmeyi tercih ederlerdi. Ben pek hoşlanmazdım buradan. Hahamın Davudî güzel sesiyle okuduğu dualar beni hiç ilgilendirmez, sıkılır, tavandaki işlemleri ve süslü camları seyretmekten başka bir şey yapamazdım. Kaçıp oynayacak yeri yoktu. Hâlbuki iç Balat'ta bütün oyun yerlerini bilirdik.

Bu semteki evlerin cepheleri ahşap, yan duvarları tuğladan olup güzel yapılarıydı. Birkaç mermer basamakla eve girilirdi. İkinci kat balkonları çıkma çatıyla olan bağlantılarda ahşap süslemeler vardı. Dış Balat'ta da Sigiri ve Dibek (Or Ahayim Yahudi hastanesinin bulunduğu semt)... Fal bakan, maşa satan, darbuka ve keman virtüözleri çingenelerin çoklukta oldukları bu semte "Lonca" da denirdi.

Söz çingenelerden açılmışken annemin çingenesinden bahsedeyim: Sultana adlı çingene kadın, annemin belki de kırk yıllık ahabıydı. Annemin Bademlik'ten tanıdığı bu kadın, Balat'a taşındığımızda annemi ziyaret etmekten geri kalmamıştı. Evimizde bohçası ve masalarıyla mola verir, etrafı siler süpürür, sonra da karşılıklı kahve içerlerdi. Tabii ki kahve sonrası fala bakılırdı. Çok uzun senelerden beri tanıdığı, sorununu, sırrını, girdisini, çıktısını bildiği bu âilenin falda çıkmayacak hali kalmazdı artık. Gurbetteki oğlundan yakında mektup geleceğini, diğer bir oğlunun eşinin yakın bir gelecekte hamile kalacağını ve dünyaya bir erkek bebek getireceğini hep bilmiştir bizim kırk yıllık Sultana. Falı doğru çıktığı için annem ona fıstıklık bir kumaş almıştı. Bu arada mahallenin gariban takımından, çulsuz ve işsiz İsmail, pencereyi tıklatır, yapacak bir işi olup olmadığını anneme sorar, annem de onun aç olduğunu tespit eder, içeri buyur eder ve üçlü öğle yemeklerini yerlerdi. Kazara babam işten biraz erken eve döndüğünde, onları mangal başında tutturdükleri Gelincik sigarası eşliğinde sohbet edip fal bakarken gördüğünde "Oh... Oh... Maşallah... Ne güzel ne mutlu bir cemaat" diyerek takılırdı onlara.

Annemin karşı sahilde Hasköy'de oturan, soluk yüzünü pek hatırlayamadığım yaşlı, zayıf, kızıl saçlı bir teyzesi vardı (Tiya Liyuça). Haftada bir pazartesi günleri çamaşır gününde evimize yardıma gelirdi. Kurulan ocakta büyük teneke bir kap içinde odunlarla su ısıtılır, 7 kişilik ailenin çamaşırları yıkanır. Çamaşır yıkama işi bittikten sonra iyi çekmeyen baca yüzünden kömür sisinden karar-mış olan ocağın içi sarı badana ile boyanırdı. Bir köşede oturarak onları seyrederken Tiya Liyuça'nın bana bakarak söylediği nakarat hâlâ belleğimde: "El minder Puryo / La pared burako / el vizino peleyo / por Aroniko el Pişalon." (Minderi çürüttü / Duvarı deldi / komşu kavga etti / işeyen Aroniko için.)

* *

İç Balat halkının yaklaşık yüzde yüzüne yakınıni Yahudiler teşkil ederdi. Yahudi aileleri arasında tek tük Müslüman-Türk, Rum ve Ermeni aileleri de yaşırdı. Bu ırk, dil, din ve kültür mozağının içinde birkaç İranlı veya Azerbaycanlı Yahudi aile de vardı. Biz onlara "Acem" derdik. Balat'ta birkaç Bulgar ve Arnavut ailesi de vardı. Sütçülükle uğraşan Bulgarlar Hristiyan'dılar. Yaptıkları kaymaklar enfesti. Arnavutlar sebze satarlar ve sahlepçilik yaparlardı. Kış sabahları sıcak sahlep ve aşure satarlardı.

Rum evleri tertemiz, pencere pervazlarında, saksılarda, sokağa sarkan begonyalar, nane ve karanfiller olurdu. Evlerinin önünü, basamakları hatta sokağı sabunla yıkadıkları için her taraf mis gibi sabun kokardı. (Bugün bu güzelliklerin yerini karşıdan karşıya ip-lere asılı rengârenk çamaşırlar aldı). Onlarla temas, daha çok geceleri Fener vapur iskelesi yanındaki deniz üstündeki çay bahçesinde olurdu. Yazın sıcak akşamlarda Balat halkı, Türk'ü, Yahudi'si, Rum'u, Ermeni'si hep Fener'e dökülürdü. Karşı sahillerden gelen ve Fener'deki çayhanenin önünde toplanmış kayıkların içinde oturanlardan yükselen değişik nağmeler bize konser hazırlığı yapan senfoni orkestrası gibi gelirdi. Yahudiler, hafta sonları Haliç'in

sonunda olan ve Yahudiler tarafından "Ketana" diye adlandırılan Kâğıthane'ye pikniğe veya "Sofayko" diye yine Yahudilerin adlandırdıkları Bayrampaşa'ya marul yemeğe giderlerdi. Pikniğe at arabaları ve kayıkla gidilirdi. Salıncaklar kurulur, yerlere serilen hasır ve kilimlerin üstünde, evde hazırlanan dolmalar, pilavlar, köfteler ve salatalar yenirdi. Akşam da yine at arabaları üstünde şarkılar söyleyerek eve dönülürdü.

* *
*

Cuma günü çocukların adamakıllı yıkanmaları gereken gündü. O zamanlar kimsenin evinde banyo olmadığı için çocuklar "leğen" veya "Pastela" dediğimiz büyük yuvarlak çinkodan yapılmış kaplarda yıkanırđı. Büyükler hamama giderdi pazar günleri. Vodina Caddesi üstünde Tahta Minare semtinde aynı adla anılan bir hamam vardı. Hafta içinde hamam kadınlara ayrılmıştı. İlkokula başlamadan önce cuma sabahları annem beni kadınlar hamamına götürürdü. Hamama yemeklerle gidilirdi. Yıkandıktan sonra hamamda öğle yemeğini de yedik. Beyaz hamam bohçasını taşımak bana düşerdi. Hamamcı kadın anneme "artık bu oğlanı getirme" diyene kadar gitmiştim kadınlar hamamına. Ağabeylerim veya babamla erkekler hamamına gidecek kadar büyümüşüm. Tahta takunyalar ve kalın enine çizgili renkli peştamallarla, kalın ve zindan kapısı gibi ağır ahşap kapısından içeri girildiğinde yoğun bir buhar bulutu karşıları gelenleri. Boş bir kumanın yanına yanaşır, etraftaki kişileri sökme-ye çalışırdık. Ortada, göbek taşı denilen büyük beyaz mermerlerin üzerinde, kumlarda güneşleniyormuş gibi sere serpe uzananlar; aralarında hem geyik muhabbeti yaparlar hem de ter dökerlerdi. Pazılı, göbekli ve bıyıklı tellâklar, ellerindeki büyük taslar içinde süpürge misali bir nevi otlarla köpürttükleri su ve sabunla az önce derilerini kızartırcasına keseledikleri müşterilerini yıkarlardı. Keseleme ve yıkama faslından sonra insan kendisini dayak yemiş gibi hisseder, parmağını oynatacak mecali kalmazdı. Üç adet peştamalla güzelce pakatlendikten sonra dışarı çıkılırdı. Soyunduğumuz özel odalarda

daha oturmaya fırsat olmadan hamam görevlilerinden biri gelir, sizi bir güzel kurular, biraz da masaj yapar, yine temiz peştamallarla bir kez daha paketlerdi. Artık deri kaplı minderlerde dinlenilebilirdi. Bu arada içilen soğuk gazoz, içinizdeki ateşi kısmen söndürürdü. Giyinip dışarı çıkarken de yan yana giriş kapısı önünde dizilen hamam personeline, yaptıkları işe göre bahşiş dağıtmak olağandı.

* *

Balat'tan bahsederken vapur iskelesine değinmemek haksızlık olur sanırım. İskele, Balat'ı Haliç'te bulunan diğer semtlere (karşı sahildeki Hasköy, Halıcıoğlu, Sötlüce, Kasımpaşa'ya; aynı sahildeki Ayvansaray, Fener, Cibali ve Yemiş'e) ve bilhassa Eminönü, Karaköy iskelelerine bağlayan bir odaktı. İskeleye, dış Balat'ta kışın çamuru, yazın tozu ile dolu olan parke taşı döşeli yoldan gidilirdi. Sabah saat 8.10'da kalkan Köprü vapuru, Balat'tan işine giden Yahudilerle dolardı. Kalantörler 1. mevkide; sıradan işçiler 2. sınıfta giderlerdi. 8.20'de kalkan 11 No.lu vapurun yolcuları, çoğunlukla öğrencilerdi. Ortaokul ve lisede iken bu vapurla okula giderdim. Aynı okula giden diğer öğrencilerle beraber, alt katta Hasköy'den gelen öğrencilere katılırdım. Kasımpaşa iskelesinde indikten sonra Şişhane Yokuşu'na tırmanırdık. Akşamları da aynı yokuşu, 16.50 vapuruna yetişmek için koşarak inerdik. Sabahları bazen de Köprü iskelesinde iner, tramvaya binerdik. Bankalar Caddesi'nden yukarı tırmanan tramvaydan, okul önünde atlamak bir eğlence idi. Tramvaydan atlamak biraz da beceri isterdi. Atladıktan sonra bir müddet tramvayla aynı istikamette ve aynı süratte koşmak gerekirdi. Bunu yapamayan yere kapaklanırdı. Balat'ta tanıdığım bir Rum çocuk, bu yüzden tramvay altında kalıp bir bacağını kaybetmişti. Kışın kimi zaman denizde sis olurdu. O zaman vapurlar çalışmazdı, öğrenciler ve işkolikler (!) kayıklara doluşurduk. Siste gitmek büyük tehlike idi. Her an bizi göremeyen daha büyük bir tekne ile çarpışma olasılığı vardı. Bunun için gözlerimizi dört açar, kayıkçıyı uyarırdık. Bir kercesinde o koyu siste, karşı sahildeki Kasımpaşa'ya varacağımıza, denizde büyük bir

kavis çizerek kalktığımız iskele ile aynı sahilde bulunan Cibali'ye yanaştığımızda şaşakalmıştık.

* *

Orta son ve lise yıllarında Balat'tan Şişhane'deki okula giden aynı sınıf ve öğrencilerden bir ben kalmıştım. Hasköy ve Balat'taki arkadaşların çoğu ya okuldan ayrılmışlar veya İsrail'e göç etmişlerdi. Ben yarı burslu okuyordum. Daha doğrusu okul ücretinin 1/3'ünü veriyordum. Verdiğim 10 lirayı da bana Mahazike Tora'da (bugünkü Talmud Tora) verdiğim dersler karşılığında veriyorlardı. Pek dindar sayılmazdım. Bunu başkan bilir, göz yumardı. En büyük zevkim, cumartesi sabahları sinagogdaki din sohbetlerine katılmak yerine okula, Şişhane'ye gidip basketbol oynamaktı. Cemaatin büyük bir kısmı, keza Yahudi kadınları sinagogdaki bu din sohbetlerine katılırlar; Ribi Asayas'ın (oğlum Avi-Amalia'nın düğününü yapan Ribi Asayas'ın büyükbabası) dinî konuşmalarını, Tevrat'taki menkıbe ve efsaneleri büyük bir huşu içinde dinlerlerdi. Ben öğleden sonra okuldan eve döner, biraz dinlendikten sonra bir şey olmamış gibi akşama kadar süren dualara katılırdım. Buna biraz da mecburdum. Ne de olsa ders karşılığında maaş alıyor, okula yatırıyordum. Lise yıllarında artık çiraklık yapmıyordum. Özel ders vererek cep harçlığımı çıkarıyordum. Bu ders verme işine üniversite sonuna kadar devam etmiştim. Bu şekilde okul giderlerini, kitap masraflarını eve yük olmadan karşılayabiliyordum. Lise yıllarında artık büyümüş-tük. Pazar günleri kolacıdan aldığımız kolalı beyaz gömleklerimizi, Tahta Minare'de Boyacı Mordo'da boyattığımız parlak ayakkaplarımızı giyer; kravatımızı da itinalı bir şekilde bağladıktan sonra dolmuşa atlayıp Beyoğlu'na çıkardık. Sinema çıkışı ya İnci Pastanesi'ne profiterol yemeğe gider veya Galatasaray da Levent Büfesi'nde sucuklu yumurta, sandviç yedikten sonra yaya olarak Kasımpaşa vapur iskelesine gidip Balat vapuruna atlardık.

* *

Yukarıda da anlattığım gibi annem çok verici, merhametli, herkese iyilik yapmasını seven ve sevecen bir kadındı. Her zaman etrafında mahallenin gariban takımından kişiler olur, onlara dar bütçesine bakmadan elinden gelen her türlü yardımı yapardı. Esmer vatandaşlarımızdan Sultana gibi çulsuz İsmail, elinden her iş gelen becerikli yaşlı ustamız, mahallenin badanacısı ve babamın sohbetinden zevk alan önüne gelen herkesle dalga geçip şakalaşan, her zaman güleç, "IQ"su orta seviyelerde olan Ali eve sık uğrayan takımdandı. Yine böyle sohbet akşamlarının birinde eve okuldan gelmişim. O zaman Tıp Fakültesi'nin ikinci sınıfındaydım. Koltuğumun altında büyükçe bir paketle eve girmiş, kapının yanında ayakkabılarımı çıkardıktan sonra paketi biraz da dikkati çekmek için olsa gerek, üzeri mavi-beyazlı damalı muşamba ile örtülü ortadaki masanın üstüne sertçe bırakmışım. Paketten çıkan tok ses Ali'yi ürkütmüştü. Aramızda şöyle bir konuşma geçmişti:

– Kardeş bu paket ne ki?

Ben umursamaz bir şekilde cevap vermişim:

– Kemik.

– Ne kemiği?

– İnsan kemiği...

– Şaka yapıyorsun değil mi, diye şöyle bir gerilir.

Annem yerinden kalkıp "Bak Ali sana ne göstereceğim" diyerek odama gider. Yatağımın altındaki sepetin içinden, anatomi dersinde üstünde çalıştığımız ve öğrenciler arasında değiş-tokuşla dolaşan insan kemikleri yığınının kafatasını çıkarıp başına geçirilmesiyle odaya geri gelir. Annemi gören Ali yerinden fırlar:

– Siz hepiniz KATİLSİNİZ... diye çığlığı basar ve kapıya koşar. O heyecanla eve girerken çıkardığı ayakkabılarını bulamaz. Şaşırıp babamın ayakkabılarını giyer, sağa sola yalpalayarak merdivenlerden kendisini sokağa atar. "Ali... Yanlış ayakkabı giyiyorsun" diyen

babama korku dolu gözlerle bakar, ayakkabıları büyük bir hınçla fırlatır, yalınayak kaçır gider.

Günlerce evimize uğramayan Ali'ye sokakta rastlamış, çatık kaşları ile beni süzerken durumu izah etmiş ve barışmıştık.

Çocukluk Yıllarımın Unutulmaz Anıları

Dora NİYEGO

Çocukluk yıllarımı kışları Şişli'de, yazları ise Caddebostan'da geçirdim. O sorumsuz yılları zaman zaman büyük bir özlemle anarım.

13-14 yaşına kadar Şişli'de Perihan Sokak'ta oturduk. Sonraları Nişantaşı'na taşındık. Şişli, o yıllarda Yahudi nüfusunun çok yoğun olduğu bir semtti. Yahudiler çoğunlukla Sıracevizler Caddesi, Perihan Sokak, Hanımefendi Sokak ve Koca Mansur Sokak'ta otururlardı.

Komşu aileler birbirlerini tanır, zaman zaman da birbirlerine çaya, kahveye giderlerdi. Sokaklardan tek tük araba geçtiği için biz çocuklar, okuldan çıktıktan sonra sokakta oynardık. Maarif ilkokulları yarım gün olduğundan hem ödevlerimizi bitirmek, hem de oyun oynamak için bol bol vaktimiz olurdu. Erkek çocuklar çoğunlukla bilye, kız çocukları ise seksek oynardı. Tabii, zaman zaman kızlar ve erkekler birlikte yakartop da oynarlardı.

O yıllarda, en çok sevdiğim ve en çok birlikte oynadığım arkadaşım, yakın bir tarihte kaybettiğimiz Ayhan Aşkar'dı. Ayhan Müslüman'dı

ama din ayırımının aramızda sorun olduğunu hiç hatırlamıyorum. Ayhan'ı kaybetmek beni çok üzdü. Ayhan'la birlikte çocukluğumun da öldüğünü hissettim âdeta.

Ayhan sarışın, mavi gözlü, kıpır kıpır, şirin bir kızdı. Ben de onun gibi sarışın ve mavi gözlü olmadığım için üzülürdüm. Ayhan'la bir-birimizi çok severdik. Muzırlıkta üstümüze yoktu. Evimizin yan tarafında boş bir arsa vardı. Bazen oraya sevgililer gelir, gizli gizli öpüşürlerdi. Tabii gözümüzden kaçmazdı. Belli etmeden onları gözlerdik. Bir gün boş bir şeker kutusunu ezilmiş tebeşir ile doldurduk, güzel güzel paketledik, üzerine "seni seviyorum" yazarak sevgililerden birinin evinin önüne bıraktık. Şimdi saçma gibi görünse de o yaşlarda yaşadığımız heyecanı ve bundan aldığımız zevki anlatamam.

İlkokulu, semtimizdeki çoğu çocuk gibi 19 Mayıs İlkokulu'nda okudum. Okul, Halaskârgazi Caddesi'nin öbür yanında idi. Bir yıl sabahçı, ertesi yıl öğlenci olurduk. O yıllarda caddeden fazla araba geçmediği ve polisler, çocuklar karşıdan karşıya geçsinler diye tüm arabaları durdurduğu için anne babalarımız, okula tek başımıza gitmemize itiraz etmezlerdi. Zaten mahallenin bütün çocukları aynı saatte yola çıktığımız için grup halinde okula gider, grup halinde dönerdik. Düşünüyorum da bugünkü tehlikelerden uzak, sade bir yaşantımız vardı.

Sinema oyuncusu Orhan Günşiray'ın oğlu Murat Günşiray ile aynı sınıftaydık. Murat yakışıklı bir çocuk olduğu için sınıftaki bütün kızlar ona âşıktı. Mine ve Füsün benim en samimi sınıf arkadaşlarımdı. Bu üçlü, teneffüslerde hep birlikte dolaşırdık. Sınıfımızda 15 civarında Yahudi öğrenci vardı. Öğretmenimiz Hatice Çağlayan, öğrenciler arasında Yahudi-Müslüman ayrımı yapmazdı. O yıllarda ben antisemitizm nedir bilmezdim. Çocukluk yılları Kadıköy'de geçen eşim, çocukluğunda sık sık antisemit olaylar yaşadığını söylediği zaman, ben ona maarif okulunda okumama rağmen çocukluğumda antisemitizmle karşılaştığımı hatırlamadığımı söylerim.

*Yıl 1961. İlkokul üçüncü sınıfta,
sınıf arkadaşlarımla, 19 Mayıs gösterisi.
(Sağdan üçüncü benim)*

Öğretmenimiz çok sertti. Hatta bu sebepten dolayı birinci sınıfın ilk ayları okula gitmek istememiştim. Tabii sonra alıştım. Kız çocuklarını hiç dövmez fakat yaramaz erkek çocukların parmak uçlarına cetvelle vururdu. Buna rağmen anne babalar, müdüre hiç şikâyetle bulunmazlardı. O zamanlar, öğretmenin söylediği ve yaptığı, değişmez kuraldı âdeta. Şimdi bir çocuğa elini kaldır da göreyim. Hatta o yıllarda anne babalar, çocuğuna iyi davranması için öğretmene yağ çekerler, zaman zaman da onu evlerine davet ederlerdi. Maarif okulu olduğu için öğretmenlerin maaşları düşük olurdu. Bir sınıfta 40-50 çocukla uğraşmak kolay değildi. Bunu bilen veliler, öğretmenlere yakınlık gösterir, onları alttan almaya çalışırlardı.

Yahudi ailelerin evlerinde siyasetle ilgili konular, çocukların yanında konuşulmazdı. Biz çocuklar siyasetle ilgili bir soru sorduğumuzda babam, "siz derslerinize bakın" derdi. 27 Mayıs İhtilâli yaşandığında bile biz çocuklar, fazla bir şeyin farkında değildik. O gün

sokağa çıkma yasağı olduğu için komşu çocuklarla birlikte sokağa döküldüğümüzü, hep beraber saatlerce yakartop oynadığımızı hatırlıyorum.

Her gün eve gazete alınırdı. Ciddi bir gazete olduğu için babam, *Cumhuriyet* gazetesini tercih ederdi.

Aile ilişkileri çok yakındı o zamanlar. Akrabalar çok sık görüşürdü. Halam, dayım, teyzem ve aileleri sık sık birbirimize gidip gelirdik. Biz kuzenler ise kardeş gibiydik. Zaten mesafeler yakın olduğu için görüşmek daha kolay olurdu.

1960'lı yıllarda babam, bir Opel station wagon araba satın aldı. Pazar günleri, annemlerin iki çift arkadaşı ve çocukları ile arabaya doluşup Boğaz'a gezmeye giderdik. Çocuklar telefon görevini görürdü. Boğaz'da trafik olmadığı için araba ile dolaşmak büyük zevkti. Bazen Moda'da Koço'ya, Tarabya'da deniz kıyısında sıralanmış lokantalara yemeğe giderdik. Ben orada pavurya yemeyi çok severdim. Bazen de Emirgân'da deniz kıyısında sıralanmış arabaların yanında park eder, çay içerdik. Bazı pazar günleri Çırçır veya Bentler'de piknik yapmak da ayrı bir zevkti. Ev hanımları mutfak maharetlerini gösterir, çeşit çeşit yemekleri torbalara koyup götürürlerdi. Öğleden sonraları biz çocuklar salıncaklarda sallanırken, anne ve babalarımız iskambil oynarlardı.

Bir hafta sonu Polonezköy'e, bir pansiyonda kalmaya gittiğimizi hatırlıyorum. 1960'lı yıllarda Polonezköy'de daha elektrik yoktu. Halk, gaz lambası ile aydınlanırdı. Pansiyon sahibi Polonez Hanım'ın hazırladığı zengin kahvaltı hâlâ gözümün önünde. Tavukların altından yeni alınmış sıcacık yumurtalar, yeni yeni sağılmış süt, ev yapımı reçel, kaymak... Pazar sabahı babamla birlikte ata binmiştik. O sade ama güzel günleri unutmama imkân yok.

O dönemde Yahudi evlerinde Türkçe, Ladino ve daha eğitimli ailelerin evlerinde Fransızca konuşulurdu. Bizimle yaşayan babaannem, Alliance Okulu'nda okuduğu için benimle hep Fransızca konuşur,

bana bu lisanı öğretmeye çalışırdı. Anne babam ise Türkçeyi düzgün konuşmamız için kardeşimle ve benimle hep Türkçe konuşurlardı.

İlkokulu bitirdikten sonra, çoğu Yahudi ailelerin çocukları gibi, Fransız Orta Okulu'na girdim. O yıllarda milletlerarası popüler lisan Fransızca idi. Hele Yahudi ailelerin çoğu Alliance kökenli oldukları için Yahudilerin bir kısmı, Fransız okulunda okumuş olmasalar bile az çok Fransızca bilir ve konuşurlardı.

Sokağımızın arkasındaki Koca Mansur Sokağı'nın sonlarına doğru İspiro Bahçesi vardı. Orası bahar ve yaz aylarında dolup taşardı. Zaman zaman orada Karagöz ile Hacivat oynatırlardı. Biz çocuklar grup halinde İspiro Bahçesi'ne gider, Karagöz ile Hacivat'ın maceralarını izlerdik.

O yıllarda annelerimiz, günlük alışverişlerini mahallenin bakkalından, kasabından ve manavından yaparlardı. Bugünkü marketler yoktu. Sadece Migros otobüsü sokak sokak dolaşırdı. Alışveriş yapmak isteyenler olunca otobüsün yan kapısı açılır, içeride sergilenmiş olan gıda maddeleri satılırdı. Benim en çok sevdiğim şey, annem alışveriş yaparken ona Migros'tan gofret aldırması.

Çoğu zaman da annelerimiz, sebze ve meyveyi sokaktan geçen satıcılardan alırlardı. Satıcılar küfeleri eşek üstüne yükler, her sokakta durarak satış yaparlardı. Komşular alışveriş yaparken bir taraftan da sohbet ederlerdi. Bizim sokaktan geçen bir satıcının sebze ve meyveleri o kadar taze idi ki Yahudi kadınlar alışveriş yaparken Ladino dilinde "şahane" anlamına gelen "maraviya" derlerdi. Adam bu söze o kadar alışmıştı ki sokağa girdiğinde "maraviya geldi" diye bağırırdı.

Her türlü satıcı geçerci sokaktan o zamanlar: tenekeci, sütçü, yoğurtçu, dondurmacı, macuncu, eskici... Sütü sütçüden, yoğurdu yoğurtçudan alırdık. Benim en büyük zevkim, annem yoğurt alacağı zaman onunla kapıya inmek, yoğurtçunun kaşığı kapalı kutusundan alıp yoğurdu tabağa koyuş şeklini izlemektir. Yoğurt ve yoğurdun

üstündeki kalın kaymak tabakası çok lezzetli olurdu. Yoğurt evde yapıldığı, süt de inekten sağılıp taze geldiği için şimdiki gibi içinde kimyasal maddeler olmazdı. Annelerimiz eskiciye eski giysiler verir, karşılığında porselen kap kacak alırlardı.

En ufak bir rahatsızlıkta eve doktor çağırılırdı. Doktor Toledo ve Doktor Menahem Mitrani, bizim aile doktorlarımızdı. Tecrübeli doktorlar oldukları için muayene ile kolaylıkla teşhis koyarlardı. Koyarlardı da o zamanlar pek tahlil yapılmadığı için bazen de yanılırlardı. Sarılık geçirdiğim zaman teşhis konması bayağı uzun sürmüştü. Şimdi ise en ufak bir tahlille rahatsızlıklar ortaya çıkıyor. Geçmiş zaman iyiydi, hoştu ama bugün teknolojinin gelişmesi ile sağlık gibi ciddi konularda çok yol kat edildi. Babaannem 75 yaşında vefat ettiği zaman, ancak son zamanlarda kanser olduğu anlaşılmıştı.

Giyim konusunda da o zamanlar bugünkü çeşitliliği bulamazdık. Annemler giysi alışverişlerini Atalar, Neyir veya Dilberler mağazalarından yaparlardı. Ancak hazır giyim bulmak çok zordu. Buldukları ise çok pahalı olurdu. Bu sebeple yaz ve kış mevsimleri başlarında evlere terzi çağırılır, satın alınan kumaşlarla elbiseler diktirilirdi. Terzi günleri, evde âdeta ziyafet hazırlanırdı. Dikmeyi bilen bütün tanıdıklar eve gelir, terziye yardım ederlerdi. Öğlen de hep birlikte masa başına geçilir, terzi günü için özel pişirilen yemekler hep birlikte yenirdi. Tabii birkaç elbiseyi dikmek bir güne sığmayacağı için çoğu zaman terzi, iki gün arka arkaya gelirdi.

Giysilerde yaş bölümü vardı. Annelerimizin pantolon giydiklerini hiç hatırlamam. Pantolon giyen kadınlar tepki alırlardı. 1960'larda yaygınlaşmaya başlayan kot pantolon modasını daha ziyade çocuklar ve ergenler uygulardı.

Evlerde teknolojik aletlerin sayısı sınırlıydı. Çamaşırlar elde yıkanıldığı için çamaşır günleri olurdu. İletişim imkânları da sınırlıydı. Mektup önemli bir iletişim şekliydi. Evlerde telefon yoktu. Gerçi

herkes birbirine yakın oturduğu için haberleşmek pek de zor olmazdı. Uzak bir yere telefon etmek için postaneye gidilir, telefon bağlanana kadar da saatlerce sırada beklenirdi. Çok önemli bir olayı haber vermek gerektiğinde de telgraf çekilirdi. Televizyon olmadığı için akşamları vakit kolay geçmezdi. Annem babam, hafta arası çoğu geceler, yemekten sonra eşe dosta ziyarete veya bir sinemaya suareye ya da tiyatroya giderlerdi. Özellikle tiyatroya çok gittiklerini hatırlıyorum. O zamanlar, evlerde eğlence aracı olarak sadece radyo vardı. Bizim evimizde, kocaman bir AGA marka radyo vardı. Küçük transistörlü radyolar çıktığında, herkesin bu radyolara alışması zaman almıştı. O dönemde 27 Mayıs İhtilali olduğu zaman, bize anlatıldığı kadarıyla bir dostumuz, transistörlü radyodan haberleri dinlerken annesine "Anne, Taksim'de yer yerinden oynuyor" demiş; annesi de "hadi sen de oradan, bu minnacık radyoya mı inanıyorsun?" şeklinde karşılık vermiş.

Babaannemin bir bacağı aksak olduğu için bizim evimizde hep yardımcımız olurdu. Babaannem hep oturur, anneme yardım edemezdi. Geceleri annemler çıktığı zaman da bizi ve babaannemi yardımcı ile evde bırakırlardı. Kardeşimin ve benim en büyük zevkimiz, çarşamba günleri yardımcımızla Pangaltı'daki İnci Sineması'na veya Kurtuluş'taki Yeni Atlas Sineması'na gitmekti. Bu sinemalarda hep Türk filmleri oynatılırdı. Belgin Doruk ve Göksel Arsoy'un filmlerini hiç kaçırmazdık. Daha sonraları, Sıracevizler Caddesi'nde Kervan Sineması açıldı. Kervan'da bazen yabancı filmler, bazen de Türk filmleri oynatılırdı. Türk filmleri oynatıldığı zaman o sinemaya da giderdik. Yaz aylarında ise yazlığa gitmediğimiz zaman, akşamları Kervan Sineması'nın açık bölümündeki yazlık sinemaya giderdik.

Dindar bir aile değildik ama babam, bayram günleri sinagoga gider ve bayram geleneklerini gerektiği gibi yapardı. Yahudi bayramı olduğu günler, sokağımızda hissedilirdi. Çiçekçiler evden eve taşı-nırlardı. Bayram günlerinde ailemizin büyüklerine mutlaka ziyarete gidilirdi. Bayram öncesi perdeler yıkanır, birkaç gün süren büyük

temizlik yapılır, evimizde binbir çeşit yemek pişirilirdi. Her gelen misafire "dulse blanko" (bir çeşit beyaz tatlı) veya elma reçeli ikram edilir, sonra da reçelin tatlılığını alması için tepsinin üstüne dizilmiş olan su bardaklarından ikram edilirdi.

Yedi sekiz yaşlarında iken pazar günleri babam beni Beyoğlu'ndaki sinemalarda oynayan çocuk filmlerine götürürdü. Dönüşte de Balıkpazarı'ndan balık alır, öğlen evde balık ziyafeti çekerdik.

Daha ileriki yıllarda, Cihangir'de olan ortaokulumdan çarşamba günleri öğlen çıkar, yeni açılan Bab Kafeterya'da öğlen yemeği yedikten sonra arkadaşlarımla Beyoğlu'nda saat üç seansına bir sinemaya giderdik. O zamanlar okullar, cumartesi ve çarşamba günleri yarım gündü. Çoğu kez de cumartesi günleri Beyoğlu'ndaki pop müzik konserlerine giderdik. O yıllarda yabancı şarkıcılar sık sık İstanbul'a gelir, Beyoğlu'ndaki Emek Sineması'nda veya Fitaş Sineması'nda konser verirlerdi. Yabancı şarkıcıların hiçbir konserini kaçırmazdık. Adamo, Johnny Holliday, Marc Aryan, Sylvie Vartan, Cliff Richard, Elvis Presley hatırladığım şarkıcıların birkaçı idi.

Ergenlik çağımın en büyük eğlencesi sinema idi. Ergenlik çağım da sinema, sosyal hayatımızda önemli bir yer tutardı. Cumartesi günü, Nişantaşı'ndaki Konak Sineması'nın beş seansı, biz ergenlerin buluşma yeri idi. Sinemaya gitmeden önce arkadaşlar, Valikonağı Caddesi'nin köşesindeki Dilberler Mağazası'nın önünde buluşur, oradan da sinemaya giderdik. Filmin iyi veya kötü olması önemli değildi. Önemli olan, kızlı erkekli grupların orada bir araya gelmeleri, film başlamadan önce sinemanın kapısında yakınlaşmaya çalışmaları idi. Filme bilet bulamadığımız zaman (ki çoğu zaman o seansın biletleri çoktan bitmiş olurdu), bilet fiyatının birkaç katına karaborsacıdan bilet alırdık. Film başladıktan sonra da bol bol şamata yapardık. Erkekler ıslık çalar, kızlar ve erkekler birbirlerine laf atarlardı.

13-14 yaşlarımda pazar akşamları annem ve babamın Site Sineması'nda suareye kombine biletleri vardı. Pazar günleri ödevlerimi erken bitirdiğim zaman ben de onlarla sinemaya giderdim. Film başlamadan önce İlham Gencer sahnede piyano çalar, o zamanlar yeni tanınmaya başlayan Ajda Pekkan da piyano eşliğinde şarkı söyleyerek izleyicilere müzik ziyafeti sunardı.

1968

Ortaokul yıllarımda Lizet Baraza (Sevilya) adında çok samimi bir arkadaşım vardı. Lizet'ler Şişli'deki caminin karşısında otururlardı. Her gün okul çıkışı birbirimizin evine gider, birlikte ödevlerimizi yapardık. Lizet çok iyi, ben ise orta bir öğrenci idim. Lizet ile arkadaş olduktan sonra, onun yanında altta kalmamak için ben de çok iyi bir öğrenci oldum. Lizet ile arkadaşlığımız bugün çok ender rastlanan bir arkadaşlıktı. Asla birbirimizi kıskanmaz, bilakis birimiz iyi not alırsak diğeri kendisi iyi not almış gibi sevinirdi. Bugünkü gibi "ben" odaklı değildik o zamanlar. Bugün arkadaşlıklar bile menfaat odaklı. İşine geldiği gibi davranıyor herkes. Yakın oturduğumuz için Lizet'le pazar günleri de birbirimizin evine gider, birlikte ders çalışırdık. "İleride de hiç ayrılmayacağız. Eşlerimizin de arkadaş olmalarını sağlayacak ve hep birlikte olacağız" derdik. Ama ortaokuldan sonra ister istemez yollarımız ayrıldı. O, Notre Dame de Sion Lisesi'ne, ben ise Robert Koleji'ne girdim. Lise tahsilini bitirdikten sonra Lizet evlendi, ben üniversite tahsilime devam ettim. Zaman zaman görüşebilsek bile bir süre sonra bağlarımız tamamen koptu zira Lizet eşi ile birlikte İsrail'e göç etti. Daha ileriki yıllarda böylesine karşılıksız sevgi ile bağlandığım hiçbir arkadaşım olmadı. İngilizce bir söz vardır: "Hayat, sen bir şeyler planlarken başına gelen başka şeylerdir" der. Maalesef de öyledir.

Yaz aylarında, yazlığa gitmediğimiz zaman, pazar günleri ailece Florya veya Ataköy'deki plajlara giderdik. Hafta arası bazı günler de kadınlar ve çocuklar Taksim'den otobüse biner, Florya veya Ataköy Plajı'na giderdik. Çok meşakkatli bir yoldu. Bir taraftan sıcağın, diğer taraftan rahatsız ve uzun otobüs yolculuğu, biz çocukları bile yorardı. Bu sebeple birçok Yahudi, bütçelerine göre bir yazlık ev kiralayıp yazlığa gitmeyi tercih ederdi.

İstanbul'da kendimi bildim bileli yazlık kültürü vardı. Benim küçüklüğümde ve ergenlik çağımda kimi Yahudi aileler Büyükdada veya Heybeliada'ya, kimileri ise Caddebostan, Suadiye veya Bostancı'ya yazlığa giderlerdi.

Mayıs ayı gelince Yahudi evlerinde büyük bir furya başlardı. Halılar temizlenip kaldırılır, perdeler yıkanıp saklanır, eski perdeler asılır, tüm eşyalar eski çarşaflarla örtülür, böylece kışlık evler yaz ayları boyunca güneşten ve tozdan korunmuş olurdu.

Hafta sonları annem ve babam, araba vapuru ile Kabataş'tan Harem'e (Üsküdar) geçer, yazı geçirmek için Caddebostan'da ev kiralamaya giderlerdi. Yahudi aileler Caddebostan'da, aşağı yukarı aynı sokaklarda ev kiralarlardı.

Mayıs ayının sonunda da okullar kapanınca yazlık eve taşınırdık. Asıl telaş o zaman başlardı. Pazar sabahı kamyon gelir; hamallar buzdolabı, ev eşyaları, mutfak eşyaları, yazlık giysiler, kısacası dört ay boyunca ihtiyacımız olan her şeyi kamyonu yükler, araba vapuru ile karşıya geçirirlerdi. Biz de ailece yola çıkardık. Kamyonu karşılamak için onlardan evvel yazlık eve varmamız gerekirdi.

Dört ayın sonunda şehir gürültüsünden uzak, temiz hava ve deniz banyoları ile tüm hücrelerimiz yenilenmiş olarak ekim ayının başında şehre dönerdik.

Sekiz ay boyunca yaz aylarının hayali ile yaşırdım âdeti. Deniz banyoları, arkadaşlıklar, öğleden sonraları Bağdat Caddesi'nde piyasa, yazlık sinema sefaları gözümde tüterdi.

O zamanlar Bostancı'dan Göztepe'ye uzanan sahil şeridinde bahçeli, iki-üç katlı evler vardı. Evler, genellikle geniş balkonlu idi. Mor salkımlar, hanımeliler balkonlardan sarkardı. Üst katlar deniz görürdü. Sabah, öğlen ve akşam yemeklerini balkonda yerdik. Her yer, her taraf haziran ayı boyunca hanımeli, temmuz ve ağustos ayları ise gül kokardı. 1980'li yıllarda bu evler yıkılıp yerine çok katlı apartmanlar yapıldı. Maalesef o yöre, artık gökdelenlerin inşası ile tüm özelliğini yitirdi. Böylece o bölge yazlık olmaktan çıkıp yaz kış oturlan gürültülü, uzun trafik şeritlerinin oluştuğu, kalabalık, ses ve hava kirliliğinden kaçamadığınız İstanbul şehrinin diğer yarısı oldu.

O yıllar her şey farklıydı. Yaz sefası, taşındığımız gün başlardı. Büyüklerimiz eşyaları yerleştirmeye çalışırken biz çocuklar kolsuz bluz, short, yazlık terlikleri giyip bisikletimize biner, sokağa fırlardık. Bütün çocukların ve gençlerin bisikletleri vardı. Caddede trafik olmadığından bisikletle dolaşırdık.

Yazlık yörede de okul arkadaşlarımla çoğu ile aynı sokaklarda oturduğumuz için her sabah bisikletimize biner, Caddebostan Plajı'nda buluşurduk. Plajlar, yaz aylarında gençlerin hayatında çok önemli bir yer tutardı. Suadiye civarında oturanlar Suadiye Plajı'na giderlerdi. İstanbul'un berrak suyunda yüzmek ve altın rengindeki kumda güneşlenmek, bugünkü çocukların tanımadığı bir zevkti. Deniz sığdan başlar, gittikçe derinleşirdi. Ancak dubaları geçmek tehlikeli olduğu için dubalara gelince geri dönerdik. Böyle bir suda, çok küçükken yüzmeyi öğrendim.

Caddebostan Plajı'nın üstünde, bugünkü Migros'un olduğu yerde Caddebostan Gazinosu vardı. Plajdan çıkınca, köşedeki meşhur Motta Dondurmacısı'ndan birer dondurma alır, eve gitmeden önce biraz gazinoda oturur, yorgunluğumuzu atardık. Evde öğlen yemekinden sonra her gün bir iki saat uzanır dinlenirdik.

Yeni arkadaşlıklar da kurulurdu yazlık yerlerde. Ergenlik çağında kızlı erkekli gruplar oluştururduk. Grubun en popüler kişinin ismi

ile anılırdı gruplar. Grup üyelerinin buluştuğu noktalar vardı. Bir gruba girmek pek kolay değildi. Herkesin sevdiği ve onayladığı kişi olmalıydınız.

Öğleden sonraları gençlerin en büyük zevki, Bağdat Caddesi'nde turlamaktı. Saat beş gibi hepimiz en güzel giysilerimizi giyer, arkadaşlarımızla Bağdat Caddesi'nde bir köşe başında buluşurduk. Büyüklü küçüklü gruplar, Göztepe-Suadiye arası tur atarlardı. Cadde sağlı sollu gençlerle tıklım tıklım olurdu. Tanıdıklara rastlanır, sohbet edilirdi. Erkekli gruplar kızlara laf atar, örneğin "en güzeli kırmızı ayakkabılısı" derlerdi. Tabii biz saf kızlar, hepimiz ayakkabılarımıza bakardık. Tabii genelde aramızda kırmızı ayakkabı giyen yoktu. Tabii erkekler arkamızdan gülmeye başarlardı.

Caddebostan'da en meşhur pastane Borsa idi. Turlamaktan yorulan gençler Borsa'da oturur, bir dondurma veya bir pasta alırlardı. Borsa o kadar kalabalık olurdu ki yer bulmak için çoğu zaman ayakta beklerdik. Kimi arasan Borsa'da bulurdun. Masalardaki gençler birbirlerini tanırlar, birbirlerine laf yetiştirirlerdi. Bugüne göre basit, sade zevklerdi bunlar.

Şimdiki Marmara Yelken Kulübü yerinde Mehmet'in Kahvesi vardı. 15 yaşlarındaki gençler artık plaja gitmez, oradan sandal kiralayıp denize açılırdık. Sırayla hepimiz kürek çeker, Caddebostan-Erenköy arası gidip gelirdik. Tabii zaman zaman daha sığ yerlerde çapayı atar, denize girerdik.

Caddebostan Gazinosu'nda akşamları varyete olurdu. Çeşitli sanatçılar çıkıp alaturka, alafranga şarkılar söylerlerdi. Genelde her gece Erkan Yolaç gelir, "evet hayır" yarışması ile seyircilere hoş vakit geçirtirdi. Bir keresinde yarışmaya katıldığımı hatırlıyorum. Tabii ilk dakikalarda "evet" diyerek çuvalladım. Ajda Pekkan bu gazinoda "plaj güzeli" seçilmişti o yıllar.

Hafta sonları, zaman zaman annem, babam ve kardeşimle İdealtepe veya Kartal'daki plajlara gider, bütün günü orada geçirirdik.

Bazen pazar günü akşam üstleri, Yakacık veya Pendik'e giderdik. Yakacık'ta ızgara et yerdik. Eti ve havası bir başka güzeldi oranın. Pendik'te ise deniz kıyısındaki lokantalarda meze veya balık yerdik. Oralar, bugünkü gibi şehir değildi daha. Şehir gürültüsünden uzak, nadide yerlerdi.

Akşamları en büyük zevkimiz, açık hava sinemasına gitmekti. Kızıltoprak-Suadiye arası birçok yazlık sinema vardı. Caddebostan'da plaj yolunda Ozan Sineması, Bağdat Caddesi'nde Budak Sineması, Çınardibi'nde Çiçek Sineması bizim en çok gittiğimiz sinemalardı. Çiçek Sineması hep yabancı filmler getirirdi. Diğer iki sinema bazen yerli, bazen yabancı filmler getirirlerdi. Her film iki gece oynardı. Saat 21.30'da bilet almak için sinemaların önünde uzun kuyruklar oluşurdu. Sinemanın içinde gazoz, çekirdek satılırdı. Film seyrederken "çıt çıt" sesler gelirdi her taraftan. Zaman zaman haşarı gençler, perdeye çekirdek kabuklarını fırlatırlardı. Sinemaya giderken yanımıza kazak veya hırka alırdık. Temmuz ayı bile olsa geceleri serin olurdu. Yanımıza minder almayı da ihmal etmezdik zira sinemaların iskemleleri pek konforlu değildi.

Budak Sineması'nda zaman zaman konserler olurdu. Barış Manço'nun ve Cem Karaca'nın konserlerini hiçbirimiz kaçırmazdık. Bu sanatçılarla birlikte hepimizin ezbere bildiğimiz şarkıları söyler, tepinir, kurtlarımızı dökerdik. Grubumuzla birlikte isek eve yürüyerek döner, yolda da şamata yapardık. Bazen de faytona binerdik. O zamanlar yalnız Adalar'da değil, Kadıköy yöresinde de faytonlar vardı. Açık havada faytonla dolaşmak ayrı bir zevkti.

Sinemadan çıkınca genellikle bir dondurmacıya gidilirdi. Genelde Maraş dondurmacısını tercih ederdik, sert dondurmayı ısıra ısıra evin yolunu tutardık. Bazen de sinema sonrası, arkadaşlarla bir kaldırımda oturur, saatlerce sohbet ederdik. Ertesi gün erken kalkma problemi olmadığı için eve gece yarısından sonra girerdik.

İnsan belli bir yaşa gelince çocukluk ve gençlik günlerini daha fazla anmaya başlıyor ve nostalji yaşıyor. Hep güzel günler miydi onlar?

Tabii ki değil. Ama iyi ki beynimiz kötü günleri, kötü olayları siliyor ve güzel günleri hatırlamamızı sağlıyor.

O yılların ruhumuzu doyuran güzel değerlerini, basit ama doyurucu eğlence şekillerini  zl yorum. Aile bağlarınız, akraba ve komşuluk ilişkileri, gençlerin masum yaşantıları ve ahlaki değerleri bugün artık maziye karıştı. Bu sebeple, "iyi ki o güzel yılları yaşadım" diyorum.

1960-1990'lı Yılların Şişli'si ve Musevilerin Yaşantıları

Murat RUBEN

Resmi olarak 1954 yılında İstanbul'un ilçesi olarak kabul edilen Şişli 1950'li yıllardan başlayarak Türkiye'de yaşayan diğer dini azınlıklarda söz konusu olduğu gibi Musevilerin de göçüne maruz kalmış, bu bölge başta Şişhane, Kuledibi, Tünel, Tozkoparan, Kasımpaşa gibi Musevilerin yoğun olarak yaşadıkları semtler dışında Hasköy, Balat, Ortaköy, Kuzguncuk, Sirkeci gibi semtlerden de yoğun göç almıştır.

Anadolu ve Trakya'da yaşayan Musevilerin bir kısmının da 1950'li yılların sonundan başlayarak İstanbul'a göçlerinde Şişli tercih edilen yerleşim bölgesi olmuştur. Musevilerin yoğun olarak yaşadıkları bölge olması itibarıyla Osmanbey'de Efe sokakta bulunan ana girişi, bir aşağıdaki Kırağı (yeni adı Nakiye Elgün) sokaktan da ayrı bir girişi olan Bet Israel sinagogu merkez olarak alınırsa bu sinagogun çevresinde bulunan Sıracevizler Caddesi, Halaskârgazi Caddesi, Abide-i Hürriyet Caddesi, Rumeli Caddesi, Bomon-

ti, Hanımefendi Sokak, Kocamansur Sokak, Samanyolu sokak, Küçükbahçe Sokak, Etfal Hastanesi civarı, Valikonağı Caddesi, Teşvikiye, Nişantaşı, Topağacı, Kurtuluş, Feriköy semtlerinde Museviler toplanmıştır.

1961-1990 yılları arasında Şişli'de yaşamış olan şahsımın gözlemlerine göre Musevilerin nispeten daha dar gelirli olanları Kurtuluş ve Feriköy civarını, gelir düzeyi daha yüksek olanlar ise özellikle Valikonağı Caddesi, Rumeli Caddesi, Halaskârgazi Caddesi, Nişantaşı, Teşvikiye, Topağacı ve kısmen Sıracevizler Caddesi'ni tercih ediyorlardı. Yıllar içinde geliri artanlar da bu semtler ve sokaklar arasında geçiş yapabilirlerdi. Mesela Bomonti civarında oturan bir aile gelir düzeyinin artmasıyla Nişantaşı, Teşvikiye, Valikonağı Caddesi gibi daha mutena ve zengin sayılabilecek muhitlere geçiş yapabiliyordu. Türkler arasında önemli bir değiş vardı: "Türk zengin olduğunda karısını, Yahudi zengin olduğunda evini değiştirir" şeklinde...

Sonraki yıllarda bu göçler Gayrettepe, Etiler, Ulus gibi semtlere yöneldi. 1973'te ilk Boğaz Köprüsü'nün açılmasıyla birlikte bazı aileler daha önce yazlık olarak gittikleri Caddebostan, Suadiye, Göztepe, Erenköy Şaşkınbakkal, Moda gibi semtlere, Avrupa yakasında ise Yeşilköy'e göç ettiler. Kemerburgaz, Göktürk, Tarabya gibi bölgelere olan göçler 1990'lı yıllar itibarıyla başlamıştır.

Yazlık Bölgeler

Zengin hatta orta düzeyde gelire sahip ailelerin büyük çoğunluğu o yıllarda yaz aylarını kiraladıkları veya satın aldıkları yazlıklarda değerlendirirlerdi. O yıllarda okullar genel olarak Mayıs ayı sonunda tatile girerler ve Eylül ayı içinde öğrenim yılı tekrar başlardı. Bu dört ayı bulan tatil zarfında ailece yazlığa gidilirdi. 1950-1960'lı yılların başında Museviler için Heybeliada gözde yazlık bölgesiydi. 1960'lı yılların ortalarından başlayarak Büyükdada gözde yazlık yeri oldu. Asya yakasında ise şimdilerde büyük apartmanların yer aldığı

Caddebostan, Suadiye Göztepe, Erenköy gibi semtlerde bulunan o zamanlarda en fazla 2-3 katlı yazlık evlere gidilir, genelde bu evler mevsimlik olarak kiralanırdı. Sonradan bu bölgelerde yer alan evlerin satın alınması olayı gerçekleşmeye başladı. Yazlık evler bir bir yıkılıp yerine apartmanlar inşa edildi ve Şişli'de yaşayan Musevi ailelerin önemli bir kısmı evlerini satıp veya kirada oturanlar muhitlerini terk edip bu bölgeye göç ettiler. Geliri orta düzeyde olanların bir kısmı da yeni inşa edilen apartmanlardaki daireleri taksitle de olsa satın aldılar veya kiraladılar. Bir kısmı ise daha önce bu bölgede yazlık olarak inşa edilen evlerde yaz-kış olarak ikamet etmeye başladılar.

Yine 1970'li yıllardan itibaren Burgazada yazlık olarak tercih edilen bölgeler arasına girmiştir. O yıllarda haliyle yaz mevsiminin başlaması ve yazlıklara gidiş sonucu Şişli ve çevresi neredeyse boşalır, semt Anadolu'dan İstanbul'a yıllar içinde göç eden ve bu bölgede yaşayan halk kesimine kalırdı.

O yıllarda Şişli'den Adalar'a veya Asya yakasında bulunan yazlık semtlere göç mühim bir olaydı. Önemli mutfak malzemeleri, şilte-ler, buzdolabı ve televizyon gibi eşyalar büyük jüt çuvallarla yazlıklara taşınır, yaz sonunda geri getirilirlerdi. Taşıma işlerini ise yazlık bölgelerde daimi olarak oturan araçlar üstlenir, eşyalar mavnalar ve sonraki yıllarda Şehir Hatları vapurlarıyla Adalar'a taşınırlardı.

Aile Yapısı

Şişli'ye göç etmeden önceki yıllarda Musevilerin önemli bir kısmı kalabalık ve çok çocuklu aileler şeklinde yaşamalarına rağmen Şişli'ye göç etmelerinden sonra apartman dairelerinin büyüklüklerinin sınırlı olması ve değişen yaşam koşulları nedeniyle çekirdek aile yapısına dönüştüler. Değişen hayat standartları dolayısıyla ebeveynler daha az çocuk sahibi olmayı tercih etmeye başladılar. Artık ideal aile yapısı anne, baba ve iki çocukta oluşmaktaydı. Hele bu çocuk-

lardan birinin erkek diğ erinin kız olması en idealiydi. Ancak pederşahi erkekler soylarını sürdürmek amacıyla iki erkek çocuğa sahip olmayı tercih etseler de ailelerin önemli bir kısmı da "yaş lılıkta bize bakar" düşüncesiyle kız çocuğa sahip olmayı düşünürdü.

Dota Mevzuu

Özellikle Sefarad Musevi nüfus içinde kızla erkeğin evlenmesinden önce halledilmesi gereken önemli bir mevzuu vardı: Dota. Müslüman nüfus içinde koca adayı kızın ailesine "başlık parası" adı altında altın veya nakit para öderken Museviler için ise bu durum tersineydi. Musevilerde kız tarafı erkek tarafına dota öderdi. Musevilerde kız tarafı maddi durumuna göre koca adayını kayınpederinin işine ortak eder, apartman dairesi satın alır, mobilya ve beyaz eşya dahil olmak üzere apartman dairesini dayayıp döş erdi. Tabi daha orta halli olanlar eşlerin daha sonra doğacak çocuklarla birlikte oturmaları için apartman dairesi satın alırlar, bazıları da damadın yeni iş kurması veya daha önce kurulmuş olan bir işe ortak olması için damada nakit para verirlerdi.

Tabii sorun dota veremeyecek durumda olan kız aileleri içindi. Bunların bir kısmı hali vakti yerinde olan akrabalarından nakdi yardım alır, bir kısmı çalışmış oldukları işyerlerine borçlanır, bir kısmı da faiz karşılığında ileride ödenmek üzere piyasadaki tefecilerden borç para alırlardı. Az veya çok bir miktar dota almak o yıllarda vazgeçilmez bir durumdu. Sadece erkek tarafı zengin olup veya kızı çok seviyorsa ve kızın ailesi düşük bir gelir veya yaşam tarzına sahipse damadın kendi ebeveynleri üzerine baskısı sonucu bu âdetten vazgeçilebilirdi. Fakat erkek tarafı dotanın verilmemesi veya istenilen meblağ üzerinde diretilmesi halinde yıllardır birlikte çıkan çift için kaçınılmaz son ayrılmayla sonuçlanırdı.

Maalesef bazı aileler de karşı cinsle çıkmaya başlayan çocukları için seçici davranırlar, ciddi bir ilişkiye dönüşme durumunda kı-

zının veya erkek evladının ilişkinin ciddiyet kazanmasından sonra ayrılarak mutsuz olmaması veya evlendikten sonra maddi sıkıntı çekmelerini önlemek düşüncesiyle henüz yolun başındayken kız ile erkek arasındaki ilişkiyi koparmayı denerler ve çoğunlukla bunda başarılı olurlardı.

Sonraki yıllarda bu dota mevzuu, Müslüman ailelerdeki başlık parasının giderek hafiflemesi gibi, gittikçe yumuşamaya başladı artık kız ve erkek aileleri maddi güçleri çerçevesinde evliliğe doğru giden ilişkide evlatlarına maddi yönden destek olmaya başladılar. Mesela aralarında para denkleştirerek çocukların birlikte yaşamaları için bir apartman dairesi satın alıyorlar veya damadın yeni bir iş kurması için ona nakdi yardımda bulmaya başladılar.

Evliliğe Atılan Adımlar ve Mutlu Son

Aileler dota konusunda anlaşılırsa söz kesilir ve nişan yapılır. Tabii ki önce erkek tarafı kız tarafını, o yıllarda içi genellikle Divan Pastanesi'nden (sonralarda Vakko) alınmış madlen çikolata ile doldurulmuş gondol şeklinde gümüş bir şekerlikle ziyaret ederdi. Sözlenmeyle birlikte erkek ve kız tarafının yakın akrabaları veya arkadaşların kız ve erkek tarafın evlerine aranjman şeklinde çiçek göndermeleri de âdettendi.

1960'lı ve 1970'li yıllarda nişan aileler arasında evde gerçekleşir, yakın akrabalar nişan törenine davet edilirdi. Daha sonraki yıllarda nişan töreni için müzikli restoranlar ve maddi olanaklar çerçevesinde lüks otellerin salonları tercih edilmeye başlandı.

Evlilik töreninin hemen öncesinde halledilmesi gereken önemli bir mevzuu vardı : Hahambaşılığa gidip dini evlilik töreni için gün almak...

O yıllarda evlilikler sayısal olarak daha fazla ve yakın tarihlerde rezervasyonlar dolu olduğundan en az bir yıl sonrasına Hahambaşılık'tan gün verilirdi. Evlilik töreni için mutlaka davetiye bastırılır,

bazı davetiyelerde Türkçe yanısıra Ladino, Fransızca veya İngilizce dillerine de yer verilirdi. Davetiyelerin zarflarının ön yüzündeki davetli isimleri kısmı ise bu işte uzmanlaşmış bir kaligrafa ücret karşılığında yazdırılırdı. Davetiyelerin düğün tarihinden bir ay öncesinden davetlilere ulaştırılması âdetlendi.

Dini evlilik töreni Neve Şalom Sinagogu'nda Pazar günleri, sıklığa göre saat 13.00'ten başlayarak 15.00 ve 16.30'a kadar gerçekleştirilirdi. Maddi gücü daha yerinde olanlar Çarşamba günü veya hafta içinde tercih edilen bir gün ve saatte evlilik törenini Neve Şalom Sinagogu'nda gerçekleştirebilirlerdi. Tabi ki dini törene katılımcı sayısının yüksek olması ailelerin çevrelerinin geniş olması yönünden önemli bir göstergeydi. Erkeklerin bulundukları giriş kısmına ilk yıllarda bayan alınmaz, üst kattaki Azara bölümüne kadınlar teşrif ederlerdi. Sonraki yıllarda kadınlar da alttaki salonda kendilerine ayrılan bir bölüme alınmaya başlandı. Düğün törenine geç gelen veya töreni yukarıdan izlemek isteyen erkekler de oturacak yer olmamasını bahane ederek kadınlara ayrılmış bulunan bölümde üstelik eşleri ve çocuklarıyla birlikte karışık oturmaya başladılar.

Çekirdek aile içinde babanın asli görevi bir işte çalışarak eve para getirmektir. İstisnalar bir yana bırakılırsa ailede kadın çalışmaz, özellikle çocukların bakımıyla ve eğitimiyle ilgilenir, yemek yapmak, evin ihtiyaçlarını karşılamak, evi derli toplu tutmak gibi işlerle meşgul olurdu.

1960 ile 1980'li yıllar arasında kadının çalışması neredeyse erkeğin çalışarak aile ihtiyaçlarını karşılamadığının dışarıya karşı bir göstergesiydi. Evlenmeden önce genelde sekreterlik, ön muhasebe gibi işlerde çalışan kızlar evlilik öncesinde çalışma yaşamlarını sona erdirirler hatta öğrenim görenlerin öğrenim hayatları lise öğreniminin sona ermesiyle sona erer, üniversitede okuyanlar ise ne kadar başarılı olursa olsunlar istemeyerek de olsa öğrenimlerini yarıda bırakırlar, bazen de kızın lise tahsilini bitirmesi beklenirdi. Evlenecek kız için artık yaşam düzeni değişiyordu, babanın korumasından kocanın

koruyucu kanatları altına giriyordu. Çocuk doğurulacak, evde yemek pişecek, ev derli toplu tutulacaktı.

Tabii ev işleri arasında özellikle temizlik işlerinin görülmesinde haftada bir veya iki gün mutlaka bir kadın gelirdi. Bu kadınlar apartman kapıcısının karısı veya tavsiye üzerine gelen genelde orta yaşlı kadınlar olurdu.

1960-1970'li yıllarda çevremde pek boşanma olayı gerçekleştiğini anımsamıyorum. Kocaların evlilik dışı geçici ilişkileri varsa bile elbette bu durum eşlerden gizlenirdi ancak erkeklerin kendi aralarında yaptıkları sohbetlerde bu kaçamaklar ballandıra ballandıra anlatılırdı.

Asimilasyon-Karma Evlilikler

Aileler ve cemaat yönetimi açısından en önemli sorun asimilasyondur. Aile büyükleri yönünden kız veya erkek evlat mutlaka bir Museviyle hayatını birleştirmeliydi. Erkek evladın Musevi olmayan biriyle evlenmesi sorun olduğu gibi kız evladın özellikle Müslüman biriyle evlenmesi aile ve yakın akrabalar tarafından aforoz edilme veya kesin dışlanma sebebiydi. Aileler bu karışık evlilik sorunuyla ileride yüzleşmemek için evlatlarına Yahudilik eğitimi vermeliydiler. Hahambaşı, en kıdemli haham veya cemaat ileri gelenlerinin Şabat günleri veya dini bayramlarda sinagoglarda cemaate hitaben yaptıkları konuşmalardaki yönlendirmeleriyle erkek çocukları okul zamanı dışında hafta içi günler ve Pazar günleri Mahazike Tora (sonradan Talmud Tora) denilen dini eğitim kursuna gönderilirlerdi. 1960-1970'li yıllarda aileler kız evlatlarını dini eğitime göndermezler, bunlar dini eğitim dahi görmezlerdi. Bunlar Yahudilik örf ve âdetlerini aile çevrelerinde anneden ve yakın akrabalarından görürlerdi. Ne de olsa dini yönden Ortodoks bir yapıya sahip veya yukarıdan bu şekilde dayatılan ailede kadın ikinci sınıf sayılırdı. Türkiye'de tamamıyla hâkim olan Musevilikteki Ortodoks anlayışta kolektif bir dua merasiminde Bar Mitsvasını yapmış en az 10 erkek minyan

oluştururdu. Ortodoks anlayışta kadın minyana dahil edilmez, sinagogda duaları kendilerine ayrılan Azara denen üst kattan izlerdi.

Diğer yandan Musevi ailelerin Adalar veya Caddebostan gibi yazlıklara gitmelerinin bir sebebi de kız veya erkek evlatların Musevi bir çevre içinde bulunmalarını sağlamaktı. Bunun dışında çocukluk dönemini tamamlayıp Bar Mitsvalarını yapanlar Şişli'de bulunan Dostluk Yurdu, Yıldırım ve Amikal gibi gençlik derneklerine gönderilirler, buralarda gençlerin Yahudi bir çevre içinde bulunmaları veya ileride muhtemel bir evlilik ilişkisi için kız ve erkeklerin birbirleriyle tanışmalarının sağlanması amaçlanırdı.

Evlenmek isteyenler için diğer bir yol da Ladino dilinde "entrevista" olarak tabir edilen gençlerin aile efradı, yakın akrabalar veya tanıdıklar aracılığıyla gerçekleştirilen tanıştırılma (bir nevi görücü usulü) veya buluşturma yöntemiydi. Esasen Yahudilerin azınlık olarak yaşadıkları yerlerde bu tanıştırılmanın gerçekleştirilmesi ve ileride evlilik ilişkisinin gerçekleştirilmesi büyükler açısından bir mitsva idi. Bu yöntem mecburen de olsa dahil edilmek durumunda kalanlar için birden fazla entrevista olur, uygun damat veya gelin adayı bulunana kadar bu entrevistalar devam ederdi.

Çocukluk ve Gençlik Yılları

Öncelikle aile içinde erkek çocuk doğması sevinç kaynağıydı. Henüz ultrason yöntemi mevcut olmadığından 1980'li yıllara kadar doğacak bebeğin cinsiyeti önceden bilinemezdi. Erkek çocuğun doğumundan itibaren sekizinci günde sünnet (Brit Mila) töreni gerçekleştirilirdi. 1960'lı -1970'li yıllarda sünnet törenleri genellikle hastanelerde veya doğum kliniklerinde yapılırdı. Anımsadığım kadıyla Şişli'de bulunan Pakize Tarzı, Güzelbahçe klinikleri veya Nişantaşı'ndaki Amerikan Hastanesi bu törenler için idealdi. Sonraki yıllarda özellikle zengin veya maddi gücü yerinde olanlar için büyük otellerin salonları bu törenler için kullanılmaya başlandı. Ailede doğan ilk erkek evlat, erkek tarafının babasının ismini taşıdığından

maddi gücü oranında sünnet töreni masrafları erkek tarafının ailesi veya yakınlarınca karşılanırdı. Doğacak ikinci erkek evladın da erkek olması halinde sünnet masraflarını bu defa kız tarafının ailesi karşılardı.

O yıllarda kız çocuklarının doğumundan sonra dini bir tören yapılmazdı. Sonraki yıllarda ise kızlar için aileler, yakın akrabalar ve diğer davetliler huzurunda vijola adı verilen bir tören yapılmaya başlandı.

Şişli dahilinde altı yaşa kadar süren bebeklikten çocukluk yıllarına geçiş ev içinde sürdürülür ancak genelde yakın çevrelerde bulunan yakın akrabalar arası ziyaretler olurdu. Tabi ki yazlığa gitme çocukların sosyalleşmeleri açısından elzemdi. Özellikle Adalar'da motorlu araç bulunmadığından çocuklar için daha serbest yetişme yerleriydi. Asya yakasındaki yazlık bölgelerde de 1960'lı yıllarda pek fazla motorlu araç bulunmadığından çocukların yakın Musevi çevre içinde sosyalleşmeleri sağlanırdı.

Çocukların yuvaya gönderilmeleri 1980'li yılların sonundan itibaren kadınların yavaş yavaş çalışma hayatına katılmasıyla birlikte ortaya çıktı. Çocuklarını yuvaya göndermek istemeyenler için genelde evli bayanın annesi çocuğa bakmak için eve gelirdi.

O yıllarda ilköğretime başlama yaşı altıydı. Şişli çevresinde Musevi ailelerin rağbet ettikleri en gözde ilkokul 19 Mayıs İlkokulu'ydu. Bunun dışında Şişli'deki sinagoga yakın Talat Paşa İlkokulu, Nişantaşı bölgesinde Nilüfer Hatun İlkokulu vardı. Aileler ilköğretim yıllarında genel olarak çocuklarını evlerine en yakın ilkokula gönderirlerdi. Bu okullarda Müslüman öğrenciler yanında Musevi ve Ermeni öğrenciler de bulunur, 1960-1970'li yıllarda kozmopolit bir sınıf yapısı olurdu. Benim ilköğrenim gördüğüm Talatpaşa İlkokulu'ndaki sınıflarda zengin veya orta tabakaya mensup aileler yanında özellikle kapıcı ailelerin çocukları da mevcuttu. İlköğretim ücretsiz olup sonraki yıllarda velilerden "bağış" adı altında para toplanma-

ya başlandı. Ne kadarı bilinmez ancak okul idareleri tarafından hali vakti yerinde ailelerden toplanan bu paralar genelde okulun zaruri ihtiyaçları için kullanılırdı. Salt maaşıyla geçinemeyen öğretmenlerin özellikle zengin ve orta tabakaya mensup aile çocukları için kendi evlerinde özel ders vermeleri de âdettendi. Tabii ki fakir aileler, çocuklarına özel ders aldıramadıklarından derslerden kırık not almaları, bazılarının ise yıl sonunda sınıfta kalmaları kaçınılmazdı.

Çocukluk Döneminin Bitimi-Bar Mitsva Töreni

Musevilik dininde 13 yaşına gelen her erkek çocuk Bar Mitsva yapmalıydı. Yaz ayları dışında Bar Mitsva töreni Osmanbey'deki sinagogda gerçekleştirilirdi. Bar Mitsvadan önce dini eğitime Mahazike Tora'ya giden çocuklar İbranice okumayı ve duaları bildiklerinden bu dini tören için diğerlerine göre daha hazırlıklı sayılırlardı. Ancak gerek dini eğitim görenler, gerek görmeyenler için o yıllarda bir haham veya bu işi ücret karşılığı yapan gençlerden Bar Mitsva adayları özel ders alırlardı. Bu öğreticiler Bar Mitsva adayını dini törende tüm sinagog ahalisine hitaben okunacak Türkçe dilinde ve İbranice dini terimlerle bezenmiş nutuk, kutsal Tevrat parşömenlerinin bulunduğu Ehal'in açılması esnasında okunacak dua ve o hafta Şabat günü okunacak Peraşa adı verilen kutsal kitap bölümünün en azından bir kısmının okunması için hazırlarlardı. Bir de Şabat günkü Bar Mitsva töreninden önce Pazartesi veya Perşembe sabahları da sinagogta sabahleyin tefila duası esnasında genç ilk defa tefilin takacağından genelde aile arasında ve yakın akrabaların hazır bulundukları dua törenine iştirak edilirdi.

Hazır konfeksiyonun olmadığı veya bedenlerine hazır elbise uymayan erkekler için özellikle Sultanhamam veya Sirkeci çevresindeki dükkânlardan satın alınan kumaşlardan elbise diktirilirdi. Bayanlar ise Bar Mitsva töreni için özel elbise diktirirler ve ayakkabı satın alırlar, şık olması gereken kıyafeti mutlaka Beyoğlu-Tünel çevresinden satın alınan veya kiralanan şık görünümlü olması gereken bir

şapka tamamlardı. Maddi durumu yerinde olan aileler Bar Mitsva töreni sonrası bir davet tertip ederler, bu davete yakın akrabalar, aile çevresi ve Bar Mitsva yapan gencin arkadaşları katılırdı. Anımsadığım kadarıyla 1960'lı yıllarda şimdiki Intercontinental Oteli'nin yerinde bulunan Taksim Belediye Gazinosu ideal davet mekânıydı. Yine Ortaköy'de bulunan Lido, Nişantaşı civarında bulunan Ruj e Nuar gece kulübü o yıllarda ideal davet mekânları arasındaydılar. 1960-1970'li yıllarda varlıklı aileler ise Bar Mitsva davetlerini Hilton Oteli ve Tarabya Oteli gibi yerlerde tertip ederlerdi. Sonraki yıllarda Divan Oteli, Sheraton Oteli, Sürmeli Oteli salonları Bar Mitsva davetleri için tercih edilen mekânlar arasına girdiler.

Gençlik Yılları

İstisnalar bir yana bırakılırsa 1960-1990 yılları arasında Şişli çevresinde gençlik yıllarını geçiren bir Musevi gencin yaşamı Musevi gençlik dernekleriyle yolları kesişmiştir. Musevi gençlik dernekleri o yıllarda Osmanbey'de Efe sokaktaki sinagogun çevresine konuşlanmışlardı. Gençlerin üye oldukları Amikal (Arkadaşlık Yurdu) derneği Bet İsrail Sinagogu'nun Kırağı sokak (şimdiki Nakiye Elgün sokak) tarafına bakan giriş kapısı hizasında bulunan küçük odalarda ve geniş bodrum katında faaliyet gösteriyordu. Diğer derneklerde söz konusu olduğu gibi burada gençlerin birbirleriyle tanışmaları ve kaynaşmaları amaçlanmıştı. Anımsadığım kadarıyla Amikal'de zemin katta iyi bir müzik sistemi vardı ve Cumartesi akşamları Musevi gençlerin disko dansı için ideal bir buluşma mekânıydı.

Dostluk Yurdu Derneği ise sinagogun bir sokak ötesinde İzzet Paşa sokakta faaliyet gösterirdi. Bu dernek özellikle sergilediği tiyatro faaliyetleri ve İsrail folkloru gösterileriyle ünlü olup özellikle *Kula 1930* komedi oyunu büyük sansasyon yaratmıştı. Bu oyunda bir zamanlar Musevilerin yerleşim merkezi olan Galata çevresindeki yaşantıları Ladino dilindeki parodilerle yansıtılmaktaydı.

Yıldırım ise daha çok sportif faaliyetlere ağırlık veren bir dernekti. Silahşör sokakta daha önce Club X olarak bilinen yerde uzun yıllar faaliyet göstermiştir. Derneğin İstanbul Mahalli Basketbol Ligi'nde mücadele eden kulüp bünyesinden yetişen oyunculardan oluşan bir basketbol takımı mevcuttu. Yerli ve yabancı oyuncuların takviyesiyle kulüp 1992-1994 yılları arasında Türkiye Birinci Basketbol Ligi'nde de mücadele etmiş, parasal nedenlerle 1997 yılında Basketbol Süper Ligi'nden çekilmişti.

İlginç olan bu derneğin Betar çizgisinde olması idi. Hemen bir sokak ötedeki Dostluk Yurdu Derneği ise Hapoel ve İsrail'in kurucu atalarından David Ben Gurion çizgisinde olup özellikle Yıldırım'ın çekirdek kadrosunda bulunan yöneticilerinin Dostluk Yurdu'nun izlediği sol çizgiden nefret ettiği ve onları hasım belledikleri vakidir.

Dernekler dışında Şişli'de zaman geçirilecek mekânlardan biri de sinagogun biraz aşağısında bulunan Golf Bilardo Salonu'ydu. İsmine aldanmamak gerek salonun giriş kısmında 4-5 bilardo masası olup tahta aralıklarla çevrilmiş alanda ise gençler çoğunlukla pişti gibi iskambil kağıdı oyunları oynarlar veya okey partileri yaparlar, müdavimleri açılışından akşam kapanış saatine kadar bu salona takılırlardı. Bunun dışında salonun alt katındaki dar alanda üç masa tenisi mevcut olup o yıllarda gençler arasında ping pong karşılaşmaları oynanırdı. Neticede yaşı daha küçük olanların bilardo salonu, iskambil kağıdı oyunları ve okeyin oynandığı alana girmesi prensip olarak yasaksa da bu kural genelde çiğnenmekteydi. Ancak daha küçük yaştakilerin sadece masa tenisinin oynandığı alana girmelerine ve oynamalarına müsaade edilmekteydi.

Gençlerin kızılı erkekli olarak toplanma yerlerinden bir tanesi de Osmanbey'de Halaskârgazi Caddesi üzerindeki Bonjour Cafe Restaurant idi. Bunun dışında Elmadağ'da As Sineması'na giderken veya çıkarken uğranılan ve halen faaliyette bulunan Pub Avni Restaurant ve Divan Oteli'nin hemen altındaki Pub Divan uğrak gözde mekânlar arasında idi.

Yine gençlerin özellikle basketbol maçlarını izlemek için uğrak mekânlarından birisi de Harbiye'deki Spor ve Sergi Sarayı idi. Benim gibi basketbolseverlerin o yıllarda özellikle hafta sonu uğrak mekânları arasında bulunan seyircilere ayrılan iki kattan oluşan bu salonda basketbol maçları dışında müzik konserleri düzenlenir, uluslararası boks karşılaşmaları, kimi yıllarda da voleybol maçları için de bu salon kullanılırdı.

Benim Sinemalarım

Özellikle 1960-1980'li yıllar arasında Şişli ve çevresinde çocukların, gençlerin orta yaş ve üstü kesimin uğrak yerlerinden biri de sinema salonlarıdır.

Anımsadığım kadarıyla Elmadağ'daki Şan Sineması bir yana bırakılırsa Osmanbey'deki Site Sineması ve Pangaltı'daki İnci Sineması Şişli'nin en eski sinemalarıydı. Bir de hayal meyal hatırladığım Kurtuluş Caddesi'nin hemen girişinde şimdiki İş Bankası'nın yerinde bulunan Yeni Atlas Sineması bulunurdu, gerek bu sinemada, gerek İnci Sineması'nda yerli filmler oynatılırdı.

Site, sonradan açılan Kent, Gazi, As Sinemalarında yabancı filmler oynatılırdı. Bunun dışında Feriköy'de İdil ve Sıracevizler Caddesi üzerinde Kervan Sinemaları bulunmaktaydı.

Bence gerek bulunduğu muhit (Valikonağı Caddesi) güzel dekorasyonu, ses sistemiyle Şişli çevresindeki en kaliteli sinema Konak Sineması'ydı. 1970-1980'li yıllarda bu sinemada her hafta değişik bir yabancı film vizyona girerdi. Orta yaşta birçok Musevinin (yaz mevsimi hariç) Cumartesi gecesi 21.45 seansına abonman bileti (kombine) karneleri vardı.

Erkek çocuklar ve gençler açısından uğrak sinema mekânlarından biri de Pangaltı'daki Tan Sineması'ydı. Sinema çok konforsuzdu, pis kokardı, ancak 1960-1970'li yıllarda Türkçe dublajlı ikinci sınıf western, korku, aksiyon, komedi filmleri sayesinde seyircisi eksik

olmazdı. Sinemanın mülkiyeti bir Ermeni vakfına aitti. Sinemanın işleticisi ve çalışanlarının büyük çoğunluğu da Ermeni kökenli idiler.

1970'li yıllardan sonra televizyon yayınının gittikçe artan etkisiyle sinemalara giden seyirci sayısı gittikçe azaldı, sinemalar birer birer kapanmaya başladılar. Site, Kent ve Gazi Sinemaları da cep sineması sistemine geçtiler. İlerleyen yıllarda bu sinemalar da kapandı. Bugün sadece Kent Sineması'nın bulunduğu yer Şişli Belediyesi'nce Cemil Candaş Kültür Merkezi olarak kimi kültürel faaliyetleri, konserler ve tiyatro gösterilerine ev sahipliği yapmaktadır.

Bir zamanlar yerli ve yabancı filmlerin gösterildiği Elmadağ'daki Şan Sineması da uzun yıllar kapalı kaldıktan sonra rahmetli Egemen Bostancı'nın girişimleriyle ve yenilenen dekorasyonu ile konser ve müzikallerin düzenlendiği bir gösteri merkezi olarak faaliyet göstermeye başlamış, *Hisseli Harikalar Kumpanyası* gibi ses getiren müzikaller bu salonda sergilenmişti. Ancak tiyatro sanatçısı ve oyun yazarı Ferhan Şensoy'un *Muzır Müzikal* adlı oyununun bir akşam sergilenmesi esnasında, iddia odur ki, köktendincilerce kundaklanmış, böylece Şan sineması çıkan yangında tamamıyla kül olarak tarihe karışmıştı.

Tiyatro

1960-1990'lı yıllar arasında Şişli'de yaşayan Musevi nüfusun büyük eğlencelerinden biri de tiyatroya gitmekti. Tiyatro oyunlarında daha çok komediler ve o yıllarda sahnelerde sergilenmeye başlanan kaba-reler tercih edilirdi. Bu çerçevede Şişli'de caminin karşı çaprazında-ki Gönül Ülkü-Gazanfer Özcan Tiyatrosu, Feriköy civarında önceki İdil Sineması'nın yerinde faaliyet gösteren Dormen Tiyatrosu ve Nejat Uygur Tiyatrosu Museviler tarafından sergiledikleri komedi türü oyunlar itibarıyla öncelikli olarak tercih edilen tiyatro salonları arasındaydı. Bunun yanında Harbiye semtindeki Kenterler'i de yukarıda bahsedilenlerden ayrı ancak ciddi konulu oyunların sergilen- diği tiyatro salonu olarak ayrı bir yere koymak gerekir.

Bir de 1960'lı yıllarda Osmanbey'de şimdiki konfeksiyon ve tekstil piyasasının hâkim olduğu Samanyolu sokakta Merkez Han'ın yerinde bulunan tiyatro sanatçısı Genco Erkal'ın kurduğu Dostlar Tiyatrosu olarak ilk oyunlarını sergilediği geniş sayılabilecek bir tiyatro salonu mevcuttu. Sonradan Ali Poyrazoğlu da Korhan Abay'la birlikte bu salonda *Çılgınlar Kulübü (La Cage aux Folles)* oyununu sergilediğini anımsıyorum. 1970'li yılların ortalarında da bu güzelim tiyatro salonu yıkılıp yerine iş hanı yapıldı.

Yine Harbiye'de Spor ve Sergi Sarayı yanında bulunan Muhsin Ertuğrul Şehir Tiyatrosu da Musevilerin uğrak yerleri arasında olmuştur. Musevilerin o yıllarda ilgi gösterdikleri bir tür de Türkiye'de kabarenin yaratıcısı olan Haldun Taner'in yazdığı, Zeki Alasya ve Metin Akpınar'ın başrollerini paylaştıkları oyunlar sergilenen Devkuşu Kabare Tiyatrosu'dur. Her ne kadar bu tiyatro Taksim'deki Sıraselviler Caddesi üzerinde bulunsun da burası oyun biletlerinin günler öncesinden tükendiği bir tiyatro mekânıydı.

Elbette şimdilerde yıkılmış halde bulunan Taksim'deki Atatürk Kültür Merkezi'ne (o tarihlerde Kültür Sarayı) ayrı bir yer açmak gerekir. 1970'li yıllarda Cüneyt Gökçer'in başrolünü oynadığı *Anatevka-Damdaki Kemancı* müzikalini de o yıllarda neredeyse Şişli'de yaşayan her Musevi seyretmiştir. Yine Şişli ilçesi sınırları içinde kalan Harbiye Açık hava Tiyatrosu o yıllarda kış ayları dışında müzik konserleri, tiyatro, bale ve çeşitli kültürel etkinliklerin düzenlendiği bir alan olup 1970'li yılların ortalarından itibaren özellikle İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı tarafından Avrupa ülkeleri arasında turne yapan yabancı sanatçıların ve yabancı grupların performansları bu alanda sergilenmiştir.

Orta Eğitim Kurumları

1960-1990'lı yıllar arasında Şişli civarındaki gözde eğitim kurumlarından en önemlisi kanımca Saint Michel Fransız Ortaokulu ve Lisesi'dir. 1960'li yılların başında bu eğitim kurumu sadece orta eği-

tim için hizmet vermekteyken 1970 yılından itibaren lise eğitimine de geçti. 1960 ve daha önceki yıllarda sadece kız veya erkeklerin öğrenim gördüğü Fransız okulları mevcuttu. İlk defa Saint Michel bu sistemi bozarak 1970-1971 yılından itibaren ortaokula kız öğrenci kabul etmeye başladı. Sonradan diğer Fransız ortaokullarında okuyan kız öğrenciler de Saint Michel'in ara sınıflarına nakil olmaya başladılar. Böylece bu okul Şişli çevresinde bulunan Musevilerin en fazla rağbet ettikleri okul oldu.

Şişli çevresinde bulunan önemli yabancı okullardan bir tanesi de İngilizce öğrenim yapılan o yıllardaki adıyla High School, sonraki adıyla Nişantaşı Anadolu Lisesi'dir.

Elmadağ civarında köklü bir geçmişi olan Notre Dame de Sion Fransız Ortaokulu ve Lisesi , Taksim civarında bulunan Sainte Pulchérie Fransız Kız Ortaokulu, Kemeraltı'ndaki Saint Benoit Ortaokulu ve Lisesi, Kadıköy yakasındaki Saint Joseph Ortaokulu ve Lisesi, Bebek'teki Robert Kolej çocuklarına iyi bir eğitim vermek isteyen Musevi ailelerin genelde tercih ettikleri orta eğitim kurumları arasında yer aldılar. Bu okullar haricinde 1900'lü yılların başlarında Selanik'te kurulan ve o yıllarda Nişantaşı civarında bulunan Şişli Terakki Lisesi ve Işık Lisesi de içinde önemli olan özel okullar arasındaydı. Yine özel eğitim kurumları arasında Şişli Koleji ve bir ara eski Kırağı sokakta faaliyet gösteren Hürriyet Koleji de yer almışlardır. Bunlar yanında özel okullarda başarısız olup en azından ortaokul eğitiminin bitirmesi için öğrencilerin gönderildiği Kurtuluş Ortaokulu'nu anımsıyorum. Musevi öğrencilerin eğitim gördükleri Beyoğlu Özel Musevi Lisesi 1993 yılında Ulus civarına taşınacak ve Ulus Özel Musevi Lisesi adı altında devam edecekti.

Gece Hayatı

O yıllarda Şişli civarındaki önemli gece kulübü Nişantaşı'nda eski Emlak caddesi sonraki adıyla Abdi İpekçi Caddesi üzerinde bulunan Ruj e Nuar gazinosuydu. Bunun yanında Şişli'deki Musevi nüfusun

itibar ettiği mekânlar arasında Elmadağ'daki Kervansaray Gazinosu ve Taksim Belediye Gazinosu vardı. Yine 1970'li yıllara kadar hizmet veren Site Sineması üstünde bulunan İlham Gencer'in işlettiği Çatı da hafif Batı müziği ve caz müziğinin çalındığı gözde gece kulüpleri arasında sayılırdı.

Diskoteklere gelince. Bunlar daha çok Elmadağ civarına konuşlanmışlardı. 1970'li yıllarda Hydromel, Club 33, Regine ve Maçka'daki Ruj e Nuar'ın yerinde faaliyet göstermeye başlayan Scotch da o yılların gözde diskotekleriydi. Sonraki yıllarda Zincirlikuyu'da Airport, (Hodri Meydan Kültür Merkezi ve tiyatro salonu olarak da faaliyet göstermiştir) Gayrettepe civarında Discorium, Elmadağ'da Andromeda da geniş alanlarıyla gençler arasında tercih edilen diskotekler arasına girdiler.

Alışveriş Alışkanlıkları

1960-1990 yılları arasında Şişli'de oturanların büyük çoğunluğu giyim ihtiyaçlarını Halaskârgazi Caddesi ve Rumeli Caddesi üzerinde bulunan dükkânlardan karşılardı. Bu arada Site, Kent ve Gazi Sinemaları içinde bir kısmını Musevilerin işlettikleri irili ufaklı birçok dükkân bulunurdu. O yıllarda bunların kiralari da epey yüksek olup hafta sonları dahil öğle saatlerinden son seansın oynandığı 21.30 civarına kadar açık kalırlardı.

Yiyeceğe gelince. 1960 ve 1970'li yıllarda Şişli'de yaşayanlar yiyecek ihtiyaçlarını mahalle bakkallarından veya Pazartesi ve Perşembe günleri önceleri Osmanbey civarında kurulan sonradan Feriköy'e taşınan semt pazarından veya genelde sokak aralarında mevcut olan sebze-meyve satan dükkânlardan temin ederlerdi. Bu arada balık ihtiyacı olarak Kurtuluş, Ergenekon caddesi üzerinde sıra sıra balıkçılar vardı. Yine Şişli'deki Hasat sokak içinde halen faaliyet gösteren balıkçılar mevcuttu.

Ancak Eminönü ve Sirkeci civarında işyerleri olan veya bu bölgelerdeki dükkânlarda çalışan Musevi aile babaları Şabat akşamları veya kimi dini bayramlarda evde servis edilmesi âdet olan balık ihtiyacını Mısır Çarşısı'nın yanında bulunan balıkçılardan satın alırlardı. Museviler o yıllarda evlerinde daha çok kaşer et ürünleri tükettiklerinden bölgede fazla sayıda kasaplar bulunmaktaydı. 1960'lı yıllarda Abidei Hürriyet Caddesi üzerinde şişman görünümlü kasap Moiz Romi şişe dibi misali cam gözlükleriyle ve et artıkları, kesilen hayvan kanı bulaşmış kirli önlüğüyle hafızamda yer etmiş bir kasaptı. Bunlar dışında yine Şişli, Hasat sokak içinde bulunan Bankalar Kasabı, Nişantaşı, Teşvikiye arasında bulunan Yeşil Bursa Kasabı (Avni), Kurtuluş Kasabı (İzak) telefon ile evlere de sipariş gönderen kasaplar arasında bulunmaktaydılar. Zamanla Gayrettepe civarında da kaşer et satan kasaplar hizmet vermeye başladılar.

Bir de o yıllarda Şişli ve civar bölgelerde bulunan mezeci veya şarküterlerden bahsedilmezse bence eksik kalır. Bunlar arasında Halaskârgazi Caddesi üzerindeki Prenses Çiftliği, Samanyolu Sokağı üzerinde Çiftnal, Pangaltı'da Ergenekon Caddesi üzerinde bulunan Tuşba ve Tadal o dönemlerin önemli şarküterileri arasında sayılırlardı.

Lokantalar ve Restoranlar

1960'lı yıllarda sonraki yıllarda olduğu gibi Şişli ve civarında adım başı kebabçı ve lokanta bulunmuyordu. 1960'lı yıllarda anımsadıklarım arasında Osmanbey civarında hizmet veren Doyuran lokantası, Kırağı sokak üzerinde Halaskârgazi Pasajı çıkışında hizmet veren çevredeki Musevi gençlik derneklerine devam eden gençlerin uğrak yeri Mantıcı, Halaskârgazi Caddesi üzerinde bulunan Doğu Muhallebici, daha çok pastane olarak hizmet veren Pangaltı'daki Yordan, Şişli Meydanı'nda bulunan sonradan Vasil tarafından işletilen muhallebici de orta sınıfın gittiği mekânlar arasındaydılar. Bir ara 1970'li yıllarda Şişli ve Nişantaşı civarında İlyas Steakhouse (Et Lokantası) açıldı sonraki yıllarda kapandı. Yine Teşvikiye'de,

Valikonağı Caddesi üzerinde bulunan Yekta Restaurant ve Akkavak sokakta faaliyet göstermeye başlayan ilk kebabçılardan Tatbak da kaliteli mekânlar arasındaydılar.

İşkembeci deyince de Şişli, Kent Sineması karşı sokağı içindeki Zümrüt ve Dolapdere'deki meşhur Apik de Şişli civarındakilerin uğrak mekânları arasında yer almışlardır.

Sinagog Yaşamı-Mahazike Tora-Din Eğitimi

Şişli Sinagogu'nun Efe sokaktaki girişinde küçük bir açık giriş alanı bulunmaktaydı. Sinagog alanı içine girildiğinde ağır ve uzun tahta kapının açılmasıyla erkeklerin oturdukları bölüme girilirdi. Bayanlar içinse sinagog ana giriş kapısının sol tarafından girilen ve mermer basamaklarla çıkılan kadınlar bölümü vardı.

Sinagog her daim açıktı. Sinagogun dolu olduğu günler özellikle Şabat tefilasının olduğu günler ve özellikle dini bayram günleriydi. Ancak yaz mevsimi sonuna düşen Roş Aşana ve Yom Kipur'larda Musevilerin büyük çoğunluğu yazlıkta bulunduğu Şişli Sinagogu'nun müdavimi daha az olur ancak oturulacak yerlerin çoğu para karşılığı öncesinden bayram dualarına iştirak edecekler satılırdı.

Sinagogun Kırağı sokaktan giriş tarafındaki olan kısmı Mahazike Tora eğitimi gören çocuklara ve gençlere tahsis edilmişti. Giriş kısmında bulunan birkaç oda daha çok gençlerin faaliyetlerini planladıkları odalar olarak hizmet vermekteydi. Orta ve üst katlar ise çocukların ve tamamıyla gençlerin dini eğitimine tahsis edildiği gibi aynı zamanda dua saatlerinde dua okunan daha basit ve küçük salonlardı. Benim Mahazike Tora'ya düzenli olarak devam ettiğim 1964-1971 yılları arasında hiç kız öğrencinin bulunduğu veya genç kızların öğretmenlik yaptıklarını anımsamıyorum. Sınıflar kalabalık olur, Amore etrafında iskemlelerle bir halka oluşturulurdu. İlk İbranice harfler, kelimeler ve basit dua cümleleri *More Adereh* adındaki sarı ince bir kitaptan öğrenilirdi. Sonraki sınıflarda duaların

öğrenilmesine geçilir, başarılı öğrenciler pratik yapmak için günlük duaları salonda katılımcılar huzurunda okumakla görevlendirilirdi. Teşvik mahiyetinde başarılı veya devamlı öğrencilere sezon sonunda düzenlenen piyangoyla basit hediyeler dağıtılması da âdettendi.

Mahazike Tora eğitiminde duaların öğretilmesi yanında Rav Nesim Behar'ın yazmış olduğu *La İstorya Cudiyá* kitabı esas alınarak ilk yıllarda Ladino sonraki yıllarda Türkçe dilinde Yahudi tarihi de öğretilmesiydi.

Kız çocukları yönünden o yıllarda erkekler için çocukluk dönemini tamamlama ve gençliğe adım atılan Bar Mitsva gibi bir dini tören henüz mevcut değildi. Sonraki yıllarda kızların ergenliğe adım atma yaşı olan 12 yaşında sinagoglarda daha çok kızların grup halinde iştirak ettikleri Bat Mitsva törenleri icra edilmeye başlandı. Genel olarak erkek çocuklar Bar Mitsva aşamasını geçtikten ve dinen gençliğe adım attıktan sonra yavaş yavaş dini eğitimden çekilmeye başlarlardı. Artık ortaokul yaşamı başlamıştı. Özel okullara devam edenler derslerinde zorlanmaya başlarlar, hafta sonunda ise sinema, maç, gençlik kulüpleri ve ev içi verilen partilere katılmaya başlanır, sinagoga artık önemli dini bayram günlerinde uğranılması tercih edilirdi. Bir de 1980'li yıllardan itibaren Şişli'deki yoğun Yahudi nüfusun önemli bir kısmı Gayrettepe, Etiler, Ulus gibi semtlere taşındıklarından Şişli'deki sinagogun ve Mahazike Tora'nın müdavimleri gittikçe azalmaya başladı. Sinagog müdavimlerinin azalmasındaki diğer bir etken de Kuzguncuk, Ortaköy, Yeniköy, Sirkeci, Hasköy, Kadıköy gibi semtlerde bulunan ve etrafında pek Musevi nüfus kalmayan eski sinagogların o semtlerde önceden yaşayanların çabalarının sonucu olarak bu sinagoglara Şabat sabahı dinen yasak olmasına rağmen özel araba ve hatta özel minibüslerle Şişli ve yakınındaki bölgelerden yolcu taşınmasıydı. Bunun sayesinde bu sinagoglar açık kalmayı başardılar, bazı sinagoglar gibi yıkılmaktan ve o yıllarda geçerli olan yasal mevzuat gereği Vakıflar İdaresi'ne devredilmekten kurtuldular. Hahambaşılık ve dini kurallara bağlı olan kesim kuralların açıkça

çiğnendiği bu fiili duruma başta tepki gösterdiyse de Cumartesi sabahları ve araçla seyahat edilmesi yasak olan dini bayram günlerinde bu sinagogların müdavimi daha da arttı, yaşamlarında pek sinagoga uğramamışlar dahi kutsal bir vazife bellemişçesine uzak semtlerde bulunan bu sinagoglara akın etmeye başladılar.

Fikso

Fikso, çocuklarının eğitimini belli bir düzeye getirmiş orta yaş ve üstü kadınların genelde iskambil kağıdı oyunu oynadıkları, kabul günü benzeri bir toplantı şekliydi. Şişli bölgesinde aileler nisbeten birbirlerine yakın yerlerde oturduklarından özellikle hafta içi günlerde öğleden sonra evlerde toplanırlar, aralarında kumkam, kanasta, rölans, çanak gibi oyunlar oynarlardı. Sonradan bu iskambil kağıdı oyunları briç oyununa evrildi. Hanımlar briç öğrenmek için topluca evlerde ders almaya başladılar. Fiksolar da orta yaş ve üstü hanımlarda konuşulan dil Ladino, daha burjuva olanlarında ise Fransızca idi. Tabi kadınlar günlük mevzulardan yüksek sesle konuşur, arada bol bol dedikodu yapıları. Kadınlar küçük çocuklarını da fiksoya getirirler, bunlar içerideki odalarda aralarında eğlenceyi oyunlar oynayarak vakit geçirirlerdi. Hafta sonlarına isabet eden günlerde fiksolar akşam üstlerine rastlayan saatlerde bu defa erkeklerin katılımıyla gerçekleştirilir, erkekler aralarında bop adı verilen plastik fişlerle üzerine yeşil çuha serilen masalarda aralarında poker oynarlar, kadınlar ise başka bir masada pokere nispeten daha basit iskambil kağıdı oyunlarını kendi aralarında oynarlardı.

Çay Bahçeleri, Parklar ve Mesire Yerleri

Şişli civarında oturan Musevi nüfusun 1960'lı yıllarda uğrak mekânlarından biri Hürriyeti-i Ebediye Anıtı yolu üzerindeki Şişli Çay Bahçesi idi. 1960'lı yılların sonlarına doğru bu mekân ömrünü tamamladı. Diğer bir yer ise Maçka'daki Taşlık Çay Bahçesi idi. Taş-

lık Çay Bahçesi'nin oturma alanı olarak deniz yönüne bakan geniş bir terası vardı. Gerek hafta arası günlerde gerek hafta sonu Taşlığa gitmek Şişli çevresinin eğlencesi sayılırdı. 1970'li yıllarda Taşlık Çay Bahçesi'nin arka kısmına Fahrettin Aslan tarafından Maksim gazinosu yapıldı. 1980'li yılların başlarında Taşlık Çay Bahçesi ve Maksim Gazinosu kapanarak yerine Swisotel inşa edildi.

Özellikle Nişantaşı ve Teşvikiye taraflarında yaşayanların uğrak yerlerinden biri de Maçka Parkı ve biraz aşağısındaki Küçükçiftlik Parkı idi. Küçükçiftlik parkına ilkbahar aylarının sonuna doğru yabancı sirkler gelir, parkın yanında da özellikle gençlerin ve çocukların aileleriyle birlikte geldikleri Lunapark bulunurdu.

Bu arada 1960'lı yıllarda Musevi ailelerin bazılarının kendi aralarında organize olarak özellikle ilkbahar aylarında çocuklarıyla birlikte Sarıyer'de iç bölgede bulunan Sultan Suyu, Çırçır, Hünkâr gibi kır gazinolarının bulundukları yerlere, Belgrad Ormanı'na ve yine 1960'lı yıllarda Bakırköy-İncirli civarındaki Ömür Lokantası'na veya Küçükçekmece'deki Beyti Et Lokantası'na gittiklerini anımsıyorum.

Darbe Dönemleri

1960-1990 yılları arası Türkiye'de yoğun işçi hareketlerinin de yaşandığı 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980'de gerçekleşen askeri darbelere sahne olmuştur.

Öncelikle 27 Mayıs 1960 askeri darbesini ele alırsak Musevilerin o yıllarda ve sonradan dahi genel kanaati darbe sonrası Yassıada'da yargılanarak idam edilen Adnan Menderes'e büyük haksızlık yapıldığıdır. 27 Mayıs darbesinin hemen sonrasında belirli bir süre bankalardan para çekilememiş, kiralık kasalar da bir süre askeri cunta tarafından kullanıma kapatılmış, bu durum Musevi Cemaati yönünden kısa süreli bir paniğe neden olmuştur.

12 Mart döneminde Şişli'deki Musevi cemaatinin yaşadığı travmalardan biri İsrail Başkonsolosu Efraim Efrom'un 17 Mayıs 1971 günü Elmadağ'daki evinden kaçırılması ve bir sonraki Pazar günü olan 23 Mayıs'ta İstanbul'da sokağa çıkma yasağı ilan edilip ev ev yapılan arama sonrasında Osmanbey'de, Hamarat sokağın üst katında cesedinin bulunmasıdır. Yine o yıllarda gerçekleşen banka şubeleri soygunları ve emniyet güçlerinin müdahalesiyle bastırılan siyasi gösteriler ve toplantılar da Museviler arasında huzursuzluğa neden olmuş ve az da olsa Musevilerin bir kısmı İsrail'e göç etmişlerdi.

12 Eylül 1980 askeri darbesi öncesi yıllarda da yaşanan terör ortamı ve sokaklarda insanların suikast sonucu öldürülmesi yine Musevi cemaatinin gerilmesine yol açmış, o yıllarda üniversite sınavını kazanan bazı gençler, Boğaziçi Üniversitesi hariç, diğer üniversitelerde yaşanan sağ-sol kavgaları nedeniyle ya üniversitelere gide-memişler, üniversiteye devam edenlerin bir kısmı da öğrenimlerini yarıda bırakacak, bir kısmı başta İsrail olmak üzere İngiltere, Fransa, ABD gibi ülkelere yüksek öğrenim görmek amacıyla gidecek, bunların önemli bir kısmı da yüksek öğrenim sonrasında bu ülkelere yerleşeceklerdi.

Aşkenazlar ve Karaylar

Aşkenaz kökeni bulunan aileler Şişli civarında sayıca az olup daha çok Teşvikiye ve Nişantaşı gibi semtlerde yaşamaktaydılar. Üzücü bir durum ise Sefarad kökenli ailelerin Aşkenazları o yıllarda nedense küçümsemesi ve onlara hor gözle bakmalarıydı. Özellikle eğitim düzeyi düşük ve daha yakın tarihlerde Anadolu ve Trakya'dan İstanbul'a göç etmiş bulunan Sefarad ailelerde bu duruma daha sık rastlanmaktaydı. Çocukluk ve gençlik yıllarında kimi arkadaşlarının anne ve babaların çocuklarına Aşkenaz çocuklarla arkadaşlık etmemeleri konusunda telkinde bulunduklarını anımsarım.

Karay aileleri de Şişli'de sayıca az olup bunlar daha çok Feriköy ve Kurtuluş gibi semtlerde yaşarlardı. 1960 ile 1990'lı yıllarda Karay

ailelerin çocukları Mahazike Tora'da dini eğitim göremez, erkek çocuklar sinagogta Bar Mitsva yapamaz veya Musevi eğitim kurumlarında eğitim göremez, Karay bir genç erkek veya kız Sefarad bir genç ile sinagogta yapılacak dini törenle evlenemez, Karay gençler Musevi gençlerin gittikleri gençlik derneklerine giremezlerdi. Sonraki yıllarda daha laik ve ayrımcı olmayan yönetimlerin iş başına gelmeleri ve Hahambaşılık makamını ikna etmeleri sonucunda bu ayrımcı uygulamadan vazgeçilmiş, Karay ailelerin çocukları da Mahazike Tora'da dini eğitim, Musevi eğitim kurumlarında öğrenim görmeye ve Musevi gençlik kulüpleri faaliyetlerine katılmaya başlamışlardır.

1990'larda Nişantaşı'nda Büyümek

Albert Berk TOLEDO

Yokuşta park edecek yer yoktu. Annem, ikiz kız kardeşim Selin ve ben arabadan indik. Babam park yeri aramaya devam etti. Nişantaşı'nda park yeri bulmak gittikçe zorlaşıyordu. Evimizin tam önünde, pencereden bakınca gözükecek şekilde park ettiğimiz zaman bile arabamız tam üç kere çalınmıştı. Annem eğilerek anahtarla apartmanın kapısını açtı, üç kat merdivenleri çıkarak 9 numaralı dairedeki evimize girdik. Hacı Emin Sokak'taki Şelale Apartmanı'ndaydı bu ev. Eski adıyla High School, yeni adıyla Nişantaşı Anadolu Lisesi'nin hemen yanındaki apartman.

Anneannem ve dedem, annemin de büyüdüğü evlerinde, bir iki adım ötede, Valikonağı Caddesi'ndeki köprülÜ evler diye anılan apartmanlardan birinde oturuyorlardı. Hâlâ da orada otururlar. Babaannem ve büyük babam ise babamın doğup büyüdüğü, Teşvikiye'deki Ar Apartmanı'nda oturuyorlardı. Ben ve ikiz kardeşim Selin, 1992 yazında, bir ağustos gecesi, Şelale Apartmanı'nın biraz yukarısında Amerikan Hastanesi'nde dünyaya gelmiştik. Anlayacağınız bu mahalle hayatımızın başlangıcı, ailemizin geçmişi ve geleceğiydi.

Annem hemen ilerideki Saint Michel Fransız Lisesi'nde okumuştı. Hep, hayatının Nişantaşı, Osmanbey, Şişli üçgeninde geçtiğinden bahseder; yeni yerlere yelken açmak, tanınmadığı sokaklarda yürümek için can atardı. Babam ise Teşvikiye'deki Özel Işık Lisesi'ne gitmişti. Anaokuluna burada başlayan babam, ta liseden mezun olup önce İngiltere, sonra da üniversite eğitimi için Amerika'ya gidene kadar Özel Işık Lisesi'nde okumuştı. Oysa Amerika'da üniversiteden mezun olup Türkiye'ye döndüğünde önce askere gitmiş, ardından da hemen annemle evlenip benim ve kardeşimin doğup büyüdüğü, Valikonağı Caddesi'ndeki evimize taşınmış, evine, Nişantaşı'na geri dönmüştü.

Benim için Nişantaşı dünya, Hacı Emin Sokak'taki Şelale Apartmanı ise o dünyanın merkeziydi. Ancak içinde doğup büyüdüğüm Nişantaşı'm, annem ve babaminkinden biraz farklıydı. Çok hızlı büyüyen bir mahalleydi Nişantaşı. Anneannem ve dedem Valikonağı'ndaki evlerini aldıklarında, şimdi trafikten dolayı yürüyerek arabalardan daha hızlı mesafe kat ettiğimiz caddenin bir çıkmaz sokak olduğunu anlatırlar hep. Hatta akşamları kurt sesleri geldiğinden bile bahsettiklerini hatırlıyorum.

Babamın büyüdüğü, babaannem ve büyükbabamın senelerce oturduğu Ar Apartmanı'nın eski usul telli asansörüne ön kapıdan binip, camlı ahşap kapılarını kapattıktan sonra ikinci katta yan kapıdan çıkıp babaannemin evine gelirdik. Babaannemin evi ağır sigara kokusundan hemen anlaşılırdı. Küçükken babaannem sigara içtiğinde hep kokusunu çok sevmeme rağmen şimdi bir yetişkin olarak sigara içmediğime kendim bile şaşıyorum. Babaannemin evinde camdan karşıdaki otoparka bakarken, orada eskiden Şişli Terakki Lisesi olduğunu anlatırlardı. Orhan Pamuk'un *İstanbul Hatıralar ve Şehir* kitabında okuduğuma göre kendisinin de bir süre okuduğu bu okul, ondan önce ise Sadrazam Halil Rifat Paşa Konağı imiş. Orhan Pamuk kitabında bu konakların onun öğrencilik yıllarında hâlâ orada olduğundan ve okulun bahçesinde top oynarken yıkıldığından

bahsediyor. Belki de Nişantaşı'nın Cumhuriyet'in gelmesiyle geçirdiği ilk büyük değişim, bu konakların yıkılıp yerine apartmanların inşa edilmesi idi. Bu apartmanlarla beraber bir şehirleşme ve Batılılaşma rüzgârı mahalleyi aldı götürdü ki o hızla mahalle, hâlâ sürekli bir şekilde değişmekte. Şimdi önce Sadrazam Halil Rifat Paşa Konağı, ardından Şişli Terakki Lisesi, benim küçüklüğümde otopark olan yerde, geceleri Teşvikiye Caddesi'ni ıııklı reklamları ile aydınlatan City's alışveriş merkezi var. Nitekim Ar Apartmanı da yıkılıp yeniden yapıldı ve ne telli asansörden, ne de ahşap kapılarından eser kalmadı.

Valikonağı Caddesi'nde oturan anneannem ve Teşvikiye'deki babaannem arasında sıkça gidip gelirdik. Bu iki caddeyi birbirine bağlayan, âdeta bir köprü veya tünel görevi gören bir pasaj vardır: Hak Pasajı. Hak Pasajı'na girdiğimizde iki adımlık yolu yarım saatte zor geçerdik. İçeride bodrum katındaki kırtasiyelere girip renkli kalem-leri tek tek dener, güzel desenli defterleri açıp sayfalarını çevirir, hatta koklardık. Üst kattaki saatçinin önünden geçerken hep vitrine yapışır, her hediye sezonu geldiğinde annem ve babamdan orada gördüğüm saatlerden almalarını isterdim. Pasajın içindeki mağazaların birçoğu kuyumcu dükkânıydı. Hak Pasajı'nın Teşvikiye çıkışındaki kuyumcunun iç mimarisini annem tasarladığında çok hoşuma gitmişti. Hayatımın içinde böylesine sembol bir mekânda annemin imzasının olmasından çok gurur duymuştum. Kuyumcuların vitrinlerinde sıkça rastlanan Magen David ve Haç kolyeleri, Nişantaşı'nda yaşayan azınlık nüfusunun bir göstergesiydi belki de.

O zamanlar çok fark etmesem de, başka türlüünü bilmediğim için bana normal gelse de geriye baktığımda, Nişantaşı'nın o dönemde yoğun bir Yahudi nüfusuna ev sahipliği yaptığını görüyorum. Çocuk doktorum birkaç sokak ileride muayenehanesi olan Doktor Jak Öz sarfatı'nın, aynı zamanda her ihtiyacımız olduğunda yazlık-tayken Burgazada'da da orada olması ne normal, ne de bir tesadüf değilmiş meğerse. Dünyanın en büyük şehirlerinden birinde böyle

tanıdık bir çevrede hayat sürmek, biraz da azınlık cemaatinin bir parçası olmaktan kaynaklanıyormuş. Hem Burgazada'da hem de Nişantaşı'nda bu kadar yakın yaşadığımız tek kişi Doktor Jak değildi elbette. Çocukluğumdaki en yakın arkadaşlarımdan biri olan Lorin'in evine ziyarete, evdeki bakıcı ile yürüyerek beş dakikada giderdik. Kar yağdığında Lorin yine bakıcısını elinden tutup bize gelirdi ve bizim evin yanındaki Nişantaşı Anadolu Lisesi'nin bahçesinde birlikte kardan adam yapardık. Selin ve ben Lorin ile oynarken, bakıcılarımız da birbirleri ile arkadaşlık ederlerdi. Hatta izin günlerinde bizden ayrı bile görüşürlerdi. Burgazada'dan arkadaşım olan Co ise anneannemin oturduğu Valikonağı'nın köprülÜ evlerinden birinde oturuyordu. Nişantaşı'nda oturmayan Adalı arkadaşlarımdan biri olan Meir'in ise babaannesi, anneannemin evinin karşı binasında olduğu için bayram geceleri Valikonağı Caddesi'nde karşılaştığımızda şaşırmazdık. Dedemin kardeşi de, iş ortakları da aynı sıradaki apartmanlarda otururlardı. İşe giderken aşağıda arabada buluşur, işe beraber giderlerdi.

Nişantaşı, benim için küçük bir dünyaydı. Annem, beni ve Selin'i Şakayık Sokak'taki Yeni Damla Yuvası'na bırakırken köpek parkından (Mıstık Park) geçerdik. Yanımızda getirdiğimiz ıslak ekmekleri çimenlerin üzerine atar, kuşların bir anda önümüzde üşüşüp tek tek ekmekleri yemesini izlerdik. Yeni Damla'dan sonra anaokuluna başladığımızda annem ve babam, bizi babamın da gittiği Nişantaşı Işık Anaokulu'na vermek yerine, aynı okulun Ayazağa'daki kampüsüne yazdırdılar. Meşhur kayıt yaptıрма hikâyesine göre annem ve babam, bizi kaydettirmek için Nişantaşı Işık'a gittiklerinde bir de bakarlar ki karşılarında babamın anaokulu öğretmeni. Babam heyecanla, "Hocam nasılsınız?" diyerek öğretmenine sarılırken, annem ise bizi bu otuz senedir anaokulu öğretmenliği yapan yaşlı adama emanet etmek istemediğini düşünmüştü. Bu nedenle, aynı okulun daha yeni, modern, âdeta bir Amerikan üniversitesi tarzında inşa edilmiş Ayazağa kampüsüne yazdırdılar. Bu her sabah erken kalkmak, trafiğe göre yaklaşık kırk beş dakika okul servisinde yolculuk

*Nişantaşı, Şakayık ile Akkavak sokakları arasındaki Mıstık Park.
İkiz kızkardeşim Selin ve ben,
1995.*

yapmak demek oluyordu. Okula servisle gidip gelmenin, yine hayatımızın çoğu Nişantaşı'nda geçse de Maslak'ta okula gitmenin üzerimde enteresan bir etkisi oldu. Ayazağa Işık'a İstanbul'un her yerinden öğrenciler geliyordu. Nişantaşı servisinde olmak, bana bir Nişantaşılı kimliği kazandırdı. Serviste liseli öğrencilerin inşaatların yanından geçerken, "Şu metro inşaatı bitse de artık okula servis yerine hızlıca metroyla gitsek" dediklerini dün gibi hatırlıyorum. O günlerde İstanbul'daki tek metro diye tabir edebileceğimiz taşıt, Karaköy'ü İstiklal Caddesi'ne bağlayan tarihî Tünel'di.

Anaokuluna başlamadan önce de aslında sık sık Nişantaşı dışında küçük gezilerimiz olurdu. Favorilerimden biri, sürekli işte olduğu için sık birlikte zaman geçiremediğim babam ile berbere gitmekti. Beraber Şakayık Sokak'a doğru yürüyüp dolmuşlara binerdik. Dört yolcu alan bu Tofaş arabalar hemen dolar, Karaköy'e doğru yol alırlardı. Karaköy'de gittiğimiz berber, aslında büyükbabamın berberiydi. Babam da bu berbere gitmeye alışmış, berberlerle de yakın bir samimiyet kurmuştu. Büyükbabamın işi Karaköy'deki Perşembepazarı'nda olduğu için o da bu Karaköy'deki berbere gitmeye başlamıştı. Bir yaşımdan, ilk defa yurt dışına taşındığım 17 yaşına kadar hayatımda Kibar Berber ekibinden Selahattin dışında kimseye saçımı kestirmedim. Her berbere gittiğimde Selahattin, sırayla babamı ve beni tıraş ederdi. Babamın sakallarını keserken çok imrenir, büyülenerek izlerdim. Sıra bana geldiğinde önce aynada kendimi görebilmem için koltuğun üstüne, koltuk ile aynı kumaştan yapılmış dikdörtgen bir yastık koyarlardı. Her zamanki gibi bol şekerli, demli bir de çay getirirlerdi bana. Saçım kesilirken aynadan heyecanla babam ile Selahattin'in Fenerbahçe'nin yeni transferleri ve son maçlardaki performansını analiz etmelerini dinlerdim. Arada sırada Kibar Berber'in Galatasaraylı berberi Ali laf sokardı araya. Selahattin ile Ali, Anadolu yakasından Karaköy'e vapurla gelirken okudukları gazeteyi yanlarında oturan adamlara nasıl kakaladıklarını anlatır, herkesi kahkahaya boğarlardı.

Berberden çıktığımızda ise sahile yakın bir esnaf kebabçısında yemek yedik. Akvaryumun yanındaki masaya otururduk her seferinde. Hayatımda gördüğüm en kibar insanlar, bu lokantadaki garsonlardı. Tereyağı kokusu beni benden alırdı. Ben her seferinde İskender kebab alırdım, pidelerini bitiremeden doyardım. Doymasına doyardım ama sahile yürüyüp Güllüoğlu Baklavacısı'na uğramadan olmazdı. Sonra dolmuşlara doğru yürürken Karaköy'ün meşhur alt geçidinden geçerdik. Alt geçit, bir sürü küçük teknoloji aleti satan tüccar dükkânları ile doluydu. Oradan Atari oyun konsolum için oyun kasetleri alırdık. Kasetlerin her biri başka renkti ve üzerlerinde

*Annem Jinet Halyo Toledo ve ben, Maçka Parkı.
1995.*

oyunla ilgili bir resim olurdu. Tabii ki dükkânlardaki bütün dijital saatlere tek tek bakmadan oradan çıkamazdım.

Annem ile ise sık sık parklara giderdik. Maçka Parkı'nda teleferiğe binmek, sanki uzay gemisine binip aya gidiyormuş gibi hissettirirdi bana. Yuva sınıfı ile buraya gezi yaptığımızda herkese buraya annemle sık sık geldiğimi anlatırdım. Yıldız Parkı'nda piknik yapardık. İsrail'den alınmış son teknoloji termoslara yemeklerimizi doldurur, güzel bir çimenlik bulduktan sonra yanımızda getirdiğimiz örtülerimizi yere serer, burada saatlerce yemek yer, kuşları dinlerdik. Bu parklara gittiğimde kendimi sanki başka bir gezegende, sakin, huzurlu, yeşil bir dünyada gibi hissederdim. Sanki bu uçsuz bucaksız parklar bizimdi. Sonsuza kadar yürüsem de sanki bu parklar bitmeyecek gibi gelirdi.

Anneannem beni ve Selin'i alır, etraftaki müzelere götürürdü. Harbiye'deki Askerî Müze'ye defalarca gittiğimizi hatırlıyorum. Bir

defasında mehter takımı gösterisi izlemiştik. En sevdiğim aktivite-lerden biri ise AFM Sinemaları'nda film izlemeye gitmekti. Selin ile ben, her filmden çıktığımızda kendi gerçekliğimiz ile filmi birbirine karıştırır, filmdeki karakterlere bürünürdük. Şelale Apartmanı'ndaki evimize geldiğimizde yeşil halı kaplı yere oturup saatlerce filmdeki karakterlermiş gibi davranırdık. Beşiktaş'taki Deniz Müzesi de uğradığımız yerlendendi. Bu aktivitelerden sonra McDonald's veya Burger King gibi bir yerde hamburger ve patates kızartması yer, çocuklar için yapılmış oyun alanlarında oynardık. Anneannemin evine geldiğimizde ise anneannem, bize kendi yaptığı yoğurttan ve bazen de el yapımı dondurmasından ikram ederdi.

Babaannemle ise genelde bir şeyler satın almaya giderdik. Teşvikiye Karakolu'nun hemen karşısındaki Alaaddin'in Dükkânı'ndan sigara alırdı babaannem. Ancak Alaaddin, öyle bildiğiniz bakkallardan veya Tekel bayilerinden değildir. İçerisi oyuncaklarla, dışarısı dergi ve gazetelerle doludur. Buradan mutlaka bir oyuncak veya dergi almadan çıkmazdık. Havanın sıcaklığına göre ise kapının önünde duran Algida derin dondurucusundan bir dondurma alırdık yolda yemek için. Alaaddin'in Dükkânı'nın olduğu köşeyi hemen döndüğümüzde ise Üçgen Kitabevi vardı. Buraya da sık sık uğrar, kendimize güzel kalemler, defterler alırdık. Babaannem ile oyuncak almaya gittiğimiz bir diğer yer ise Valikonağı Caddesi'ndeki D&R dükkânıydı. Burada hem oyuncaklar, hem kitaplar, dergiler, hem de müzik kasetleri vardı.

Arada sırada Boğaz'da balık yemeye, Sarıyer'de büyük gruplar halinde "kendin pişir kendin ye"ye gitsek de oralarda, kendimi evimden uzak hissedirdim. Benim daha çok sevdiğim, Nişantaşı'nda, kendi mahallemde yemek yemekti. Teşvikiye'de Saray Muhallebisi'nde yemek ve ardından gelen sütlaç veya krem karamela bayılırdım. Çoğu zaman yemekten sonra birer krem karamel de eve götürürdük. Babaannem bcni, Selin'i ve kuzenim Vanessa'yı alıp Tatbak'ta kebab yemeğe götürürdü. En sevdiğim yemeklerden biri

ise iş günleri kapısında uzun kuyruklar olan, yumuşak lahmacunlarıyla ünlü Kahramanmaraşlı lahmacuncuda yediğimiz lahmacun ve içli köftelerdi. Valikonağı Caddesi'nde, geçerken vitrinindeki portakallara baktığım, gittiğimde portakal suyu ve yengen yediğim tostçunun Ramazan ayında dükkânı kapaması, elit ve seküler Nişantaşı çevrelerinde tepki toplardı. Bu yüzden burada çok sık yemezdik. Kapandığında çok üzüldüğümüz Wendy's, yanındaki McDonald's ve karşı kaldırımdaki Burger King ise sık uğradığımız fast food mekânlarıydı. Buralarda çocuklar, hafta sonları doğum günlerini kutlardı. Anneler sohbet ederken biz çocuklar top havuzlarında boğuşurduk; enerjimiz tükenene kadar oyunlar oynar, kaydıraklardan kayardık. Nişantaşı'nın Fransız usulü pastaneleri de çocukluğumun önemli bir parçasıydı. Buralardan eve ekler ve milföy pastalar alırdık. Yolda yemek için ise bütün yetişkinler, biz çocuklara meşhur şemsiye çikolatalardan alırlardı.

Şelale Apartmanı'nda komşuluk vardı. Herkes arkadaş değildi ama birbirlerinin hayatında yerleri vardı. Birbirlerini tanır, birbirleri hakkında mutlaka fikirleri olurdu. Annemle babam üst kattaki Doğu ve Leyla ile çok yakın arkadaşlardı. Bir araya geldiklerinde alt kattaki yaşlı çift ile dalga geçerlerdi. Bu yaşlı komşular bize "çamaşır makinesi gürültü yapıyor" diye dava açmışlardı. Aynı komşular, Selin ve ben yürümeyi öğrendiğimizde bizim eve ellerinde bir kutu çikolata ve iki çift ev ayakkabısı ile gelip çok ses çıkarmayalım diye bu terlikleri giymemizi istemişlerdi. Annem ve babam, akşam dışarı çıkmak istediklerinde bizi sık sık üst kattaki Doğu ve Leyla'ya bırakırlardı. Doğu, bize her geldiğinde Selin ve bana Kinder sürpriz yumurta getirir, sihirbazlıklar yapar, yumurtaları burnumuzdan çıkarırdı. Yokuşun başındaki Bakkal Zait'i herkes tanırdı. Her sabah kapımıza gazetemiz gelirdi. Sadece Bakkal Zait değil, biraz ilerdeki kuruyemişiçi de, önünden geçerken bütün balıklarını ellediğim balıkçı da hep tanıdıkta.

Nişantaşı'nda kapıcılar da hayatın önemli bir parçasıydı. Babaaanemde olduğumuz zamanlar Ar Apartmanı'nın kapıcısının benden küçük olan oğlu Umut yukarı çıkar, bizle oyun oynardı. Arkadaki oturma odasından aşağı baktığımızda kapıcı dairesinin bahçesini görür, bir şey lazım olduğunda seslenirdik. Anneannemin kapıcısı Keramet'in ise sık sık kapıyı çalar, bir ihtiyacımız olup olmadığını sorardı. Bütün kapıcılar, diğer apartmanların kapıcılarını tanırlardı. Böylece mahallede haberler de hızlıca yayılırdı. Bazen bir apartmanın kapıcısı, diğer apartmanın gazetelerini de dağıtırdı.

Her sene okullar kapandığında harıl harıl hazırlıklar başlar, valizler yapılırdı. Bir anda hayat çok heyecanlı bir hal alırdı. Bütün koltukların üzerleri örtülür, perdeler gazeteler ile kaplanırdı. Televizyonun uydusu veya Cine5 kutusu sökülür, valizlere yerleştirilirdi. Kışlık kıyafetler saklanır, yazlıklar saklandıkları yerlerden çıkarılıp valizlere konurdu. Birkaç saat sonra kapı çalar, Ada'dan gelen Deniz ve İsmail valizleri ve daha birçok eşyayı iplerle birbirlerine bağlayıp sırtlarıydı. Böylece göç başlardı. Aynı olay, anneannem ve dedem için de geçerliydi. Deniz ve İsmail gittikten sonra biz de ailece sırt çantalarımızı alıp Sirkeci'nin yolunu tutardık. Pembe biletlerimizi alıp Sirkeci'den Adalar vapuruna biner, çay içerek, martılara simit atarak Ada'ya doğru yol alırdık. Anne ve babalar iş için her gün İstanbul'a gidip gelseler de biz çocuklar, okullar açılana kadar Ada'dan dışarı adım atmazdık. Ada'da arkadaşlarımızla âdeta bir komün hayatı yaşayıp okuldaki arkadaşlarımızın hayal bile edemeyeceği yakınlıkta ve özgürlükte günlerimizi geçirirdik. Küçük yaşta tek başımıza sokağa çıkar, havuzda ve denizde yüzer, futbol, basketbol oynar, büfeden kendi yemeğimizi sipariş eder, ailemizin veresiyesine yazdırırdık.

Her yaz Nişantaşı'nı Ada için terk ederdik. Nişantaşı'ndayken Ada'yı, Ada'dayken Nişantaşı'nı özlerdik. Her sonbahar da kuşlar gibi özlemle geri dönerdik. Belki de evimizi bırakıp gitmeyi çok küçük yaşta her sene tekrarlayarak öğrendim. Bir gün geldi, Nişantaşı'mı,

İstanbul'umu da geride bıraktım. Ancak hâlâ bugün yaşadığım New York şehrinde bile, Nişantaşı'na en yakın mahalleleri bulup oralarda yaşıyorum. Sürekli, "Simit Sarayı açtı, Saray Muhallebicişi şurada bir dükkân neden açamadı" diye düşünüyorum. Nişantaşı, hep hızlı değişen bir mahalleydi. Ben gittikten sonra da bu değişim durmadı tabii ki. Bu yüzden, çocukluğumun Nişantaşı'sını ancak kitaplarda, hatıralarda, fotoğraf albümlerinde bulabiliyorum. Ancak hâlâ şu dünyada kendimi evimde hissettiğim zamanlar, Nişantaşı sokaklarında yürüyüp çocukluğumu hatırladığım zamanlar oluyor.

Suadiye, Şişli, Nişantaşı, Büyükkada ve Etiler

Reneta Sibel YOLAK

Ankara'da doğmuş olduğum halde her Şubat tatilini ve yaz tatillerini İstanbul'da geçirdiğim için İstanbul anılarım, çocukluğumun büyük bölümünü oluşturur. Küçük yaşlarda anneannemin ve dayılarımın Suadiye'de yazlık evleri olduğu için yazları hep oradaydım. Teyzemin çocukları, anneannem, dayılarım ve teyzem her yaz tatilinde birlikteydik. Birlikte gülüp oynar, özellikle kuzenlerle çok güzel vakit geçirirdik. Ailenin en küçüğü olduğum için beni "Sibelika" diye çağırırlardı. Hem afacan, hem canlı, hem meraklı, sürekli soru soran, hem de çok terbiyeli bir çocuktum.

Suadiye'de o zamanlar çok Yahudi otururdu. Ailemle sürekli Caddebostan Sinagogu'na gittiğimi hatırlarım. Suadiye'de en önemli gidilecek yer, Büyük Suadiye Oteli'ydi. Büyük havuzunun yanı sıra yosunlu denizinde yüzmek için gösterdiğim azim tüm aileyi etkilemişti. Özellikle dayım Robert Tokatlı'yı. Biz dört kuzeni alıp hayatımızda ilk kez bizlere denize atlamayı öğretmişti: "Haydi korkmayın, atlayın. Bir de bu şekilde atlayın." Öyle cesaretlendirmişti ki bizleri, hepimiz sürekli denize atlayıp yukarı çıkarak tekrar atlıyorduk. Ben hayatımda ilk kez korkmadan atlamayı öğrenmişim.

Suadiye'nin benim için en özel satıcılarından biri de dondurmacılardır. Hem annem, hem babam, hem de anneannem, bize karşıımızdaki dondurma satan büfenin yanı sıra, arabasıyla geçen seyyar dondurmacıdan üç kuruşluk dondurma alırlardı. Tüm çocuklar çok mutlu olurduk. Bir de anneannemin evine yakın bir "Koruluk" bölgesi vardı. Oldukça lüks bir bölge ve etrafı çam ağaçlarıyla kaplı olduğu için oraya bu ismi vermişlerdi. Burası da kuzenlerimle birlikte hayranlıkla gezdiğimiz yerlerdendi.

Kuzenlerle işbirliği vardı aramızda. Birlikte araba yıkar, birlikte gezinirdik. Dörtlü grubumuz, kuzenlerden Davit Bülent Surijon, Serap Sara Surijon (Aksun Abaruh), ablam Betina ve benden oluşmaktaydı. Bu dörtlünün en küçüğü olan ben, hep el üstünde tutulurdum. Dördümüz bir araya gelince etrafımız kahkahalarımızla çınlardı. Hep komik şeyler anlatıp taklitler yapardık. Fazla televizyon seyrettiğimizi hatırlamam. Suadiye yollarını birlikte arşınılardık. Hayatımızın en güzel günleriydi.

Yaz tatillerinde tam üç ay birlikteydik. Kâh birlikte pasta pişirir, kâh birlikte konuşur, kâh birlikte şakalaşırdık. Bazen anneannemize yardım eder, bazen de çarşıdan alınması gerekenleri alırdık. Kendimize oyunlar icat eder, çok mutlu bir biçimde oynardık. İçimizdeki tek erkek kuzen olan Davit, bir ara bize çatapatlarından vermişti. Etrafımızdaki köpekleri veya kötü insanları kaçırmak için ya da hiçbir sebebi yokken sırf oynamak için çatapat patlatmayı öğrenmiştim. Bu çatapatlar patlarken ses çıkarır, etrafa acayip bir koku salgılanırdı. Sanki kibrit, çakmak veya tanımlayamadığım tuhaf bir koku...

Bir de arkadaşlarımız vardı bu dörtlüden başka. Büyük Suadiye Oteli'nin sahibinin kızı Emel ile aramız çok iyiydi. Aynı apartmanda otururlardı anneannemle ve ailece tanışırdık. Kızıla çalan açık sarı saçları ve çilli yüzüyle Emel, en iyi arkadaşlarımızdan biriydi. Bir de Adanalı bir komşusu vardı anneannemin: Sönmez. O zamanlar kadınlar araba kullanmazken, büyük bir İmpala marka

arabayla İstanbul-Adana arası mekik dokurdu. Tüm aile, anneannemi çok severdi. Kızı Avukat Esra, ıslıl ıslıl boncuk mavi gözlerle sahipti. Anneannemle sürekli birbirlerine tabak tabak yemek yollarlardı. Sürekli selamlaşır, birbirlerine kahveye gelirlerdi. Anneannem de çok arkadaş canlısı ve komşularıyla görüşen bir hanımdı. Balkonunda çeşit çeşit bitki yetiştirirdi. Hem insanları, hem çiçekleri sever; herkese yardım etmeye çalışırdı. Kırmızı yanakları, yeşil gözleri vardı. İnce fidan boylu ve oldukça zayıftı. Hepimiz onun evinde kalıyorduk. Kuzen Sara Serap, en büyüğümüz olduğu için onun sözünü dinlerdik. Bazı günler birlikte fasulye ayıklar, bazı günler ise Koruluk'a gidip etrafı dolaşırdık. Anneannemin evinde en az dört çeşit yemek olur ve marifetli elleri ve gülen yüzüyle yemeklere sevgisini de katardı. Ayrıca arada bize tost ısmarlar ve dondurma alırdı. Sabah erkenden kalkar, saçlarına bigudilerini yerleştirir ve iş yapmaya başlardı. Çok çalışkan ve süslüydü. Çeşit çeşit rujları, yaldızları vardı. Küçükken bu yaldızlardan burnuma sürerdi. Sabah erkenden kalkar, kahveleri ve kahvaltıyı hazırlardı. Çeşit çeşit marmelatlar yapardı. Biz çocuklar ise saat 9.00'a kadar uyumayı çok isterdik.

Ben doğduğumda Ankara'da oturduğumuz halde babam, yazları geçirmek için Suadiye'de bir yazlık ev kiralamıştı. Ben çok küçük olduğum için o günleri hatırlamıyorum. Anneannem Reyna Mizrahi Tokatlı, ben İstanbul'a birkaç aylıkken getirildiğimde, çok önem verdiği, övündüğü, süslediği ve kıyamadığı salonunun duvarlarına büyük çiviler çaktırarak bana bir salıncak yaptırdı. Üstelik ben onun dördüncü torunuydum. Benden öncekilere böyle bir şey yapmamıştı. Onun adını taşımamdan mı, yoksa bukleli saçlarım ve tombul yanaklarımla sürekli yanaklarını okşadığım ve kucağına çıktığım için midir bilmiyorum ama anneannemin bana olan özel sevgisi, çok özel salonunun duvarlarını deldirtmişti işte. Annemin dediğine göre Suadiye'de yazlığımız olmasına rağmen her sabah anneanneme gitmeyi koşarak seçmiş olmam da bu yüzden herhalde. En sevdiğim cevizli fırın makarnası bir efsaneydi. Mihaliç peyniri ve tereyağı,

cevizli makarnaya bu kadar mı yakışırdı? Bir de yaptığı Tokat kebabları. Bence hiç kimse böyle kebab yapamazdı. Ayrıca Tokat börekleri... Hem de hepsi aynı boy ve aynı muazzamlıkta...

Birkaç yıl sonra Büyükkada'da bir ev alarak yazları Büyükkada'da geçirmeye başladık. Evimiz her tarafı tepeden görür, her odası deniz manzarası alırdı. Bahçesinden erik ve lavanta toplardım. Aynı yıl anneannem de Suadiye'den Büyükkada'ya taşındı. Anadolu Kulübü'ndeki etkinliklere katılmak istediğimde, kulübün yanında oturan anneannemin evinde kalırdım. Kışları gene Ankara'da oturuyorduk. Yazları gene birlikteydik. Bu sefer sıra benimdi. Anadolu Kulübü'nden ben ona dondurma getiriyordum.

Şubat tatillerinde anneannem ve dayılarımı ziyaret etmeyi iple çekerdim. Kışları önce Şişli'de oturdular. Şişli'de anneannem, bana camdan bakarken şiirler öğretmişti. O yıllarda insanlar yerlere kadar uzun etekler, elbiseler giyiniyorlardı. Demek ki moda buydu. Hatta şiirde "*Maksiler geliyor, Taksiler geçiyor*" diye bir kıta da vardı. Camdan her baktığımda ben de uzun etekli kadınlar görüyordum.

Anneannem Şişli'de otururken Göksel adında bir yardımcısı vardı. Beni sürekli kucağına alır, çok severdi. Hatta ayrılmadan önce de bana bir şal örüp bırakmıştı. Ankara'dan İstanbul'a geldiğimde bu hediye şalı da gördüm. O zamanlar kadınlar, sırtlarına elde örülmüş şallar atarlardı. Anneannem de sürekli şal örerdı. Bir keresinde bana da örmeyi öğretmişti. Anneannemin de renk renk şal koleksiyonu vardı.

Şişli'den sonra anneannem ve dayılarım Akatlar'a taşındılar. İstanbul, şubat tatilinde Ankara kadar soğuk olmazdı. Bir gün kar yağsa, diğer günler güneş o güzel yüzünü bize gösterirdi. Ankara'da ise en az altı ay insanın içini buza çeviren ayazı hissederdiniz. Bu yüzden İstanbul'u hep sevmişimdir. Küçüklüğümde İstanbul'a taşınmayı çok fazla istediğimi hatırlıyorum. Ankara'da bir kar yağdı mı yaklaşık bir ay buza dönen kar, kolay kolay erimezdi. Ayazlara

kar yağışı ve buzlu yollar da eklenince Ankara çekilmez bir şehirdi benim için, özellikle kış mevsiminde. İstanbul mavi deniziyle bana gülümserken, Boğaz ılıman iklimiyle ısıtılar saçarken, etrafımdaki martılar güzellikleriyle ve sesleriyle bana "hoş geldin" şarkıları söylerken, hem de üstüne üstlük anneannem İstanbul'da yaşarken İstanbul'a hayran olmamak imkânsızdı.

TED Ankara Koleji'nde lise sona geçtiğimde nihayet İstanbul'a taşınabildik. Bunun nedeni, ablam Betina'nın tercihlerinin başına İstanbul yazması ve Boğaziçi Üniversitesi'ni kazanmasıydı. Ben de Nişantaşı Anadolu Lisesi'ne kaydolmuştum. İstanbul'a taşındığımız için çok mutluydum. Boğaziçi Üniversitesi'ne çok yakın olsun diye Etiler'e taşındık. Benim her gün Nişantaşı'na gitmem servisle iki saat sürüyor, dönmem için de iki saat daha gerekiyordu.

Nişantaşı'nı gezmek çok güzeldi. Işıltılı vitrinlerini seyretmek de... Bizim okulun yanı başında her adım attığımda kürk giyinmiş, Yahudi İspanyolcası konuşan, tanımadığım ama Yahudi olduğu belli olan hanımları görür ve yarı çarpık şiveleriyle yarı Ladino, yarı Türkçe karışık konuşmalarına şahit olurum. O yıl, Nişantaşı'nda okulumun yanındaki pastanede her öğlen ayçöreği yedim. Şimdi pek sevmediğim halde o zamanlar bana çok lezzetli gelirdi.

İstanbul'a taşındığımızda her cumartesi günü Şişli Sinagogu'na gider dua ederdim. Teva'da¹ oturan Hahambaşı David Asseo, her cumartesi konuşma yapar, o konuşma yaparken sanki dedem konuşuyormuş hissine kapılır ve ona saygı duyardım. Birkaç yıl sonra Talmud Tora'ya² gitmeye karar verdim. Talmud Tora'da madriha³ oldum. Bu vesileyle bir sürü arkadaşım ve Şişli çevresinden tanıdıklarım oldu. Her cumartesi-pazar arabayla Talmud Tora'ya gidip ders veriyor ve aynı zamanda koro çalışmalarına katılıyordum. Koroda bulunan beş kızdan biri idim ve özel yeşil fularlarımız vardı. Tüm dinî bayramlar

1 Teva: Tevrat rulolarının bulunduğu kutsal dolabın da olduğu kürsü.

2 Talmud Tora: Din dersi öğretilen yer veya kurum.

3 Madriha: Yol gösterici, öğretmen.

ve törenlerde kızlı-erkekli korumuz çeşitli sinagoglarda merasimlere katılıyor ve biz de en güzel şarkılarımızı söylüyorduk. Bu koro sayesinde oldukça çok şarkı öğrendim. Hatta bu şarkıları anneme ve ablama da öğrettim. Tam üç sene boyunca bu çalışmalar ve Talmud Tora'da madrihalık dönemim devam etti. Sinagoga gelenler Şişli civarında oturuyor, ben ise ta Hisarüstü'nden geliyordum. Yıldırımspor, Dostluk Yurdu gibi İstanbul'un Musevi dernekleri Şişli'deydi ve ben, İsrail folkloru kursuna gitmek için yanıp tutuşuyordum. Folklor kursları akşam saatlerindeydi. Bu yüzden uzun bir süre annemden izin alamadığım için folklor kurslarına katılamadım.

İsrail folkloru kurslarına katılma isteğim yıllar içinde o kadar arttı ki sonunda bu arzumu, yıllar sonra birkaç kez Şişli'de, bir sürü kez de Yıldırımspor'un Levent şubesindeki kurslarıyla gidermiş oldum. Daha sonra İsrail folklorunu öğrendim. Yıllar sonra İsrail'de de kurslara katıldım. Yıldırımspor'un resim kurslarına da gidiyor, Etiler'de bir okulda da İngilizce öğretmenliği yapıyordum. Etiler-Şişli arası tüm yolları öğrenmiştim.

Babam küçük yaşlarda çok yaramaz, ele avuca sığmayan bir çocukmuş. Öyle hareketliymiş ki babaannem ne yapacağını düşünürken, emekli olmuş bir Yahudi yaşlı bey, dört-beş yaşındaki tüm Yahudi çocukları evinde toplayıp zamanını verimli kılmak için ücretsiz din dersi vermeye başlamış. Afacan Baruh yani babam Faruk Baruh Seloni Yolak, küçük yaşta duaları öğrenmiş ve yaramazlığı azalır olmuş. Daha sonra ailesinin en dindar kişisi olarak Ortaköy Sinagogu'nda gabaylık⁴ görevini üstlenmişti.

Birkaç yıl sonra Ortaköy Sinagogu açıldığında babamın bu sinagogda gabay olarak hizmet yapmayı seçmesi üzerine, ailece her cumartesi Ortaköy Sinagogu'na gitmeye başladık. Ailece, billur sesli Haham Viktor Beruhiyel'den din dersleri almaya başladık her pazar

4 Gabay: Sinagoglarda yönetim kurulunda olup insanlara yardım eden kişi.

günü. Ben daha fazla çalışıp bütün duaları ezbere söylemeyi ve okumayı öğrenmiştim. Hatta o zamanın Hahambaşı David Asseo da Ortaköy'deki Talmud Tora'yı görmeye gelmişti.

Birkaç yıl sonra da gelen bir teklifle iki yıl boyunca her pazar günü, Ortaköy'deki çocuklara gönüllü İbranice, haftanın Peraşası,⁵ İsrail tarihi ve dualarını öğretiyor, hafta arasında da bir lisede İngilizce öğretmenini olarak çalışıyordum. Cumartesi ve pazar günü öğleden sonraları ise Boğaziçi Üniversitesi'nde İngilizce öğretmenini olarak çalışıyordum. O sene haftanın yedi günü çalışmaktaydım. Şubat tatillerinde ise Şişli Talmud Tora çalışanlarıyla birlikte bir sürü çocuğa ders veriyor ve İstanbul'daki tüm sinagogları dolaşıyorduk.

Her cumartesi günü Şişli veya Ortaköy sinagoguna gitmek; Yom Kipur,⁶ Ester Orucu⁷ dâhil diğer tüm oruçları da tutmak gençken sürekli yaptığım alışkanlıklar arasındaydı. Babamla birlikte her Selihot'ta⁸ gece yarısı Ortaköy Sinagogu'ndaydık. Sabah duasından sonra ise evimize geliyorduk.

Büyükkada'ya yıllardır gitmiyorum. Benim çocukluğumda Büyükkada, Rumlar ve Yahudilerle doluydu. Hatta bir Rum komşumuz vardı ki dünya güzeliydi. Yeşil gözleriyle, büyümlü bakışlarıyla bir ceylanı andırırdı. Hiç unutmam bir gün, topumu benden almaya çalışan oldukça büyük bir çocuğa bağırıp ahlak dersi vermişti. Topumu bana iade etmesini söylemiş, gözlerimi yaşartmıştı.

Küçüklüğümde Büyükkada'ya her gittiğimde çok mutlu olurdum. Hele o vapurlar... Bindiğimizde dalgaların köpükleri, martıların sevimli sesleri hâlâ kulağımda. Tatlı sesleriyle sabahları beni martılar uyandırır. Vapurlarda martılara simit atardım. Onların kanat çırparak, attıklarını havada gagalarıyla yakalayarak mutlu olmaları beni de oldukça mutlu ederdi. Ada'nın o güzel havası, sevimli

5 Peraşa: Bölüm. Her hafta okunan konu.

6 Yom Kipur: Kefâret Günü.

7 Ester Orucu: Purim bayramında tutulan oruç.

8 Selihot: Kefâret bayramı öncesindeki yakarış duaları.

faytonları, çeşitli din ve dillerdeki mozaigi yıllarca Ada'yı süsledi. Hâlâ vapurları çok özlüyorum. Vapurda, elindeki eşyaları ucuz fiyata satmaya çalışan işportacıları da özlüyorum. Hatta annem onlardan bana iki elbise, kendine önlük ve dikiş iğnesi takımları almıştı. Martılar, eski komşularımız, anasonlu galetalar... Artık hiçbiri yok. Arkadaşımdan duyduğuma göre Ada'nın da eski tadı da yok. En çok da denizini ve el arabasında bir şeyler satan satıcılarını, güzel insanlarını özlüyorum.

Babam bana kırmızı bir bisiklet almıştı. Önce birkaç gün dengede durmayı öğrendim. Sonra tüm sokakları turlamaya başladım. Benim için biraz büyük olmasına rağmen bu bir kız bisikletiydi. Hatta bir sürü kez düştüğümü, ayaklarımın yara bere içinde kaldığını da hatırlıyorum. Fakat binmekten asla vazgeçmemiştim.

Her cumartesi sabahı babamla birlikte Ada'daki sinagoga gider, dönüşte ise karpuz ve börek alır, cumartesi günlerimizi unutulmaz kıldık. Daha sonra yürüyerek ya Ada turu yapar ya da plaja güneşlenmeye giderdik. Şimdi babam hayatta değil. Neredeyse yirmi yıl oldu aramızdan ayrılalı. Onu oldukça çok özlüyorum.

Yıllardır Büyükada'ya gitmiyorum. Babamın ölümünden sonra evimizi satmak için Ada'ya gittiğimizde içim burkuldu. Bir daha da Ada'ya gitmek istemedim. Bana babamı ve anneannemi hatırlattığı için de anılarım gözlerimin önüne geliyor ve ağlıyorum.

Çocukluğumun o güzel Ada'sı zaten aynı değil. Özellikle artan antisemitizm beni oldukça üzüyor. Sayıları gittikçe azalan Rumlar ve Yahudiler, özellikle Büyükada'nın neşesi, rengi ve ışığıydılar. Gerek kültürleri, gerek süslü kadınları gözleri cezbederdi. Benim her renk ve dinden arkadaşım var. İnsanları din, dil, ırk, maddi durum nedeniyle ayırmak oldukça samimiyetsiz ve rahatsız edici. Annemin veya anneannemin yıllarca süren arkadaşlıklarına gıpta ediyorum. Hele komşuların birbirleriyle olan ilişkileri, yardımlaşma duygusu, birinin derdinin diğerini de etkilemesi ve bir aile gibi çözmeye çalışmaları da gözlerimi yaşırtıyor.

İstanbul'a taşındığımızda insanların Ankara'daki gibi dürüst ve saygılı olacaklarını tahmin etmiştim. Oysaki yanılıyordum. Menfaat ve dedikodu tutkunu, söz verip yapmama huyları olan insanlar da tanıdım. İlk birkaç yıl alışmakta güçlük çektim de diyebilirim. İstanbul, çok büyük bir şehirdi ve her çeşit insanı barındırıyordu.

Ankara'da tüm komşulara selam verirdim. Tabii ki bu komşuların çoğu Müslüman'dı. İstanbul'a taşındığımızda da herkese selam vermek istedim ama komşuluk, insan ilişkileri farklıydı. Ankara'nın tüm yerli ahalisi herkese selam verir, hatır sorardı. İnsancıl, arkadaş canlısı ve düşünceliydiler. Benim çocukluğumda Ankara'da tanıdığım insanlar, oldukça saygılı ve dürüsttüler. Ankara'nın o eski, unutulmaz yaşayışları, insanlığa, manevi değerlere verilen önem, düzen ve saygısı belki de mazide kalacak.

İstanbul'a taşındığımızda fark ettim ki Ankaralı insanların en önemli özelliği olan gerçek samimiyet burada azalmış. İstanbul'a taşındığımızda alışık olmadığım davranışlarla karşılaştım. Babaannemin ve dedemin zamanlarında, insanların daha yardımsever ve insancıl olduğunu sürekli duymuşumdur. Anneannem ve babaannem tüm Müslüman ve Hristiyan komşularıyla çok iyi geçinirlermiş. İnsanlar birbirlerine güvenir ve kardeşlik içinde yaşarlarmış.

Özellikle Anadolu Kulübü'nde, bazı insanların insanlara selam vermeden önce babalarının mesleğini veya para durumunu sorup öyle selam vermek istediğine şahit oldum. Aman Tanrı'm, "ne kadar görgüsüz, sonradan görme, sonradan zengin olmuş, bu durumunu hazmedememiş insanlar var" diye düşündüm. Her insan aynı değil ama böyle insanlar arttığı zaman üzüliyorum. Ben, yaradılış olarak çok arkadaş canlısı olduğum için etrafımdaki herkese selam veririm. Bu tür menfaat ilişkileri bana çok ters geldi. Bir seferinde bana sürekli selam veren liseden Yahudi bir arkadaşım, yanında başka bir arkadaşı olduğu zaman bana selam vermedi. Onun sayesinde arkadaşını tanıyacağımdan korktuğunu yıllar sonra itiraf etti. Böyle tip

arkadaşlık ve komşuluk ilişkilerini hiç tasvip etmem. Ben de ona selam vermemeyi tercih ettim.

Bana göre her insanın bu dünyaya bir geliş amacı var. Bu amaçlarından biri de yardımlaşmak, sosyalleşmek ve insan olmak.

Artık dijital çağda yaşıyoruz. Sanal arkadaşlıklar fazlasıyla var. İnsanlar kendi kabuğunda ve yaşam gailesinde, telefonlarına yapışmış olarak yaşıyorlar. Kimse elinden telefonunu bırakamıyor. Teknoloji belirli konularda hayatımızı kolaylaştırırken diğer taraftan teknoloji bağımlısı bir gençlik de yetişiyor. Eskiden evlilikler ömür boyu sürerken şimdi insanların sürekli eş ve arkadaş değiştirdiğine şahit oluyor; eski insan ilişkilerinin yerini yobazlaşmış, menfaatçi, samimiyetten uzak insan ilişkilerinin aldığını gözlemliyorum.

Çocukluğumun Suadiye'si bile yerinde yok. Birkaç sene önce gittiğimde tanıyamadım bile. Deniz kenarı doldurulmuş, yalılar ve Büyük Suadiye Otel'i denize uzaktan bakar olmuş. Her yer ne çok değişmiş. Bir sürü kafe ve lokanta açılmış.

Çocukluğumun Ada'sını da fotoğrafta gördüm. Arkadaşlarım yollamış. Tanımakta güçlük çektim gene. İlk girişteki saat yerinde duruyor. Hatta pastaneler ve Anadolu Kulübü de yerinde ama insanları çok değişmiş. Yıllarca emek veren, insanları taşıyan emektar atların yerini artık golf arabaları alacakmış. At sayısında hızlı bir azalma varmış. Bizi bir yerden bir yere taşıyan, çocukluğumun süslü, boncuklu atlarını yiyorlarmış. Zarif, nazik, soylu atlar da insanların masasına kavurma olmuş. Bu da beni oldukça üzdü.

İnsan geçmişi düşündüğünde, anıları aklına geldiğinde hüznleniyor. Mutlu anıları hatırladığında da geçmişi özlemle anıyor. Eskiden, küçükken en önemli üzüntüm vapuru kaçırmak veya deniz otobüsüne yetişememektir. Hatta evimizden Heybeli vapur iskelesi görünür, vapur oraya gelmiş mi gözlemler, daha sonra koşa koşa tepedeki evimizden iskeleye giderdim.

İnsan küçüklüğünü, anılarını asla unutamaz. Kaç yaşına gelirse gelelim eskiden yaşadığımız yerler, insan ilişkileri hep dimağlarımızda canlı kalacak. Onları hatırlayınca kâh gülüp sevineceğiz, kâh gözlerimiz yaşaracak. Kâh o yaşlara döneceğiz, kâh hayatımızdan gidenleri özlemle anacağız. Bu yüzden yaşadığımız yerler benim için büyük önem taşıyor. Yıllar önceki komşularımız ya da bir arkadaşımın söyledikleri de hep kulaklarımda... Yaşadığım yerler de gözlerimde olacak ve hayallerimi süsleyecek. Belki o günleri, şimdi anlattığım gibi çocuklarıma da anlatacağım. Sevdiklerimle birlikte sadece mutlu anıları hatırlamayı diliyorum. Yarınlarımızın parlak olması ve ümitlerimizin hep canlı kalması dileğiyle...

Annem, baham ve ben.

Ankara-Ortaköy, İstanbul

Betül Betina YOLAK

İstanbul aşığı olan ama yazları hariç lise sona kadar Ankara'da yaşayan bir Yahudi olarak Ankara'nın huzuru, Yahudi bayramları ayrı bir zevk ve lezzet verirdi. Hep şanslı olarak doğduğumu düşünmüşümdür. İnsanlar, annelerini babalarını ve kardeşlerini seçemezler ama bana bir şans verilseydi ben yine onları seçerdim. Ben ve kardeşim, sevgi ve müzik ruhuyla büyütüldük.

Cumartesi günleri babam Baruh Faruk Seloni Yolak, babaçiko, Ankara'daki sinagoga giderdi. Annem kahvaltı masasını hazırladıktan sonra beni ve kardeşimi yanına alır, *Hayat* dergisini okurken bize anlatır, biz henüz okuma yazma bilmediğimizden sadece fotoğraflara bakmakla yetinirdik. Bazen cumartesileri bizler de sinagoga giderdik. Cuma geceleri ve cumartesi sabahları hep özel olmuştur; ailece yemek yemek, Şabat'ı¹ kutsamak, kahvaltı etmek, hep birlikte olmak bizleri mutlu ederdi. Daha sonraları İstanbul'a taşınınca babam, işi Ankara da olduğu için bu kahvaltılar ancak hafta sonları oluyor ve de babamla özlem gidermek için fırsata dönüşüyordu.

1 Şabat: Yahudilerin çalışmadıkları kutsal günleri.

Ankara'daki sinagog, eski Yahudi mahallesindeydi. Bayramlarda o sokaklardan geçerken o eski, iki katlı evleri incelerken içim bir tuhaf olurdu. Babam oralarda doğmuş, ailesiyle birlikte oralarda yaşamıştı. O eski dar sokaklardan geçtikten sonra sinagogun havasını teneffüs etmek, beni çok mutlu ederdi. İsrail Büyükelçiliği yetkilileri bayramlarda sinagoga gelir ve törenlere coşkuyla katılırlardı; şarkılarla, danslarla ve de biz çocuklara dağıtılan hediyelerle bayramlarımız zihnimize kazınırdı. Bir sonraki bayramları iple çekerdik. En son Ankara Talmud Tora² olarak çocukları evden arabayla alan öğretmenlerimiz İbranice dinî şarkılar, şiirler öğrettiler. Bizler çocuklar grubundaydık ama büyüklerin, ablaların da şarkılarına bayılırdık; onun için diğer çocuklarla değil, ablalarla birlikte dönerdik. Annem de bizlerle geldiği için aynı şarkıları bilmiyorsa bizlerle öğrenirdi ve evde beraber söylerdik. Ankara sinagogunda bir daha böyle bir çalışma olmadı.

Babaannem Beki Rivka Seloni Yolak ve dedem Nesim Seloni Yolak, Ankara'da cumartesi günleri öğlenden sonra bizlere gelirlerdi. Bütün aile birlikte İbranice şarkılar söyler ve dans ederdik. Babaannem ve dedem aslen İstanbullu olup öksüzler yurdunda tanışmışlar, evlenmişler. Dedemin amcası Ankara'da müzisyen olarak iş bulunca onları da Ankara'ya çekmiştir. Babaannem, eski Yahudi mahallesini hep özlemle anlatırdı. Komşuluk ilişkileri çok iyi olduğu için herkesin kapıları açılmış, geceleri tiyatro oynayıp çarliston danslarını o dar sokaklarda yaparlarmış.

Gelelim annemin tarafına... Ben annemin ilk çocuğu olduğum için annem, beni İstanbul'da Anneler Günü'nden bir gün önce bir cumartesi günü doğurdu. Annemin ailesi o zamanlar Kuledibi'nde oturuyorlardı. Evleri deniz görürdü. Annem hep bana arkadaşı gibi davranmış olduğundan beni Kuledibi'ndeki deniz gören odaya alır, yanına oturtur, benimle sohbet ederken geçen gemileri gösterir, Galata Kulcsi'ni anlatır, "Betina manzara çok güzel" derdi.

2 Talmud Tora. Tevrat ve din dersi öğretilen yer.

Cumartesi günleri Neve Şalom Sinagogu'ndan çıkan talletli³ Yahudi erkeklerin bayramlık giysileriyle sokağı doldurmalarını seyretmek ayrı bir zevk, hayranlık ve hoşnutluk verirdi. Babam ve biz de bazen bu grubun içinde olurduk.

Annem İstanbullu olduğu için Ankara'da yaşarken her zaman İstanbul özlemiyle yaşırdı. TED Ankara Koleji'nden mezun olmam ve sadece İstanbul'daki üniversiteleri yazmam, anneme İstanbul kapılarını açtı. Artık İstanbul'daydık. Ankara'da hayat zor olmuştu, minyan⁴ olmuyordu, babacığma sinagogdan bir telefon gelir, "minyan yok" derlerdi. Babam kahvaltısını, her işini bırakarak jet gibi sinagoga fırlardı. Kaşer kasap yoktu, etlerimiz İstanbul'dan geliyordu. Sinagog ancak bayramlarda açılmaya başlamıştı.

İstanbul'da benim okulumu yakın olsun diye o zamanlar ıssız ve sessiz olan Etiler, Cengiz Topel Caddesi'nde yaşamaya başladık. Ankara'nın düzenli hayatından sonra, İstanbul bana büyük ve karmaşık gelmeye başlamıştı. Mesafeler uzaktı ama Boğaz, Mısır Çarşısı, Kapalıçarşı, Tahtakale anlatılmaz ama yaşanır.

Bayramlarda ilk olarak Şişli Sinagogu'na gitmeye başladık, bize uzak olmasına rağmen. En sevdiğim ve unutamadığım bayram, Simha Tora'ydı⁵. Sinagoga gelenlerin bir bütün olup dans etmeleri, şarkılar söylemeleri beni büyülemişti.

Babamın babası Ortaköylü Seloni ailesidir. Hatta bizim nüfus kütüğümüz de Ortaköy'dedir. Akraları Ortaköy'de yaşarlardı. Biz, yavaş yavaş Ortaköy Sinagogu'na gitmeye bir başladık ki bir daha kopamadık. Daha sonra Beykoz'a taşınmamıza rağmen halen İstanbul'da olduğumuz zaman Ortaköy Sinagogu'na gideriz.

Bana göre Ortaköy Sinagogu yalnızca bir ibadet yeri değil aynı zamanda insanları cumartesi ve bayramlarda birleştiren, ruhlarını

3 Tallit: Yahudi erkeklerinin örtündüğü şal.

4 Minyan: Yahudi inancına göre duaların icra edilmesi için gerekli on kişi.

5 Simhat Tora: Yahudilerin Tevrat'ı yeniden okumalarını kutladıkları bayram.

Allah sevgisiyle doldurup iyiliğe yönelten, çıkışta bir festival havası eşliğinde yenilen zengin kahvaltılarıyla unutulmaz bir hafta sonu yaşatan bir yerdi. Oradaki cumartesi ve bayram coşkusu hep benim içimi ısıtmıştır. Babam orada gabaydı.⁶ Babam Tora'yı, kitapları ezbere bilirdi. Ankara'da büyüdüğü için Tora'yı da Ankara'da o eski Yahudi mahallesinde öğrenmişti. Çok canlı, ele avuca sığmayan, yerinde duramayan küçük Baruh, babaannemin Baruhaçisi, babaannemin anlattığına göre mahalledeki yaşlı, emekli amcaların çocuklara ücretsiz verdiği Tora kurslarına katılıp hepsini iyi öğrenmişti. Babam nazik, kibar, saygın bir beyefendiydi. Benim ve kız kardeşim Reneta'nın Noel Babası gibiydi. Bir dediğimizi iki etmezdi, bizleri mutlu etmek için çabalayan harika ve değerli bir babaydı.

Ankara'nın ve Ortaköy'ün hayatımdaki yeri büyüktür. Ankara'ya gidemiyor olsam da hep kalbimdedir. Ortaköy'ün ise hep iyi günler için gidilecek bir yer olmasını diliyorum.

Yıllar geçse de, yaşadığımız yerler hep değişse de benim gözümde hep aynı olarak kalacaklar.

6 Gabay: Sinagogda görevli kişi.

Kuledibi-Galata

Çele Mizrahi YOLAK

Kuledibi ve Galata hayatımda önemli yer teşkil eder çünkü hayatımın bir bölümü, özellikle çocukluğum ve gençliğim evlenene kadar orada geçti. Ben, Balat'ta 1948 yılında doğdum. Üç aylıkken babam Kuledibi'nde kocaman bir ev aldı. Çok büyük bir evde ailemle yaşıyordum. Evimizi o kadar çok severdim ki... Hâlâ hatırlarım. Tam üç kapısı vardı. 200 metrekare büyüklüğünde bir evdi. Ablamla aynı odada uyurdum. Evimiz hep misafirler, komşular ve akrabalarla doluydu. Cıvıl cıvıl sesler, ikramlıklar, abilerimin ve ablamın arkadaşları, komşularımız, annemin arkadaşları, akrabalar, benim arkadaşlarım, babamın arkadaşları, hep evimizdeydiler. Annem Rina Mizrahi Tokatlı, çok hamarat ve misafirperver olduğu için gelenimiz gidenimiz boldu. Annem ve babam Tokatlı oldukları için akrabalarımız çoktu. Baba tarafından Asael, Mizrahi, Dağlı, Pizantiler, Araflar, Koncabaharlar; anne tarafından Mizrahi, Hekimoğlu, Maraşlıoğulları, Leviler gibi aileler hep akrabalarımızdı.

Babam Nesim Mizrahi Tokatlı, kendi işini açmıştı. Büyük dükkânımızdan Anadolu'ya kasket, ceket, yelek, şalvar satılırdı. Cuma

akşamları ve cumartesi sabahları sinagogdan çıkanlar sokakları doldururlardı. Yahudi erkeklerinin hemen hemen hepsinin sinagoga ellerinde tallitleriyle¹ gittiklerini görürdünüz. Sinagogda boş yer kalmazdı. Hele Selihot² dualarında adım atacak yer yoktu. İnsanlar çok mu dindardı yoksa sinagoga gitmeyi çok mu seviyorlardı bilmiyorum ama evimizden her yer gözüktüğü için insanları seyretmek oldukça hoştu. Evimizden deniz görünürdü. Küçük kardeşim Vitali, en romantik olanımızdı. Yaşı küçük olmasına rağmen denize bakıp şiirler yazardı. Bazı günler arkadaşlarla Galata Kulesi'ne çıkardık. Nesim Kasap'tan et alırdık.

O yıllarda Kuledibi oldukça yoğun bir şekilde Yahudiler, Rumlar ve Ermenilerle doluydu. Çok iyi komşularımız vardı ve herkes birbirini severdi. İnsanlar sanki daha iyi, daha mütevazı idi. Saatlerce yürürdük. Çiroz gibi zayıftım. Beyoğlu'na giderdik. Annem Rina ile birlikte Beyoğlu'na gitmek, benim için büyük bir zevkti. Kumaş mağazaları, züccaciye mağazaları, kuyumcular, iplik satan mağazalar hep gittiğimiz yerlerdi. Sadece dükkânları seyretmek bile beni çok mutlu ederdi. Galata'dan Beyoğlu'na sürekli yürürdük. Beyoğlu'nun o yıllarda sanki bir tılsımı vardı. İnsanlar sokaklarda şapkalarla, tayyörlerle yürürlerdi. Bir incelik, bir şıklık, bir nezaket... Ben keman dersi almaya başlamıştım. En iyi müzik dükkânları Beyoğlu'ndaydı. Kendime keman telleri almak için müzik dükkânlarını dolaşır, piyanoları seyrederdim. O yıllarda çikolata ve pasta işlerinde Rumlar bir numaraydı. Lezzetli çikolatalar üretirlerdi. Beyoğlu'nda pastaneye gitmek, tatile gitmekten daha iyiydi ve modaydı. En iyi kumaş mağazaları Beyoğlu'ndaydı. Gündelik terziler bir elbiseye 30 lira alıyorlardı ve herkes gündelik terzilerle çalışırdı. Özellikle kadınlar, tayyör ve aynı renkte şapka diktirirlerdi. Tabii annem de... Herkes kürk palto giyerdi kışın. Annem ve ben Beyoğlu'ndan kumaş, iplik ve iğne alırdık dikiş dikmek için.

1 Tallit: Yahudi erkeklerinin havrada giyindikleri şal.

2 Selihot: Yahudilerin Yom Kipur öncesi kefarete duaları ve yakanışlarını içeren dualar.

O yıllarda sokaklarda Ermenice, Yahudi İspanyolcası ve Rumca konuşmaları sürekli duyardınız. Ablam Ester Mizrahi Tokatlı (Suriyon) da dâhil olmak üzere Yahudiler, Ermeniler ve Rumlar Fransız okullarına giderlerdi. Fransızca konuşmak çok modaydı ve hemen herkes bu dilde konuşabiliyordu. Galata'da el arabalarında puaça, borekitas satılırdı ve hemen hemen herkes bunları satın alırdı. Evde bunları pişiren annem bile bana onlardan aldırırdı. Galata Kulesi'nin solundan Yüksekaldırım'a çıkan yokuşun başında turşucu vardı. Oradan turşu alırdık. Pesah/Purim bayramlarında Büyük Hendek Caddesi boyunca kaldırımlarda açılan tezgâhlardan şarope blanko,³ matsa⁴ ve mavlaç⁵ alışverişi yapılırdı. Ailede ağabeylerim Leon, kardeşim İzi, en küçük kardeşim Vitali Mizrahi Tokatlı ve ben Işık Lisesi'ne gidiyorduk. Diğer ağabeyim Robert ise Robert Lisesi'ne gidiyordu. Eli ağabeyim de Musevi lisesine gidiyordu. Ablam Ester Suriyon, Saint Benoit Fransız Lisesi'ne gidiyordu. Nesim, hepimizin okumasını ve iyi okullara gitmesini sağladı.

Ağabeyim Robert Mizrahi Tokatlı, doktor olduğu için sürekli kapımız çalınırdı ve o da herkesin yardıma koşardı. Bir gece akrabalarından birinin kızının apandisiti patlamak üzereydi. Ağabeyim Robert kızın hayatını kurtarmıştı. Bir sürü teşekkür ve bir o kadar da manevi mutluluk... Daha sonraki yıllarda gece yarısı evimizin kapısının çalınmasına alıştık. Ya iğne vurması gerekiyordu ya da doğurmak üzere olan birine yardım etmeliydi. Yıllarca Yahudi, Müslüman, Hristiyan bir sürü kişinin yardımına koştu. Bir sürü hayır duası aldı.

-
- 3 Şarope Blanco: Yahudilerin Purim bayramında yediği bir tatlı. Türkçesi şeker şurubu demek. Fazla miktarda şeker, suyun içine konulur ve kısık ateşte karıştırılır. Şekerli sıvı beyaz rengine ve hamur gibi top haline gelinceye kadar karıştırılır. Bu karışım hazır olduktan sonra içine arzuya göre parçalanmış badem ya da ceviz, Hindistan cevizi ya da sırf rendelenmiş limon kabuğu katılabilir.
 - 4 Matsa: Hamursuz ekmeği. Musevilikte Mısır köleliğinden kurtuluş anısına her yıl sekiz gün Hamursuz Bayramı'nda yenilen mayasız ekmek.
 - 5 Mavlaç: Yahudilerin Purim bayramına ait olan kırmızı beyaz renkte ve değişik şekillerdeki şekerlemeleri.

Ağabeylerim Leon, İzi ve ben iyi arkadaştık. Evimizin yakınında-ki boş sahada futbol maçı yapardık. Ağabeyim Leon Fenerbahçeli, kardeşim İzi Beşiktaşlıydı. Ben ise Galatasaraylıydım. Topu kaleye fazla isabet ettiremezlerdi. Kaleci olarak topları hep tutardım. Tabii bunun için çok çabalarlardı. Çünkü ben kızdım ve gururları incinirdi.

Bir de bisikletim vardı. Ağabeyimin bisikleti... Benim için oldukça yüksekti ama ben ona binip güzelce dolaşıyordum. Çocukluk yıllarımda arkadaşlarım ve komşularım olan Rum asıllı Bebi ve Ketii oldukça iyi arkadaşlarımdı. Onlardan başka Ermeni arkadaşlarımda vardı. Onlardan Ermenice ilk 10'a kadar saymayı öğrenmiştim. Okumakta olduğum Işık Lisesi'nde de bir sürü Rum arkadaşım vardı. Bizim eve gelen gündelikçi kadın terzilerin çoğu da Rum'du. El sanatları, zarafet hep onlardan geçmekteydi. Onlardan da Rumca bazı sözler öğrenmiştim. Onlar da bizden İspanyolca öğrenmişlerdi. Ayrıca aynı sınıfta okuduğum kuyumcu bir sürü Ermeni arkadaşım vardı. Bayramlarımızı birlikte kutlardık. Kimse birbirine Rum, Ermeni, Yahudi demezdi. Müslüman arkadaşlarımda çok iyi kalpliydiler. Işık Lisesi'nde okuduğum bir sürü kız arkadaşım vardı. Çoğu Nişantaşı'nda oturuyordu. Beni evlerine çay içmeye davet ederlerdi.

Gerçek sevgi, dostluk o zamanlar gerçekten de vardı. Bizler bunu yaşayan şanslı nesildik. Tünel'e çıktığımızda çekici vitrinlerine dalıp gittiğiniz Bonmarşe'den, Mayer'den, Lion'dan, Lazarro Franko'dan yapılan alışverişlerle mutlu olurduk. O zamanlar yürümeyi çok severdik. Saatlerce yürürdük. Otobüse bile binmezdik. Yokuşlar iner, yokuşları yüksünmeden çıkardık. Tüm Yahudi komşularımız sokakta İspanyolca konuşurlardı. Sarı Madam'ın yanındaki dar yokuştan inerek hamama giderdik.

Mahazike Tora'da⁶ din dersi aldık. Mahazike Tora'nın hocası Nesim Behar'ı unutmak imkânsız. Ağabeylerim, özellikle Eli ve Robert,

İbranice ve din okumayı iyi bilirlerdi. Hatta Eli bütün duaları da ezbere bilirdi. Hem Musevi lisesine gidiyordu hem de etrafındaki arkadaşlarına matematik dersi veriyordu. Eli Mizrahi Tokatlı dendiğinde matematik ondan sorulurdu. Ağabeyim Robert ise lise yıllarında Robert Lisesi'nde yatılı okuduğu yıllarda kütüphanede çalışmıştı. O da öğrencilere İngilizce ve fen dersleri veriyordu.

Annem Rina ise ailesinden aldığı eğitimle çeşitli yemekler yapıyor; aynı zamanda dikiş, nakış ve örgüler örüyordu. Tam bir hanımefendiydi. Hem güzel giyinmeyi biliyor, hem de bizleri çok güzel giydiriyordu. Annem Beyoğlu'ndan kumaşlar alıp bizlere gündelik terzilerden tayyörler, elbiseler, şapkalar diktirmişti. Ailece saatlerce yürümeye alışmıştık. Hatta yürümeyi çok severdik. Hepimiz sağlıklı ve zayıftık. Bazı pazar günleri Yeni Melek Sineması'nda locadan film izledikten sonra sokak arasındaki Ağa Lokantası'nda ailecek yemek yerdik. Yüksekaldırım'dan Tünel'e doğru çıkarken rengârenk pulcu vitrinlerine kapılıp pulları hayranlıkla seyrederdim. Kırtasiyeciler, balıkçılar, bakkallar hep Yahudi'ydi.

Bir düğün oldu mu annem, bizi model gibi rengârenk elbiselerle düğüne yollardı. Hatta diktirdiği elbiseleri süslemek için kurdeleler alır, onları çeşitli örgü ve düğmelerle de süslerdi.

Büyükannem (annemin annesi) Rabanit Sara Mizrahi Hekimoğlu, bizi sürekli yemeğe çağırırdı. Saatlerce yemek pişirir, mutfaktan çıkmazdı. Her Şabat günü onun evi de bir sürü misafirlerle dolardı.

Babam Nesim'in Tahtakale'de çok büyük bir dükkânı vardı. Yokuşun yukarısında ise amcam Marko'nun karısıyla birlikte şapka sattığı bir dükkânı vardı. O yıllar insanlar çok şapka giyerlerdi. İlk önceleri babam, terzilere Anadolu'ya satmak için elbiseler diktirir ve onları sattı. Daha sonraki yıllarda Anadolu'daki insanlar kendi dükkânlarını açıp kendi elbiselerini diktirdikleri için babam, ağabeyim Robert ile birlikte ithalatçılığa başladı. Yurt dışından fincan getirdiler önce. Daha sonra eski Amerikan elbiseleri getirdiler. Bunlar kapış kapış

satıldı. En çok da buradan para kazandılar. Amcalarım Eliezer, Şaul, İshak ve babam Nesim ortaklıklar. Yurt dışından bir sürü markanın satış temsilcileri, abim Robert Mizrahi Tokatlı'nın davetlisi olarak bizi ziyarete geldiler. Sonraları kereste ithal etmeye başladılar. Bu kadar yıl çalışan babam, Tozkoparan'da bir apartman satın aldı. Tam rahat edeceken çıkan Varlık Vergisi'yle tüm apartmanımız da elimizden gitti.

Para kazanmak, çocuklarına ekmek parası getirmek o yıllarda o kadar kolay değildi. Babam bu sefer de ağabeyimle birlikte yurt dışından tül makineleri getirdi. Bu makinelerin parçaları tek tek ithal ediyor ve sonra da monte ediliyordu. Zaman zaman bozulan bu makinelerin tamir edilmesi için de yurt dışından, özellikle Almanya'dan teknisyen gelmesi gerekiyordu. Bu makinelerle tül ve korse ürettikleri yıllarca.

Ben liseye giderken evimize gelen Rum asıllı, dünya iyisi, aile dostumuz Madam Elda, dükkânlarında kocası ve kendisinden başka kimse olmadığı için cumartesi öğleden sonraları iki-üç saatliğine defterlerine, hesaplarına bakmamı ve ona yarenlik etmemi rica etmişti. O yaşlarda çalışmayı düşünmüyordum ama o kadar ısrar etti ki kendisini kıramadım. Bu iş karşılığı ücret almayı da reddettim. Madam Elda da bunun altında kalmayı istemediğinden ve beni çok sevdiğinden sürekli bana hediyeler getirmeye başladı. Sanki onun kızıydım. Dükkânından sabahlıklar, gecelikler, ipekli eşyalar, kombinezonlar ve dantelli eşyalar getiriyordu. Öyle ki evlenmeden çeyizim hazırды sayesinde. Çok hoş sohbet ve cömertti. Sahipleri akrabaları olan Lebon, Markiz ve Kontes Pastanelerine cumartesi akşamları birlikte gidip tatlı yiyorduk. Tabii ki o ısmarlıyordu. Bununla da kalmıyor, çikolata kutuları getiriyordu.

Sonraki yıllarda öğrenciyken birkaç ay bir züccaciye mağazasında ve sonra sadece üç ay Kuledibi'ndeki evimize çok yakın olan Akbank'ta çalıştım. Banka arkadaşlarım beni çok sevdiler. Madam Elda bizim şubenin müşterisiydi. Bir sürü arazileri vardı o yıllar. O

kadar mahkeme açmıştı ki sanki avukat gibi bütün kanunları bilirdi. Akbank çalışanları da ona bir sürü sorular sorarlar ve o, hepsini güzelce cevaplardı. Madam Elda'yla çalıştığım yıl çok mutlu hissettim kendimi. Hediyelere boğulmuş, şımartılmış bir genç kızdım. Tatlı, cilveli ve cömert bir kadındı. Çok sevimli bir Türkçesi vardı. Benim ilk patronumdu.

O zamanlar arkadaşım Sara iş arıyordu. O da bizim eve çok yakın oturuyordu. Annesi ile annem arkadaştı ve onun iş aradığını duyunca hemen sokakta gördüğüm akrabasına Akbank'ın bir çalışana ihtiyacı olduğunu söyledim. Ertesi gün Sara Birmizrahi, bizim şubede işe başladı. Zaten samimi arkadaştık ama artık daha çok birlikte zaman geçirmeye başladık. Sara o kadar kalbi güzel bir insandı ki... Annesi Edimeli ve çok düzenli bir kadındı. Gündelikçi kadın terzileri bize o getirmişti. Evlendiğimde de oldukça yardım ettiler. Yıllar içinde Sara ile hep görüştük, ta ki ben Ankara'ya gelin gidene kadar. Yıllar sonra ikizleri olduğunda ikizlerine hediyeler alıp onu İstanbul'da ziyaret ettim. Çok yıllar sonra biz de İstanbul'a taşındığımızda onun Etiler'deki evine iki kızım ile gittik. Bizim evimize yakın oturuyordu. O, çok hamarat ve düzenli bir kadındı. Büyükkada'da da onunla görüştük.

O yıllar Kuledibi'nde insanlar birbirlerine yardım ederdi. Gerek evlenme konularında gerek gündelik işlerde... İnsanlar flört etmez, görücü usulüyle evlenirlerdi. Çoğu zaman da çöpçatan kadınlar ya da komşular bu işleri yapardı. Herkes birbirine selam verir, hatır sorardı. Evlenecek yaşa gelen kızların anneleri, adını tam hatırlamadığım çöpçatan madama götürülürdü.

Akbank'ta çalıştığım yıl, üniversitede Hukuk Fakültesi'ni kazandım. Çok mutlu oldum. O yıllarda üniversitede okuyan kadın sayısı oldukça azdı. İlk çalıştığım üç aydan sonra Akbank'tan ayrılmıştım. Her önünden geçtiğimde Akbank çalışanları olan arkadaşlarım ve şube müdürü, beni onlarla çalışmaya çağırdılar. Onlara "sabahları üniversiteye gideyim, öğleden sonra sizde çalışayım" dediğimde

teklifimi kabul ettiler. O yıllarda fazla banka yoktu. Tüm Galata ve Kuledibi'nde oturanlar, bizim şubemizde hesap açtırmışlardı. Evime yakın başka işyeri yoktu. Üniversiteye gitmeme onay verdiklerinde tekliflerini kabul ettim ve bankada çalışmaya başladım. Sabahları üniversiteye gidiyor, öğleden sonra bankada çalışıyordum. Banka evimize yakın olduğu için anneme yardıma koşuyor, sonra bankaya gidiyordum. Yılbaşında tam bir ay boyunca yazım güzel olduğu için defterleri bana yazdırırlardı. Bankamızda sürekli Yahudi, Rum Ermeni komşularımızı görürdük. Bir sorunları olduğunda yardıma koşardım.

Benim evlenme öyküm, ablamın Ankara'ya yüksek mühendis Lazar Suriyon ile evlenerek yerleşmesiyle başladı. Fotoğrafımı, ablam Ester Suriyon'un evinde gören, daha sonra kayınvalidem olacak Beki Yolak, fotoğrafımı ablamın evinden alarak oğlu Baruh'a göstermesiyle Ankara şehrine gitme kaderim yazıldı.

Bahar ayında nikâhlandığımı duyan başta Müslüman komşularımız olmak üzere ne kadar Rum, Yahudi ve Ermeni tanıdık ve komşular varsa hediyeler getirdiler. Evimiz hediyelerle doldu taşı. Bankadan ayrılacağımı duyan tüm şube çalışanları itiraz ettiler. En azından "Ankara şubesinde çalışmalısın" dediler. Kısa zamanda müdür olacağımın sözünü verdiler ama nafile. Yakında Baruh Seloni Yolak ile evlenip Ankara'ya gelin gidecektim. Maalesef Hukuk Fakültesi'ni üçüncü sınıfta bırakıp evlendim.

Daha sonraki yıllarım Ankara'da geçti. Çok sevdiğim iki kızım oldu: Betina ve Reneta. Tabii ki çalışmadım çünkü çocuklarıma bakmak zorundaydım. Onları ihmal etmemeliydim. Ankara'da Küçükesat Caddesi'nde eşim Baruh bir ev almıştı. O yıllarda Ankara'da da büyük bir Yahudi topluluğu yaşıyordu.

Ankara da güzeldi ama gurbet ve hasret beni çok etkilemişti. Genç yaşta evimden ayrılıp yeni bir yere gelmişim. Bu yüzden gençlik anılarım gözümde hep yerini korudu. Ankara'da Yahudiler farklı

semtlerde otururlardı. Oysa Galata'da hemen herkes; satıcılar, dükân sahipleri, komşular Yahudi'ydiler. Yahudi okulu eve yakındı. Kasap yakındı. Araba yoktu. Her yere hemen herkes yürüyerek giderdi. Spor kulüpleri yoktu. Sağlık sigortaları yoktu belki ama insanlar mutluydular. Bir düğün oldu mu hemen herkes davetliydi. Ben, çocukluk ve gençlik çağlarımda insanların sıkı çalıştıklarına tanık oldum. Evde turşular yapılırdı ama sokaktaki turşucular da para kazanırdı. Katkı maddeleri eklemek, fazla para kazanmak için yiyeceklerde sahtekârlık yapmak bizim zamanımızda olmazdı. İnsanlar sanki daha dürüsttü.

Genç kızlığımda çok sosyal ve arkadaş canlısı bir kızdım. Ailemle Suadiye, Bostancı ve Adalar'a gezmeye giderdik. Galata ve Kuledibi'ni yıllar içinde İstanbul'a geldiğimde hep ziyaret ettim. Hatta oturduğumuz evi hep kızlarıma gösteririm. Gençlik yıllarım, hayatımın en güzel yıllarıydı. Tabii Galata'nın hayatımda yeri büyüktür. Kızlarım 1,5 ve 3 yaşındayken onları Galata Kulesi'ne çıkartmıştım. Yıllar sonra sürekli Galata'yı ziyaret ettim. Annem ve kardeşlerim ben Ankara'ya gelin gidince önce Şişli'ye, sonra Etiler'e taşındılar. Galata ve Kuledibi de yıllar içinde ORYOM,⁷ Matan Baseter⁸ veya Neve Şalom Sinagogu'nu ziyaret ettiğimde, tekrar tekrar ziyaret ettiğim bir yer oldu. Anıları ve yeri büyük... Şimdi evler oldukça pahalı. Yenilenen çehresiyle çok güzel bir yer olmuş ama eski hali hep gözümün önünde ve daha güzel.

Çocukluğumun Galata'sı çok güzeldi. Galata'yı güzel yapan, insanlarıydı. İnsanların arasındaki dostluk, yardımlaşma, sevecenlik, misafirlik bir daha fazla rastlamadığım kavramlar oldu. Çıkar gütmenden, kardeş gibi arkadaşlık ve dostluk... Karşılık beklemeden yardım etmek, yardıma koşmak bizim çocukluk ve gençlik yıllarımızda oldukça doğal şeylerdi. İnsanlar, özellikle erkekler, evlerini geçindirmek ve ekmek parası kazanmakla uğraşmaktaydılar. Kadınlar ise

7 ORYOM: İstanbul Musevileri'ne ait yaşlılar için huzurevi

8 Matan Baseter: İstanbul Musevileri'ne ait Yardım Demeği.

genelde çalışmıyor ama evde çocuklarını yetiştirmekle ve ev işleriyle meşgul oluyorlardı. Ağabeylerim ve ben, gençlik yıllarımızda ailemize yardım etmek için okumanın yanı sıra sevdiğimiz işlerde çalıştık. Annem, kardeşlerine hep kol kanat gerdi. Hatta babamın erkek kardeşlerine de annelik yaptı, yemek götürdü. Hatta hasta oldukları zaman bizimle birlikte yaşadılar. Dostluk, yardımseverlik sözlerle anlatılamaz. Bu duyguları yaşamak lazım. O zamanlar hiç kötü insan olmadığına da inanırdım. Çocukluk düşüncesi işte... Çünkü etrafımdaki insanlar oldukça iyiydiler.

Şimdi bu kavramlar pek tanık olmadığım şeyler. Anılarımı paylaşıırken veya kızlarıma anlatırken o yılların güzelliğini yaşamak çok hoş. Hepimiz bir aileydik. Yahudi'siyle, Rum'uyla, Ermeni'siyle, Müslüman'ıyla hepimiz kardeşlik. Birbirimizi çok sever, hep yardıma koşardık. İnsanların arasındaki dayanışmayı hayal bile edemezsiniz. O yıllarda orada yaşayanlar da bu güzelliği paylaştılar.

Belki de o yıllarda Galata'da, Kuledibi'nde yaşayanlar şanslı insanlardı. İnsanlar din, dil, ırk ayrımı yapmazdı. Biz de diğer insanları yargılamazdık. Herkes kendi lisanında konuşurdu. Tam bir renk mozaığı vardı. İstanbul'un zenginliği, güzelliği belki de bu mozaikti. Galata'da komşuluk ilişkileri kuvvetliydi. Kimde ne eksikse gidip rahatlıkla isterdiniz. Onlar da aynı şekilde ne eksikse gelip alabilirlerdi. Kapıları sıkı kilitlediğimizi bile hatırlamam. Belki ben fark etmedim, belki de doğru düşünüyorum. Kimsenin, kimsenin malında gözü olmazdı. İnsanlar hayat yolunda yaşamaya çalışırken komşuluk ilişkilerinin güzelliği sözlerle ifade edilemezdi.

O zamanlar tatile gidilmezdi. Yazlıklar vardı. Çoğu insan günübirlik gezmeye gider, sonra evine dönerdi. Gezilecek belki de en güzel yer Beyoğlu'ydu. Işıklı caddedeki büyük renkli dükkânlardan gözlerimi alamazdım. Yokuşun başındaki mobilya mağazasına girip çıkardım sürekli. Zücaciye, en sevdiğim eşyaların başında gelir. Hatta birkaç ay zücaciyede hesap defterlerinin yazılması işinde çalıştım. Hâlâ zücaciye gördüm mü dayanamam. Işıltılı kürk dükkânları,

pastaneleri ve perukçularıyla Beyoğlu, her kesimin sevdiği lüks bir yerdi. İnsanlar en güzel giysi ve şapkalarını takar, kadınlar maxi eteklerini giyinir, sokakları turlarlardı.

Fransız okullarında okuyan kızlar, her hafta birinci olduklarında onlara "bare"ler⁹ verilirdi. Ablam Ester Surijon da okuduğu Saint Benoit Fransız Lisesi'nde bu barelerden almıştı. O zamanki kızlar için bu, ne büyük onur kaynağıydı. Çoğunluk aileler, Yahudi İspanyolcası denen Ladino'yu bilirlerdi. Hatta çocukları da... Çünkü evde bu dil kullanılırdı. Bazı aileler ise evde Fransızca konuşurdu. Bir sürü sokak satıcısı hatırlıyorum. Sokak satıcılarından bir şey satın almak beni çok mutlu ederdi. Herkes rızkını çıkarırdı.

Mahalledeki komşuların çocuklarının hepsi arkadaştı. Yalnızlık duygusu o zamanlarda pek yaşanmazdı. Çünkü herkesin kardeşleri, abileri, ablaları vardı. Aile ve akraba ilişkileri çok güçlüydü. Misafirliğe gitmek ve misafir ağırlamak insanların zoruna gitmezdi. Herkesin evi kalabalıktı. Çocuklar, çocukluğunu yaşardı. Bilgisayar ve cep telefonları yoktu. Hatta bazılarında telefon bile yoktu. Fakat insanlar gene de çok mutluydular. Salıncaklara biner, top oynardık. Bazen bisikletten düşerdim. Hatta dizlerim de kanardı ama şikâyet etmezdim. Aileme yardım etmek isterdim. O zamanlardaki her çocuk gibi... Yahudi toplumunun çoğu birbirini tanırdı. Yahudilerin çoğu ya Beyoğlu Musevi Lisesi'ne ya da Saint Benoit veya Notre Dame de Sion Fransız liselerine giderlerdi. Televizyon yoktu ama evden sokaktakileri seyretmek bile insana hoş gelirdi, en azından bana.

Babamla annem birbirlerini çok severlerdi. Karı koca arasındaki dayanışma yardımlaşma, sadakat duygusu takdire layıktı. Eşlerden birinin ailesi ve akrabaları, diğerinin de akrabaları ve ailesi sayılırdı. Annem Rina, yıllarca babamın ailesine ve kardeşlerine kendi

⁹ Bare: Fransız okullarında kız öğrencilerin, o haftanın birincisi olduğunu veya çok başarılı olduğunu gösteren, üstlerine taktıkları metalden bir nişan veya madalya biçiminde ödül. Bu ödülü almak, o zamanki kızlar için çok önemli bir rütbe sayılırdı.

çocuklarının yanı sıra baktı. Gerçek sevgi ve aşk da belki etrafımızdaki evliliklerden gördüğümüz kadarıyla mevcuttu. Erkekler evin tek çalışanı olarak evin masraflarından sorumluydular. Bunun için canla başla çalışmaktaydılar. O zamanın kadınları ise evde bir sürü şeyi kendileri yaparlardı. Salça, turşu gibi şeyler, börekler hep evde açılırdı. İnsanlar şimdiki gibi bir sürü şeye sahip değillerdi ama sosyal ilişkileri şimdikinden çok daha iyiydi. Böyle ilişkiler günümüzde maalesef yok.

Yıllar sonra iki kızım Reneta ve Betina Boğaziçi Üniversitesi'ni kazandıklarında İstanbul'a taşındık. İstanbul'a taşındığımızda çok mutlu oldum çünkü hasret bitecekti. İstanbul'un o güzel mozaïği ve gençlik yıllarımda yardımlaşması şimdi maalesef yok. Çocukluğumun Galata'sı anılarımda hep yerini koruyacak. Çocukluğumun Galata'sı saflığın, yardımlaşmanın ve renkliliğin sembolüydü. Galata Kulesi ve daha bir sürü güzel anının yer aldığı çok güzel bir yer. Her sokağında ve her taşında adım adım yürüdüğüm, dar yokuşlarını arşınladığım Galata hayatımın önemli anılarına sahip. Bu yüzden Galata'yı unutmak imkânsız. Anılarımızı anlattığımız sürece gelecek nesiller burayı dimağlarında ve hayallerinde yaşatacaklar.

İKİNCİ BÖLÜM:

İZMİR VE ANKARA'DA HAYAT

İzmir Bet Israel Sinagogu ve Çevresi

Selim AMADO

Ben, hayatının kırka yakın yılını İzmir'in Karataş ile Mektupçu arasında Salhane adlı yerde, Bet İsrail Sinagogu'nun yanında (Mithatpaşa Caddesi 265 - Mithatpaşa Cad. 287) geçirmiş, bu ibadet yerinin Karataş-Göztepe semtleri boyunca yaşayan İzmir Yahudilerinin yaşamındaki yerini nostalji, merak ve sevgiyle anlatmak isteyen İzmirli bir Yahudi olarak yazıyorum.

Bahsettiğim yıllar; kendimi bildiğim, hatırladığım ve şu anda retrospektif bir bakışla değerlendirmeye çalışacağım 1940'lardan 1970'lere kadar olan yıllardır. Bet Israel Sinagogu'nun 100 yılından sadece 30'unu aşan yılı kapsayan kişisel hatıralarım, aslında bu sinagogun İzmir Yahudilerinin hayatında oynadığı rolün zirvesinde olan yıllardan, bugünlere bizleri getiren sürecin başladığı günlere kadar uzanmaktadır. O bakımdan söylemek istediklerim, şahsen tanık olduğum devrenin öncesine veya sonrasına temas edecektir. Bu sinagog ile büyümüş, yaşamış, evlenmiş İzmirli Yahudilerin, bu güzel ve görkemli ibadet yerini hayatlarının en iyi günlerini hatırlattığı için sevdiklerine inanıyorum.

19. yüzyıl sonlarında İzmir Yahudilerinin bir kısmının ekonomik ve kültürel durumları daha öncesine nazaran düzelince, "eski İzmir" diye adlandıracağım yerlerden; oradaki küçük, konforsuz, çok az odalı evlerden daha konforlu ve daha büyük evlere taşınma süreci başladı.

Konak'tan Karataş'a kadarki evleri, eski kortijoslar misali aile evlerini ve hatta "Labri" diye bizim adlandırdığımız sokaklardaki evleri kastetmiyorum; oralarda çok yoğun bir Yahudi topluluğu ve hayatı yaşanmaktaydı. Bahsettiğim evler İzmir körfezi etrafında; bir zamanların İnönü, sonradan Mithatpaşa Caddesi adıyla tanıdığımız; (önce atlı sonra elektrikli) tramvayın işlediği; Karataş'tan Asansör, Salhane, Mektupçu, Karantina, Köprü, Sadıkbey, Valikonağı, Göztepe ve hatta Güzelyalı'ya kadar caddenin iki tarafında hem deniz tarafında hem kara tarafında genellikle iki, bazen üç katlı; cephesinde bir tahta balkon, deniz tarafında ise bir iskelesi ve bir bahçesi olan evlerdir. Bugün bunlardan hemen hemen eser kalmadı. O balkonlu, bahçeli, denize iskeleli evlerin yerini beton yığınları aldı. Bizim için geniş bir cadde olan İnönü (veya Mithatpaşa) Caddesi âdeta daraldı. İskelelerin yerine sahil yolu yapıldı. Körfez yine güzel ama eski semtlerden ve evlerden eser kalmadı.

Bet Israel, işte bu bölgeye yerleşen Yahudilerin dinî ihtiyaçlarına cevap vermek üzere planlanmış ve inşa edilmiş bir sinagogdur. Mimarisindeki özellikler, geleneksel stilden ayrılan özellikleri (görmeklilik, büyüklük, yükseklik, avizeler, bir değil iki teva, ay-yıldızlı motifle Yahudiliği simgeleyen şamdanların yan yana geldiği süslemeler), bütün bunlar İzmir Yahudiliğinin 20. yüzyıl başında tesiri altında bulunduğu etkenlerin izlerini taşır.

Rumların ve Levantenlerin oturdukları bugünkü Alsancak tarafları 1922 yangınında yanmıştır. İzmir'in geleneksel Yahudi mahalleleri yangından zarar görmemiştir fakat Alliance mezunu, işleri düzgün kişiler, eski cvlcrinden Salhane, Asansör, Karataş semtlerine yerleşmeye başlamışlardır.

İzmir Yahudileri, 20. yüzyılın başlarında Avrupa kültürüne yaklaşma ihtiyacını duymaktadırlar; şehrin Rumları, Levanten Katolikleri ve Ermenileriyle bir arada yaşamayı öğrenmişlerdir. 1908 devrimi gibi Osmanlı Devleti'nin hayatında olan değişikliklere uymaya çalışmaktadırlar. Yeni inşa edecekleri sinagogun mutlaka eskilerine benzer olması ihtiyacını duymamaktadırlar; daha büyük, daha görkemli olmasını istemektedirler. Sinagogun inşaatıyla ilgili örgütlenmeyi, padişah fermanını, mimari özelliklerini tarihçi arkadaşlar bir gün anlatacaklardır.

1931'de vefat eden ve son yüzyılda İzmir'in belki en değerli Yahudi'si diyebileceğim; hem Türkçe hem İbranice öğretmeni; *La Buena Esperansa* gazetesini 40 yıl kadar neşreden ve Hoca lakabıyla anılan; Liga, Ozer Dalim, Karataş Hastanesi gibi müesseselerin kuruluşunda katkısı büyük olan; Bet Israel'in de kuruluşunda son derece etkili olan Aaron de Yosef Hazan'ı (1853-1931) saygıyla anmak gerekir. Torunu Gisele Hazan'ın çalışmasından öğrendiğimize göre Bet Israel, 1907 yılının Eylül ayında "los tres moadim" denen Rosh Ashana, Kipur ve Sukot günlerinde açılması yaklaştığı zaman, parasal güçlüklerden dolayı çatısının inşaatı tamamlanamayınca Aaron de Yosef Hazan'ın teklifiyle üstüne çadır bezinden bir nevi tente konmuştur. Yerlere devrin zengini Yosef Asher'in evinden getirilen halılar serilmiş ve para toplamak için mitzvot'lar ve Tora'ya çağrılmalar satılmıştır. Anlaşılan, para sağlandıktan sonra mitzvot'ların satışı sona ermişe benzer. İzmir'in en büyük ve güzel sinagogu Bet Israel, 1907'de cemaatin ve de Aaron de Yosef Hazan'ın büyük gayret ve kabiliyetiyle faaliyetine başlayabilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında İzmir Yahudi nüfusu Mısır'a, Güney ve Kuzey Amerika'ya, Fransa'ya göç etmeye karar veren Yahudilerden dolayı azalmışsa da Bet Israel, kurulduğu günden itibaren bütün bu bölgedeki Yahudileri, hatta başka semttekileri de çeken, İzmir'in en merkezî sinagogu haline gelmiştir. Kuruluşundan sadece birkaç yıl sonra, Birinci Dünya Savaşı'nın tesiriyle İzmir'den

seferberlik veya askere alınma korkusu ile ilk Yahudi göçünün Kuzey ve Güney Amerika'ya yöneldiğine tanık oluyoruz. Fakat aynı tarihlerde eski İzmir'den bahsettiğimiz semtlere taşınmalar başlarken İzmirli Yahudilere Aydın, Milas, Nazilli, Tire, Kasaba gibi civar şehirlerden gelip yerleşen Yahudiler katılınca sanki bu eksilme telafi olmuştur. Fakat 1940-1950'li yıllarda başlayan aliya (İsrail'e göç) ve Alsancak'a yerleşme eğilimi, Bet Israel etrafındaki Yahudilerin giderek azalmalarına sebep olmuştur. Şabat ve bayram dualarında hınca-hınç dolan sinagog görüntüleri, etraftan Bet Israel'e giden ve duadan çıkıp evlerine yayan dönen insan manzaraları giderek nadir olmaya başlamıştır. Bet Israel'in çok güzel düğünlerinin olduğu pazar günleri, sinagogun dopdolu olduğu günler olmaya devam etmiştir.

Karataş-Göztepe arasındaki evlerde sadece Yahudiler değil, Müslüman Türkler, Dönmeler ve Göztepe'ye yaklaştıkça Levanten Hristiyanlar oturmaktadır. Mithatpaşa Caddesi'nin tramvayı, seyyar satıcıları, deniz caddenin iki tarafında oturanları birbirine bağlamaktadır. Yakın komşuluk, karşılıklı ilgi içinde herkes dinine, geleneğine bağlı olmaya devam etmektedir. Fakat değişik dine mensup olanlar arasında komşuluklar, samimi bir saygıya rağmen belli bir mesafe ile karakterize edilebilirler. Bu komşuluklardan karma evliliklerin çıktığını ben hatırlamıyorum. Demek ki geleneklere bağlı bir hayat yaşayan Yahudilerde, asimilasyon ve benlik kaybetme süreci olmamıştır.

1930'lu yıllarda Türkiye'nin değişik yerlerinde yaşayan Yahudiler, ülkedeki milliyetçi akımlardan rahatsız olurken İzmir Yahudilerinde "Vatandaş Türkçe Konuş" ve adlarını Türkleştirme kampanyalarının çok büyük etkisi görülmemiştir. Benim neslimde Salamon yerine Selim, Hayim yerine Erol'lar, Shmuel yerine Sami'ler başlamıştır fakat gene de Hayim'ler, Moris'ler, David'ler de vardır; Ester'ler, Roza'lar, Raşel'lerle birlikte tek tük İnci, Yıldız, Jale'ye rastlanmaktadır. Yani bu isim değişiklikleri, herhangi bir asimilasyonun habercisi değil, sadece çocuklara okulda, sokakta daha az problem

yaratmak içindir. Varlık Vergisi yılları dâhil Bet Israel Sinagogu'nun Yahudilere verdiği dinî hizmet (ibadet, kutlamalar, düğünler, bar-mitzvalar) kesintisiz devam etmiştir. Güvenlik nedenleriyle sinagog çıkışının yan kapıdan arka sokağa olduğu günler olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, evimizin balkonundan, rahmetli an-nem ilk vesikalı ekmek arabasının fırına ulaşmasını beklerken Bet Israel'in birinci sabah tefilasına yetişmek ve çabuk çıkmak için ko-şuşan Yahudileri seyrettiğimi hatırlıyorum. Hatırladığım başka bir şey, askere alınan Yirmi Kur'a Yahudilerin, Varlık Vergisi'ni ödeye-medikleri için Aşkale'ye gönderilenlerin evimizin ve Bet Israel'in önünden geçmeleridir. Bu acı günlerde dahi, icra memurları ev eş-yalarını hacze gelecekleri zaman evin yatak gibi temel eşyalarıyla kıymetli hatıraları komşular arasında gizlenmiştir.

Bet Israel Sinagogu etrafındaki hava; bakkal Israel, bakkal Çeşmeli, manav Bohor ve Marko, peksimet ve ailelerin her cuma evde yaptıkları haftalık boyosların pişirildiği peksimet fırını, buz-cu ve sigara-içki bayii İbrahim, berber Mustafa, ayakkabı boyacısı Tefvik, balıkçı Hayim, yumurtacı Sabetay, Aşkenaz Zeidenberg'ler, Kazaroviski'ler, Türk Müslüman Hamdi Bayraktar, udi Kasbali Mehmet, oğlu Nuri'yle yaşayan Havva Koyuncuoğlu, karşımız-daki aslen Katolik Fransız olan Kevser Hanım, biri Christiane iken Nermin adını alan üvey kızı ile görümcesi Makbule Hanım ve üvey kızı Bedia, yanlarında oturan Jak Kaya'nın ailesi, Arditi, Aji, Bencuya, Franko, Kanyas, Kohen, Abuaf, Krespin, Messeri, Sidi gibi ailelerin sakince ve problemsiz yaşamalarını sağlayan bir havaydı. Hemen yanındaki Asansör ve Bet Israel'in arkasındaki sokaklar; mahallenin Musevi çocuklarının oyun sahası, mütevazı ailelerin ise oturdukları evlerin olduğu yerdi.

Bet Israel'in tam karşısındaki Bene Berit İlkokulu, Müdür Hayim Kuricl, öğretmen olarak benim neslimin muhakkak rahmetle an-dığı Leon Danon, Yahya, Matmazel Saul, daha sonra Musani gibi

öğretmenlerin yanında Türkçe hanım öğretmenlerin eğitim verdikleri semt ilkokuluydu.

Bet Israel'de düğün, dünyanın nadir yerlerinde görülen intizamda yapılırdı. Teva ve etraflarını Levanten Katolik çiçekçi Schlosser süsler, müziği icra eden orkestrada kemancı Marta Amati, gönüllü viyolonsel çalan Koerber ve adlarını hatırlamadığım flüt çalan Türk Müslüman müzisyenler artık törenin bütün icaplarını bilir, gelin geldiği zaman klasik düğün marşına sinagog şamaş'ının el işaretiyle başlardı. Tören bitince bir podyum üzerinde, fon olarak sinagogun kurulması için gayrette ve bağışlarda bulunanların mermer levhalara hakkedilmiş adları önünde bekleyen gelin, damat ve ailelerine tebrikleri ve "Tebrikat İbdethanede" diye biten düğün davetiyelerini hatırlıyorum. Tek eli üzerindeki gümüş tepside yüzlerce bonbonyerayı taşıyan efsanevi garson Rıfat'ı nasıl unuturuz? Rıfat, 100 yaşını geçtikten sonra vefat etti. Tek İngilizce kelime bilmeden İngiliz şivesiyle konuşabilme ve herkesi güldürme yeteneği vardı. Düğünler, her hafta ve arka arkaya yapılırdı ve eminim, benim gibi pek çok İzmirli'nin en güzel gün ve hatıralarını gözlerinin önüne getiren bir yerdir Bet Israel Sinagogu. Kim o muhteşem ve hislendirici töreni, davetlileri karşılayıp yerlerini gösteren "dame de réception", geline refakat eden "mademoiselle d'honneur"leri hatırlamaz? Aileden kimler (sheva berahot)'ta, (kidushin)'de gelinin ve damadın yanında oturacak? Bonbonyeraslar nereden alınacak? Şimdi ise aynı ihtişam, aynı intizam var fakat maalesef düğün, Bet Israel'de nadir bir olay halinde. Fakat Bet Israel her İzmirli Yahudi'nin sadece düğün değil, en güzel hatıralarının birer parçası.

Bayram günleri hıncahınç, Şabat sabah dualarında tamamen dolaşan Bet Israel Sinagogu'nun daha önceleri meşhur İsak Algazi, rebi Aaron Depas gibi efsanevi hazanlarından sonra 1940'lardan itibaren Hazan Bohor Melamed, yardımcısı Hazan Avraam Papushado, Hayim Bar Simantov, Şemucl Sason, Avraam Hasan (tavukçu) ve Refael Moron... On yıl içinde üçünün ölümü ile Refael Moron

Hazan HaRashi olmuş ve Gizbar Alber Aruh ile beraber 15 yıl Teva'yı ve oradan duaları idare etmişlerdir. Sonradan David Israel yardımcı hazan olarak atanmış, Şalom Pesah ve Daniel Levi de amatör yardımcı hazan olarak halen devam etmektedirler.

Bet Israel'in hatırladığım gizbarları (yöneticileri); matbaacı Yakup Bensinyor, Avraam Ribi, Avraam Depas, Alber Aruh, Nisim Roditi, Riri Roditi, Leon Esperansa, Eli Kalderon, Aleksandro Levi, Jak Levi, Avraam Levi ve Leon Kolodro Sevinir... Sonradan Moris Bencuya, Avraam Abuaf, Avraam Sevinti, Efraim Kohen, Daniel Levi, Mose Levi ve Hayim Eskenazi.

Cuma akşamları veya cumartesi sabah veya öğle dualarında Bet Israel'de konuşma yaparak haftanın peraşasını, olan bitenler karşısında cemaatin nasıl davranması gerektiğini, günün anlamını anlatan konuşmacıları, benim anlattığım dönemde okul müdürü Hayim Kuriel ve Leon Danon idi. Konuşma dili Ladino idi. "Keridos ermanos i ermanas" (Sevgili kardeşlerim ve hemşirelerim) veya "Onorable asistensia" (Saygıdeğer hazirun) diye başlardı. Mösyö Kuriel'in vaazları, eski Ladino solitreo el yazısıyla, bugün Cincinnatti, Ohio'daki Hebrew Union College (HUC) arşivlerinde bulunmaktadır. (Mösyö Kuriel'in yazılarını HUC'ye kim sattı bilmiyorum ama Amerika'da bunun kıymetini biz İzmirliilerden fazla bilmeleri bakımından çok önemlidir ve bizler için kötü puandır.)

Bet Israel'in üyeleri (yahid)'leri senede bir yerlerini satın alırlar, sinagogun tahsildarı Şmuel Benveniste ziyaret ettiği işyerlerinden makbuz karşılığında hem bu parayı, hem de yapılan bağışları toplardı. Rahmetli babamın yeri 241 numaralı koltuktu. Küçük yaşta, o koltuğun önündeki çekmece gibi tahta benim oturma yerimdi. Boşalınca ve ben büyüyünce 242 numaralı yeri bana verdiler.

Bugün bütün dünyada gördüğüm bir geleneğin, yani her sinagogun asgari bir yeshiva mezunu Rav'ı veya başka bir Rav'in yeshivasından (asmaha) almış bir (Rav haKahal) olması geleneğinin 1940'lı yıllardan beri Bet Israel'de resmî olarak olmamasını büyük bir

eksiklik olarak zikretmeliyim. Zannediyorum bu gelenek, 1938'de Rav Bensiyon Moshe Melamed'in vefat etmesiyle bitmiş; oğlu ve çok karizmatik hazan olan Behor Melamed'in prestijiyle yetinilmiştir. Bir aralık Karşıyaka Sinagogu kapanınca Tsfat yeşivası mezunu rebi Moreno Rahamim de Sigura Rav olarak Bet Israel'deydi. Fakat bu boşlukta İstanbul'daki Hahambaşılığın İzmir'i pek düşündüğüne dair bir kanaatim maalesef yoktur. İzmir'de tek tük çok dindar kişiler yok değildi fakat Bet Israel Sinagogu'nda bütün Yahudi mitzvotları yerine getiren çok koyu dindar kişilerin olduğunu hatırlamıyorum.

Buna mukabil, İzmir Yahudilerinin 3-4 asırlık gelenekleri Bet Israel'de harfiyen uygulanırdı. Mesela her Şabat Tehilim okunmasını ve çocuklara öğretilmesini; mesela Pesah ile Shavuot arasında Pirke Avot'un Ladino dilinde okunmasını; Rosh Hashana, Kipur ve Selihot'ta birçok bölümün Ladino tercümesinin okunuşunu; Tesha BeAv'daki kinot denen acıklı kısımların gene ağlamaklı bir üslupla Ladino dilinde Behor Melamed tarafından okunuşunu; bir zamanlar Bet Israel'in şamaş'lığını üstlenen Moshe Farhi'den her hafta *Me'am Lo'ez* okunduğunu hatırlarım.

İşte bu geleneklere sıkı sıkıya bağlılık, ben ve benim neslimdekilerin tek ve yegâne Yahudilik bilgisini almamızı sağladı. Yahudi okulu Bene Berit'te dahi (ki ben Yahudi ilkokuluna gitmedim) bu bilgiler verilemezdi çünkü Milli Eğitim'in müfredat programı Yahudilik eğitimi öngörmezdi, belki de yasaklamıştı. Tevrat'ın her hafta okunan kısmı olan Perasha'da neler anlatılıyor? Purim nedir? Shavuot ne demek? Pesah'da neden Matza yeriz? Tesha Beav nedir, niçin matemini tutarız? İbranice temel bilgiler, duaların bazılarının öğretilmesi... Bütün bunları ben ve benim gibi Bet Israel etrafında oturanların çocukları Bet Israel'de uygulanan eğitim programından aldık ve ona borçluyuz. Anneler ve babalar da erkek çocuklarını mutlaka Bet Israel'deki haftalık derslere gönderirlerdi. Bu eğitimin verilmesinde unutamayacağım kişiler, rahmetli More Leon Danon ve daha sonra More Shmuel Kohen'dir. Hatıralarını rahmetle anarım.

Türkiye Yahudiliğinin fakat özellikle İzmir Yahudiliğinin geçmişiyle, tarihiyle, özel karakteriyle dünya Yahudiliğindeki gerçekten çok seçkin yerinin gururunu taşıyan, 45 yıldır İsrail'de yaşayan bir İzmirliyim. Bugün bütün dünyada ve özellikle İsrail'de binlerce İzmir Yahudi'si yaşamakta. Her birinin İzmir'i, Bet Israel'i nostalji, sevgi ve güzel hatıralarla anımsadığını size temin ederim. Fakat bilmenizi ricâ ettiğim bir husus, bu eski İzmirlielerin yaşadıkları yerlerde hepimize şeref veren davranışları olan, hiçbir aşırı tarafları olmayan, etraflarında örnek, topluma faydalı, mesleklerinde sivrilmiş, aralarında (İsrail için hayatlarını dahi veren) yüksek dereceli subay, diplomat, profesör ve akademi mensupları olan insanlar olduklarıdır. Ladino dil ve kültürünün korunması ve yayılmasında çok önemli yeri olan Moshe Shaul, ABD'de yaşayan kız kardeşim Rachel Amado Bortnick, Türkiyeliler Birliği'nin geçmiş başkanı fakat hâlâ çalışanı Moreno Margunato ve yöneticilerinden Hayim Nahshon, Albert Yafe ve bendeniz İzmirliyiz ve Bet Israel etrafındaki Yahudilerdeniz. Türkiye ile İsrail'in iyi ilişkilerine İzmirlilerin katkısı çoktur. Kısacası, İzmir'den çok sayıda topluma bir faydası dokunmasını isteyen insan çıkmıştır ve eminim hepsinin şahsiyetinde Bet Israel'den aldıkları feyiz önemli yer alır.

Bet Israel'in geleneksel dinî ritüel ve litürjik müziğine gelince... Bunlar İsrail'de yeniden restore edilen Yafo'daki Etz Ahayim Sinagogu'nda devam etmektedir. Oranın gönüllü başhazan'ı Avraam Bereshit, Bet Israel'de çocukluğunda Teva'da hazanlara yardımcılıkla yetişmiştir. Sefer Toraları İsrail'de gördüğümüz gibi tahta kutularda değil, Bet Israel'deki gibi ruloların kadife işlemeli kılıflarıyla taşınırlar. Mitzvot'lar satılmaz. Her görevlisi gönüllü çalışır, Bet Israel usulü dualar edilir. En önemlisi, hiçbir aşırı sofuluk "espesura"sı yoktur. Cumartesi herkes arabasıyla oraya gelir ve kimsenin sesi çıkmaz.

Bu yazı ile size hayatımın 37 yılını geçirdiğim İzmir'in Salhane-Asansör-Karataş semti ve bizlere sadece ibadethane değil, eğitim

yeri olan Bet Israel'den bildiklerimi nakletmeye çalıştım. Bet Israel'in hatırası ve moreshet'i (geleneği) hepimizin şahsiyetinin bir parçası olmaya devam ediyor. Artık terk ettiğimiz Ladino ve Raschi-Soletreo harflerle yazılmış el yazmaları, bugün üniversitelerin araştırdığı mevzular, onun için kıymetlerini bilelim. İzmir'in Yahudileri artık sinagog yanında yaşamayabilirler, çok azalmış olabilirler fakat devamlı olarak bu sinagogun çatısı ve haşmeti etrafında buluşmak üzere fırsatlar yaratmalıdırlar. Burası bir birliktelik ve Yahudilik merkezi olmalıdır. Bet Israel'i sadece müze olarak devam ettirmek doğru olmayacaktır, benliğimize bu sinagogun katkısını genç neslin bilmesini çok arzu ederdim. 110. yılını kutlayan Bet Israel'in fotoğrafları dünyanın en güzel sinagogları arasında ve sadece Yahudiler için değil, Türkiye ve İzmir şehri için de bir kültürel değer olarak ayakta duruyor.

İzmir'de Göçmenlere Yuva Olan Kortejolar ve Yahudihaneler¹

Dr. Siren BORA

Giriş

Tarih boyunca göç ettiği ülkelerde, bazen yasal engeller, bazen hoşgörü, bazen de zulüm ile karşı karşıya kalan Yahudi Diasporası,² *kimi zaman geçici, kimi zaman ise kalıcı* olmak koşuluyla kabul edilen varlığının güvenilirliğini pek çok kez kanıtlamak zorunda bırakıldı. Her ülkede yerel kültüre özgü unsurları bünyesine katıp özümseyen Diaspora, aynı zamanda bu kültürlerle harmanlanmış Yahudi toplulukları oluşturdu.³ Yeni oluşumlar, Yahudi din âlimlerini yeni bir endişeye doğru yöneltti: *Ortak Yahudi kimliğinin kaybedilmesi tehlikesi*. Böylece, aile ve nesep ilişkisini öne çıkarmakla başlayıp yüzyıllarca süren yapılanma çalışmalarıyla devam edecek

1 Şalom gazetesinde üç bölüm halinde (7 Ekim, 14 Ekim ve 21 Ekim 2015 tarihlerinde) yayınlanan bu makale, yeni bulgular ışığında tekrar gözden geçirildi. Bazı düzeltmeler ve eklemeler yapıldı.

2 Babil Sürgünü'nden itibaren Yahudi göçmenlere, Diaspora (tfutsot) תוצות veya Sürgün (galut) גלות denilmektedir.

3 Yahudilerin Arap toplumu içerisinde çok derinden asimile olduğu iddia edilir. Buna rağmen her zaman kendi kültür ve özellikleri bakımından diğer gruplardan farklı algılanmışlardır. Bkz. Çetinkaya, 40, <https://bozok.academia.edu/KenanCetinkaya>.

olan bir dizi önlemler silsilesi alınmaya başlandı:⁴ Yahudi sosyal kurumlarının kurulması, dilin, dinî değerlerin korunması, sosyal normlar, vatan anlatıları⁵ ve Diaspora Yahudi cemaatlerinin yaşadıkları kentlerdeki diğer topluluklarla asgari temas temelinde tecrit edilmesi gibi.⁶ Ana hedef, *Yahudi halkının dini ve etnik topluluk olarak devamını sağlamaktı*. Yüzyıllardır birbirleri ile kesintisiz ve karşılıklı etkileşim ile seyreden Yahudilik ve Yahudi tarihi, din ile etnik kimliğin iç içe geçerek oluşturduğu pek çok objeyi, kurumu ve mimari yapıyı bünyesinde barındırıyordu: Sinagoglar, okullar, arınma havuzları (mikveler), kaşer gıda satan dükkânlar, kasaplar, yahudihaneler ve *kortejolar*.⁷

- 4 Dinî yapılanma Babil Sürgünü sırasında başladı. Sürgün sonrası II. Mabet döneminde de devam etti. Filistin'e dönen Yahudilerin lideri olan Ezra, Tora'nın Yahudi geleceğindeki mevcut şeklini almasını sağladı. Onu, Yahudi toplumuna tekrar kazandırdı. Bu dönemde Tora'nın emir ve kurallarının uygulanması ile ilgili zıt fikirler, Yahudilik bünyesinde gruplaşmalara neden oldu (Ferisiler, Sadukiler ve Esseniler). Sözlü Tora'nın gerisinde yer alan ikincil manasını ortaya koyma iddiasıyla *Yorum Geleneği*'ni başlatan Yahudi Din Mahkemesi, *Sanhedrin* dönemin ürünüydü. Gerek Filistin ve gerek Babil'de kurulan din akademilerinde Tora'yı yorumlamak suretiyle Yahudi sözlü geleneğinin Talmud olarak şekillenmesini sağlayan, aynı zamanda bugünkü şekliyle sinagoglarda icra edilen düzenli ibadet geleneğini başlatan din âlimi sınıfı; önce Filistin, sonra da Babil Talmudu'nu oluşturdular. Bütün bu gelişmeler esnasında Filistin toprakları ve Yahudiler, Grek, Mısır merkezli Ptolemi Krallığı, Suriye merkezli Seleukos Krallığı ve en son Roma hâkimiyetine girdiler. II. Mabet de Roma hâkimiyeti altında iken yıkılacaktı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik*, İSAM Yayınları, İstanbul, Haziran 2012 (Gözden geçirilmiş 4. Baskı).
- 5 Sürgündeki Yahudi Diasporasının ayrıcalığı, *kolektif hafızaya* ve *kolektif bilince* sahip olmasıydı: Vatan yoktu ama dönüş inancı vardı. Ayrıca ayrıntılı bilgi için Bkz. Safran, 2005, s. 36-60.
- 6 <http://www.friends-partners.org/.Judaism> . Judaism and the Jewish People – The Jewish Diaspora and Israel.
- 7 Kortejo ve yahudihane denilince akla hep İzmir kenti gelir. Öte yandan Yahudiliğe ve Yahudi tarihine özgü bu yapıların benzerlerine Tire, Manisa, Turgutlu (Kasaba), Selanik, İstanbul kentlerinin ve Girit ile Rodos adalarının mimari tarihinde rastlamak olasıdır. Bu sözcüğün mahalle adı olarak da kullanıldığına şahit olunmaktadır. Sözgelimi Sarajevo'daki ilk Yahudi mahallesinin adı El Cortijo olarak bilinmektedir. 15. yüzyılda Osmanlılar tarafından fethedilen Sarajevo'ya gelen İspanya ve Portekiz göçmenleri, 1565 yılında cemaatlerini oluşturmuşlar, 1587 yılında da ilk sinagoglarını inşa etmişlerdir. Sinagogun inşa edildiği mahallenin adı El Cortijo'dur. Strom, 1992, s. 13.

مل تعليم و تربيه جميئي قارنلری : ازميرده ميوه بازاری

20. yüzyıl başı. Bu cadde, İkiçeşmelik Caddesi'dir.
Arka plandaki Agora'dır. Agora çevresi Yahudi yerleşimidir.

Fotoğraf altı Osmanlıca yazının çevirisi:
"Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti Kartları. İzmir'de Meyve Pazarı."

İzmir'de han, kortejo, yahudihane ve Lazaretto⁸ olarak adlandırılan Yahudilere özgü toplu konutların tarihsel geçmişine ilişkin somut bir veri mevcut değildir. Bu yapılar, İ.Ö. 6. yüzyıldan itibaren tamamen vatansız kalan ve sürgün edilen bir topluluğun, yüzyıllar içerisinde edindiği deneyimlerin sonucu geliştirdiği pratik yöntemlerden sadece bir tanesidir. Bir başka deyişle, göçe ve göçmenlere aşina olan Yahudi Diasporasına ait pratik düşünce yapısının, sosyolojik ve mimari alanlardaki yansımalarıdır. Yahudiler tarihleri boyunca, gittikleri kentlerde onlara tahsis edilen dar bir bölgede olabildiğince fazla sayıda ailenin barınma, güvenlik, su, gıda ve ibadet gereksinimlerini karşılayacak yapı kompleksleri oluşturmuşlardır.

8 Lazaretto hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bora 2014, s. 43-44, 161-170. Bora, 2016, s. 66-78.

Göçmenlik, söz konusu yapı silsilelerinin ortaya çıkışında ana et-kendir. Her an bulunduğu yerden kovulma endişesi ve barınma ih-tiyacının bir an önce karşılanma zorunluluğu, bu pratik toplu ko-nutların inşasını gerektirmiş olmalıdır. Söz konusu toplu konutlara İbranice *dirot* yani daireler denilmektedir. Her ne kadar anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aileler yapı kompleksi içerisinde birer küçük konuta sahip olsalar da bunlar, birbirlerine son derece yakın dairelerdir. Hepsi, paylaşım içerisinde yaşamaktadır. Aslında hep birlikte bir yapı kompleksinde yaşayan *büyük bir ailenin* üye-si gibidirler. Çoğunlukla bir arada yemek pişirip bir arada yemek yemekte, bir arada ibadet etmekte, bayramları bir arada kutlamak-ta, birbirlerini kollayıp kontrol etmekte ve sorunlarını, sevinçlerini paylaşmaktadırlar. Bu yapılardaki yaşam şu şekilde tanımlanabilir: "İzmir Yahudi cemaatinin komünal yaşam tarzı."

Yukarıda adlarını saydığımız toplu konutlardan biri olan Kortejo (Cortijo), İspanyolca kökenli bir sözcüktür. Eğer yapı kırsal alan-da ise çiftlik evi, kentte ise ortak avlu anlamında kullanılmaktadır. Kortejoların kökeni, Roma dönemi avlulu villalarını işaret eden co-hors ya da Pers döneminde Anadolu'yu boydan boya kat eden ticaret yolu (Kral Yolu) üzerinde inşa edilen kervansaraylar-hanlar veya Roma/Bizans döneminde Yahudileri tecrit uygulamalarının inşası-nı zorunlu kıldığı yüksek duvarlarla çevrili konutlardır. Geleneksel kortejoların hemen hepsinin sahip olduğu ortak özellikler, büyük gi-riş kapısı ve bu kapıdan geçilerek ulaşılan geniş avludur. Genellikle avlunun etrafında, peş peşe 8-10 metrekairelik son derece küçük odalarla önlerindeki koridor benzeri galerilerden oluşan iki ya da üç katlı yapılar bulunmaktadır. Odalarda ne lavabo, ne banyo, ne de tu-valet mevcuttur. Ortak kullanım alanı olan avluda yer alan tuvalet ve kuyu (çeşme ya da tulumba), kortejo sakinlerinin tamamının gerek-sinmelerini (yüz yıkama, yemek pişirme, çamaşır ve bulaşık) karşı-lamaktadır. Ortak kullanım alanlarının temizliğinden ise o yapının sahipleri sorumludur. Kortejoda kalanlardan aylık olarak toplanan kiralar karşılığında mal sahibi, ortak kullanım alanının temizliğini yapmakla yükümlüdür.

Keçeciler içi Yahudi mahallesi İzmir.

20. yüzyılın başları.

Kortejolardan farklı mimari özelliklere sahip olan yahudihaneler ise şekilsiz aile evleri olarak tanımlanabilir. Genellikle dar bir sokak üzerinde birbirine yaslanan yan yana küçük dairelerden ya da küçük müstakil evlerden oluşmaktadırlar. Her bir konutun sadece bir bölümünde küçük bir mutfak alanı mevcuttur. Özellikle kente çok fazla Yahudi göçmenin geldiği yıllarda, acil barınma gereksinimlerini karşılamak amacıyla bu yapılara mimari müdahaleler eşliğinde eklemeler yapılmıştır. Böylece her yahudihanenin birbirinden farklı bir çehre kazandığı söylenebilir. Söz gelimi, kimi dar bir sokak etrafında *U* biçimidir. Kimi ise ortada ortak bir sokak, sokağın iki yanında bir veya iki katlı evlerden ve avludan oluşan *T* tipi adı verilen

bir yaşam alanına dönüşmüştür.⁹ Kâtipzade Ahmed Reşit Efendi'nin Vakıf Senedi'nde, hem yahudihanelerin yapısal özelliklerine hem de kortejolarla yahudihaneler arasındaki yapısal farklılıklara ilişkin aydınlatıcı betimlemeler yer almaktadır. Ayrıca, Yahudiler tarafından kullanılan sosyal konutların tümüne, mimari özelliklerine bakılmaksızın yahudihane adı verildiği de dikkati çekmektedir:

*İkişer katlı beş ev, iki fırın, bir mutfak ve bir kuzineli yahudihane. Cumbalı evler bitişiğinde bir depo, bir hela, yarım masure tatlı suyu olan yahudihane. Yedi adet alt üst kat evler, fırın, kenef 25 arşın arsada yahudihane. Taştan yapılmış ikişer katlı bina, bir adet mutfak, bir adet hela, kuzine ve boş avludan oluşan yahudihane. Altı adet taş ev, fırın, üç hela ve avlusu olan yahudihane. İki katlı beş adet adi bina, dört kuzine, bir mahzen, mutfak, altı hela, bir boş avlu ve bir masura tatlı suyu olan yahudihane.*¹⁰

Yahudi Diasporasının yaşadığı pek çok ülkede, devletlerin tâbiyetindeki topluluklara yönelik tutumu ve onlardan talep ettiği yaptırımlar, kentlerin topografik yapısına da yansımaktaydı. Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisindeki kentlere bir göz atalım: Kentler, sınırları içerisinde yaşayan toplulukların dinî ve etnik kimliklerine göre şekillenmiş olan mahallelere ayrılmıştı. Osmanlı Yahudi cemaati de Osmanlı yönetiminin talepleri doğrultusunda yaşadığı kentlerde âdeta görünmez bir *çerçeve içerisinde* alınmış olan mahallelerine yerleşmişti. İzmir kent mimarisinin ve İzmir Yahudilerinin tarihi mirasının ayrılmaz bir parçası olarak nitelendirilebilecek olan İzmir yahudihanelerinin ve kortejolarının mucitleri Yahudiler, sahipleri ise Yahudi mahalleleri olduğuna göre yahudihanelerin ve kortejoların inşa edildiği alanların yani Yahudi mahallelerinin tarihçesi hakkında kısaca bilgi vermemiz yararlı olacaktır.

9 Bora, 2015, s. 48-50.

10 Her ne kadar, kortejoların ve yahudihanelerin mucitleri ve sahipleri Yahudiler olarak bilinmekteyse de İzmir kentinin zengin Müslüman Türk eşrafı tarafından bir yandan hayır amaçlı bir yandan gelir kapısı olarak düşünülüp inşa ettirilmiş olan Aile Evleri (yahudihaneler) ve kortejolar mevcuttur. Sözgelimi, Kâtipzade Ahmed Reşit Efendi'nin Vakıfnamesine on adet yahudihane kaydedilmiştir. Kâtipzade Ahmet Reşit Efendi'ye ilişkin elindeki bilgileri benimle paylaşan Sayın Orhan Beşikçi'ye teşekkür ederim.

20. yüzyıl'ın başlarında, Karataş Kız Lisesi karşısında yer alan Kortejo'nun denizden görünüşü

İzmir Yahudi Mahallesi

İzmir, 16. yüzyılın son çeyreğinde beş yerleşim alanına ayrıldı. Bu beş alan, çağdaş anlamda yerel yönetimlerle ilgili en küçük yönetim birimini değil; sadece birbiri ile dayanışma içinde olan bireylerden oluşan dinsel cemaatlerin ayrı ayrı ve kendilerine ait ibadethaneleri çevresinde oluşturdukları yerleşim alanlarını ifade etmekteydi. Nitekim, kentte mahalle teşkilatı oluşturuluncaya kadar, seçilecek yerleşim alanı adlarında genellikle ibadethaneler esas alınacaktı.¹¹ İzmir'in 17 ila 18. yüzyıllar arasındaki demografik yapısı ve topografik haritası, tarihçiler ve gezginler tarafından şöyle betimlenir:

11 Serçe, 1999, s. 5. Osmanlı kentlerinde mahalle yönetiminin işleyişi, II. Mahmut dönemine kadar pek fazla değişim göstermeden sürdü. Osmanlı Devleti'nde muhtarlık teşkilatının oluşturulması ile ilgili yapılan çalışmaların geçirdiği evreler hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Serçe, 1999. İlk olarak İstanbul'da İslam mahalleleri kuruldu. Bu sistem 1833 yılından itibaren Kastamonu'dan başlayarak Anadolu'daki yerleşim merkezlerinde yaygınlaştırılmaya çalışıldı. Ancak uygulama, özellikle gayrimüslimlerin muhalefeti ile karşılaştı. İzmir muhtarlık teşkilatı ise 7 Eylül 1887 tarihinde kurulabildi. Kaya, 2011, s. 15.

Avrupa uluslarının konsoloslukları ve Levantenler kentin batısında deniz ile Ermeni mahallesi arasında kalan lüks ve gelişmiş Frenk mahallesinde; Rumlar bugünkü Basmane Garı'ndan denize dik olarak çizilecek bir doğrunun kuzeyinde; Türkler güneyde, Kadifekale etekleri ve Eşrefpaşa'ya kadar uzanan alanda; Yahudiler ise Türk mahallesi ile Ermeni mahallesi arasında kalan alanda yaşıyordu. Betimlemede dikkati çeken başlıca ayrıntı şuydu: Hemen hemen bütün Osmanlı kentlerinde olduğu gibi İzmir'de de, bir yanda Ermeni, Yahudi ve Müslüman Türk mahalleleri; öte yanda Frenk ve Rum mahalleleri yan yanaydı.¹²

İzmir'deki Yahudi mahallelerine ilişkin elimizde bulunan en eski bilgilerden biri, Evliya Çelebi'ye aittir. Evliya Çelebi, kimliği saptanamayan İsmail Paşa tarafından yapılan bir sayıma dayandırılarak İzmir'de H. 1068 (M.1657-1658) tarihinde Pagos Dağı'nın (Kadifekale'nin) eteklerinde 2000 kadar ev bulunduğunu ve bu kesimde 10 Müslüman, 2 Ermeni ve 1 de Çingene mahallesi ile birlikte 10 Frenk ve Yahudi mahallesinin yer aldığını yazar.¹³ 18. yüzyılın ikinci yarısında ise İzmir İç Limanı'nın doldurulması,¹⁴ Anafartalar Caddesi'nin Başdurak'tan Hisar Camisi'ne kadar ana yol haline gelmesi ve iş merkezlerinin kuzeye doğru kaymasından etkilenen Yahudi mahallelerinin bir bölümü güneye, bir bölümü ise doğuya doğru sarktı.¹⁵

Özellikle sinagogların çevresinde şekillenen Yahudi mahallelerinin bulunduğu alan, 19. yüzyılda İkiçeşmelik Caddesi'nin (bugünkü adıyla Gazi Osman Paşa Bulvarı) Anafartalar Caddesi ile

12 De Scherzer, 1880, s. 61. Ayrıca İzmir'deki Yahudi mahalleleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bora, 2015, s. 37-41.

13 Ülker, s. 326.

14 1765 yılında İzmir'e gelen Chandler, Pagos Dağı'nın eteklerinden gelen çamurun (alüvyon'un) uzun bir zaman süreci içerisinde iç limanı doldurduğunu ve bu nedenden ötürü limanın kuruduğunu yazıyor. Akt. Ülker, s. 320. Rauf Beyru ise limanın dolu şekli ile ilgili şüpheleri olduğunu dile getiriyor. Ona göre liman, insan eli ile dolduruldu yoksa doğal yollarla mı doldu, belli değil. Bkz. Beyru, 1992, s. 42.

15 Kıray, 1972, s. 31-32.

Karataş Urgancıoğlu'nun avlusu, 1977.

kesiştği yerden itibaren (Mezarlıkbaşı); bir yandan Agora, Tilkilik ve Basmane yönüne, öte yandan da Havra Sokağı ile Kestelli Caddesi arasında kalan yerleşim alanına kadar uzandı. İkiçeşmelik Caddesi'nin her iki yanında yer alan Yahudi mahallelerinin tümüne, *Juderia*¹⁶ adı verilmekteydi.¹⁷ Ayrıca Yahudi mahallelerinin çoğu, Yahudilere özgü İbranice ya da Judeo İspanyol (Ladino) kökenli adlara sahipti.¹⁸ Elimizdeki verilerin ışığında İzmir Yahudi mahallelerinin Osmanlı dönemindeki tarihsel evrimini saptamaya çalıştık.

- 16 Karataş imara açıldıktan sonra Karataş, Karantina ve Göztepe yerleşim hattı üzerinde yeni bir Yahudi kolonisi kurulduğu zaman, İkiçeşmelik'teki Juderia adı Birinci Juderia'ya dönüşecekti. Çünkü Karataş ve çevresinde oluşan Yahudi mahallesi, İkinci Juderia olarak anılmaya başlanacaktı.
- 17 Yahudilerin kentte bir afet olduğu zaman kaçıp sığındığı yer, Pınarbaşı'ydı. Ayrıca Bornova'da az sayıda Yahudi aile yaşamaktaydı. 20. yüzyılın başlarında, Karşıyaka'da da yine az sayıda Yahudi'nin yaşadığını görüyoruz. Karşıyaka'da da kortejolar vardı. Yerleri, Karşıyaka Kahal Kadoş Sinagogu yakınındaydı.
- 18 Bkz. Bora, 1995, s. 36-37. Galante, 1937, s. 12-13. Judeo İspanyol ve İbranice kökenli olan mahalle adları, 1923 yılına değin olduğu gibi kaldı; Cumhuriyet'in ilanından bir süre sonra hepsi Türkçeleştirildi.

Önce İzmir'de inşa edilmiş olan en eski sinagoglardan birinin yerini saptadık: Sinagogun yeri, Hahambaşı Mahallesi'nin bölünmesiyle oluşan Efrati Mahallesi'ndedir.¹⁹ Hahambaşı ve Efrati mahalleleri, kentin liman bölgesinde yer almaktadır. Öte yandan Sabetay Tsevi'nin doğum tarihini dikkate aldık. Tsevi, 7 Temmuz 1626 tarihinde İzmir'de doğdu.²⁰ Ailesi ise Mora'dan İzmir'e yaklaşık olarak 1614 yılında göç etti.²¹ Sabetay Tsevi'nin evi, Bene İsrail (İstiklal) ile Tsontsino (Sakarya) mahalleleri arasındaki alanda yer alıyordu. 18. yüzyılın ortalarına kadar İç Liman dolmadığı (ya da doldurulmadığı) için²² 17. yüzyılda ve 18. yüzyılın ilk yarısında, Havra Sokağı'nın İç Liman'la ve denizle doğrudan ilişkisinin olduğu hatta dik olarak İç Liman'a doğru uzanıp denizde son bulduğu görüşündeyiz. İzmirli Yahudilerin, 18. yüzyılın sonlarına kadar ticari aracı olarak İzmir ticaretinde etkin bir rol oynadığı dikkate alındığı zaman, yaptığımız saptama, akla yakın bir fikir gibi görünmektedir. Bugün Havra Sokağı, Hahambaşı (Güzelyurt) Mahallesi'nde yer almaktadır. 18. yüzyılda, kentin ticari aktivitesinin içerisinde oynadıkları aktif rol sayısında, çoğunlukla sosyal ve ekonomik problemlerden arınmış bir yaşam süren bazı Yahudi ailelerin, Hahambaşı Mahallesi'nde yerleşme olasılığının oldukça yüksek olduğunu düşünüyoruz. İç Liman dolduktan sonra yani 18. yüzyılın ikinci yarısında Hahambaşı, Bene İsrail ve Tsontsino mahalleleri güneye; Çavez Mahallesi ise doğuya doğru sarktı. Böylece mahallelerin kapsadığı alan da büyüdü.

19 Bilinen en eski sinagog, Bakiş'tir. Bulunduğu yere ilişkin elimizde herhangi bir bilgi mevcut değildir. İkinci sinagog ise Hahambaşı Mahallesi'nin genişlemesi sonucu bölünmesiyle oluşturulan Efrati Mahallesi'ndeki Portugal Sinagogu'dur. Portugal Sinagogu'nun yapım tarihi yaklaşık olarak 1630'lardır.

20 İzmir'e Patras'tan ve Yanina'dan (Yunanistan'da) göçler oldu. Bamai'a göre Sabetay Tsevi'nin ailesi Mora'dan İzmir'e göç etti. Bamai bu saptamasını dile getirirken, Gerschom Sholem'in Tsevi ailesinin Patras'lı olduğunu yazdığını da vurguluyor. Bamai'a göre Sabetay Tsevi, 7 Temmuz 1626 tarihinde İzmir'de doğdu. O halde ailenin bu tarihten önce İzmir'e gelmiş olması gerekir. Bkz. Bamai, 1982, s. 57.

21 Goffmann, 2012, s. 123.

22 Limanın dolduğu ya da doldurulduğu tarih, muhtemelen 18. yüzyılın ortaları olmalıdır.

*Çavez Mahallesi, Manisa Akhisar Oteli'nin avlusu.
(Ağustos 2014)*

Yukarıda verdiğimiz bilgilerin ışığında, Yeni ve Hurşidiye mahallelerinin en son kurulan mahalleler olduğu görüşündeyiz. Öte yandan Hahambaşı Mahallesi de zamanla genişleyip büyümüş olmalıdır. Böylece bu mahalle içerisinde yeni bir mahalle doğdu: Efrati Mahallesi. Osmanlı kentlerinde en küçük yerel yönetim birimi sayılan mahallelerin, 19. yüzyıla özgü sınırlarını somut çizgilerle birbirinden ayırmak olanaksızdır. Sözgelimi İzmir'de Efrati (Güneş), Hahambaşı (Güzelyurt), Tsontsino (Sakarya), Çavez (Kurtuluş) ve Bene İsrail (İstiklal) mahallelerinin nerede başlayıp nerede sona erdiğini saptayamıyoruz. Hurşidiye ve Yeni Mahalle, Yahudilerin

Müslümanlarla yan yana, iç içe, yaşadığı yerleşim alanlarıdır. 1885 yılında Hurşidiye Mahallesi'nde yer alan toplam 86 hanenin 47'si Müslüman Türklere, 39'u ise Yahudilere aitti. Kentteki Rumların, Ermenilerin ve Frenklerin hiçbirinin hiçbir dönemde, Müslüman ahali ile iç içe olması görülmezken; bu yakınlık, gayrimüslim azınlıklar içinde sadece Yahudilere bahşedilmiştir. Mezarlıkbaşı'ndan Çorakkapı'ya kadar uzanan ve bugün Anafartalar Caddesi adını alan yolun sol tarafındaki Hurşidiye Mahallesi, aynı zamanda iş merkeziydi. Büyük olasılıkla bölgedeki iş yerlerinin çoğunluğu Yahudilere ait olduğu için mahalleye, Yahudi mahallesi adı verildi. Osmanlı kentlerinde yer alan bir mahallenin hangi adı taşıması gerektiğine karar verilirken belirleyici ölçüt, o mahallede yer alan hanelerin (konutların) aidiyetiydi. Diğer bir deyişle, mahallede yer alan hanelerin hangi cemaat mensubuna ait olduğuna bakılıyordu. Hurşidiye Mahallesi, Yahudi mahallesi olarak nitelendirilirken; söz konusu ölçütün belirleyici olarak kullanılmadığı aşikârdır. Buna karşın mahallenin adı Türkçe seçilmiştir.

İzmir'e Yönelik Yahudi Göçleri

Yahudiler, 17. yüzyıl boyunca farklı sebeplerle, önce yakın yerleşim yerleri olan Tire ve Manisa'dan, sonra Batı Anadolu'nun diğer yerleşim yerleri olan Aydın, Akhisar, Urla, Nazilli ve Bergama'dan İzmir'e gelip yerleştiler. Aynı yüzyılın ikinci yarısından itibaren kent, Sabetay Tsevi olayı ile bağlantılı olarak dünyanın dört bir yanından büyük bir Yahudi göçüne maruz kaldı. Mesih Hareketi sona erdikten sonra İzmir'de kalmayı yeğleyen Yahudilerin sayılarına ilişkin elimizde herhangi bir bilgi mevcut değildir. Fakat çok sayıda ailenin geri dönmeyip kentte yerleştiği kanısındayız. 16. ve 17. yüzyıllarda Selanik'ten, 17. yüzyılın sonları ile 18. yüzyılın başlarında İstanbul, Ankara, Balkanlar, Orta Avrupa²³ İtalyan kentleri ve Akdeniz adalarından (Sakız, Girit, Korfu ve Rodos), Ortadoğu'dan (özellikle

23 Sözelimi 1745 yılında, 70.000 Prag Yahudi'si yaşadıkları kentten sınır dışı edilmişti. <http://www.friends-partners.org/partners/beyond-the-pale/english/17.html>.

Tsafet'ten yoksul Yahudiler),²⁴ 17. ve 18. yüzyıllarda gelen Portekiz kökenli (Frankos ve Converso, Marranos ya da Dönme) göçmen grupları ve 19. yüzyılın Doğu Avrupa ve Rusya göçmeni Yahudileri²⁵ bir arada İzmir Yahudi cemaatini oluşturdular.²⁶

19. yüzyıl, Doğu Avrupa ve Rusya Yahudileri açısından, gerçek bir göç dönemi olarak tarihe geçti. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rusya, Almanya ve Romanya'da meydana gelen Yahudi aleyhtarı gelişmeler, yüzyıllardan beri bu ülkelerde yaşayan Yahudileri yerlerinden ederek göçe zorladı. Olaylar zinciri, 1764 yılında başladı. Bu tarihten kısa bir süre sonra Polonya bölündü ve topraklarının bir kısmı Rusya tarafından ilhak edildi. İlhak arifesinde, Polonya-Litvanya arasındaki bölgede büyük bir Yahudi nüfusu barınmaktaydı. Polonya topraklarının ilhak edilmesinden sonra, ayrımcı ve kısıtlayıcı bir muameleye maruz bırakılan Yahudiler, onlar için kısmen özgürlük sağlayacak olan Polonya-Litvanya arasındaki *Pale yerleşim bölgesine* âdeta hapsedildiler (1791).²⁷ I. Nicholas döneminde baskılara maruz kaldılar. 1827'de 25 yıllık askerlik mecburiyeti getirilirken 1843'te, yüzyıllar boyunca yaşadıkları Kiev'le ilişkileri kesildi. Pale'deki zorlu koşullara rağmen bölgedeki Yahudi kültürel yaşam gelişirken; bugün İbranice ve Yidiş edebiyatının kurucuları olarak kabul edilen pek çok yazar burada yetişti. 1863 yılında Polonya'da çıkan ayaklanmanın bastırılmasından sonra, Rusya sınırları içerisinde yaşayan Yahudiler dâhil, azınlıkların tümünün özgürlükleri sınırlandırıldı.²⁸ 1791 ile 1881 yılları arasında, kısmen

24 16. yüzyıla kadar tekstil endüstrisini tekellerinde tutan Tsafet'li Yahudiler, Tsafet ekonomisinin çöküşü ile birlikte yoksullaştılar. Böylece Tsafet, dinî ve ekonomik merkez olma niteliğini kaybetti. Barnai, 1987, s. 96.

25 Osmanlı kentleri, 1856 Kırım savaşı ve 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi sırasında hem Yahudi hem de Müslüman Türk göçlerine maruz kalmıştır. Üstelik söz konusu göçler, 20. yüzyılın ilk çeyreğine dek kesintisiz devam etmiştir.

26 Görüldüğü gibi İzmir'e yönelik Yahudi göç olgusu başlı başına bir fenomendir. Bu olgunun ayrıntılı olarak araştırılması ve incelenmesi gerekmektedir.

27 The History of the Jews in Russia 1995.

<http://www.friends-partners.org/partners/beyond-the-pale>.

28 Beyond the Pale - The Jews of Lithuania and Poland.

<http://www.friends-partners.org/>.

özgür bir yaşam sürdürebilen Rusya Yahudilerinin yaşam tarzı, II. Aleksandr'ın öldürülmesinden sonra başlayan pogrom (katliam) ve saldırılarla sona erdi.²⁹ Tahta geçen III. Aleksandr'ın Rus Ortodoks milleti yaratma politikası, Rusya Yahudilerini ya Ruslaşma ya da yaşadıkları topraklardan göç etme ikilemi ile karşı karşıya bıraktı. 1882 yılının Mayıs ayında, Çar hükümetinin yayınladığı *Yahudiler Hakkında Muvakkat Nizam* ise, Rusya'daki Yahudiler için bir dönüm noktası oluşturdu.³⁰ II. Aleksandr'ın öldürülmesinden sadece iki hafta sonra saldırı, şiddet ve pogromlara maruz bırakıldıkları bir ortamda yaşamak zorunda kalan Yahudiler, söz konusu genelge aracılığı ile sivil pek çok haktan da mahrum bırakılınca³¹ ülkelerinden göç etmeye başladılar. O yıl (1882 yılı) Almanya'da, Yahudi aleyhtarı uluslararası bir kongre toplandı. Kongrenin ardından, antisemit bir parti olan Hristiyan Sosyalist Partisi, Alman parlamentosuna girdi ve kısa bir süre içerisinde ülkede, Yahudilere yönelik olarak kan iftirası olayları başladı. Aynı dönemde, Romanya'da yaşayan Yahudiler de baskı altındaydı. Sivil haklardan yoksun bırakılan Romanyalı Yahudilerin toprak edinmeleri, ticaret yapmaları ve kendi mesleklerini icra etmeleri yasaklandı. Böylece Romanyalı Yahudilerin de ülkelerini terk etme kararını aldıkları görülüyor.³²

29 1791 yılında, Rusya'nın Polonya'dan ilhak ettiği topraklar üzerinde, Rusya Yahudilerine ikamet etme hakkı tanınmıştı. *Pale yerleşim bölgesi* adı ile bilinen bu bölgede Yahudiler, âdeta getto'da gibi bir arada, kısmen özgür bir şekilde yaşamlarını sürdürebiliyorlardı. Özgürlükleri kısmi idi çünkü onlar için özel çıkarılan yasalar aracılığı ile Rus toplumundaki Yahudi olan ve olmayan ayırımı pekiştirilmekteydi. 1825 yılında çıkarılan bir yasa ile 12 yaşından başlamak üzere tüm Yahudi gençlerine, Rus ordusunda askerlik yükümlülüğü getirildi. 1855 yılından itibaren ise sadece Rusça eğitim veren liselerde eğitim gören Yahudilerin haklarının genişletilmesi; Rus Yahudilerini, *asimilasyon* tehlikesi ile karşı karşıya bıraktı.

30 Şeber, 2012, s. 41-42. Rusya Yahudilerinin emlak tasarrufunda bulunmasına ve bazı vilayetlerde ikametne kısıtlamalar getiren bu genelge aynı zamanda, Moskova'dan sistematik olarak sürülmeleri de öngörüyordu.

31 *The Evening Star* gazetesi, genelge ile getirilen kısıtlamalar hakkında şu açıklamayı yapıyor: "Bu genelge geniş Yahudi nüfusunun yaşadığı yüzlerce köy ve kasabayı içermektedir. Buna göre Yahudiler, toprak satın alamayacak, madenlerde hisse sahibi olamayacak ve çalışmayacak, asker olmaları, tıp, hukuk okumaları, iyi bir meslek edinmeleri engellenecek, hükümette görev alamayacak ve yaşam alanları, on altı bölge ile sınırlandırılacaktır." Akt. Şeber, 2012, s. 42.

32 Şeber, 2012, s. 48.

*Çavez Mahallesi 941 sokakta bir yahudihaneden görünüm.
2000'li yıllar.
(Fotoğraf: Raşel Meseri)*

Göç hazırlığına başlayan 256.000 Romanyalı Yahudi'ye ek olarak, hızlı nüfus artışı sonucunda yaklaşık olarak 5 milyona ulaşmış olan Rusya Yahudilerinin büyük bir kısmının yaşadıkları ülkeden ayrılmaları, 19. yüzyıl dünyasında pek tabii ki kalıcı izler bırakacaktı. Çok büyük sayılara ulaşan söz konusu göçmen gruplarının hem terk ettikleri bölgelerde hem de sığındıkları ülkelerde yol açacakları sosyal, ekonomik ve kültürel değişimin en az sayıları kadar büyük olması kaçınılmazdı. 1881 ile 1891 yılları arasında 500.000 olan Doğu Avrupalı Yahudi göçmen sayısı,³³ 1914 yılına kadar 2.700.000'i geçti.³⁴

33 Şeber, 2012, s. 41.

34 İzmir'e gelen yoksul Doğu Avrupa ve Rusya göçmenlerinin kendilerine ait bir ev edinebilmeleri olanaksızdı. Kentte yerleşebilecekleri yegâne konut, kortejolar ve yahudihanelerdi. Çoğunlukla üst katlarda sığınacak yer bulamayan Rusya göçmeni aileler, sefalet içinde kortejoların ya da yahudihanelerin bodrum katında yaşamlarını sürdürmekte ve toprak üzerinde gecelemekteydi. Bkz. *Ahenk*, 2 Eylül 1323 (15 Eylül 1907).

Anadolu, Doğu Avrupa ve Rusya göçmeni Yahudilere, bir cennet olarak tanıtılmış ve bu kişiler, buraya yerleşmeleri konusunda özendirmişlerdi. Osmanlı yönetimi, ülkeye gelen göçmenlerin yerleşebileceği yerler konusunda kısıtlamalar getirdi. Sözgelimi Filistin'e ve İstanbul'a girişlerini sınırladı hatta yasakladı. Ayrıca Osmanlı yönetimi, göçmenlerin taleplerine göre değil; kendi isteğine göre, uygun gördüğü bölgelere Doğu Avrupa ve Rusya'dan gelen Yahudi göçmenlerin yerleşmesine izin verdi. Ayrıca, yer seçiminde Yahudi cemaatlerinin yoğun olarak yaşadığı kentler seçildi. Nitekim gelen göçmenlerin, büyük Yahudi cemaatlerinin yaşadığı İzmir, Bursa, Selanik gibi kentlere yönlendirildiği, aşağıda vereceğimiz örneklerden de anlaşılıyor: Sözgelimi 1892 yılında, *Aleksandr* vapuru ile Rusya'dan gelen 45 Yahudi göçmen, İzmir ve Selanik'e yerleştirildi.³⁵ Yine 1892 yılında, Sivastopol'den geldikten sonra Kavak Karantina İstasyonu'ndaki karantina sürelerini dolduran *Olek* adlı Rus gemisindeki Yahudilerin, *Posta* vapuruna aktarılarak İzmir ve Selanik'e gönderilip orada iskân edilmelerine karar verildi.³⁶ Göçmenler hakkında verilen bilgiler gözden geçirildiği zaman görülüyor ki yoksulluk ve çaresizlik, Romanya ve Rusya'dan gelen Yahudi göçmenlerin ortak özelliği idi. İskân talebi ile gelen sığınmacılara Osmanlı yöneticileri, Alliance Israélite Universelle ve İzmir Yahudi Cemaati yardım etmeye çalıştılar. Maliye ve Dâhiliye nezaretleri tarafından göçmenlere ayni ve mali yardımlarda bulunuldu.³⁷ Ayrıca, gıda ve

35 BOA, BEO 43/3211 (09/M/1310). DH. MKT. 1982/84 (10/M/1310).

36 BOA, BEO 44/3276 (13/M/1310). DH. MKT. 1983/4 (11/M/1310). 1892 yılında, karantina süreleri bittikten sonra İstanbul'a gelen *Sezaroviç* adlı Rus gemisindeki Yahudilerin İzmir'e iskânına karar verilmişti. Bkz. BOA, DH. MKT. 1980/111 (7/M/1310). 1892 yılında, İstanbul'a gelen Rus vapurundaki Yahudi göçmenlerden Gürcü Kumpanyası ile gelenler, İzmir'de iskân edilmişlerdi. Bkz. BOA, DH. MKT. 1985/23 (16/M/1310). 1892 yılında, Sinop'taki Karantina İstasyonunda karantina sürelerini dolduran Rusya göçmeni Yahudilerin İzmir'de iskânlarına karar verilmişti. Bkz. BOA, DH. MKT. 2000/62 (19/S/1310). 1893 yılında, *Çikopof* adlı Rus vapuru ile gelen Rus ve Osmanlı vatandaşı göçmenlerin İzmir'de iskânına karar verilmişti. Bkz. BOA, *İrade-i Hususive vesika no 87* (15/S/1311). 1894 yılında, Rusya'dan gelecek 200 kişiden oluşan Yahudi göçmen grubunun 100'ünün İzmir'e yerleştirilmesine karar verilmişti. Bkz. BOA, MV. 81/51 (16/Ra/1312). BEO 478/35834 (19/Ra/1312).

37 BOA, DH. MKT. 1471/24. DH. MKT. 14/28. DH. MKT. 1985/16.

Çavez Mahallesi 941 sokakta bulunan bir Kortejo'da yer alan odanın görüntüsü. 2000'li yıllar.

(Fotoğraf: Raşel Meseri)

iskân masraflarının karşılanabilmesi için Dâhiliye Vekâleti tarafından Aydın Vilayeti'ne yazı yazılarak onlar aracılığı ile İzmirli zengin ve yardımsever Yahudilerden yardım talep edildi.³⁸ 1892 yılında İzmir'e iskân edildiğini saptadığımız 150 Rusya göçmeni ailenin (2500 kişi), temel gereksinimleri başlangıçta Alliance Israélite Universelle'in bu iş için ayırdığı fonlardan karşılandı. Yerel zengin Yahudiler, Alliance tarafından kiralanan hanlarını (yahudihaneleri), göçmenlerin ikametine açtılar. Anlaşıldığına göre bir süre sonra Alliance, kiraladığı hanların kira bedelini ödeyemedi. Böylece göçmenler ile Alliance Israélite Universelle yöneticilerinin ve onları maddi yük olarak algılayan yerel Yahudi halkın arası açıldı. İzmirli Yahudiler, artık göçmenleri aralarında istemediklerini ima etmeye başladılar; hatta İzmir'de *Lehli* lakabı, Rusya göçmeni Yahudiler kastedilerek hakaret amacı ile kullanılmaya başlandı. Alliance'ın

Urgancıoğlu, 1960'lı yıllar.

İzmir'deki erkek okulunun müdürü olan G. Arie, Paris'e gönderdiği 9 Nisan 1894 tarihli raporunda Rusya göçmenleri ile Alliance arasındaki ilişkiyi şöyle betimliyor:

Rus göçmenler çekilmez hale geldi. Para artık yetmiyor. Yarın pazar, büyük bir kalabalık bu sabah okulda toplanıp yumrukları ile beni tehdit etti. 'Para istiyoruz!' diye bağırıyorlar. Öğlen öğrenciler okulu terk ettiği zaman kapıların açılmasından yararlanıp bahçeye doluştular. Aç ve yorgun çocuklarını gösterdiler.³⁹

İzmir Yahudi cemaati yönetiminin, İzmir'e gelen göçmenlerin gereksinmelerini (barınma, yiyecek, giysi hatta psikolojik destek) karşılayabilme yeterliliğine sahip iki yardım kurumu vardı: *Hahnasat Orehim* (Konukseverlik) ve özellikle Rusya göçmeni Yahudi ailelerin kadınlarına yardım etmek amacı ile Alliance Israélite Universelle öğretmenlerinden biri tarafından 1893 yılında kurulan *Bayanlar*

Kurumu.⁴⁰ İzmir Yahudi cemaati son derece yoksul olmasına rağmen her iki kurum da bu konuda elinden geleni yaptı.

Bu dönemde yani 19. yüzyılın sonunda, İzmir'in nüfusunun hızlı bir artış süreci içine girdiği biliniyor. 1840'larda başlayan ve 19. yüzyılın ikinci yarısında büyük bir ivme yapan nüfus artışı ile birlikte, var olan kent içi yerleşim alanları önce sıklaştı, sonra da genişlemeye başladı. Bunun nedeni; Osmanlı yönetiminin, güvenlikle ilgili denetim kolaylığını sağlayabilmek amacı ile başlangıçtan itibaren dinsel cemaatlerin, özellikle de gayrimüslim cemaatlerin fiziksel çevresine sınırlama getirmesiydi. Böylece, kendilerine özel alanlarda yerleşip orada kalmaları sağlandı. Uygulamanın kentin fiziki görünümündeki yansımaları ise kent içerisindeki belirli yerlerde, bina kütlelerinin giderek yoğunlaşması ve boyutlarının giderek büyümesi olgusu olmuştu.⁴¹ Bu koşullar altındaki kente, 19. yüzyılın ikinci yarısında gelen Müslümanların ve çoğunluğunu Romanya, Polonya ve Rusya'dan gelen Yahudilerin oluşturduğu göçmen grupları; kentin fiziki olanaklarını iyiden iyiye zorladılar. Pek çok aileye bir arada barınma olanağı tanıdığı için Aile Evi olarak da adlandırılan İzmir kortejoları ve yahudihaneleri sayısının, özellikle bu dönemde büyük çapta bir artış gösterdiği görüşünderiz.

İzmir Yahudilerinin Sosyo-Ekonomik Profili

Antoine Galland'a göre 1678 yılında İzmir'de, kent merkezinde 7 adet sinagog çevresinde kurulmuş mahallelerinde oturan 150 Yahudi ailenin pek çoğu kendi evlerine sahipti.⁴² Galland'ın söz konusu betimlemesi, şu sonucun çıkarılmasına yol açıyor: "17. yüzyılda İzmir'de Yahudi ailelerin büyük bir kısmının içinde bulunduğu

40 Galante, 1937, s. 89.

41 Serçe, 1998, s. 161-162.

42 Henri Nahum, "Les juifs à Smyrne: de l'enfermement à l'ouverture vers le monde", *Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée*, 107-110, September 2005, Online since 05 January 2012, connection on June 18, 2014.

URL: <http://journals.openedition.org/remmm/2799>

sosyal ve ekonomik koşullar son derece iyi"ydi. Ancak elimizde, 17. yüzyılın ikinci yarısında İzmir Yahudi cemaatinin sosyo-ekonomik profiline ilişkin farklı bir betimleme mevcut. E. Bashan'ın Fransa'nın İstanbul'daki elçilik sekreterinin bir mektubundan aktardığına göre 17. yüzyılda İzmir Yahudi cemaati, küçük ve yoksul bir cemaatken, kentin ticari aktivitesinde aktif bir rol oynayarak 18. yüzyılda zenginleşti.⁴³ Anlaşıldığına göre durum, 19. yüzyılda tamamen değişmişti. 1887 yılında, *"her yerden kovulmuş, dışlanmış yirmi bin İzmir Yahudi'sinin çoğu, 9 adet havranın çevresinde bulunan mahallelerindeki damlarında sefil bir yaşam sürmeye"*⁴⁴ başlamışlardı. Alliance Israélite Universelle'in⁴⁵ İzmir'de kurduğu okullardaki okul müdürleri tarafından, düzenli olarak Paris'teki merkez büroya gönderilen raporlarda da aynı konunun dile getirildiği görülmüyor. İzmir'de 1873 yılında açılan ilk Alliance okulunun müdürü olan D. Cazes'in yazdığı bir rapora göre; 1873 yılında İzmir'deki Yahudi nüfusun, 3500 aile ve toplam 20.000 kişiden oluştuğu anlaşıyor. 3500 ailenin sadece 100'ü zengindi. Bu ailelerin reisleri, büyük ticarethane sahipleriydi. Orta sınıfı oluşturan ailelerin sayısı, 1500 ile 2000 arasında olup onlar da simsar, tüccar, hamal ve küçük iş sahipleriydi. 500 ailenin reisi ise haham unvanını taşımaktaydı (büyük olasılıkla bahşişler ile geçiniyorlardı). Geriye kalan 1000 aile de cemaatin en yoksul kesimini oluşturuyordu. Okul müdürünün betimlemeleri şu şekilde devam ediyordu:

43 Bashan, 1988, s. 50.

44 Deschamps, 1894, s. 169.

45 1860 yılında Paris'te bir grup Yahudi genci tarafından kurulan Alliance Israélite Universelle'in amacı, Yahudiler arasında ülkelere göre değişen sosyal, ekonomik ve kültürel alanlardaki bölgesel farklılıkları ortadan kaldırmak ve Yahudilerin bilinçlenmesini, manevi değerlerinin gelişmesini sağlamaktı. Karanlıktaki Doğu Yahudiliğinin sefalet ve cehaletten teknik, ilmi çalışma, eğitim ve nüfus planlaması ile kurtulacağı inancında idi. 1862 yılından itibaren başta Bağdat, Edirne, İstanbul ve İzmir olmak üzere Osmanlı kentlerinde ardı ardına çıraklık okulları, ziraat okulları ve modern eğitim veren okullar açtı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aron Rodrigue, *French Jews, Turkish Jews The Alliance Israélite Universelle in Turkey 1860-1914*.

....1000 kadar aile, halkın bağışları ile geçinmekte ve bunların yaşadığı yer Yahudi mahallesinin ve dolayısı ile İzmir'in en pis ve iğrenç semtini oluşturmakta.⁴⁶

Paul Dumont, 19. yüzyılın son çeyreğinde, Alliance okulu müdürlerinin Paris'e gönderdikleri raporlardaki açıklamalarının hep, *yoksulluk, sefalet ve felaket* üçlemesi ile vurgulandığının altını çiziyor.⁴⁷ Bu raporların bir diğer özelliği, aynı zamanda, yoksul ailelerin oturdukları evleri ve bu evlerdeki yaşam koşullarını ayrıntılı bir biçimde betimlemesidir:

İzmir'deki Yahudiler, küçük bir sayı dışında Türkler gibi yaşar. Yerde yatar. Bir ailenin bütünü aynı sahandan yer ve aynı masrapadan su içer... Avlu salon yerini tutar. Buna karşılık odalar son derece ihmal edilmiştir ve hane halkı yazın avluda yatarlar çünkü odalarda tahtakurusu çoktur...

Yoksul ailelerin evlerindeki yaşam koşulları içler acısıdır:

Bu yoksul insanların oturdukları evlere girildiği zaman insan sinirlenir ve gözünden yaşlar akar. Bu ailelerin 8-10-12 kişiden oluştuğu ve tek bir kapıdan girilen bir odada yaşadıkları görülür. İnsan denen yaratıkların sağlıkları bozulmadan böyle bir yerde nasıl yaşadıklarını anlamak mümkün değildir.⁴⁸

Betimlenen yerler, İzmir'de yoksul Yahudilerin, geleneksel olarak yaşamlarını sürdürdüğü mekânlar olan kortejolar ve yahudihanelerdir.

19. yüzyılda İzmir'e gelen Rusya göçmeni Yahudiler (Aşkenazim), kuşkusuz göç esnasında salgın tehdidine maruz kalmış, hatta belki de tehlikeli mikroorganizmaları yanlarında taşımışlardı. 1893 yılının Ağustos ile Ekim ayları arasında etkili olan kolera salgını sırasında, *Hizmet* gazetesine göre 343; Hristo Solomonidi'ye göre ise 413 kişi

46 1000 aile, Yahudi nüfusun hemen hemen üçte biri anlamına geliyor. Okul müdürlerinin raporlarında yazdıklarından, bağışlarla yaşamaya çalışan bu ailelerin aynı zamanda dilencilik yaptığı da anlaşılıyor. Bkz. Nahum, s. 126-127. Dumont, 1982, s. 216.

47 Dumont, 1982, s. 210.

48 Nahum, 1990, s. 127.

hayatını kaybetti. Ölenlerin 204'ü Yahudi'ydi.⁴⁹ Bu arada gazetelerde, salgının özellikle Yahudi mahallelerinde ve Karataş'taki kortejolarla etkili olduğu vurgulanıyordu. 1900 tarihli veba salgını, İzmir Dikilitaş'ta oturan Yuda adlı bir Yahudi'nin hastalanması ile başladı. Yuda tedavi edildi ancak bir süre sonra, Keçeciler'de bulunan kortejolarla birinde oturan Yahudi asıllı Mişon hastalandı. Yerel basın da yayınlanan haberlerden ve Aydın Vilayeti ile nezaretler arasında yapılan yazışmalardan anlaşıldığına göre; hastalığa alenen veba denilmemekle birlikte karantina önlemlerinin alınması ihmal edilmemişti.⁵⁰ Veba salgını sırasında iki farklı komisyonun kurulduğu görülüyor: *Sağlık Komisyonu* ve *İane Komisyonu*. İane Komisyonu, Müslim ve gayrimüslim cemaatlerin ekmek gereksinimlerini saptadı ve belirlenen sayıdaki ekmeği her gün dağıtmaya başladı.⁵¹ Sağlık Komisyonu ise hastalık kortejolarla ve yahudihanelerde başlayıp yine aynı yerlerde devam ettiği için, bu yapılardaki nüfus oranını seyrekletirebilmek adına, şu yaptırımların uygulanması zorunluluğunu getirdi: Yahudilerin Belavista (Gündoğdu) Tepesi'nde kurulmuş olan çadırlara nakledilmelerine,⁵² nakledilenlere belediye tarafından yeni elbiseler verilmesine, eski giysilerin ise bedelleri ödenmek kaydı ile toplatılıp yakılmasına karar verildi. Bu arada, hastalanan kişilerin evleri, tam olarak dezenfekte edildikten sonra evlerde bulunan paçavraların ve köhne eşyaların da değerlerinin saptanıp yakılması kararı alındı. 1900 tarihli veba salgını sırasında, özellikle Yahudi mahalleleri ve yahudihanelere, kortejolarla yönelik olarak bir dizi ciddi önlem paketinin art arda uygulandığı biliniyor. Demek ki yahudihaneler ve kortejolar, salgının odak noktası olarak

49 Nahum, 1990, s. 156-157.

50 BOA, , Y. PRK. MYD. 23/25. "İzmir'de bir Yahudi'nin vebaya benzer bir hastalığa tutulduğu, bunun dışında sıhhat-i umumiyesinin berkemal olduğu" hakkında yazılmış belge. Ayrıca bkz. BOA, DH. MKT. 2343/50. BOA, DH. MKT. 2344/10. BOA, İ. HUS. 82/18. BOA, İ. HUS. 82/22.

51 Ayar, 2010, s. 181.

52 Ayar, s. 176-177. Beyru'nun verdiği bilgilere göre ise Yahudiler, onların "hamisi" Rothschild'in mali desteği ile Değirmendağı'nda yaptırılmış olan barakalara nakledilmişti. Beyru, 1992, s. 332.

saptanmıştı. Hatta alınan önlemler arasında, bazı yahudihanelere ve kortejoları ikamet yasağı getirildiği de görülüyor. Yasağın uygulandığı yerler; Başdurak'taki Mecidiye Hanı (önlem olarak kapatıldı), Eşrefpaşa'daki Ali Rıza Bey Hanı,⁵³ Emirler Hanı ve Hüseyin Ağa Hanı'ydı.⁵⁴ Öte yandan hastalanan Mişon'un Keçeciler'deki kortejo'da yer alan hanesi, tahta perde ile ayrıldı; diğer bölümlerde oturan Yahudi aileler ise çadırlara nakledildiler. Burada 8 günlük karantinaya tâbi tutulmaları kararlaştırıldı. 28 Mayıs'tan Haziran ortalarına kadar geçen süre içerisinde ise çadırlarda ikamet etmeye başlayan Yahudilerin sayısı, neredeyse 1000'e ulaştı.⁵⁵ İzmir'de yayınlanan Yahudi gazetelerinden biri olan *Meserret*, kentteki bütün yahudihanelerdeki, kortejolarıdaki ve Lazaretto'daki Yahudilerin, dağlarda kurulan çadırlara nakledildiği haberini veriyordu. Konuya açıklık getirmek amacı ile İzmir Askerî Hastanesi Baştabibi ve Vilayet Sıhhiye Komisyonu Reisi Faik Paşa'nın, yoksul Yahudi ailelerin yaşadığı yahudihanelerde ve kortejolarıda gördüğü manzarayı nasıl betimlediğini vermeliyiz:

*Yahudihaneler ... erbab-ı sefalet ve ihtiyacın ikametına tahsis edilmiş ekser odası mezar-asa taht-ı elzemin açılmış, ziya ve havadan mahrum, dar, ratıb-ı murdar, kümes kabilinden yerlerdir.*⁵⁶

20. yüzyılın başlarından itibaren İkiçeşmelik, Karataş, Karantina ve Göztepe'deki Yahudi nüfusu kademeli olarak günbegün arttı. Özellikle Kurtuluş Savaşı'nın bitiminden -1922 yılından- itibaren Turgutlu, Menemen, Manisa, Bergama, Tire, Milas ve Aydın'da yaşayan pek çok Yahudi ailenin İzmir'e göç ettiği biliniyor. Sözgelimi, Turgutlu'da yaşayan 50-60 civarındaki Yahudi ailenin tamamı,

53 Ayar'ın verdiği bilgilere göre bu han, veba odağı olarak nitelendirilmekteydi. Bkz. Ayar, 2010, s. 178. Örnek hanların adlarından da anlaşılacağı gibi burada söz konusu olan yahudihanelerin ya da kortejoların mülkiyeti İzmir'in zengin eşrafından Müslüman Türklere aitti.

54 Ayar, 2010, s. 178. Beyru, 1992, s. 350.

55 Ayar, 2010, s. 178.

56 Sabri Yetkin, "Kolera Günlerinde İzmir", *İzmir Kent Kültürü Dergisi*, Sayı 3, Mart 2001, www.izmirkitap.com/sabri_yetkin_2.htm

Turgutlu'yu terk ederek İzmir'e yerleşmeyi yeğledi. Böylece, 1922 yılında 40.000 civarında olan İzmir Yahudi cemaatinin nüfusu, 55.000'e yükselecekti. Gelenlerin bir kısmının (özellikle yoksul olanların) kortejolar ve yahudihanelere yerleştirildiğini tahmin ediyoruz.

20. yüzyılın başlarından itibaren iş bulmak amacı ile Anadolu'dan İzmir'e gelen Müslüman Türk göçmenlerin büyük bir kısmı (hamal, amele ve rençperler), kortejolar ya da yahudihanelerde yaşamaya başladılar. Bu konutlarda ikamet edenlerin sayısı o kadar çoktu ki hem iş bulmak amacı ile gelenlerin, hem de İzmir'in yoksul, "*yedi sekiz bine ulaşmış nüfusunun, saika-i zaruretle tahte'l-arz* (yer altında) *ratıb* (yaş, nemli, küflü) *mahallerde ikamet ve imrar-ı hayat etmeleri*" sonucunda salgın hastalıklar ortaya çıktı. Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen raporda ayrıntılı olarak betimlenen konutlar, salgınların odak noktasını oluşturacak olan rumhaneler, yahudihaneler, kortejolar, bekâr odaları ve arastalardı. Bu mahallerde, "*beş altı kişi müçtemian bir arada yatıp kalkmaktaydı*."⁵⁷

Karataş'ta Kortejolar

Karataş'ta ya da diğer adıyla İkinci Juderia'da inşa edilen kortejoların sayısı, İkiçeşmelik civarında yer alan yahudihanelerin ve kortejoların sayısı kadar fazla değildi. 20. yüzyılın başlarından itibaren, yoksul Yahudi ailelerin yaşam alanı olan söz konusu sosyal konutlar, sayıca beş ile yedi arasında olmalıdır. Yapılan röportajlar ve hazırlanan etütlerden edindiğimiz bilgiler ışığında, Karataş'ta bulunan kortejoların ve yahudihanelerin adlarını ve sahip oldukları nitelikleri sıralayacağız: Konak yönünden Mithatpaşa Caddesi'ne girildiği zaman sağda, önce Bahri Baba Gazinosu (1940'lı yıllarda), sonra Halkevi binası (şimdiki Devlet Tiyatrosu binası), sonra

57 Dâhiliye Nezareti'ne 18 Ocak 1911 tarihinde gönderilen belgeden Akt. Sabri Yetkin, "Kolera Günlerinde İzmir", *İzmir Kent Kültürü Dergisi*, Sayı 3, Mart 2001, www.izmirkitap.com/sabri_yetkin_2.htm, erişim tarihi: 13.05.2018.

İzmir Karataş Lisesi'nin hemen karşısındaki alanda yer alan, Rıza Bey Aile Evi⁵⁸ ile *El Hangras Kavras* ya da *El Han de Las Kavras* (Keçiler Hanı) adlı iki kortejo yer alıyordu. Her ikisi de ana yoldan girilen geniş bir avlu, her iki tarafı tek göz odalardan oluşan, avluda tulumba ve arkasındaki sahilde kayıkların olduğu iki katlı sosyal konutlardı. *Urgancioğlu*'nun bulunduğu alan, ESHOT Sayaç Atölyesi'nin karşısıydı. *Urgancioğlu*'nun kuzeyinde bir yahudihane mevcuttu. Küçük bir sokak üzerinde, sıra evlerden oluşan yapının cephesi son derece dardı. O küçük sokak, denizde sonlanmaktaydı. Bu sosyal konutta yaşayan Yahudilerin hemen hemen tamamının, mum imalathanesinde çalıştıkları söyleniyordu. İzmirli bir Yahudi'den Karataş'ta olduğunu öğrendiğimiz *Kortejo Bazbana*'nın, bölgedeki yerini ve hakkındaki ayrıntıları saptayamadık. Kortejo Bazbana, Karataş yamaçlarına paralel uzanan sokak üzerinde olmalıydı. Sokak, Asansör Kulesinin önünden geçerek, bölgenin arka mahalle ile bağlantısını sağlıyordu.⁵⁹ Öğrendiğimize göre bu kortejonun önde ve arkada olmak üzere iki giriş kapısı mevcuttu. Zemine beton dökülü avlunun üç tarafında ise peş peşe odaların sıralandığı iki katlı yapı ve onun ortasındaki avluda -büyük bir olasılıkla- bir köşede umumi bir tuvalet yer almaktaydı.⁶⁰

58 Tark Dursun K.'nin *Rıza Bey Aile Evi* adlı romanında söz edilen yerdir. Anlaşıldığına göre Karataş Lisesi'nin karşısındaki alanda birbirine yakın birden fazla kortejo yer almaktaydı. Rıza Bey Aile Evi, bunlardan sadece biriydi. Tark Dursun K., *Rıza Bey Aile Evi*, Varlık Yayınları, 1957.

59 İsrail'de Bat Yam'da yaşayan ve Yafa'daki bir sinagogun hazanı olan Avram Bereşit ile 30 Ekim 2014 tarihinde yaptığımız görüşme sırasında, Asansör Kulesi'nin yakınında yer alan söz konusu kortejo hakkında bilgi sahibi olabildik. Avram Bereşit, 302 sokak (Dario Moreno Sokağı) 10 numaralı evde doğmuş ve İsrail'e göç edinceye kadar bu adreste yaşamıştır. Kortejo'nun bulunduğu sokak, günümüzde heyelan tehlikesi nedeni ile ulaşıma kapatılmıştır.

60 İzmir kortejoları ve yahudihaneleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Bora, 2015, s. 41-49.

Karataş'ta Urgancıoğlu Apartmanı

Karataş kortejoları, 1950'li yıllardan itibaren Yugoslavya'nın Müslüman Türk göçmenlerine ev sahipliği yapmaya başladı.⁶¹ Konuklarımız, Yugoslavya göçmeni bir ailenin kızı olan Hüsniye Arslanoğlu ile yine Yugoslavya göçmeni bir aileye mensup 1961 doğumlu Nilgün Meriç. Her ikisi de 1960'lı ve 1970'li yıllarda aileleri ile birlikte Urgancıoğlu'nda yaşamışlar. Hatta Hüsniye Hanım, 1958 yılının Aralık ayında Urgancıoğlu'nda doğmuş. Arslanoğlu ailesi 1974, Meriç ailesi ise 1971 ya da 1972 yıllarında buradan taşınmışlar. Anılarında kalan çocukluk yıllarını birlikte anımsadık:

Urgancıoğlu; Karataş Lisesi'nin tam karşısındaydı. Deniz kıyısında, Site Sineması ile Deniz Kuvvetleri'ne ait askerî bir yapının arasındaydı. Site Sineması'nın yanında bir dar sokak vardı. Sokağın bir köşesinde Site Sineması, diğer köşesinde ise eski ESHOT binası (ESHOT Sayaç Atölyesi) yer almaktaydı. ESHOT binasının hemen yanında ise tek katlı ve girişinde üzerinde kocaman demirden halkalar olan büyük tahta kapısıyla bir kortejo yer alıyordu. Burası El Hangras Kavras (Keçiler Hanı) olmalıydı. Bu kortejonun avlusunda tam ortada bir tulumba vardı. Bugün ESHOT binasının yerinde Nevval Salih İşgören Sanat Merkezi yer alıyor.

Yukarıda sözünü ettiğimiz Deniz Kuvvetleri'ne ait yapının yanında bir kortejo daha vardı. Hüsniye Arslanoğlu'nun çizdiği krokiye göre Mithatpaşa Caddesi üzerinde, bugün Atatürk Kültür Merkezi'nin bulunduğu yerden Urgancıoğlu'na kadar olan hat üzerinde

61 1923 ile 1933 yılları arasında Yugoslavya'dan Türkiye'ye 108.179 serbest göçmen geldi. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında göçün yönetim tarafından yasaklanması sebebiyle göçler oldukça azaldı. 1934-1949 yılları arasında ise 3.139 kişi geldi. 1950'li yıllardan itibaren Yugoslavya'dan tekrar serbest göçmen gelmeye başladı. 1952 yılında başlayan ve giderek artan bir yoğunlukta devam eden bu göçlerde tamamı serbest göçmen olmak üzere 1950-1958 yılları arasında 104.373 olan göçmen sayısı 1967 yılına kadar 175.392'ye ulaştı. Bkz. Yusuf Sarıınay, "Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara'ya Yapılan Göçler (1923-1990)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 27 (80) 2011, s. 351-387, 359-360.
<http://atam.gov.tr/wp-content/uploads/05-yusuf-sarinay.pdf>

El Hangras Kavras dâhil tam üç kortejo yer almaktaydı. Yine Mithatpaşa Caddesi üzerinde Urgancıoğlu'ndan sonra yer alan Levi Kortejosu'ndan söz edilmektedir. Ancak bu yapının varlığını kanıtlayan herhangi bir veri mevcut değildir.

Urgancıoğlu'na büyük ve süslü bir demir kapıdan giriliyordu. Girişteki 11 basamaklı merdivenden inildiğinde ortada büyük bir avlu karşılıyordu. Avlunun dört tarafı yapı tarafından çepeçevre sarılmıştı. Ön cephe üç, diğer cepheler ise iki katlıydı. Ayrıca ön cephede cumba ve balkon vardı. Bir de, 11 basamaklı merdivenin hemen üzerinde Urgancıoğlu'nun tek cumbalı dairesi yer alıyordu. Binadaki kiralık odalar sadece Mithatpaşa Caddesi'ne bakan ön cephede en alt katta inşa edilmişti. Onların içerisinde tuvalet yoktu. Bu odalarda yaşayanlar, bina girişinde bulunan 11 basamaklı merdivenin altındaki umumi tuvaleti kullanıyorlardı. Binanın diğer cephelerinde yan yana iki oda ve bir mutfaktan oluşan küçük daireler yer alıyordu. Dairelerin içerisinde mutfağın hemen yanında bir tuvalet vardı. Tuvalet, aynı zamanda banyo olarak da kullanılıyordu. Suyun rahat akması için tuvaletin üzerine ahşap bir mazgal konuyor ve orada banyo yapılıyordu. Başlangıçta (tahminen 1960'lı yıllarda), Urgancıoğlu sakinlerinin kullandığı su kaynağının adı, Osman Ağa Suyu'ydu. Evlerdeki çeşmelerden bu su akardı. Sonra yerini, Halkapınar Suyu aldı.

Öndeki giriş kapısının tam karşısında, deniz kıyısındaki beton dökmüş rıhtımsı alana açılan bir kapı yer almaktaydı. Urgancıoğlu ile askerî yapının arasında ise yaklaşık 350-400 metre karelik üstü açık bir teras mevcuttu. Terasa çoğunlukla çamaşır asılıyordu. Herkesin kendine ait çamaşır ipi vardı. Terasın hemen altında çamaşırhane yer alıyordu. Burada çamaşır yıkamak için beton tekne-ler, tulumba, çamaşır kazanları, çamaşırın kaynatılması için gerekli olan odunların istiflendiği odun deposu, dört tane umumi tuvalet ve yaklaşık olarak 35-40 metre kare ebatlarında boş bir oda mevcuttu. Ayrıca terasın altında, muhtemelen kazan kaynatılacak ocaklar

ya da ateş yakılabilecek uygun bir yer de vardı. Urgancıoğlu'ndan vefat olduğu zaman cenaze, çamaşırhane bölümünde yıkanıyordu. Yaz geceleri, hava çok sıcak olduğu için teras, yatakhane işlevi görüyordu. Urgancıoğlu sakinleri burada uyuyorlardı. Sünnet düğünleri avluda yapılıyordu. Anlatılanlara göre düğünler oldukça eğleneliydi. Yazları denize giriliyordu. Sadece günün belirli saatlerinde şehrin atıkları denize verildiği için o saatlerde denizde olmaktan kaçınıyorlardı. Çocuklar hep bir arada vakit geçiriyordu. Birlikte oynadıkları oyunlar; beş taş, gazoz kapaklarıyla oynanan bir oyun, saklambaç ve çelik çomaktı.

1960 ila 1970 yılları arasında Urgancıoğlu'nda kalanların meslekî profili şöyleydi: Erkek berberi, Denizyolları'nda biletçi, PTT memuru, mobilyacı, elektrikçi, avukat, öğretmen, terzi, TCDD memuru ve bir İktisadi İdari Bilimler Akademisi öğrencisi. Ayrıca işyeri olarak avluyu kullanan ve orada ayakkabı tamir eden bir Çingene çift vardı. O tarihlerde konutta yaşayan Yahudi aile yoktu. Hüsniye Arslanoğlu ve Nilgün Meriç, Karataş'ta müstakil evlerde yaşayan Yahudilerden söz ettiler. Ayrıca, biri boyoz (boyozcu Avram olmalı),⁶² diğeri ise taksitle havlu, çorap, çamaşır satan iki Yahudi esnafı anımsadılar. Hatta Hüsniye Arslanoğlu'nun annesinin hâlâ ödenmemiş taksitleri varmış. Borcu kalmış. 1960'lı ve 1970'li yıllarda, Urgancıoğlu'nda yaşayan ailelerin mesleki profili, onların çoğunlukla orta sınıfı temsil ettiğini göstermektedir. Hüsniye Arslanoğlu ve Nilgün Meriç de yapıdan, Urgancıoğlu Apartmanı adıyla söz ediyorlar. Anlaşıldığına göre kortejoların asıl sahipleri olan Yahudiler ayrıldıktan sonra⁶³ Karataş kortejoları içerisinde biraz eli yüzü düzgün olanlar, apartman veya apartman daireleri adı altında kiraya verilmeye başlanmıştı.

62 Ayrıntılı bilgi için bkz. Avram Ventura, *Belleğin Tozlu Sayfalarında Karataş*, Heyamola Yayınları, İstanbul, Mart 2011.

63 Pek çoğu İsrail'e göç etti. Karataş'ta oturan Yahudilerden maddi olanakları iyi olanlar ise Alsancak'a yerleştiler.

Kortejolardan geriye bozulmadan kalan tek değer, komünal yaşam tarzıydı. Aileler arasında yardımlaşma üst seviyedeydi. Sevinçler ve üzüntüler bir arada yaşanıyordu. Bir arada eğleniliyor ve bir arada yas tutuluyordu. Gerekirse yemekler ve giysiler paylaşılıyordu. Her bir ebeveyn, âdeta her bir çocuğun annesi babası gibiydi. Urgancıoğlu Apartmanı'nın caddeye açılan bir tek kapısı vardı. O kapı kapandığı zaman Urgancıoğlu, kocaman bir yuvaya, yuvada kalanlar da kocaman bir ailenin üyelerine dönüşüyordu.

İzmir'in bir portresi çizilecek olsa; mutlaka kentin duyu organlarından biri olarak resmedilmesi gereken kortejolar ve yahudihaneler, yoksulların barındığı mekânlar olarak tanımlanır ve bilinirler. İzmirliilerin hafızasına kazınan bu imge nedeni ile kentte ilk apartmanlar inşa edildiği zaman, onların kortejolar ve yahudihanelere benzetilerek hor görüldüğü hep anlatılır. Basmane ve İkiçeşmelik bölgesinde hâlâ kullanılabilecek durumda olan söz konusu sosyal konutlar bugün de yoksullara, evsizlere ve büyük bir olasılıkla Suriyeli göçmenlere ev sahipliği yapmaktadır. Karataş'ta yer alan kortejolardan geriye kalan ise sadece eski fotoğraflar ve anılardır.

KAYNAKÇA

T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (İstanbul)

BEO 43/3211 (09/M/1310), 44/3276 (13/M/1310), 478/35834 (19/Ra/1312).

DH. MKT. 1982/84 (10/M/1310), 1983/4 (11/M/1310), 1980/111 (7/M/1310), 1985/23 (16/M/1310), 2000/62 (19/S/1310), 1471/24, 14/28, 14/28, 1985/16, 1985/117, 2343/50, 2344/10.

İ. HUS. 82/18, 82/22, 87 (15/S/1311).

MV. 81/51 (16/Ra/1312). *BEO*

Y. PRK. MYD. 23/25.

Gazeteler

Ahenk, 2 Eylül 1323 (15 Eylül 1907).

Kitaplar ve Makaleler

BARNAİ, Yaakov, "LeToledot HaSabetayot vemakoma behaya HaYahudim be İmperya HaOtoinanit", *Peamim* 3 (1979), s. 59-71.

BARNAİ, Yaakov, "Raşit HaKehila HaYahudit beİzmir betkufa HaOtoinanit", *Peamim*, n. 12 (1982), s. 47-58.

BARNAİ, Yaakov, "LeToledot hakeşerim şebeyn Yahudi İzmir leYahudi Aretz İsrail bemeot haşeva asara ve haşmone asara", *Şalem* 5 (1987), s. 95-114.

BASHAN, Eliezer, "Contacts between Jews in Smyrna and The Levant Company of London in the seventeenth and eighteenth centuries", *Jewish Historical Studies*, vol 29, (1982-1986), s. 53-73.

- BEYRU, Rauf, "Geçmişten Günümüze İzmir'de Planlama ve İmar Uygulamaları", *Ege Mimarlık*, Yıl 1992, Sayı 3, s. 41-47.
- BORA, Siren, *İzmir Yahudileri Tarihi 1908-1923*, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1995.
- BORA, Siren, *Bir Semt Bir Bina: Karataş Hastanesi ve Çevresinde Yahudi İzleri*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir, Nisan 2015.
- BORA, Siren, *Hahambaşı Hayim Palaçi (1788-1868) ve İzmir Yahudileri*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir, Eylül 2016.
- DE SCHERZER, Charles, *Smyrne-Considérée au point de vue Géographique, Economique et Intellectuel*, Leipzig, 1880 (second edition).
- DESCHAMPS, Gaston, *Sur les Routes D'Asie*, Paris, 1894.
- DUMONT, Paul, "Jewish Community in Turkey during the last decades of the nineteenth century in the light of the Alliance Israélite Universelle", *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, edited by Benjamin Braude, vol. 1, Holmes & Meier, New York, 1982.
- GALANTE, Avram, *Histoire des Juifs d'Anatolie-Les Juifs d'Izmir (Smyrne)*, İstanbul, 1937.
- GOFFMAN, Daniel, "İzmir: Köyden Kolonyal Liman Kente", *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, (Derl.) Edhem Eldem, Daniel Goffman, Bruce Masters İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 95-164.
- GÜRKAN, Salime Leyla, *Yahudilik*, İSAM, İstanbul, Haziran 2012 (Gözden geçirilmiş 4. Baskı).
- K., Tanık Dursun, *Rıza Bey Aile Evi*, Varlık Yayınları, 1957.
- KAYA, Nezihat Köşklük, "Osmanlı Kentinde Arsa Parçalanmasına Bağlı Olarak Üst Yapının Değişme Süreci: Bir Kırılma Noktası Olarak Tanzimat Dönemi", *Ege Mimarlık*, Temmuz 2011/3 78, s. 14-17.
- KIRAY, Mübeccel Belik, *Örgütlemeyen Kent, İzmir'de İş Hayatının Yapısı ve Yerleşme Düzeni*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1972.
- RODRİGUE, Aron, *French Jews, Turkish Jews The Alliance Israélite Universelle in Turkey 1860-1914*, Indiana University Press, Bloomington, 1990.

- SAFRAN, William, "The Jewish Diaspora in a Comparative and Theoretical Perspective", *Israel Studies*, 10, 1 (Spring 2005), s. 36-60.
- SERÇE, Erkan, "İzmir'de Muhtarlık Teşkilatı'nın Kurulması ve İzmir Mahalleleri", *Kebikeç*, Sayı 7-8, Yaz 1999, s. 155-170.
- STROM, Yale, *The Expulsion of the Jews 500 Years of Exodus*, S.P.I. Books, New York, 1992.
- ŞEBER, Nurdan İpek, "II. Abdülhamit Döneminde Rusya ve Romanya'dan Gelen Yahudi Muhacirler", *Tarih Dergisi*, Sayı 53 (2011/1), İstanbul, 2012, s. 39-61.
- ÜLKER, Necmi, "Batılı Gözlemcilere Göre XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir Şehri ve Ticari Sorunları", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 12 (1981), İzmir, s. 317-354.
- VENTURA, Avram, *Bellegin Tozlu Sayfalarında Karataş*, Heyamola Yayınları, İstanbul, Mart 2011.

Dijital Kaynaklar

- Ayar, Mesut, "1900 İzmir ve 1901 İstanbul Salgınları Bağlamında Vebanın XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Devam Eden Etkisi", *History Studies – International Journal of History*, vol. 2/2 2010, 173-188, <http://www.historystudies.net/dergi/tar201512a9f3e.pdf>
- "Beyond the Pale - The Jews of Lithuania and Poland", <http://www.friends-partners.org/partners/beyond-the-pale/english/17.html>, erişim tarihi: 20.09.2015.
- Çetinkaya, Kenan, "Amerika'da Diyalog Anlayışı ve Medine Vesikası: Profesör Leonard Swidler'in Çoğulculuk Perspektifinde Medine Vesikası'nın Yeniden Değerlendirilmesi", *İslam Medeniyetinin Yapı Taşları Öğrenci Sempozyumu*, 7-8 Mayıs 2011, 40, <https://bozok.academia.edu/KenanCetinkaya>, erişim tarihi: 13.05.2018.
- Judaism and the Jewish People – The Jewish Diaspora and Israel, erişim tarihi: 20.09.2015. <http://www.friends-partners.org/Judaism>
- Nahum, Henri, "Les juifs à Smyrne: de l'enfermement à l'ouvrturc vers le monde", *Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée*, 107-110,

September 2005, Online since 05 January 2012, connection on June 18, 2014 (Çevrimiçi: <http://journals.openedition.org/remmm/2799>)

Sarıay, Yusuf, "Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara'ya Yapılan Göçler (1923-1990)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 27 (80) 2011, s. 351-387, 359-360. <http://atam.gov.tr/wp-content/uploads/05-yusuf-sarinay.pdf>, erişim tarihi: 13.05.2018.

"The History of the Jews in Russia 1995", <http://www.friends-partners.org/partners/beyond-the-pale>., 20.09.2015.

Yetkin, Sabri, "Kolera Günlerinde İzmir", *İzmir Kent Kültürü Dergisi*, Sayı 3, Mart 2001, www.izmirkitap.com/sabri_yetkin_2.htm., erişim tarihi: 13.05.2018.

İzmir Keçeciler Semtî¹

Shlomo NAVARRO

Monaji Mahallesi derken 1306 numaralı sokağı kastediyorum. Bu sokakta 1940-1950 senelerinde birçok Musevî² yaşıyordu. Bugün oranın Monaji olduğunu bilen var mıdır, bilmiyorum. Monaji ismi, aslında 1306 numaralı sokak için yalnız Musevîlerin kullandıkları bir isimdi. Türkler bu sokağa Monaji demezlerdi. Ama eskiden bu semtte oturan Türkler, Monaji ismini duymuş olabilirler.

Monaji Mahallesi'nin Anafartalar Caddesi'ne çıkan köşesinde bir fırın vardı. Sokağın diğer köşesi ise 1308 numaralı sokağa çıkar ve orada başlıca mühim olarak gördüğüm yerler şunlardı: Alliance Okulu, Şehit Fethi Bey İlkokulu ve Talmud Tora İlkokulu. Ayrıca çok mühim saydığımız Doktor Zebil'in kliniği de oradaydı. Doktorun üst katında Hana Ailesi otururdu; üç kızları ve bir oğulları vardı. Evlerinin; sokağa bakan yani dışarı çıkık, camlı bir balkonları

1 Yazı, şu kişiler tarafından okunmuş ve tavsiyeleri üzerine düzeltmeler yapılmıştır: Prof. Dr. Yehiel Barki, Yeşua Barki, Jozef Shaul, Aaron Kastro, Yehudit Sigura, Donna Mizrahi.

2 Bu yazıda Yahudi ile Musevî kelimeleri tefrik edilmedi. Musevî ile Yahudi kimi zaman aynı anlamda kullanılmış olabilir.

vardı. Onlar, mahalleden gelip geçenleri çoğu zaman bu balkondan gözetlerlerdi.

16 Aralık 1939'da 1306 numaralı sokaktaki 3 numaralı evde doğdum. Bu evlerin yanı sıra ön tarafı birbirine benzeyen dört ev daha vardı. O kadar birbirine benzerlerdi ki bazen yanlış kapıyı çalanlar olurdu. Hayatımın ilk on senesi bu evde geçti. Ailem burada kirada oturuyordu. Aslında o evde üç aile oturuyorduk: Biz dört kardeş ile annem ve babam üst katta, üç çocukları ile teyzem ve kocası, son olarak babaannem ve anneannem alt katta. Ancak babamın, teyzemin ve dedemin ekonomik vaziyetleri biraz düzeldiğinde yanımdaki evi yani 1306 numaralı sokağın 5 numaralı evini alıp oraya geçmişlerdi. Bu olay, Varlık Vergisi'nden sonra, 1947-48 senelerinde olmalı.

Bizim semtin adı Keçeciler'di. Bugün semtin adını bilen var mıdır? Keçeciler dediğimiz zaman 1306 numaralı sokağın etrafı yani bir taraftan sokağın Anafartalar Caddesi'ne çıkan kısmı, diğer taraftan da 1308 numaralı sokaktan bir-iki sokak ilerisi aklımıza gelirdi. Bunun tam olarak doğru olduğuna dair hiçbir delil bulamadım.

Manisa ve Aydın Göçmenleri

Baba tarafım Manisa kökenli ve büyükbabamın adı Şlomo idi. Bu isim Hz. Süleyman'ın Tevrat'taki İbranice ismidir. Museviler, Osmanlı topraklarına yerleştikten beri kendi orijinal isimlerini kullanırlardı. Osmanlılar zamanında azınlıkların tam bir din serbestliği vardı. Cumhuriyet'ten bu yana yavaş yavaş Türkiye'de milliyetçilik temayüllerinin artmasıyla babam, bana vermek istediği isim olan Şlomo yerine Selim'i kullandı. Böylece benim ismim, nüfusa Selim Navarro olarak kaydedildi. Tabii ki bundaki gaye, büyüdüğüm zaman ismim sebebiyle bir rahatsızlık hissetmemin önüne geçmektir. Zaten yaşım ilerledikçe birçok Musevi ailenin Türkçeleşmiş soyadlarına rastladım. Örneğin benim kayınvalidemin ailesinin ismi Altalef iken kendisinin kızlık soyadı Gürkan idi.

Büyükbabamın meyhanesi varmış, kendisi meyhane çalıştırıyor-muş. Büyükannemin anlattığına göre Balkan Savaşları sırasında Osmanlı, Balkan devletlerine harp ilan edince büyükbabam as-kere alınmış. Babam, 1914 doğumlu. Muhtemelen İkinci Balkan Harbi'nde de Ordu'da bulunan büyükbabam, bu harpten dönmedi. Büyükannem, üç oğlu ile beraber Manisa'da yaşıyordu. En gençleri babam İzak Navarro idi.

Yunanlıların Temmuz 1919'a kadar süren ilk işgal harekâtı, halkın büyük bir çoğunluğunun işgal bölgelerinden ayrılmasına sebep ol-muştur. Menderes Ovası'na Yunan göçmenlerini yerleştirmek iste-yen Venizelos, bu amaçla Kuşadası'ndaki İtalyanlardan önce Aydın'ı ele geçirmek istiyordu. Kısa bir süre sonra, 27 Mayıs 1919'da Aydın, Yunan işgaline uğradı.

Anne tarafım, Aydın'da oturuyorlardı. Anne tarafından büyükba-bam, Balkan Harbi'ne gitmedi. Büyükannemin anlattıklarına göre büyükbabam saklanmış ve harbe katılmamış.

Babam Manisa'nın Yunanlılar tarafından işgalini hatırlardı, hatta ba-baannemin Yunanca öğrenmek zorunda kaldığını söylerdi.

Atatürk, Türk Ordusu'nun başında ilerlerken, Yunanlılar çekildiler ve hem Manisa'yı hem de Aydın'ı ateşe vererek ordunun ilerleme-sini engellemeye çalıştılar. Bu sefer hem dul kalan büyükannem üç çocuğu ile hem de anne tarafımdan büyükannem ve büyükbabam üç kızları ile göçmen olarak İzmir'e geldiler.

Orasını bana fazla anlatmadılar ama anladığım kadarı ile İzmir'deki akrabalarına sığındılar. Büyükbabamın çok tanınmış dindar bir ak-rabası vardı. Bunlar, Abuaf Ailesi idi. Herhalde onların İzmir'de yerleşmelerini temin ettiler. Hayal meyal hatırladığım kadarı ile bu Abuaf'lar, 1303 numaralı sokağın başında (1304 numaralı sokağa doğru), Musevilerin "kortijo" (aile evi) dedikleri bir avluları vardı, oraya yerleştiler.³

Baba tarafımdan büyükannemler ise aynı 1303 numaralı sokak üzerinde, tam 1310 numaralı sokağa çıkmadan evvelki "kortijo" avlusuna yerleştiler.

Yıllar sonra İspanya hükümeti tarafından Barcelona yakınlarında Cabrils şehrindeki Gıda Teknoloji Enstitüsü'ne araştırma yapmak için davetliydim. Bu süre zarfında İspanya'da böyle aile evleri gördüm. Bunlar kare şeklinde bir sahanın çevresinde tek veya iki odalı, birbirine dayanmış evlerden oluşuyordu. Çatılarında kırmızı kiremit, avlunun ortasında su çeşmesinin hemen yanında havuz bulunurdu. Buna benzer gördüğüm bir "kortijo" daha vardı bizim mahallede. Tabii ki ben apartman dairesi gibi bir evde yetiştiğim için böyle "kortijo"lara (aile evi) girmeye cesaret edemezdim. En çok ziyaret ettiğim "kortijo" (aile evi), babaannemin yaşadığı "kortijo" idi.

Ladino dili konuşulan bir çevrede büyüdüm. Dolayısı ile Türkçe bilmiyordum. Daha 4-5 yaşlarımda iken annem beni büyükannem Rahel Navarro'ya gönderirdi, "oturburda" getireyim diye. Türkçe bilmediğim için "oturburda"nın manasını da bilmezdim. Bu, annem ile büyükannem arasında bir kod gibiydi. Yani git biraz "oturburda" dediğinde büyükannem beni o "kortijo"nun (aile evi) ortasında oyalandı. Ne zaman hazır olacak diye sorduğumda "pişiyor" diye cevap verirdi.

Daha o zamanlar yani 1944 senelerinde bile Museviler Ladino denen lisanı çok kullanırlardı. Sonradan anladım ki bu Ladino, değişik lisanlardan mürekkep bir lisanmış. Gerçi Ladino'nun temeli İspanya'daki Cervantes zamanının İspanyolcası'dır ama içinde diğer lisanlardan birçok kelime var: Katalanca, Portekizce, Türkçe, Arapça, Fransızca, hatta İbranice... Filolog olmadığım için daha ne gibi lisanların kelimeleri var bilmiyorum.

Kısaca bu mahallelerde Ladino lisanından başka lisan kullanılmazdı. Ben de bu lisanla büyüdüm ve ancak ilkokula gittiğim zamanlarda Türkçe öğrenmeye başladım.

Yaz akşamları, günün sıcaklığını azaltmak için sıcak mahalle taşlarını sulamak bir gelenektir. Bilhassa cumartesi günü veya öğleden sonra alçak iskemlelere oturup çekirdek çitlatarak dedikodu yapmak çok yaygındır. Tabii ki bütün mahalle Ladino konuştuğu için, bütün dedikodular Ladino lisanında yapılır.

Bilemiyorum ne zaman ve kaç yaşındaydım, hatırlamıyorum. Bir gün bizim o güzel dört evin karşısında Kürt göçmenleri iki katlı ahşap bir gecekondu kurup yerleştiler.

İlkokul "Alliance" ve "Talmud Tora"da

Alliance İlkokulu, "Alliance Juive" dedikleri kurul tarafından kurulmuştu. Müdürü Mösyö Asa ve onun yardımcısı da Madam Asa idi. İkisi de okulun müstakil bir binası olan evde oturlardı. İlk iki sınıfı Alliance Okulu'nda okudum. Üçüncü sınıfa geçmeden evvel, yani sene 1949 veya 1950 olsa gerek, Alliance ile Talmud Tora birleştirildi. Mösyö Asa, yine bu birleştirilmiş okulun müdürü oldu.

İki okulun neden birleştirildiği hakkında o zaman hiçbir malumatım yoktu. Daha sonra bu birleşmeye, İsrail Devleti'nin kurulmasından sonra Musevilerin İsrail'e göç etmeleri sebebiyle azalan öğrenci miktarının doğrudan etkisi olduğunu anladım. Ama o zamanlar bizim evde İsrail'den bahsedilmiyordu.

Bizim komşular arasında Ganon Ailesi vardı. Onlar 1306 numaralı sokakta, 1 numaralı evde oturlardı. Yeuda diye bir oğulları vardı, çok yaramazdı. İsrail'e göç eden ilk aile onlar oldu. Daha sonra hemen yanımızdaki 7 numaralı evde yaşayan Levi Ailesi de İsrail'e göç etti. Mahalleden göç eden başka aileler de vardı ama onların isimlerini hatırlamıyorum. Bir de Levi'lerin yanında bir "kortijo" vardı. Ben oraya hiç girmezdim, bayağı korkardım girmeye. Orada yaşayan okul arkadaşım Perera vardı. O da bir gün kayboldu. İsrail'e gittiğini duydum. Bu şekilde bizim mahalle epey boşalmıştı. Karşımızda gecekondularda yaşayan Kürt ailelerinin

yanı sıra bir subayın bahçeli bir evi vardı. Bizim mahallenin 1306 numaralı sokağının 1 ve 7 numaralı evlerine, yeni Türk aileleri taşındı. Böylece daha 1950 senelerinde Monaji Mahallesi tamamen değişti. Ladino yerine Türkçe duyulmaya başlandı.

Talmud Tora İlkokulu'nun tam çıkışında muhallebi satan İsmail Bey vardı. İsmail Bey, Ladino lisanını Museviler gibi konuşurdu. Okuldan çıkışta veya aralarda, öğrenciler koşup İsmail Bey'den muhallebi satın alırlardı. İsmail Bey'i iyi tanımayan bazı Museviler, onu Musevi zannedip bazen sinagoga "minyan" tamamlaması için davet ederlerdi. "Minyan", sinagogda "kadish" (özel dua) okumak için en aşağı on erkek Musevi gerekti. Böylece İsmail Bey, Musevilerin yaşadığı mahallenin ayrılmaz bir parçası olmuştu.

Ben hastalıklı bir çocuktum. Bademciklerim yüzünden arada bir, bilhassa kışın, ateşim yükselirdi. Dolayısı ile herhalde okula iyi devam edemedim. Hesaptan ve Türkçe dil bilgisinden iyi notlarım yoktu. İlkokulun üçüncü sınıfına başladığımda Salih Bey diye bir öğretmenimiz vardı. Çok takdire şayan bir öğretmendi. O da benim çok geri kaldığımı bilerek aileme özel ders vermeyi teklif etti. Hüseyin Bey'in sayesinde biraz Türkçe, biraz da hesap dersleri alarak ilkokulu zorla bitirdim.

Varlık Vergisi

O zamanlar ben üç ila dört yaş arasındaydım. Hatırladıklarım şöyle idi: Benim beyaz renge boyanmış demir somyalı bir yatağım vardı. Tam senesini hatırlamıyorum, herhalde kreşe göndermişlerdi beni. Eve vardığımda annemi, halamı ve büyükannemi ağlarken buldum. Hepsi hüngür hüngür ağlıyordu. Bunun manasını anlayamadım, yalnız hatırladığım şu ki benim yatağında yatak şiltesi ve yastık yoktu. Benim beyaz yatak, odada tek başına duruyordu. Evde ne halı, ne mobilya, ne yataklar vardı. Odalar tahta zeminli olduğu için hiçbir odada oturacak ne koltuk ne de iskemle vardı. Babam, amcam ve dedem Aşkale'ye gönderilmişlerdi.

Annemin anlattığına göre kendisi dikiş bildiği için hemen işe sarılmış ve eve ekmek yetirebilmek için gereken çabaları göstermiş. Böylece kısa zamanda toparlanıp babam ve dedem Aşkale'den dönünceye kadar aileyi beslemeyi becerdiler.

İsrail'e Göç

Varlık Vergisi travmasını birçok Musevi kolay kolay unutamadı. İsrail Devleti 1948 senesinde kurulunca, sanki bir bahane bekliyormuş gibi İsrail'e göç ciddi bir şekilde başladı. Kimisi, bu İsrail Devleti'nin kuruluşunu binlerce senedir bekliyor gibiydi. Kimisi yeni bir hayat kurmak hevesiyle, kimisi de Tevrat'taki vaat edilmiş topraklara dönüş kehanetinin gerçekleşme zamanı geldi diye, kimisi de Varlık Vergisi'nden toparlanamamış olması sebebiyle hemen hemen arkalarında her şeyi bırakarak, yüzlerce sene refah içinde yaşadıkları İzmir'i ve civardaki kasabaları terk edip göç etmeye başladı.

Aslında İsrail'e göç 1948'den evvel başlamıştı. İlk göç edenler (elimde tam kayıt yok fakat aile efradından ve tanıdıklardan hatırladığım kadarıyla) arasında başlıca iki grup vardı. Bunlardan bir kısmı, İkinci Dünya Savaşı'nda Alman Nazi rejiminin 6 milyon Musevi'yi imha etmesinin etkisinden, böyle bir olayla tekrar karşılaşma korkusuyla; diğer bir grup ise -ki bunlar çoğunluğu teşkil ediyor sanıyorum- İsrail'de yeni bir Musevi devleti kuruluyor diye yani Siyonist hareketin etkisi altında İsrail'e göç etmişlerdi. Gerçi böyle düşünen gençler daha Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra azar azar fakat İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra daha ciddi bir şekilde ve İsrail Devleti'nin kurulmasını beklemeden göç edenlerdi. Bunlar, Siyonizm ideali ile yaşayan kişilerdi. Tabii ki İsrail Devleti kurulduktan sonra Siyonizm idealini taşımayanlar da Siyonizm'in etkisi altında kaldılar ve göç, 1948 ila 1952 senelerinde hızlandı. Öyle ki İzmir'deki Musevi nüfusu 19. yüzyılın başında 55 bin iken 1948 senesinden evvel 30 bin civarına düştü. Bunlardan takriben 20 bin Musevi, İsrail'e göç etti. Daha sonraki senelerde geri kalan Museviler de yavaş yavaş göç

edince, 1960 senelerinde İzmir Musevi nüfusu takriben 1.000 kişiye kadar düştü.

İzmir'in Musevi Demografisi Değişen Semtleri

İzmir'de Keçeciler semti, hemen hemen Mezarlıkbaşı semtinin yanındaydı. Mezarlıkbaşı'ndan İkiçeşmelik Yokuşu ile devam eder-seniz doğru Kadifekale'ye varırsınız. Bugünkü Agora arkeolojik kazılarının batısında "Juderia" (Musevi mahallesi anlamına gelir) mahallesi Havra Sokağı'na çıkardı. Agora'nın güneybatısında İkiçeşmelik ve kuzeyinde Mezarlıkbaşı ve Keçeciler semti, sanki Kemeraltı'ndaki havraların bulunduğu sokakları sarıyordu. 1900 yıllarında İzmir'de 25 sinagog bulunmaktaydı.⁴ Benim büyüdüğüm bu semte yakın Kemeraltı'nda "Ets-Hayim", "Shalom", "Hevra", "Sinyora Giveret", "Algazi" ile İkiçeşmelik'teki "Bikur-Holim" Sinagogları, cemaatin sembolleri arasındadır.

Babam, Hevra Sinagogu azasıydı. Kardeşlerim ve ben de aynı sinagoga giderdik. Büyükbabam, Sinyora Giveret Sinagogu'na giderdi. Aynı sinagogun diğer ismi de Aydınlılar Sinagogu idi. Herhalde büyükbabam Aydınlı olduğu için doğal olarak o sinagoga giderdi diye düşünmüştüm. Büyükbabam çok dindardı. Öyle ki o sinagogun mali mesuliyeti onun üstündeydi. Bu görevi yapan kişilere "Gizbar" denir; yani İbranicede veznedar.

Fakir Musevilerin yaşadığı "Juderia"nın etrafında başlıca bu sinagoglar vardı. "Juderia" ise tamamen Musevi bakkal, balıkçı, manav, kasap, şaraphane ve lokantanın bulunduğu bir mahalle idi. "Juderia" mahallesi perşembe veya en geç cuma günü, cumartesi hazırlıkları için Musevi alıcılarla dolardı. Herkes Ladino konuşurdu. Türk satıcılar nadirdi. Gerçi "Juderia" fakir Musevilerin semtiydi lakin şehrin her tarafından Museviler buraya gelip alışveriş yapardı.

4 <https://web.archive.org/web/20070914121036/http://www.yeniasir.com.tr/a/dizi/israil/israil1.htm>

Benim yaptığım alışverişler arasında; kasaptan Kasher et, Kasher sucuk ve hatta Kasher peynir almak vardı. Bu arada şunu belirtmek gerek ki Kasher'in manası "helal"dir. Gerçi Müslümanlıktaki helal kavramı ile Kasher arasında birçok fark vardır. Örneğin, İslam'da domuz haramdır lakin Musevilikte haramın listesi çok uzundur. Bu tahditlerden birisi de bir ürün yapıldığında, kati surette cuma akşamına girmeden evvel tamamlanmasıdır. Mesela çoğu sarı veya katı peynirlerin mayalanma zamanı 6 günden fazladır, bu nedenle Museviler beyaz peynirle yetinirlerdi. İzmirli genç bir hanım deneye deneye 6 günde maya tutan bir peynirin mayasını buldu. Peynir lezzetliymiş, genç hanıma sarı ve katı peynirin ismini sorduklarında "Kaşar peyniri" demiş.

O günden bu yana Türkiye'de bol tüketilen kaşar peyniri de Musevi kelimesi Kasher'den geliyormuş. Bu araştırmayı Ege Üniversitesi'nden bir arkadaşım, Profesör Hasan Yaygın yaptı. Yaptığı etüde göre İzmir'de Musevi bayramları için, bilhassa Hamursuz Bayramı'nda peynirlerden beyaz ve Kasher peyniri yapılmış. Bunu "Juderia"daki bakkallar satarmış.

Hakaret manasında olmasa bile "Juderia"dan bir Musevi kendini tanıttığı zaman, sanki aşağı tabakadan birisi gibi davranılırdı. Bazen de birini aşağılamak için: "Bırak, onunla konuşmaya gelmez, Juderia'dandır" deyip geçilirdi.

İzmir'de maddi bakımdan biraz toparlanan Musevi aileleri ilk önce Karataş'a doğru geçmeye başladılar. İlk göçler Asansör, bugünkü Dario Moreno Sokağı ve Karataş Hastanesi etrafına oldu. Orada da Talmud Tora'dan daha küçük bir ilkokul vardı: Bene Berit İlkokulu. Tam Bet Israel Sinagogu'nun karşısındaydı. O okulda meşhur öğretmenlerden birisi Musani idi. Musani, herhalde değerli bir matematikçiydi ki herkesi matematik bilgisi ile hayrete düşürürdü.

Bu semtteki Museviler, Bet Israel ve Rosh Haar Sinagoglarında ibadet ederdi.⁵

5 https://en.wikipedia.org/wiki/%C4%B0zmir#cite_note-46

Tramvay, Konak vapur iskelesinden başlayıp Göztepe'ye kadar varırdı. Bu semtlerde, Karataş'tan Göztepe'ye kadar Musevi aileleri, tramvay yolunun iki tarafına yerleşmişlerdi. Zaten orada eskiden beri daha oturaklı, hali düzgün aileler yaşıyordu. Bunlar, bilhassa deniz kıyısını tercih ederlerdi. Sahilde oturan Museviler, yazın akra-balarını ve arkadaşlarını denize girmek için davet ederlerdi. Hemen hemen denize bakan her evin iskelesi vardı. Bu iskelelerden denize girmek mümkündü. Bugün ise İzmir Körfezi'nde, çevre kirliliği yüzünden, denize girmek mümkün değil.

Bizim Monaji Sokağı'ndan Barki Ailesi, Asansör'ün yanındaki soka-ğa taşınmışlardı. Bunun gibi bazı Musevi aileler de Karataş tarafla-rına taşındılar. Fakat Musevilerin çoğu Keçeciler'den, Mezarlıkba-şı'ndan, Tilkilik'ten, İkiçeşmelik'ten doğru İsrail'e göç etti.

Şehir içindeki diğer göç hedefi Alsancak idi. Alsancak semt olarak şehrin güneyindeydi ve burada, tren istasyonuna doğru tütün ve in-cir fabrikalarından maada bir şey yoktu. Hatta liman bile yoktu o zamanlarda. Öyle ki Alsancak, yeni inşa edilmekte olan bir semtti. O civarda daha çok yabancılar yani Fransız, İtalyan, Rum ve Yunan kökenliler yaşırdı. Daha, Büyük Efes Oteli, inşa edilmemişti. Nikâh dairesi de Atatürk heykelinin tam arkasına düşerdi. Orada bir park vardı. Parkı geçtikten sonra deniz kıyısından devam ettiğinizde Alsancak semtine varırsınız. Bu semtte yeni yeni apartmanlar yapı-lıyordu. İsrail'e gitmeyi düşünmeyen Museviler bu semte yerleştiler ve semt, lüks apartmanların inşa edildiği bir yer oldu. Hali vakti yerinde olan komşulardan, bizim yanımızda 3 numaralı evde oturan Galliko Ailesi, Alsancak'a geçtiler.

Halen günümüzdeki Alsancak Shaar Ashamayim Sinagogu, bu semttedir.

İzmir'de Musevi azınlığın yaşadığı bir semt daha vardı, o da Kar-şiyaka idi. Fakat orada 30 aileden daha fazla Musevi yoktu. Onlar civardaki kasabalardan gelmiş ve yerleşmişlerdi. İzmir'den 1950

senelerinde göç eden ailelerle hiç ilgileri yoktu. Çoğunun yaşam koşulları, hali vakti yerinde idi. Bu aileler, Cumhuriyet İlkokulu'nun sokağında veya civarında otururlardı.

Sayıcı çok az olmalarına rağmen Karşıyaka'da yaşayan bu Musevi cemaati, sinagogunu Cumhuriyet İlkokulu'nun arkasındaki mahallede kurmuşlardı. Musevilerin göç etmeleri ile bu sinagog kütüphaneye çevrildi. Aldığım bilgiye göre Tevrat'ın saklandığı dolap, halen kütüphanenin içinde aynı yerde muhafaza edilmektedir.

Karşıyaka'da oturan Museviler 1950 yıllarında göç etmediler, çoğu zamanla 1970, 1980 ve 1990 senelerinde İsrail'e göç ettiler. Böylece Karşıyaka'daki Musevi azınlığı tamamen kayboldu. Bugün burada tek Musevi ailenin yaşadığını zannetmiyorum. Benim eşim Karşıyakalıdır, eski Karşıyaka'yı özler. Orada Cumhuriyet İlkokulu'nu okudu, sonra Karşıyaka Lisesi'nden mezun oldu. 1964 senesinde ebeveynleri ve ablasının ailesi ile beraber İsrail'e göç ettiler.

Ortaokul ve Lise Eğitimin

Talmud Tora İlkokulu'ndan 1952 senesinde mezun oldum. O zamanlarda daha yüksek tahsil için ya ticaret ortaokulu veya başka ortaokullar vardı. Benim sınıftan en başarılı arkadaşlar, Saint Joseph Fransız Ortaokulu'nu seçtiler. Lakin genel olarak Saint Joseph okuluna girebilmek için "préparatoire" diye bir senelik Fransızca eğitim gerekirmiş. Bu "préparatoire" denen sınıfı atlayabilmek için yazın Fransızca öğrenip sınava girilir. Sınavda başarılı olan, orta bir sınıfa geçme hakkını kazanır. Yoksa bir sene "préparatoire" yapmak gerekirdi. Okulun paralı olması, dar bütçeli aileler için mali bir yük sayılmasına sebep olurdu.

Böylece yazın plaja gideceğimize özel öğretmenden harıl harıl Fransızca ve matematik dersleri aldık. Bunları anlatıyorum çünkü babam terziydi ve tahsil görmemişti. O zaten Manisa'nın yakılmasıyla İzmir'e mülteci olarak geldiği için ilkokula bile gidememişti.

Fakat babamda olağanüstü bir zekâ vardı. Kendi kendine Fransızca ve Türkçe yazmasını öğrendi. Öyle ki terzi olduğunda matematik ve geometri üzerinde bile bilgisi vardı. Benim Saint Joseph'e kaydolmam, aile için ayrı bir mali yükü. Mutlaka başarmam gerekti, böylece daha 12 yaşında iken ciddi bir şekilde çalışmaya karar verdim.

Evde kardeşlerimle beraber aynı odada yattığım için geceleri ışık yakamazdım. Evde sakın bir köşe de yoktu. Bu sefer yatak odasındaki ufak dolabın alt tarafında kitapları serdiğimiz bölmeyi boşalttım ve orada kandil ışığında ders çalışırdım. Eve kötü not getirmek için elimden geleni yapardım. Lakin Saint Joseph'te dersler çok yeni konulara dayanıyordu. Fransızca dilbilgisi, cebir, geometri ve hiç tanımadığım konular vardı. Arkadaşlarım sınıfa benden daha hazırlıklı gelirlerdi zira benim evde soracak kimsem yoktu. Bütün konular babamın ve aile efradımın bilgilerinin çok uzağında idi. Fransızca sözlüğüm bile yoktu. Okulda ne kaptımsa onunla kalıyordum. Böylece sınıfın birincisi olamadım fakat geride de kalmadım. Buna mukabil arkadaşım Yehiel Barki, çok başarılı bir talebe idi. O, çalışkanlığıyla, titizliğiyle dikkati çekerti ve hemen hemen her hafta birinciliği alırdı.

Böylece bizim gibi gençler dışarıda koşup spor yapacağımız yerde boş vaktimizi değerlendirmeye çalışırdık. Yehiel ile daha ana sınıfından arkadaş olmuş, ilkokulu beraber bitirmiş, ortaokulu Saint Joseph'te beraber okumuş, İzmir Atatürk Lisesi'ni yine beraber bitirip Ege Üniversitesi'ne beraber başlamıştık.

Saint Joseph'e başlamadan evvel bazı dindar öğretmenlerin etkisi altındaydım. Hatta okulda ve sokakta "kipa" (Musevilerde sinagoda erkeklerin başlarını kapatmaları gerekir, kipa da bu amaçla kullanılan, ufak 10-15 santim çapında bir takkedir) ile gezerdim. Ne var ki arada bir bazı antisemit olaylar yüzünden takkeyi sinagogdan sonra çıkarırdık ki Musevi olduğumuza dair bir emare kalmasın. Cumartesi günleri, Musevi dinine göre çalışmak veya herhangi bir vasıtaya binmek yasaktır. Saint Joseph'te ise cumartesi ders vardı.

Bu dersler de çok mühim idi. Böylece hayatımın ilk ciddi çelişmesini yaşadım. Ne yapacağımı bilemiyordum. Bir-iki hafta Saint Joseph'e gidemedim, bir sürü bahane uydurdum. "Hastayım, iyi hissetmiyorum" vesaire... Hakikaten hasta bile oldum. Cumartesi okula gitmek istemiyordum. Pazartesi okula geldiğimde sanki başka bir okuldan gelmiş gibi oluyordum. Çok eksikim vardı. En nihayet baktım ki bana yardım edecek kimsem yok. Aileme sorsam belki "cumartesi okula gitme" derlerdi fakat onlarda benim hissettiğim mesuliyet yoktu. Kendime küfrede ede cumartesi okula gitmeye başladım. Bu yüzden bugüne kadar kendimi affedemiyorum.

Daha Saint Joseph'te iken bazı sorular kafamı karıştırıyordu. Tuhaf sorular sormaya başladım kendi kendime. Neden biz kendi dinimizin kurallarına göre hareket edemiyoruz? Neden bizim de bayrağımız yok? Biz nereden geldik? Biz kimiz? Neden başkalarından farklıyız? Neden bizim dinimizde bu kadar tehditler var? Neden bizim kendi lisanımız yok da karmakarışık bir Ladino kullanıyoruz? Neden bizim milli marşımız yok? Neden bize hürmet etmiyorlar? Neden kimliğimizi saklamak zorundayız? Neden Almanlar 6 milyon Musevi'yi yaktılar? Neden biz tarihimizi bilmiyoruz? Bu sualler birbiri arkasına yağmur gibi geliyordu.

Bu sualleri yavaş yavaş Musevi arkadaşlarıma da soruyordum. Ama onlar bana tuhaf tuhaf, "ne biçim adamsın" der gibi bakıyorlardı. Derken bir gün nasıl oldu bilmiyorum, Shlomo Yafe isimli bir adamla görüşmek nasip oldu. Biz daha Saint Joseph'teyiz yani ortaokulda. Ben bütün bu suallere cevap verecek kişiyi arıyordum. Shlomo Yafe'yi, Madam Esformes diye başka bir hanımdan öğrendik. Madam Esformes de Ladino lisanında şiir yazardı. Bizim bu suallerimize cevap olarak Ladino lisanının güzelliğinden ve Musevi tarihinden bahsederdi. Çok kültürlü bir hanımdı Madam Esformes. Fakat bütün suallerimizi Shlomo Yafe'ye yöneltti. "Bu gençlerin hakikati öğrenmeye hakları var" dedi.

Shlomo Yafe, milliyetçi ve Jabotinsky denen idealist bir Siyonist'in hayranı idi. Musevi gençlerinin bu gibi suallerini cevaplandıracak bir yazar da Jabotinsky idi. Bu adam Trumpeldor'u örnek alan idealist bir gençlik örgütünün lideri idi. Trumpeldor ise bir Rus subayı idi ve Japon harbinde sol kolunu kaybetmişti. Trumpeldor, İsrail Devleti kurulmadan evvel 1920 yılında, bugünkü İsrail'in en kuzeyinde Tel Hai denen köyde Araplarla bir çatışmada yaralandı ve ölmeden evvel son sözleri "Vatan uğruna ölmek güzel bir şeydir" oldu. Böylece Trumpeldor, Jabotinsky'ye ilham oldu ve Jabotinsky, onu örnek alarak onun ismine idealist bir gençlik örgütü kurdu. Betar isimli bu örgüt, sağcı ve Jabotinsky'nin ideallerine uygundu. Betar'ın gayesi, genç Musevilerin Trumpeldor gibi kendini millet ve vatan uğruna feda edecek gençleri, yüksek bir ideal ile yetiştirmektir. Shlomo Yafe, benim sorduğum bütün sualleri, bu Betar örgütü vasıtasıyla cevaplandırmış oluyordu. Böylece İzmir'de yaşayan Musevi gençlere; Musevi tarihi, İbranice lisanı ve İsrail hakkında her bilgiyi verebilmek için organize olmaya başladık. Bu temel bilgileri gençlere geçirmek kolay olmuyordu zira ben de daha ortaokul talebesi idim. Fakat cevap alma isteğiyle, enerjiyle doluydum zira o zamana kadar sanki boşlukta dolaşan bir gezegen gibi hissediyordum kendimi.

Bu ara biz eğitim ile bu kadar meşgul iken Museviler, yavaş yavaş İzmir şehrini boşaltıyordu. İsrail'in 1948'deki istiklal harbinden haberim yoktu. Sonra hayal meyal 1956 senesinde Sinay Harbi'nden haberdar olduk. Biz o zaman Atatürk Lisesi'ne kaydolmuştuk.

Bu ara karşımızdaki Kastro Ailesi, yanımızdaki Levi Ailesi ve Mezarlıkbaşı'nda oturan Itshak Yerushalmi aileleri topyekûn İsrail'e göç etmişlerdi. Sanki mahalle, İzmir'in değişik semtleri gibi Musevilerden boşalıyordu.

Ben, Atatürk Lisesi'nde birinci sınıftayken Musevi gençlerin İbranice ve Musevi tarihini öğrenmesiyle o kadar meşgul idim ki dersleri bir yana bırakmıştım. Sene sonunda ikmale kaldım. Tabii ki

bütün yaz derslere gücümü verdim ve lise iki ve üçüncü sınıflarda bir taraftan notlarımı düzeltmeye, diğer taraftan da Musevi gençlerine tarih ve İbranice dersi vermeye devam ettim. Musevi gençlerin bu bilgilere ne kadar ihtiyaçları olduğunu bilmiyordum. Bu bilgiye açlık, sanki yalnız bende varmış zannediyordum. Meğerse diğer bütün arkadaşlarım ve tanıdığım gençlerin de bu bilgilere ihtiyaçları varmış ve ben, onların susuzluklarını gideriyormuşum gibi geliyordu. Bu şekilde yoğun bir hayat sürdürüyordum. Okuldan sonra ikinci bir faaliyetim, arkadaşlarıma bilgi yetiştirmekti. İbranice lisanı ve tarih derslerini sürdürebilmek için sosyal bir ortam gerekirdi. Bunu da cumartesi akşam partileri, pazar günü gezileri dolduruyordu.

Bu ara yaz aylarını değerlendirmek için planlar yapıyordum. Bu planlar arasında arkadaşlarla beraber kamp kurmak fikrini kim ortaya attı hatırlamıyorum. Fakat böyle bir hareket için müsait bir yer gerekti. Çoğumuz zengin ailelerden olmadığımız için, yazın kamp kurma teklifi hepimize hoş geldi. Kampı nasıl kuracağımıza dair müzakerelere geçtik. En sonunda arkadaşımız Jozef Shaul, Çeşme yanındaki Şifne Kaymakamlığı'ndan izin istedi. İzin için cevap çok sürmedi, hemen ertesi hafta kaymakamlıktan müspet cevap geldi. Hemen hazırlıklara başladık. Bilmediğimiz çok konu vardı. Örneğin kamp nasıl yapılır, çadır nasıl kurulur, yemek için neler gerek ve saire. Ben elime geçen Amerikan Bozkurt örgütünün bir kitabı ile başladım. İlk önce çadırların çatısını anneme diktirdim. Sonra çadır direkleri için bir tenekeci ustaya, sopaları birleştirebilmek için borular kaydattım ve gerisini kitaptan ne öğrendimse uyguladık. Sonunda otobüsle Çeşme'ye vardık ve elimizdeki eşyalarla, yürüyerek Şifne'ye vardık ve kamp yerini seçtik. Kamp çok başarılı geçti ve birbirimizi daha iyi tanıma imkânı bulduk. Yıllar sonra, bu kampa katılan arkadaşlarla buluştukça gençliğimizde kurduğumuz kamptan bahsederiz. Kampı her sene birbiri arkasına aynı yerde uyguladık. Bu yer, Çeşme plajının sonunda Şifne'ye girmeden evvel idi. 2016 senesinde kızlarımla ve eşimle aynı yeri ziyaret ettiğimde, orasının arsaya dönüştüğünü, hemen hemen bütün Çeşme'nin

inşaat şantiyeleriyle dolduğunu gördüm. Artık o köşenin ne sessizliği, ne de sakinliği kalmıştı.

Gerek kamp kurmak, gerek eğitim, gerekse sosyal faaliyetler için yer lazımdı. İzmir'de Musevi gençlerinin kurduğu İzmir Türk Kültür Derneği diye bir dernek vardı. Bu derneğin bulunduğu yerde salon ve odalar vardı. Aslında İzmir Türk Kültür Derneği büyük bir evde yerleşmişti ve bizim hayal ettiğimiz bütün tesisler mevcuttu. Yapmam gereken tek şey, adaylığımı koymaktı. Böylece seçimlere kadar bekledik. Seçimlerde başkan olmak için adaylığımı koydum. Bu işi idare edecek başka birisi yoktu. Tam liseyi bitirir bitirmez İzmir Türk Kültür Derneği'ne başkan seçildim.

Evimde aşağı yukarı bin kadar kitabım vardı. Bu kitapları kütüphane gibi arkadaşlar arasında ödünç olarak veriyordum. Bir arkadaşımız da bu kitapların kaydını tutarak o kitapların geri gelmesini sağlıyordu.

Üniversite Tahsilim

Liseyi bitirdikten sonra İstanbul Teknik Üniversitesi'ni denedim fakat maddi bakımdan o yükün altından ailem kalkamazdı. İsrail'de okumayı denedim, orası da müthiş pahalıydı. Sağda solda bocaklar, baktım arkadaşlarımdan Ferit Tovi ve Yehiel Barki, Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne kaydolmuşlar. Çaresizlikten ben de Tıp Fakültesi'ne yazıldım fakat içim rahat değildi. İlk üç ayı fen, kimya ve biyoloji dersleri ile geçirdim. Derslere giriyordum fakat tam anatomi dersinde kadavraları analiz etmeye başladığımızda kan beynime sıçradı. "Bu kadarı yeter" dedim. "Kendime bu kadar eziyet etmekte mana yok" deyip Tıp Fakültesi'ni bırakmaya karar verdim.

Öyle üzgün dolaşırken liseden tanıdığım sevgili arkadaşım Akay Özgedik'le karşılaştım. "Ne var, ne bu hal" deyince derdimi anlattım. Akay'ın babası Nazilli ağalarındandı ve çok forslu bir aileden geliyordu. Ziraat Fakültesi'nde okuyup ziraatçı babasına yardımcı

olabileceğini düşünüyordu. Beni de Ziraat Fakültesi'ne kaydolmam için ikna etti. Aslında benim de ziraata bir temayülüm vardı ama ziraat ile ilgisi olan bir aileden değildim. Belki bir zaman gelir, ben de İsrail'e gidersem bir faydası olur niyeti ile bitki koruma bölümünü seçtim. Aslında benim Akay ile o ümitsizlik anında buluşmam hayatımın bütün gidişatını değiştirdi. Akay zooteknik bölümünü seçmişti. Onun gayesi, hayvan yetiştiriciliği üzerine Aydın taraflarında ziraat yapmaktır.

Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi'ne kaydolmak için başvurduğumda öğrenci bürosuna gittim ama oradaki kayıt memuru, bana "deli misin" der gibi muamele yaptı. Bana "Tıp'ta okumak için yüksek puan gerekirmiş, ben de yüksek puanlarımdan vazgeçerek Ziraat Fakültesi'ne geçiyormuşum" dedi yani daha alçak bir seviyeyi seçiyormuşum gibi baktı bana.

Üniversite hayatım, ders vererek cep harçlığı kazanmakla, gençlere İbranice ve Musevi tarihini öğretmekle ve Türk Kültür Derneği'nin başkanlığını yapmakla geçti. Bu ara, Musevi tarihi ve biraz İbranice öğrenen gençlerin içinde İsrail'e gitmek için bir heves uyandı ve benim üç yıllık üniversite zamanımda en aşağı 125 genç İsrail'e göç etti. Onların birçoğunun ebeveynleri de arkalarından göç ettiler. Bu sefer bu gençlerin göç etmelerinin nedeni, daha evvel İsrail'e göç edenlerden daha farklıydı. Bu sefer göç bilerek yani gidecekleri İsrail hakkında daha çok bilgiye dayanarak ve daha planlı bir şekilde gerçekleşmişti. Bunların çoğunun yaşı 14-16 arasında idi.

Bu gençlerin "aliyah" yapmaları daha planlı bir şekilde ve İsrail Devleti'nin desteği ile oldu. Burada "aliyah" kelimesini kullanıyorum zira bunun tercümesi göç değildir. Bu tabir, daha çok "yukarı çıkma" veya "yükseliş" anlamlarında kullanılabilir. Çünkü İsrail'deki liderlerin, dindarların etkisi altında kullandıkları bir tabirdir. Bu şekilde bir Musevi İsrail'e göç değil de kendini "aliyah" yapmakla yükseltmiş oluyor manasına geliyor. Diğer açıdan bakarsak "aliyah"

yapanlar, vaat edilmiş kutsal topraklara vardıkları için bunun milli ve dini başka bir anlamı da vardı.

Bazı aileler bunu müspet görmelerine rağmen, bazıları da gençlerin "aliyah" yapmalarına karşıydılar. Bu nedenle Musevi cemaati bana karşıydı. Gerçi kötü bir davranışta bulunan yoktu fakat ara sıra yaşanan tartışmalarda böyle bir "aliyah"ya karşı bir temayül vardı. Neticede bütün bu gençler ve onları yönetenlerin hepsi, 1963 senesinde "aliyah" yaptılar. İzmir şehri sanki Musevilerden boşaldı. Zaten az olan Musevi nüfusu bu sefer tamamen gençlerden boşaldı. Daha 1963 senelerinde İzmir Musevi nüfusu belki sadece 1.000 kişi idi. Bu "aliyah" yapan gençlerin hepsi, İsrail'deki Jewish Agency tarafından kurulan okullara kabul edildiler ve orada eğitim gördüler.

Bu "aliyah" dalgası, evvelki göçlerden tamamen farklıydı. Bu gençlerin arkasından aileleri ve akrabaları da İsrail'e göç ettiler. Bu "aliyah", daha çok ideale dayanan bir "aliyah" idi. Geleceklerini daha sağlam temellere dayamak isteyen bu gençler, aynı zamanda kültürel baskıyı da hissetmişlerdi. Onlar da köklerini arıyor ve daha serbest bir toplumda yaşamak ve kendi lisanlarını konuşmak için, kendi kültür ihtiyaçlarını karşılayacak bir ortama ihtiyaçları olduğu için her şeyi göze alıyorlardı.

Artık İzmir'de kalan Musevi azınlığı, ya çok iyi yerleştikleri için ya da "aliyah" yapmanın bütün güçlüklerine dayanamayacaklarını tahmin ettikleri için ya da bu gayreti göstermekte mana bulmadıkları için İzmir'de kaldılar.

Boşalan sinagogların çoğu bakımsız kaldı. Yıllar sonra 1993 senesinde İzmir'e vardım ve eski yaşadığım 1306 numaralı sokağı gördüm. 1, 3 ve 5 numaralı evlerin yerinde gömlekçiler ve hazır elbise diken atölyeler vardı. Mahallede tek Musevi yoktu. Diğer sokaklara baktım. Bizim Alliance Okulu ve Talmud Tora Okulu, otogar olmuştu. Dr. Zebil'in ve köşedeki Kastro'ların evi, oto tamir atölyeleri olmuştu. Dolaştığım semtte bir Yerusalmi bakkal ailesi vardı, tesadüfen onlara rastladım ama onlar da orada yaşamıyorlardı.

1993 senesinden sonra hemen hemen her sene veya iki senede bir Türkiye'yi ziyaret ettim. Son ziyaretim, 2016 senesindeydi. Bu sefer üç kızım ve eşimle İzmir'i ziyaret ettik. Ziyaretin nedeni, bizim kızların yaşadığımız yerleri görmek istemeleriydi. Musevilerin yaşadıkları semtleri ve bilhassa bizim, eşimin ve benim yaşadığım semtleri merak ediyorlardı. Başka bir kitapta hayat hikâyem İngilizce yayımlandı.⁶ O kitapta hayat hikâyemi okuyan kızlarım, kitapta zikrettiğim yerleri görmek istediler. Merakları çok büyüktü. Böylece onları da tatmin etmek için İzmir'de ilk önce Çeşme'yi, Şifne ve Alaçatı'ya geldik. Sonra İzmir şehrinde başladık 1306 Sokak'tan, Anafartalar Caddesi'nden, Mezarlıkbaşı, İkiçeşmelik, "Juderia" sokağından Hевра, Sinyora, Etz Hahayim Sinagoglarından sonra Agora'dan Kadifekale'ye geçtik. Alsancak semtini dolaştık ve Karşıyaka'da eşim Juliyet'in yaşadığı evi ve mahallesini ziyaret ettik.

Bu ziyaret esnasında enteresan bir olaya şahit oldum. Tam 1306 Sokak 5 numaralı bizim eski evin karşısında benim kızlara o eski mahallenin geçmişini anlatırken İbranice konuşuyordum. Bir beyefendi yabancı lisan kullandığımıza kulak misafiri oldu ve bize kim olduğumuzu sordu. Ben de 1963 senesine kadar o sokakta yaşadığımı söyledim. Beyefendi emekli bir subaydı, ismi hatırladığım kadarı ile İbrahim idi. O kadar heyecanlanmıştı ki hemen hayretini şöyle izah etti. Beyefendi, o mahallelerin birinde oturmuş ve Musevilerin orada yaşadıkları zamanları hatırlarmış. Dediğine göre tanıdık birçok Musevi ailesinden bahsetti. Bilhassa cumartesileri ateş yakmak için onlara nasıl yardım ettiğini ve o zamanların nostaljisini hatırlattı. Musevi dinine göre cumartesi çalışmak veya ateş yakmak yasaktır. O zamanlarda ısınmak için, elektrikli cihazlar yerine ya soba ya da mangal kullanılırdı. Bu nedenle cumartesileri Museviler ateş yakmak için, komşulardan veya Musevi olmayan tanıdıklardan yardım isterdi. Bunlar, her cumartesi tekrarlanan ricalar olduğu için her Musevi ailesi için o tanıdık kişilerden ateş yakmayı

6 Rıfat N. Bali, (ed.) *This is My New Homeland – Life Stories of Turkish Jewish Immigrants*, Libra Kitap, İstanbul, 2016, s. 184.

istemek, devamlı bir alışkanlık haline gelmişti. Bu da Musevi ailelerle Musevi olmayan fertler arasında bir nevi yakınlık yaratırdı.

Dönelim 1306 Sokak'ta rastladığımız subay emeklisi İbrahim Bey'e. Onun fikrince Musevilerin bu mahalleleri terk etmelerinin sebebi, Mossad idi. "Siz Mossad'ın teşviki ile İsrail'e göç ettiniz, ne olursunuz ne yapıp yapıp tekrar dönün, sizi bekliyoruz, sizi özledik" dedi. Mossad, İsrail İstihbarat ve Özel Operasyonlar Enstitüsü isimli İsrail gizli servisinin kısa adıdır. Tabii ki Mossad'ın Musevi hicreti ile hiçbir ilgisi yoktu. İsrail'den resmî veya gayr-ı resmî olarak hiç kimsenin veya hiçbir kurumun, İzmir Musevilerini başka ülkelere ve bilhassa İsrail'e göçe ikna ettiğine inanmıyorum.

Önceden belirttiğim gibi Musevilerin İzmir'i terk etmelerinin nedenleri birden fazladır. Her şeyden evvel Cumhuriyet'in getirdiği milliyetçiliğin bir etkisi oldu. Azınlıklar, gerek Varlık Vergisi'nden gerekse daha sonra 6-7 Eylül 1955 Olayları'ndan çok rahatsız oldular. İsrail, sadece onlara vaat edilmiş topraklara, Tevrat'ta yazıldığı gibi "gelecek sene Kudüs'te" kehanetine ayak uyduranlar, kendi milli Musevi kültürünü yaşatmak isteyenler ve yeni açılan imkânların ümidi ile İsrail'i hedef alanlar hep birden birbirine karışmış ve değişik zamanlarda bunların etkisi olmuştur herhalde.

İzmir şehrinin içini ve Karşıyaka'yı gezdikten sonra, ertesi gün de Altındağ Musevi mezarlığında gömülü olan büyükannemle büyükbabamın mezarlarını ziyaret ettik. Orada benim hanımın akrabaları ve benim çok yakın bir arkadaşım Binyamin Fintz yatıyorlar.

İzmir'de birkaç Musevi mezarlığı var. Bunlardan en eskisi Bahribaba Mezarlığı ki sonradan park olmuştu fakat mezar taşlarının İbranice yazılarını küçüklüğümde görebilmiştim. Bundan başka daha muntazam, halen muhafaza edilen diğer mezarlıklar arasında Bornova Musevi Mezarlığı, Gürçeşme Musevi Mezarlığı ve Altındağ Musevi Mezarlığı bulunmaktadır. Bunlardan en muntazamı, Altındağ'daki mezarlıktır. İzmir Musevi Cemaati, bu mezarlıkları geçmişin hatıraları olarak ellerinden geldiği kadar korumaya çalışıyorlar.

Sinagoglar ise tam şehrin içinde oldukları için herhalde, çok masraflı bakıma ihtiyaçları olduğu için maalesef birçoğu harabeye döndü. O güzelim Musevi kültürü İzmir'den uzaklaştı, yerine Anadolu'dan İzmir'e yaşamak için gelen Türk vatandaşları geçti. O eski İzmir sokaklarında cuma günleri tava ile fırına boyoz götüren Musevi gençler kayboldu. Boşalan evlerin yerini gömlekçi, terzi, demirci, bakkal gibi esnaflar tuttu.

O eski İzmir'in yerinde tamamen yeni bir İzmir var ama Kavaflar'daki Musevi esnaflar yok, borsada Musevi tüccarları yok, ithalat ve ihracat yapan Musevi yok. İzmir Musevi ahalisi olmadan sanki şehrin bir parçası kopmuş gibi geliyor bana.

Diğer taraftan da belki böylesi daha uygun. Sokakta takkeli Musevi'ye rastlamak yok ki her türlü kötülük ondan geliyormuş gibi davranalım.

Türkiye'ye ve Türk Kültürüne Hasret

Türkiye'yi terk eden Museviler, yaşadıkları yerlerde Türk kültürünü unutmadılar. Türk şarkılarını, yemeklerini, geleneklerini sürdürdüler. Çoğu, Türkçe konuşmayı bırakmadı ve aralarında, bilhassa genç nesil yani 1945 senesinden sonra doğanlar ki bunlar Ladinoyu daha az kullanırlardı, kullandıkları lisan Türkçe idi. Türkiye hasretini gidermek için Türkiye'yi ziyaret etmeyi âdet edinenler oldu ve her sene tatillerini Türkiye'de yapmayı gelenek haline getirdiler. Ancak son senelerde yaşanan siyasi gelişmelerin, maalesef bu ziyaretlere ciddi etkisi oldu ve bu ziyaretler, daha seyrek yapılmaya başlandı.

500 seneden fazla bir süredir Türkiye'de yaşamış Museviler, Türk kökenli olduklarını hiçbir zaman unutmadılar. Yaşadıkları yeni toplumlarda Türk kültürünü hemen üzerlerinden atmadılar. Türkiye'yi terk etmekten doğan değişiklik, birçok Musevi için manevi bakımdan hiç de kolay değildi.

Ben de aynı durumdaki diğer Museviler gibi "Türkiye'ye nasıl yararı olabilirim; havasını teneffüs ettiğim, ekmeğini yediğim, kültürünü

yaşadığım ülkeye hangi yönden en faydalı olabilirim?" diye düşündüm. Yani Musevilerden boşalan Türkiye, aslında tam olarak boşalmadı; 500 küsur senelik bir tarihi birden silmek olmazdı. Biz Türkiye'yi terk eden ilk nesil, bir boşluk bıraktık ama o bıraktığımız yer içimizden tam olarak kopmadı. Bu nedenle fırsat kolluyordum ve çalıştığım İsrail Tarım Araştırma Örgütü'nün içinden, zamanla Türkiye ile işbirliği imkânlarını buldum. Bu imkânlar arasında; daha 1974 senesinden beri Türkiye'den gelip benim laboratuvarımda yetişen Türk araştırmacılara yardım etmek, onlara yön vermek ve bilhassa onları benim laboratuvarımda yetiştirmek için imkânlar sağladım. Çabaların boşa gitmedi. Genç Türk tarım araştırmacılarının çoğu çok değerli ve becerikli gençlerdi. Çalıştığım Tarım Bakanlığında onlara yol açtım, gerekli tavsiyelerde bulunarak onlara araştırma imkânları sağladım. Bazı genç Türk araştırmacılarını uluslararası komitelere tavsiye ettim ve bu sayede Türkiye'nin bu alanda dünyaya tanıtılmasını sağladım. Daha sonra Türkiye-İsrail İşbirliği Tarım Araştırma Komitesi'ne başkan olarak seçildim. Bu komitede Türk üniversitelerinden Ankara Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Akdeniz Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi, Çukurova Üniversitesi ve TÜBİTAK'ın komite temsilcileri vardı. Bu görevde bulunurken çeşitli konularda Türkiye'ye katkı sağlayacak çalışmalar yaptım. 1993 ile 2005 seneleri arasında ortak seminerler yaptık. Bu seminerlerin bazıları Türkiye'de, bazıları İsrail'deydi. 1998 ile 2004 seneleri arasında hemen hemen her sene yalnız genç Türk tarım araştırmacılarına özel kurslar tertip ettik. Bu senelerde yalnız Türk tarım araştırmacıları için hemen hemen her sene yüz binlerce dolarlık fonları kullanma imkânına eriştim. Komite başkanı olarak, elimden gelen tüm imkânları kullanarak Türk tarım araştırmalarına destek oldum. Bu nevi faaliyetlere katılmayı kendim için bir gurur ve şeref addediyorum. Böylece biz Museviler, belki fizikî bakımdan Türkiye'den ayrıldık fakat manevi bakımdan asla Türkiye'den, Türk kültüründen ve lisanından ayrılmadık.

Ankara Yahudi Mahallesi

Enver ARCAK

Genellikle tüm Türkiye Yahudilerinin İberik Yarımadası kökenli oldukları sanılır. 15. yüzyıldan itibaren Engizisyon sonucu Portekiz'den, İspanya'dan göç edenlerden çok önce Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde ve Ankara'da Yahudilerin var oldukları atlanır. Roma'daki resmî adı, "*Tektasagon Neocoros Lamportante Metropolis Sebaste d'Antoniana Ankyra*" olan Ankara'da Yahudi cemaatinin geçmişi, M.Ö. 2. yüzyıla uzanmaktadır. Dolayısıyla başlangıçta Romaniot bir topluluk olarak var olmuş, 15. yüzyıldaki Sefarad göçleri, sonrasındakiler ve son olarak Cumhuriyet'in erken dönemindeki göçlerle cemaat 20. yüzyıl ilk yarısında şehrin tarihindeki en yüksek nüfusuna, yaklaşık 4-5 bin kişiye ulaşmıştır. Helenistik dönemden Osmanlı'ya ve sonrasında Cumhuriyet'e uzanan tarih içinde Ankara'da var olan nüfus, 1940'lardan başlayıp 1970'li ve 1980'li yıllarda artarak devam eden göçlerle giderek azalarak günümüzde 40-50 kişi civarında kalmıştır.

Yahudi cemaatinin geçmişi açısından şaşırtıcı bir kenttir Ankara. Romalılar Ankara'yı Galatlardan aldığıında şehirde Yahudi toplu-

Viki Mitrani çocuklarıyla İstanbul yolculuğunda, 1950'ler.

(Viki Mitrani Arşivi)

munun olduğunu çeşitli kaynaklardan biliyoruz. Halen Ankara Hacı Bayram Camisi bitişiğinde ayakta olan Augustus Tapınağı üzerindeki Augustus'un Vasiyetnamesi (*Res Gestae Divi Augusti*) olarak adlandırılan yazıtın bir bölümünde Yahudilere tanınan ayrıcalıklara ilgili şu bilgiler yer alır:

...Yahudiler, en yüce Tanrı'nın yüksek rahibi Hykanus zamanında olduğu gibi atalarının yasasına uygun olarak geleneklerini sürdürebilirler. Kutsal paralarına el sürülmeyecektir ve bu paralar Yeruşalim'e gönderilebilir; orada hazinecilere teslim edilebilir. Şabat günü veya arifesinde dokuzuncu saatten sonra mahkemeye çıkmak zorunda değildirler. Eğer birisi onların sinagogundan veya dolabından kutsal kitaplarını çalarken yakalanacak olursa kutsal şeylere saygısızlık göstermiş kabul edilecek ve o kişinin gayrimenkulüne el komularak Romalıların kamu hazinesine aktarılacaktır... (Jewish Antiquities XVI. Bölüm 6) (Bora, 2017).

Osmanlı dönemi kayıtlarıysa, Ankara Yahudi toplumunun mali ve sosyal yapısına dair demografik ve iktisadi değişimlerin izlenmesine olanak veren kaynaklardır. Bu kayıtlardan tahrir defterleri 16. yüzyıldan, temettuât defterleri ise 19. yüzyıldan itibaren ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Osmanlı şehirlerinin tarihî geçmişlerine

*Ankara Sinagogu bir tören günü, 1960'lar.
(Avram Kohen Arşivi)*

dair önemli veriler sunan bir diğer kaynak ise kadı sicilleridir (şer'i mahkeme defterleri). Kadı sicilleri, merkezden gönderilen belgeleri içermesinin yanı sıra ahalinin birbirleri ile ilişkilerini ve devlet karşısındaki durum ve tutumlarını gösteren çok sayıda çeşitli belgeyi içerir. Ankara'nın en eski şer'i mahkeme defteri, 1588 tarihli (Ergenç, 2012). 1598'de 85 evli 16 bekâr vergi yükümlüsü Ankara Yahudi'si vardır. (Bkz. Ankara Şeriyye Sicili VI/591). 1606 tarihli fermanan anlaşıldığına göre ise Ankara Yahudilerinin bu tarihte avarızhanesi 20'dir. (Bkz. Ankara Şeriyye Sicili X/1500) Bu iki kayıt birbirine uygunluk gösterir ve bu tarihlerde Ankara'da 450-500 kadar Yahudi'nin olduğunu ortaya koyar (Ergenç, 2012).

13 Temmuz 1607 tarihli Ankara kadısına gönderilmiş bir fermanla, "Ankara'daki Yahudilerin şehrin çeşitli mahallelerinde sakin olup ayrı bir Yahudi mahallesi bulunmadığı ve avarız vergilerini oturdukları mahalle halkı ile birlikte verdikleri halde, mevkûfat defterlerine ayrı bir Yahudi mahallesi varmış gibi kaydedildiğinden iki defa vergi vermek zorunda kaldıkları" için şikâyetle bulundukları yazılıdır (Bkz. Ankara Şeriyye Sicili 11/1316) (Ergenç, 2012).

*Ankara Sinagogu Açılış Günü, 1908.
(Viktor Albukrek Arşivi)*

Temettuât defterlerinden Yahudi halkla ilgili olan defterler, Hacendi Yahudi Mahallesi ile Öksüzce Yahudi Mahallesi'ne aittir. Adı geçen her iki mahallenin konumu, bugünkü resmî adı İstiklal olan, "Tarihî Yahudi Mahallesi" olarak bilinen bölgedir. Arşivde Hacendi Mahallesi'ne ait iki ayrı defter (Defter No:144, 17359) tespit edilmiş olmakla birlikte, Öksüzce Mahallesi'ne ait sadece bir defter bulunmaktadır (Defter No:17162). Ayrıca her iki mahallenin birlikte kaydedildiği diğer bir defter de mevcuttur (Defter No: 191). Her iki mahallede vergi yükümlüsü olarak 57 kişi kayıt altına alınmıştır. Bunlardan 15'i Öksüzce Mahallesi'nde, 42 kişisi ise Hacendi Mahallesi'nde ikamet etmekte idiler (Gök, 2009).

Anadolu'daki Yahudi varlığının ne kadar eskilere dayandığının kanıtlarındandır Ankara Yahudileri. Cemaatin çoğunluğu, zaman içinde özellikle İstanbul'a, İsrail'e, Güney ve Kuzey Amerika'ya göç etmişler. Onlardan kalansa, sonları geçen yüzyılda yaşanmış anılar ve mahallede kalan yapılar. Bugün içinde hiç Yahudi kalmamış

Ravzai Terakki Okulu Öğrencileri, 1930.

(Enver Arcak Arşivi)

ve yapılar harap vaziyette olsa da yaşanmışlığın izlerini hissetmek mümkün. Dar sokaklarda cumbalarıyla fırlayacak gibi duran evlerin asimetrik pencereleri, oluklu damları, kiremitten saçakları, mahallenin bitap çeşmeleri ve korumak için yükseltilmiş duvarların arkasında gizemiyle duran heybetli sinagogu bir şeyler fısıldamakta.

Hahambaşılık kayıtlarına göre 1843'te büyük bir tamirattan geçmiş olan sinagog, 1904'te yeni baştan yapımı için izin alınıp 1907'de açılışı yapılarak günümüzdeki şeklini almıştır. Ancak sinagogun geçmişinin çok daha eskilere dayandığı muhakkaktır. 17. yüzyılın sonunda yapımı başlamış ve 18. yüzyılda tamamlanmış olan Eskicioğlu Camisi'nin yapım tarihi, sinagogun uzun bir geçmişi olduğunun kanıtıdır. O zamanki yasalar göz önüne alındığında bu caminin yapılmasından sonraki bir tarihte, ona bu kadar yakın bir yerde sinagog inşa edilmiş olamayacağından dolayı sinagogun geçmişinin 17. yüzyıldan önceye gittiği söylenebilir. Mahallede bulunan Roma dönemi kalıntıları da mahallenin çok öncelere dayanan bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir.

*Marko Ovadya Albukrek
Ankara Yahudi Mahallesiindeki evinin önünde, 1910.
(Viktor Albukrek Arşivi)*

1927 doğumlu yazar Beki L. Bahar'ın *Efsaneden Tarihe Ankara Yahudileri* kitabında mahallenin tarihî hikâyesine dair anılarla dolu anlatımlar aktarılmış. Mahallede çocukluk ve gençlik yıllarını geçirmiş olan yazar; gündelik hayat, düğünler, cenazeler, Hanuka bayramları, Kipur kutlamaları gibi mahalle yaşamının iz bırakanlarını paylaşmış. Kitapta Beki Bahar, mahallenin 1940'lı yıllardaki sınırlarını şöyle tarif ediyor; "Kuzeyi, Samanpazarı meydanına

açılırdı. Güneybatıda Eskicioğlu Camii'nde, doğusunda ise Şengül Hamamı'nda noktalanırdı. Yenişehir yönünden gelenler, Denizciler Caddesi'ne açılan ara sokaklardan mahalleye ulaşırlar. Samanpazarı meydanından Anafartalar'a doğru sırayla üç ayrı merdivenden mahalleye ulaşılabilirdi. Birincisi Arnavut taşı döşeli geniş bir merdiven, ikincisi bundan yirmi otuz metre ilerde sinagogun bulunduğu alana inen tahta bir merdiven, üçüncüsü ise az ilerisinde Şengül Hamamı Sokağı'na inen beton merdiven" (Bahar, 2003).

Osmanlı'da Avrupa'daki getto tarzı, duvarlarla izole edilmiş Yahudi mahalleleri olmamıştır. Ankara'daki Yahudi Mahallesi de cami ve sinagogun yan yana bulunduğu; çeşmeleri, hamamıyla tipik bir Osmanlı mahallesi tarzındadır. Merkezi Paris'te bulunan Alliance Israélite Universelle gibi Fransız tarzı eğitim verilen "Ravzai Terakki" isimli okul, sinagogun yanında yer alıyormuş; kız okulu olarak başlanıp 1924'te karma eğitime geçilmiş. Okulun Ermeni, Müslüman öğrencileri de varmış.

Mahallenin renkli zamanlarının yaşandığı 1940'lı yıllarda sokak çeşmelerinden eve su taşıyan, kömür, odun kıran, ateş yakan, ev işlerine yardım eden, nasırlı elleri, kınalı alınları dövme Kürt kadınlarına "bacı" kelimesinden Yahudileştirdikleri, yaşça küçüklük kadar sevgiyi de belirten "ka" ekini ekleyerek "bacika" diye seslenirmiş mahalleli. Birbirlerine seslenirlerken de Yahudi İspanyolcasında "kardeş" anlamına gelen "hermana" ifadesini kullanırlarmış (Bahar, 2003).

Şimdiki adı İstiklal olan mahalle; öncelerinde Yeğenbey, Hacendi Öksüz, Hoca Hindi gibi isimlerle anılmış. Sinagogun hemen karşısında mimarisi Ankara evlerine benzemeyen, dip dibe duran heybetli iki konak, Araf ve Albukrek ailelerine aitmiş. Albukrek'lerin arka bahçesinde "ruda" denilen güzel kokulu, nazardan koruduğuna inanılan küçük yapraklı sedef otları yetiştirmiş. Bu iki evin arka cephesindeki harika balkonları ve halen kapanmamış alabildiğine açık manzarası, çevresindeki yüksek binalara çıkınca görülebiliyor. Her iki ev de 1907'de tamamlanmış ve sinagogu yenileyen İtalyan

Ankaralı Albukrek ailesi 1910'lar.

(Viktor Albukrek Arşivi)

mimarın eseriymiş. Albukrek'lerin evinde iç merdiven parmaklıklarındaki tahta doğramaların motiflerinde, sinagogdaki motiflerin aynısını kullanmış İtalyan mimar.

Halen faaliyet gösteren Şengül Hamamı'nda yapılan sefalar, mahalle düğünleri, millî ve dinî bayram kutlamalarıyla cıvıl cıvıl bir yermiş burası. Mahallede bir gece Yasef Ruso'nun evine misafir olan Atatürk, kuşkusuz burada konaklamış olanların en ünlüsü. Atatürk'ü Ankara'da görmeye gelen ablası Makbule Hanım da burada misafir edilmiş. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde yeterli otel olmadığından İhsan Sabri Çağlayangil, Ali Çetinkaya, Tunalı Hilmi gibi isimler de burada konaklayan kişilerden olmuş.

1930'larda Yenişehir'de yapılan evler cazibe merkezi olarak mahallelerden taşınmaları başlatmış ve cemaatin küçülmesi, Yahudi mahallesini

terk edilmiş 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasıyla başlayan göçlerden sonra hızlanmış. 1950'li yıllarda Sağlık Bakanlığı'nın karşı tarafında apartmanların inşası üzerine Sağlık ve Toros sokaklarına bitişik olan Sezenler Caddesi'ne de mahalleden gelenler yerleşmeye başlamışlar. Aslen İstanbullu olup Yahudi Mahallesi'nde yaşayan müteahhit Albert Almozlinoz, o yıllarda Sezenler Caddesi'nde apartmanlar yapıp satarmış. O kadar ki her apartmanda yaşayan ikiden fazla Yahudi ailesiyle bir Yahudi mahallesine dönüşmüş burası. 1960'lar da pek çok aile, Kavaklıdere'ye doğru kayar ve kümeleşme kalmaz. Bazıları İncesu'ya, Cebeci'ye taşınır ve mahallede pek az oturan kalır. 1980'lere doğru varlıklı olanlar, İstanbul'da iş kurmaya ve yerleşmeye başlarlar. İş olanakları açısından İstanbul daha cazip gelir gençlere. 2000'li yıllarda Ankara'da 10-15 Yahudi aile ya var ya yoktur.

Kentsel mirasın bir parçası olan bu tarihî mahalle; zaman içinde koruma bilinci yoksunluğuna, karar ve uygulamalara bağlı olarak bozulup köhneleşmiş, dolayısıyla sosyal ve kültürel değişikliklere maruz kalmıştır. Mahallenin, kent kültürünün bir rengi olarak ilgiye, bakıma, yenilenmeye ihtiyacı var elbette. Ancak bu yenilemenin; sahte ve sırtık bir restorasyona, kalitesiz rantsal dönüşüme maruz kalmadan gerçekleşmesi gerekir. Her ne kadar yapılar harap ve bitap durumda olsa da buranın halen bir gerçekliği var. Sahteleştirmeden yapılacak bir koruma/yenileme projesiyle burası izbe halinden kurtarılabilir ve geleceğe, şehrin bir kültür mirası olarak sunulabilir. Estetik ve kent kültürü merkezli projelerin hayata geçirilmesi dileğiyle diyelim.

REFERANSLAR

- Dr. Siren Bora, *Anadolu Yahudileri*, Gözlem Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012.
- Beki L. Bahar, *Efsaneden Tarihe Ankara Yahudileri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- Nurşen Gök, "19. Yüzyıl Ortalarında Ankara Yahudilerinin Sosyal-İktisadi Durumu" *OTAM*, Sayı 26, Güz 2009, s. 117-139.

DİZİN

- I. Nicholas, 273.
 II. Abdülhamit, 122.
 II. Aleksandr, 274.
 II. Teodosius, 103.
 III. Ahmet, 76.
 III. Aleksandr, 274.
 III. Selim, 117.
 6-7 Eylül Olayları, 108, 114, 120, 156, 314.
 19 Mayıs İlkokulu, 39, 172.
 27 Mayıs İhtilâli, 173, 177, 297.
 55. İlkokul, 153.
 500. Yıl Vakfı, 118.
 500. Yıl Vakfı Türkiye Musevileri Müzesi, 115.
 1306 Sokak, 295, 296, 299, 300, 312-314.
- A**
 ABD / Amerika, 42, 56, 140, 143, 210, 253, 257, 259, 292, 320.
 Abide-i Hürriyet Caddesi, 77, 78.
 Abudara Sinagogu, 107.
 Acar, Sırrı, 140.
 Ada Han, 66.
 Adalar, 30, 31, 51, 68, 73, 183, 218, 245.
 Adalet Fabrikası, 158.
 Adamo, 59, 178.
 Adana, 222, 223.
 AFM Sineması (Teşvikiye), 80, 216.
 Afrika (-lılar), 84.
 Agora, 269, 302, 313.
 Augustus Tapınağı, 318.
 Ağa Lokantası, 241.
 Ahıska (-lı), 88.
 Ahrida Sinagogu, 154.
 Akatlar, 117, 224.
 Akbank, 242, 243.
 Akbukrek, Marko Ovadya, 322.
 Akbukrek, Viktor, 320, 322.
 Akdeniz Üniversitesi, 316.
 Akhisar, 272.
 Alaaddin'in Dükkânı, 216.
 Ali'nin Gazinosu, 82.

- Alliance Israélite Universelle / Lisesi, 67, 112, 127.
- Alman (-lar), 75, 116, 147, 153, 161, 274, 301, 307.
- Alman Lisesi, 75.
- Almanya, 92, 118, 147, 156, 161, 242, 273.
- Almozlinoz, Albert, 325.
- Alsancak, 252, 254, 288, 304, 313.
- Altıncı Daire, 42.
- Altındağ Musevi Mezarlığı, 314.
- Amerika (bkz. ABD)
- Amerikan Hastanesi, 209.
- Amikal, 192, 195.
- Amiral Bristol, 77.
- Amram, Jak, 30.
- Anadolu, 15, 75, 83, 103, 118, 121, 214, 237, 241, 264, 267, 272, 276, 284, 315, 317, 320, 326.
- Anadolu Demiryolu, 122.
- Anadolu Kulübü, 56, 224, 229, 230.
- Anafartalar Caddesi, 268, 272, 295, 296, 313.
- Anayasa Mahkemesi, 77.
- Andon Pastanesi, 63.
- Ankara, 15, 91, 221, 223-225, 229, 233-236, 243-245, 272, 286, 317-320, 322- 325.
- Ankara Üniversitesi, 316.
- Apollon, 106.
- Apollon Apartmanı, 125-127, 130, 133, 135, 137, 140, 141, 143, 144.
- Apollon Sinagogu, 23, 24, 31, 64-66.
- Ar Apartmanı, 209, 210, 218.
- Arapça, 111, 298.
- Arı Eczanesi, 81.
- Arkadaşlık Yurdu, 89, 195.
- Arnavut, 165, 323.
- Aroyo, Albert, 71.
- Arsoy, Göksel, 177.
- Aryan, Marc, 178.
- As Sineması (Harbiye), 80, 196, 197.
- Asaf Gazinosu, 71.
- Asansör, 252, 255, 259, 285, 303, 304.
- Asher, Yosef, 253.
- Askerî Müze, 215.
- Asmalımescit, 16.
- Asseo, David, 65, 225, 227.
- Aşer's Pub, 31.
- Âşıklar Yolu, 71.
- Aşkale, 152, 255, 300, 301.
- Aşkenaz, 109, 115, 116, 255.
- Aşkenazi, David, 114.
- Ataköy, 180.
- Atatürk (bkz. Mustafa Kemal Atatürk)
- Atatürk Kültür Merkezi, 199, 286.
- Atatürk Lisesi, 306, 308.
- Atatürk Müzesi, 86.
- Austro Türk Tütün Firması, 132.
- Avanak Avni, 162.
- Avram El Balıkçı, 23.
- Avram Levi ve Mahdumları, 130.
- Avrupa, 56, 115, 116, 120, 151, 152, 253, 268, 272, 273, 275, 276, 323.
- Avukat Caddesi, 87.

Avusturya-Macaristan, 116.
 Avusturyalı Aşkenazlar Sinagogu, 116.
 Aya Athanasios Kilisesi, 82.
 Aya Dimitri Kilisesi, 82, 87.
 Aya Dimitri Köyü, 76.
 Aya Tanaş Rum Ortodoks Kilisesi, 87.
 Ayazağa, 212.
 Aydın, 254, 272, 277, 282, 283, 296, 297, 302, 311.
 Ayvansaray, 109, 113, 114, 167.
 Azerbaycan (-lı), 165.

B

Bab Kafeterya, 178.
 Bademlik, 150, 164.
 Bağdat Caddesi, 180, 182, 183.
 Bağlarbaşı, 118.
 Bahar, Beki L., 322, 326.
 Bahçekapı, 104-106, 112.
 Bahri Baba Gazinosu, 284.
 Bahribaba Mezarlığı, 314.
 Bakırcılar, 103.
 Bakkal Mitrani, 29.
 Balat, 21, 26, 75, 104, 107-115, 120, 124, 145, 147-150, 152, 153, 155-159, 161-165, 167, 168, 237.
 Balat Karakolu, 146, 154.
 Balıkçı Avram, 29, 63.
 Balıkpazarı, 104, 178.
 Balkan (-lar), 111, 123, 272, 286, 293, 297.

Bankalar Caddesi, 27, 37, 40, 42, 66, 167.
 Barcelona, 298.
 Bardavit, Albert, 64.
 Barınyurt, 64, 66.
 Barış Manço, 183.
 Bartelemeo Giustiniani İtalyan Okulu, 78.
 Baruthane Caddesi, 85.
 Bashan, 280.
 Bashan, E., 280.
 Basmane Garı, 268.
 Başdurak, 268, 283.
 Batılılaşıma, 211.
 Bayrampaşa, 166.
 Behar, Nesim, 24, 65, 240.
 Ben Gurion, David, 196.
 Benbanaste, Marko, 122.
 Benbanaste, Nesim, 113, 118.
 Benbanaste, Samuel İzak, 122.
 Bene Berit Lisesi, 27.
 Bentler, 43, 174.
 Bergama, 272, 283.
 Beşiktaş, 216.
 Bet İsrail Sinagogu, 251, 258, 259.
 Betar, 196.
 Beth Nisim Sinagogu, 119.
 Beth Yaakov Sinagogu, 119.
 Beyazıt Devlet Kütüphanesi, 39.
 Beykoz, 114, 235.
 Beyoğlu, 25, 42, 77, 78, 85, 134, 135, 168, 178, 238, 241, 246, 247.
 Beyoğlu Özel Musevi Lisesi, 27, 31, 76, 115, 200, 239, 241, 247.

Bezazyan Mektebi, 78.
 Bilifante / Belifante, 31, 64.
 Biret, İdil, 38.
 Birinci Dünya Savaşı, 75, 118, 253, 301.
 Bitola, 40.
 Bitpazarı, 29, 32.
 Bizans, 82, 103, 104, 106, 109, 117, 163, 264.
 Boari, Francesco, 78.
 Bogart, Humphrey, 161.
 Boğaz / Boğaziçi, 16, 75, 116, 174, 216, 225, 235.
 Boğaziçi Üniversitesi, 143, 225, 227, 248.
 Bomonti Bira Fabrikası, 90.
 Bomonti Kardeşler, 90.
 Bomonti, 29, 75, 77, 78, 88, 91.
 Bonmarşe, 240.
 Bora, Yaakov, 31.
 Bornova Musevi Mezarlığı, 314.
 Bostancı, 42, 180, 181, 245.
 Bölgesel Amatör Lig, 90.
 Budak Sineması, 183.
 Bulgaristan, 29, 111.
 Burgazada, 16, 75, 211.
 Burger King, 216, 217.
 Bursa, 122, 276.
 Büyük Efes Oteli, 304.
 Büyük Hendek Caddesi, 21, 27, 63, 64, 66, 67, 130, 133, 239.
 Büyük Saha, 31.
 Büyük Suadiye Oteli, 221, 222, 230.
 Büyükkada, 16, 46, 51, 53, 54, 56-58, 61, 75, 180, 221, 224, 227, 228, 243.

C

Caddebostan Sinagogu, 221.
 Caddebostan, 46, 75, 120, 122, 171, 180-183.
 Camondo, Abraham, 107, 115.
 Castrio, 111.
 Cebeci, 325.
 Cemil Candaş Kültür Merkezi, 80.
 Cenevizli (-ler), 83, 84.
 Cengiz Topel Caddesi, 235.
 Cervantes, 298.
 Cezayir, 130.
 Cezayirliyan, Mıgırdiç, 114.
 CHP, 157.
 Cibali, 167.
 Cihangir, 178.
 City's Alışveriş Merkezi, 211.
 Columbia, 92.
 Cumhuriyet, 174.
 Cumhuriyet, 75, 77, 112, 113, 120, 121, 211, 269, 296, 314, 317, 324.
 Cumhuriyet Bayramı, 39
 Cumhuriyet İlkokulu, 305.

Ç

Çağlar, Behçet Kemal, 39.
 Çalapala, Nimet, 39.
 Çam Limanı, 73.
 Çanakkale, 152.
 Çavez Mahallesi, 270.
 Çeşme, 309, 313.
 Çetinkaya, Ali, 324.
 Çıftı Kapısı, 104.
 Çınardibi, 183.

Çırçır Suyu, 43.
 Çiçek Sineması, 158, 183.
 Çingene (-ler), 164, 268, 288.
 Çirigotis, 41.
 Çobanoğlu Sokak, 78.
 Çorakkapı, 272.
 Çorlu, 26.
 Çukurova Üniversitesi, 316.

D

D&R, 216.
 Dağ Hamamı, 119, 122.
 Dalida, 44.
 Danon, Leon, 255, 257, 258.
 Dario Moreno Sokağı, 285, 303.
 Davut Yıldızı, 119.
 Deleon, Jak, 149.
 Deniz Müzesi, 216.
 Denizciler Caddesi, 323.
 Dereboyu Bulgurcu Sokak, 117.
 Deregobyan, Aram, 86.
 Dilberler Mağazası, 178.
 Dink, Hrant, 86.
 Dizingof, 31.
 Doğan Apartmanı, 64.
 Doğruyol, 64, 66.
 Dormen, Haldun, 79.
 Doruk, Belgin, 177.
 Dostluk Yurdu Derneği, 76, 195, 226.

E

Edirne, 26, 67, 111, 120, 127, 128, 130, 280.
 Edirnekapı, 104.

Efe Sokak, 86, 89.
 Efrati Mahallesi, 270, 271.
Efsaneden Tarihe Ankara Yahudileri, 322, 326.
 Ege adaları, 82.
 Ege Üniversitesi, 303, 306, 310, 311, 316.
 Egemen, Ferih, 135.
 Eğrikapı, 104.
 Ekşi Sözlük, 21.
 El Kal de Apollon, 23, 24.
 Eliezer Parfümeri, 30.
 Eliyezer (Tuhafiyeci), 25.
 Elmacı Tiktak Salonu, 31.
 Elmadağ, 78.
 Elrom, Efraim, 207.
 Elyaban, Hakan, 30.
 Emek Sineması, 85, 178.
 EMI, 92.
 Eminönü, 104, 167.
 Enderun Mektebi, 118.
 Engizisyon, 317.
 Erenköy, 135, 137, 140.
 Ergenekon Caddesi, 77, 80, 84, 92.
 Erman, Verda, 38.
 Ermeni (-ler), 56, 69, 76, 78, 83-85, 87, 88, 104, 107, 109, 117, 118, 146, 149, 150, 156, 161, 165, 239, 240, 244, 246, 268, 323.
 Ermenice, 150, 239, 240.
 Esentepe, 16.
 ESHOT Savaş Atölyesi, 285, 286.
 Eskenazi, Luna, 70, 72.
 Eskicioğlu Camisi, 321.
 Ester Orucu, 227.
 Eşrefpaşa, 268, 283.

Ethem Efendi Caddesi, 136.
 Etiler, 117, 221, 225, 226, 235, 243,
 245.
 Etz Hayim Sinagogu, 118.
 Eurovision, 83.
 Evliya Çelebi, 106, 268.

F
 Faik Paşa, 283.
 Fatih, 75.
 Fatih Sultan Mehmet, 110, 112.
 Fener, 109, 110, 124, 150, 153, 156,
 165, 167.
 Fener Rum Erkek Lisesi, 163.
 Fenerbahçe, 32, 214, 240.
 Ferrera, İsak, 107.
 Feriköy, 16, 75, 76, 78, 79, 85, 87,
 92.
 Feriköy Duatepe İdman Yurdu, 90.
 Feriköy Gençlik Kulübü, 90.
 Feriköy İclaliye, 89.
 Feriköy İdman Yurdu, 89.
 Feriköy Mezarlığı, 90.
 Feriköy Rum İlkokulu, 77.
 Feriköy Spor Kulübü, 80, 89, 90.
 Ferry, Pierre, 76.
 Fınn Sokak, 84, 137.
 Filistin, 28, 262, 276.
 Fitaş Sineması, 178.
 Florya, 180.
 Franko, Lazarro, 28, 240.
 Fransa, 130, 253, 280.
 Fransız Hastanesi, 139.
 Fransız, 41, 76, 78, 113, 134, 143,
 175, 217, 239, 247, 255, 304,
 323.

Fransızca, 23, 31, 54, 67, 111, 112,
 130, 132, 134, 137, 149, 174,
 175, 239, 247, 298, 305, 306.
 Frej Han, 63, 65-67.

G

Gable, Clark, 69.
 Galante, Avram, 119, 121.
 Galata, 21, 30, 32, 33, 37, 39, 42,
 65, 75, 76, 82, 83, 103, 105,
 108, 110, 112, 115, 117, 120,
 123, 129, 130, 141, 237, 244,
 246.
 Galata Köprüsü, 104.
 Galata Kulesi, 22, 63, 67, 116, 234,
 238, 239, 245, 248.
 Galatasaray, 28, 168.
 Galland, Antoine, 279.
 Gayrettepe, 16, 75, 122.
 Gazi Orman Çiftliği, 91.
 Gazi Osman Paşa Ortaokulu, 117.
 Gazi Sineması (Osmanbey), 80,
 197, 198, 201.
 Gencer, İlham, 179.
 Gerez, Habib Jozef, 117, 118.
 Girit, 262, 272.
 Glasgow, 38.
 Golf Bilardo Salonu, 89, 196.
 Göktürk, 16, 17.
 Göreme Muhallebicisi, 81.
 Göztepe, 75, 120, 181, 252, 254,
 269, 283, 304.
 Grosman, Moşe, 112.
 Gül Apartmanı, 38.
 Gülen, Nejat, 68.

Güllüoğlu Baklavacısı, 214.
 Güneypark, 30.
 Günşiray, Murat, 172.
 Günşiray, Orhan, 172.
 Gürcü (-ler), 76, 88, 153, 276.
 Gürçeşme Musevi Mezarlığı, 314.
 Gürses, Hulusi, 38.
 Güzelyalı, 252.
 Güzelyurt, 270, 271.

H
 Hacendi Yahudi Mahallesi, 320.
 Hacı Bayram Camisi, 318.
 Hacı Emin Sokak, 209, 210.
 Hacivat, 175.
 Hahambaşı Mahallesi, 270, 271.
 Hahambaşılık, 81, 108, 113, 115, 117, 321.
 Hak Pasajı, 211.
 Halâskârgazi Caddesi, 43, 77, 86.
 Halıcioğlu, 106, 150, 167.
 Haliç, 25, 66, 106, 107, 109, 112-114, 123, 133, 163, 165, 167.
 Haliç Üniversitesi, 27.
 Hamursuz, 35, 81, 239, 303.
 Hanımefendi Sokak, 171.
 Hapoel, 13, 196.
 Haraççı Kardeşler Firması, 132.
 Harem, 180.
 Harışıraşvili, Petre, 88.
 Hasköy Mezarlığı, 108.
 Hasköy, 21, 25, 26, 31, 104-107, 109-112, 114, 115, 120, 165, 167, 168.
 Hatice Turhan Sultan, 105.

Havra Sokağı, 269, 302.
 Havuzlu Bahçe Sokak, 77.
Hayat, 233.
 Haydarpaşa, 119-123, 135.
 Hayko Bağdat, 83, 84.
 Hazan, Aaron de Yosef, 253.
 Hazan, Gisele, 253.
 Hebrew Union College (HUC), 257.
 Hemdat İsrail Sinagogu, 119.
 Hevra Sinagogu, 302.
Heybeliada Öyküleri 68.
 Heybeliada, 63, 69, 70, 72, 73, 75, 180.
 Hırستیyan (-lar/-lık), 103, 165, 229, 239, 254, 274.
 Hırستیyan Sosyalist Partisi, 274.
 Hintliyan (Nor Trtz) İlk Mektebi, 78.
 Hisar Camisi, 268.
Hizmet, 281.
 Holliday, Johnny, 178.
 Hugo, Victor, 41.
 Hurşidiye Mahallesi, 271, 272.
 Hz. Davut, 109.
 Hz. İsa, 103.
 Hz. Süleyman, 296.

I-İ
 Irak (-lılar), 84.
 Irmak, Hüseyin, 82, 83.
 İberik Yarımadası, 317.
 İbranice, 23, 37, 45, 65, 67, 149, 227, 234, 241, 253, 258, 264, 269, 273, 296, 298, 308, 311, 313, 314.

- İcadiye, 118.
- İdealtepe, 182.
- İdil Pasajı, 88.
- İdil Sineması, 79, 198.
- İhsan Sabri Çağlayangil, 324.
- İkiçeşmelik Caddesi, 268.
- İkinci Balkan Harbi, 297.
- İkinci Dünya Savaşı, 52, 98, 132, 150, 154, 255, 286, 301.
- İmparator Konstantin, 103.
- İncesu, 325.
- İnci Pastanesi, 85, 135, 137, 168.
- İnci Sineması, 80, 177.
- İnebolu, 114.
- İngiliz, 77, 132, 134, 137, 256.
- İngiliz Erkek Lisesi, 77.
- İngilizce, 134, 138, 179, 226, 227, 241, 256, 313.
- İngiltere, 210.
- İnönü, İsmet, 90.
- İran (-lı), 165.
- İspanya, 111, 155, 262, 298, 317.
- İspanyolca, 54, 149, 240, 264.
- İspiro Bahçesi, 175.
- İsrail, 15, 24, 25, 31, 89, 108, 114, 115, 120, 122, 154, 159, 161, 162, 168, 179, 215, 226, 227, 234, 254, 259, 285, 288, 299, 301, 304, 305, 308, 310-312, 314, 320, 325.
- İsrail Hava Kuvvetleri, 157.
- İsrail Tarım Araştırma Örgütü, 316.
- İstanbul, 15-17, 25, 26, 29, 42, 51-53, 56, 68, 73-76, 78, 82, 86, 88, 91, 92, 103, 105, 109-113, 115-117, 120, 129, 130, 137, 142, 148, 154, 178, 180, 181, 185, 187, 196, 199, 207, 210, 213, 218, 219, 221-227, 229, 233-235, 243, 245, 246, 248, 258, 272, 276, 280, 310, 320, 325.
- İstanbul Ansiklopedisi*, 113, 124.
- İstanbul Basketbol Ligi, 108.
- İstanbul Hatıralar ve Şehir*, 210.
- İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, 77.
- İstanbul Süper Amatör Ligi, 90.
- İstanbul Ticaret Üniversitesi, 104.
- İstanbul Üniversitesi, 107.
- İstasyon Caddesi, 136.
- İstikamet Han, 37.
- İstiklal Caddesi, 28, 42, 85, 213.
- İstiklal Marşı, 139.
- İstip, 163.
- İstirati Sabuncakıs, 81.
- İsviçre (-li) 90, 128.
- İtalyan, 43, 116, 272, 304, 323.
- İtalyan Koleji, 77.
- İtalyan Sinagogu, 29.
- İtalyanca, 111, 149.
- İtfaiye Meydanı, 27.
- İzmir, 15, 76, 90, 111, 251-254, 256-260, 261-264, 266-273, 275, 276, 278-285, 297, 301-306, 308, 312-315.
- İzmir Karataş Lisesi, 285.
- İzmir Türk Kültür Derneği, 310.
- İzmit, 122.
- İzzettin Bey Sokak, 78.

J

- Jabotinsky, 308.
 Japonya, 138.
 Jewish Agency, 312.

K

- Kabataş, 180.
 Kabataş Erkek Lisesi, 117.
 Kadıköy, 75, 172, 183.
 Kadifekale, 268, 302, 313.
 Kâğıthane, 166.
 Kahveci Ahmet, 32.
 Kalaycibahçe, 25.
 Kambur'un Kahvesi, 152.
 Kamondo Han, 64.
 Kan, Suna, 38.
 Kanuni Sultan Süleyman, 117.
 Kapalıçarşı, 235.
 Kapsali, Moşe, 111.
 Kara Harp Okulu, 89.
 Karaca, Cem, 183.
 Karadeniz (-li), 114.
 Karagöz, 175.
 Karaköy, 110, 115, 135, 167, 213, 214.
 Karamanlı, 159.
 Karantina, 252, 269, 276, 283.
 Karataş, 251-253, 269, 282-286, 288, 289, 291, 292, 303, 304.
 Karay Yahudileri, 109, 122.
 Karmona, Elia, 117.
 Karşıyaka, 258, 269, 304, 305, 313, 314.
 Kartal, 182.
 Kasaba, 254, 262.

- Kaşap Bıçaço, 29.
 Kasap Moiz Romi, 202.
 Kasap Nisim, 63.
 Kasımpaşa Hamamı, 27.
 Kasımpaşa, 64, 82, 85, 104, 167, 168.
 Kastamonu, 114, 267.
 Kasturya Sinagogu, 111.
 Kaşer Restoran, 89.
 Katalanca, 298.
 Katipzade Ahmed Reşit Efendi
 Katolik (-ler), 76, 88, 104, 255, 256.
 Katolik Haçlılar, 104.
 Kavaflar, 315.
 Kavak Karantina İstasyonu, 276.
 Kavaklıdere, 325.
 Kazlıçeşme, 106.
 Keçeciler, 282, 295, 296, 302, 304.
 Keçecipiri Mahallesi, 110.
 Kelebek Korse, 85.
 Kemerburgaz, 16, 17.
 Kent Sineması (Şişli), 80, 197, 198, 201, 203.
 Keremitya, 106.
 Kervan Sineması, 80, 177, 197.
 Kılıç Ali, 132.
 Kılıç, Altemur, 132.
 Kılıç, Gündüz, 132.
 Kınalıada, 75.
 Kırım, 109, 273.
 Kırklareli, 26.
 Kırtasiyeciler Hahamı, 32.
 Kızılderili, 145.
 Kızıltoprak, 183.
 Kibar Berber, 214.
 Kilyos, 60, 121.

- Kipur, 86, 163, 253, 258, 322.
 Koca Mansur Sokak, 171.
 Koç Üniversitesi Hemşirelik Yük-
 sekokulu, 77.
 Koço, 174.
 Koçu, Reşat Ekrem, 105, 112-114,
 124, 163.
 Kohen, Aaron, 116, 123.
 Kohen, Avram, 319.
 Kohen, Albert, 107.
 Kohen, İzak, 70, 72.
 Kohen, Sara, 72.
 Kohen, Shmuel, 258.
 Kolonyacı Jak, 25.
 Konak, 252, 284, 304.
 Konak Sineması (Harbiye), 80,
 178, 197.
 Konstantinopolis, 103.
 Kore, 139, 140.
 Kore Savaşı, 138.
 Korfu, 272.
 Kortejo, 261-267, 269, 275, 277,
 279, 281-289.
 Köprübaşı, 158.
 Körfez Savaşı, 84.
 Kral Yolu, 264.
 Kristal Büfe, 81.
 Kudüs, 120, 314.
 Kuledibi, 21, 23, 24, 26-29, 31, 32,
 63, 64, 77, 108, 125, 141, 143,
 234, 237, 238, 242-246.
 Kuriel, Hayim, 255, 257.
 Kurtuluş, 16, 75, 76, 82-84, 177,
 271.
 Kurtuluş Pastanesi, 81.
 Kurtuluş Rum Cemaati Vakfı, 87.
 Kurtuluş Safa Meydanı, 78.
 Kurtuluş Savaşı, 89, 283.
 Kurtuluş Sondurak, 30, 80-83, 87.
 Kurtuluş Spor Kulübü, 90.
 Kuruçeşme, 117.
 Kuşadası, 297.
 Kuzguncuk Mezarlığı, 119.
 Kuzguncuk, 75, 110, 118, 120-122.
 Küçük Hendek Sokağı, 32.
 Küçükesat Caddesi, 244.
 Kürekli Fırın, 80, 81.
 Kürt (-ler), 84, 299, 323.
 Kyriakidis, 65.
- L**
La Boz de Türkiye, 107.
La Buena Esperansa, 253.
 La Kula, 21, 28.
 Ladino, 111, 117, 149, 174, 175,
 225, 247, 257-260, 269, 298-
 300, 302, 307.
 Lakerdacı Sokak, 32.
 Lala Şahin Sokağı, 75.
 Lale Devri, 106.
 Laleli, 105.
 Langa, 106.
 Laz (-lar), 113.
 Leon Berk, 25.
 Levanten (-ler), 115, 253, 254, 256,
 268.
 Levent, 168, 226.
 Levi, Aşer, 31.
 Levi, Avram, 130.
 Librairie de Pera, 85.

Lion, 28, 240.
 Litvanya, 109.
 Loboeno Pastanesi, 27, 63.
 Lozan Antlaşması, 78.
 Luna Eskenazi, 67, 70.

M

Macar, 39, 66.
 Maçka, 16, 215.
 Maçorro, İzak, 32.
 Madam Despina, 156.
 Madam Despina'nın Yeri, 80.
 Madam Molho, 23.
 Mahazike Tora, 13, 23, 24, 31, 65,
 89, 168, 191, 194, 203, 204,
 208, 240.
 Magen, David, 211.
 Makaracı Liyezer, 29.
 Makbule Hanım, 255, 324.
 Makedonya, 111, 154, 163.
 Makabi Kulübü, 108.
 Manap, Asım, 47.
 Manastır, 40.
 Manav Moiz, 30.
 Manav Saporta, 25.
 Mandil, Jak, 122.
 Mandra Tavernası, 80.
 Manisa, 262, 272, 283, 296, 297,
 305.
 Marcus, David, 116.
 Markiz Pastanesi, 135, 242.
 Marmara Kliniği, 43.
 Marmara Yelken Kulübü, 136, 182.
 Marmaralı, Samuel Abrayava, 113.
 Maslak, 213.

Matan Baseter, 245.
 Mayer, 28, 240.
 Mayor Sinagogu, 107.
 Mayruk, Yıldırım, 30.
 McDonald's, 216, 217.
 Mecidiyeköy, 16, 120.
 Mehmet'in Kahvesi, 136, 182.
 Mehtap Sineması, 154.
 Mekteb-i Sultani, 108.
 Mekteb-i Tıbbiye, 108.
 Mektep Sokak, 32, 63.
 Mektupçu, 251, 252.
 Melodi Kervanı, 133, 137.
 Menderes Ovası, 297.
 Menemen, 283.
 Merkez Apartmanı, 66.
 Meserret, 283.
 Mesih Hareketi, 272.
 Meyhaneci Aşer Levi, 31.
 Mezarlıkbaşı, 269, 272, 302, 304,
 308, 313.
 Mezeci Yomtov, 31, 64.
 Mısır Çarşısı, 202, 235.
 Mısır, 14, 109, 239, 253, 262.
 Migros, 175, 181.
 Milas, 254, 283.
 Milli Mücadele, 89.
 Milli Piyango, 28, 148, 161.
 Milli Sinema, 158, 159.
 Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üni-
 versitesi, 77.
 Mimoza Yokuşu, 47.
 Mithatpaşa Caddesi, 251, 252, 254,
 284, 286, 287.
 Mitrani, Viki, 318.

- Mobilyacı Mordo, 32.
 Moda, 174.
 Moiz Bakkal, 29.
 Monaji Mahallesi, 295, 300.
 Mora, 270.
 Mordo Zerzevatçı, 29.
 Mossad, 314.
 Motta Dondurmacısı, 181.
 Musevi 1. Karma İlkokulu, 22, 23, 64.
 Musevi 2. Karma İlkokulu, 64.
 Mustafa Kemal Atatürk, 39, 86, 90, 91, 293, 297, 304, 324.
 Musul, 152.
 Mutlu Pastanesi, 24.
 Müslüman (-lar), 69, 120, 171, 229, 239, 240, 244, 246, 254-256, 266, 268, 272, 273, 279, 283, 284, 286, 323.
- N**
 Nakiye Elgün Sokak, 89.
 Namer, Jak, 68.
 Naon, Avram, 107.
 Nar Pastanesi, 47.
 Nasi, Dona Gracia, 117.
 Nasi, Yosef, 117.
Nat Pinkerton, 150.
 Natan, Semi, 70.
 Natan, Zeld, 67, 70.
 Nazar Pastanesi, 85.
 Nazi (-ler), 118, 301.
 Nazilli, 254, 272, 310.
 Nesim El Kasap, 25.
- Neve Şalom Kültür Merkezi, 64, 134.
 Neve Şalom Sinagogu, 21, 23, 25, 30, 63, 64, 66, 115, 190, 235, 245.
 Neve Şalom Vakfı, 86.
 Nevval Salih İşgören Sanat Merkezi, 286.
 New York, 219, 291, 292.
 Nigogosyan Mektebi, 78.
 Nijerya, 84.
 Nişantaşı, 16, 40, 44, 75, 76, 78, 86, 171, 178, 211, 214, 216, 218, 221, 240.
 Nişantaşı Anadolu Lisesi, 77, 209, 212, 225.
 Nişantaşı Özel Işık Lisesi, 210.
 Nişantaşı Üniversitesi, 77.
 Notre Dame de La Paix Fransız Okulu, 78.
 Notre Dame de Sion Fransız Lisesi, 78.
 Nova Baran Sineması (Şişli), 80.
- O**
 Ohio, 257.
 Ohri, 111.
 On Emir, 86.
 On İki Apostol Rum Ortodoks Kilisesi, 87.
 Onnik Cezarlıyan, 86.
 Or-Ahayim Hastanesi, 25, 113.
 Orfelinato, 118.
 Orfeon Record, 92.
 Ortadoğu, 272.

Ortaköy, 110, 116, 118, 123, 236.
 Ortaköy İlkokulu, 117.
 Ortaköy Sinagogu, 226, 227, 235.
 Ortodoks (-lar), 88, 123, 274.
 ORYOM, 245.
 Osmanbey, 16, 75, 77, 79, 80, 88, 89, 141, 210, 215.
 Osmanlı (-lar/Devleti), 87, 88, 104-106, 108, 109, 111-113, 115-118, 253, 262, 266-269, 271-273, 276, 279, 280, 296, 297, 317, 318, 323.

Ö
 Öksüzce Mahallesi, 320.
 Öktem, Hulusi, 38.
 Özel Bilgi Koleji, 88.
 Özel Bomonti Ermeni Katolik İlk ve Ortaokulu, 78.
 Özel Feriköy Ermeni Ana, İlk ve Ortaokulu, 78.
 Özel Karagözyan Ermeni İlkokulu, 78.
 Özel Kurtuluş Rum İlkokulu, 78.
 Özel Pangaltı Ermeni İlkokulu ve Lisesi, 78.
 Özsarfati, Jak, 211.

P
 Pagos Dağı, 268.
 Palanga Caddesi, 118.
 Pale, 273, 274, 292.
 Pamuk, Orhan, 210.
 Pando Kaymak, 85.
 Pangaltı, 75, 77, 177.

Pangaltı Anarat Hıgutyun İlkokulu, 78.
 Pangaltı İşkembecisi, 80.
 Papa Roncalli Sokak, 78.
 Pardo, Eliya (Tuhafiyeci), 29, 63.
 Pardo, Jak, 86.
 Paris, 66, 107, 278, 280, 291, 323.
 Park Otel, 128.
 Parmakkapı, 134, 135.
 Parmaksız Mehmet, 136.
 Paskalya, 81, 83, 150.
 Pekkan, Ajda, 179, 182.
 Pelit Turşucusu, 81.
 Pendik, 183.
 Peppino di Capri, 59.
 Pera, 28, 42, 115.
 Perendeoğlu, 113.
 Perihan Sokak, 142, 171.
 Pers (-ler), 264.
 Perşembepazarı, 214.
 Pesah, 26, 27, 30, 32, 81, 122, 150, 239, 257, 258.
 Peynirci Vitali, 31.
 Ping Ping Dayı, 31.
 Piri Paşa Mahallesi, 106.
 Pişkin, Halide, 150.
 Polatlı Topçu Yedek Subay Okulu, 137.
 Polonezköy, 174.
 Polonya, 273, 274, 279.
 Portekiz, 262, 317.
 Portekizce, 298.
 Presley, Elvis, 59, 178.
 Prost, Henri, 113.
 Purim, 26, 27, 30, 67, 227, 239, 258.

R

- Ravzai Terakki, 323.
 Rebul Eczanesi, 85.
 Rejans, 39.
 Richard, Cliff, 59, 178.
 Robert Kolej, 143, 179.
 Robinson Crusoe, 85.
 Rodos, 262, 272.
 Romanya, 273, 276, 279, 292.
 Roş Aşana, 86.
 Rotschild, 107.
 Rum (-lar), 52, 54, 63, 69, 72, 73, 82-84, 87, 90, 104, 123, 149, 150, 156, 159, 160, 162, 163, 165, 167, 227, 228, 238-240, 242, 244, 246, 268, 304.
 Rumca, 149, 157, 239, 240.
 Rumeli Caddesi, 89.
 Rusya, 273-276, 278, 279, 281, 292.

S

- Sabetay Tsevi, 270, 272.
 Sabuncakis Çiçekçilik, 81.
 Sadık Şendil (Sokağı), 77, 92.
 Sadıkbey, 252.
 Sadrazam Halil Rifat Paşa Konağı, 210.
 Safiye Sultan, 105.
 Sağdıç Apartmanı, 141, 142.
 Sağdıç Sokak, 141.
 Saint Benoit Fransız Lisesi, 239, 247.
 Saint Esprit Fransız Okulu, 78.
 Saint Joseph Fransız Ortaokulu, 305.

- Saint Michel Fransız Lisesi, 77, 210.
 Sainte Pulchérie Fransız Kız Ortaokulu, 134.
 Sakız Adası, 82.
 Salesian rahibeleri, 78.
 Salhane, 251, 252.
 Samanpazarı, 322.
 Samanyolu Sokak, 38, 41.
 Samatya, 21, 106.
 Samsun, 122.
 Saray Muhallebicisi, 216, 219.
 Saray Sineması, 85.
 Sarı Madam Çay Bahçesi, 27, 32, 64, 240.
 Sarıyer, 16, 216.
 Schneider Temple Kültür Merkezi, 116.
 Sefarad, 109, 116, 117.
 Selamiçeşme, 46.
 Selanik, 111, 127, 128, 262, 272, 276.
 Selda Alkor, 82.
 Selihot, 227, 238, 258.
 Serpil Pastanesi, 64.
 Sezenler Caddesi, 325.
Sherlock Holmes, 150.
 Shlomo Yafe, 307, 308.
 Sıracevizler, 80, 171, 177.
 Silahşör Caddesi, 77.
 Silivri, 26.
 Simha Tora, 30, 235.
 Sinemköy Balıkçısı, 81.
 Sinyora Sinagogu, 107, 302, 313.
 Sirkeci, 218.

Site Sineması (Osmanbey), 80,
179, 197, 198, 201, 286.

Sivastopol, 276.

Siyonizm, 301.

Solomonidi, Hristo, 281.

St. Jean Chrysostome-Jeanne d'Arc
Fransız Koleji, 78.

Suadiye, 46, 58, 75, 180, 181, 221-
224, 230, 245.

Sukot, 32, 253.

Sultan Abdülaziz, 121.

Sultan Reşad, 77.

Sultan Suyu, 43.

Surijon, Davit Bülent, 222.

Surijon, Ester, 239.

Surijon, Serap Sara, 222.

Suriye (-liler), 84, 262.

Surp Vartanants Ermeni Kilisesi,
87.

Süleyman Nazif Sokak, 78.

Süryani (-ler), 83, 84.

Sütlüce, 167.

Swilengrad, 29.

Ş

Şaar Aşamayim Sinagogu, 17.

Şadiye Sokak, 69, 70.

Şahadet Sokağı, 87.

Şahin Sokağı, 76, 81.

Şakayık Sokak, 212, 214.

Şalom, 24, 112, 117, 122.

Şehit Fethi Bey İlkokulu, 295.

Şelale Apartmanı, 209, 210, 216,
217.

Şengül Hamamı, 323, 324.

Şifne, 309, 313.

Şikago, 31.

Şimşir Sokak, 29.

Şir Aşırım, 24.

Şişhane, 21, 22, 26, 27, 29, 31, 63,
64, 76, 108, 153, 167, 168.

Şişli, 16, 27, 28, 31, 37, 38, 40, 42,
46, 47, 64, 75, 77, 78, 80, 88,
91, 108, 115, 116, 120, 141,
171, 179, 210, 221, 224, 226,
227, 245.

Şişli Belediyesi Kültür Merkezi
Haldun Dormen Sahnesi, 79.

Şişli Etfal Hastanesi, 39, 143.

Şişli Sinagogu, 86, 89, 225, 235.

Şişli Siyasal Bilimler Yüksekokulu,
77.

Şişli Terakki Lisesi, 210.

Ştatzer, Ferdi, 38.

T

Tadal (Fırını), 80, 81.

Tahta Minare, 166, 168.

Tahtakale, 88, 103, 104, 105, 235,
241.

Taksim, 16, 28, 30, 34, 85, 128,
177, 180.

Taksim Bahçesi, 134.

Talat Paşa İlkokulu, 77.

Talmud Tora, 89, 225, 227, 234,
295, 299, 300, 303, 305, 312.

Tamburi İsak Efendi, 117.

Tan Sineması (Pangaltı), 80, 197.

Tarabya, 174.

Tarihî Harbiye Fırını, 80.

Tarlabaşı, 25.
 Tatavla Erkek Okulu, 78.
 Tatavla Heraklis, 90.
 Tatavla, 82.
 TED Ankara Koleji, 225, 235.
 Tek Parti, 15.
 Tekel, 79, 91, 216.
 Tekirdağ, 26, 52.
 Tel Aviv, 31, 120.
 Telvi, Simon, 45.
 Tepebaşı, 27, 31.
 Terkos Pasajı, 85.
 Terziler Sinagogu, 116.
 Teşvikiye, 16, 80, 108, 115, 209-211, 216.
 Tevrat, 109, 168, 225, 234, 235, 258, 296, 301, 305, 314.
 The Gramophone Co., 92.
 Tilkilik, 269, 304.
 Tire, 254, 262, 272, 283.
 Tiryaki, 112.
 Tokat, 224.
 Tokatlı, Eli Mizrahi, 241.
 Tokatlı, Robert, 221, 239.
 Toledo, Jinet Halyo, 215.
 Tophane, 130.
 Tozkoparan, 242.
 Trakya, 15, 26, 120.
 Trumpeldor, Josef, 308.
 Tsafet, 273.
 Tuana Meze Evi, 81.
 Tunalı Hilmi, 324.
 Turgutlu, 262, 283.
 Tuşba (Fırını), 80, 81.
 TÜBİTAK, 316.

Tünel, 23, 27, 28, 42, 108, 135, 213, 240, 241.
 Türk Hava Yolları, 27, 28.
 Türkçe, 46, 54, 111, 149, 157, 174, 225, 253, 256, 272, 298, 300, 306, 315.
 Türkiyeliler Birliği, 259.

U

Uğurata, Gülay, 38.
 Ulubatlı Hasan İlkokulu, 153.
 Uludağ Üniversitesi, 316.
 Ulus, 16, 77, 108, 109, 115, 117.
 Ulus Mezarlığı, 121.
 Urgancıoğlu Apartmanı, 269, 278, 285-289.
 Urla, 272.
 Uzdil (Doktor), 26, 66.
 Uzun, Yusuf, 89.

Ü

Üçgen Kitabevi, 216.
 Ün, Ekrem Zeki, 38.
 Ün, Nevin, 38.
 Ün, Verda, 38.
 Ünyon Fransez, 30.
 Üsküdar, 75, 119, 124, 180.

V-W

Valikonağı Caddesi, 178, 209-212, 216, 217.
 Varlık Vergisi, 108, 115, 120, 125, 126, 131, 152, 242, 255, 296, 300, 301, 314.
 Vartan, Sylvie, 59, 178.

"Vatandaş Türkçe Konuş", 112, 254.

Venizelos, 297.

Ventura, Mişon, 107.

Vodina Caddesi, 159, 161-163, 166.

von Braun, Wernher, 147.

Wendy's, 217:

Y

Yafo, 259, 285.

Yahudi Köprüsü, 114.

Yahudi Yokuşu, 64.

Yahudiler Hakkında Muvakkat Nizam, 274.

Yakacık, 183.

Yakup Sokak, 119.

Yanbol Sinagogu, 154.

Yankı, Semiha, 83.

Yasemin'in Gazinosu, 82.

Yaygın, Hasan, 303.

Yazıcı Sokak, 25, 64.

Yehova Şahitleri, 88.

Yeldeğirmeni, 119, 121.

Yemiş İskeleyi, 104, 112.

Yeni Atlas Sineması, 80, 177.

Yeni Cami, 106.

Yeni Damla Yuvası, 212.

Yeni Melek Sineması, 28, 241.

Yeniçeri (-ler), 106.

Yenişehir, 323, 324.

Yeşilköy Havaalanı, 138, 140.

Yıldırım Caddesi, 109.

Yıldırım Kırtasiye, 81.

Yıldırım Korse, 85.

Yıldırımspor Kulübü, 89, 130, 143.

Yıldız Parkı, 215.

Yidiş, 115, 273.

Yirmi Sınıf Askerlik / Yirmi Kur'a Askerlik, 151, 255.

Yolaç, Erkan, 182.

Yom Kipur, 227, 238.

Yozgat, 159.

Yugoslavya, 286.

Yunanca, 111, 297.

Yüceses Apartmanı, 43.

Yüceses, Hamiyet, 43.

Yüksekkaldırım, 25, 27, 28, 30, 116, 117, 239, 241.

Z

Zaza Tıraş Bıçakları, 88.

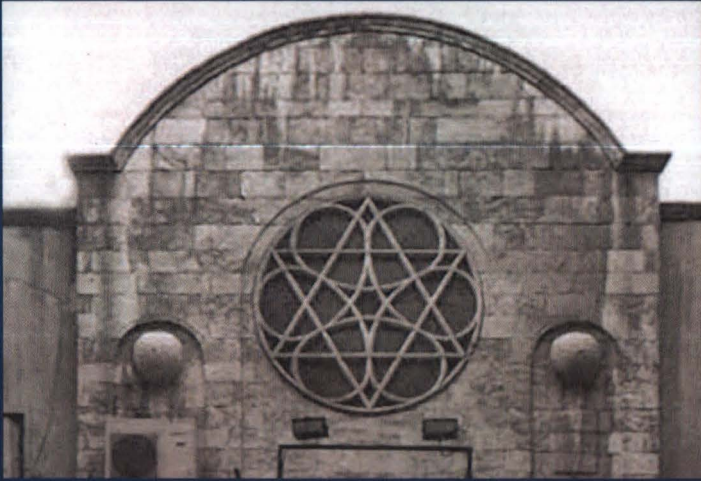
Zazadze, Paul, 88.

Zazadze, Simon, 88.

Zekeriyaköy, 16, 17.

Zülfaris Sinagogu, 115, 131.

Metropol İstanbul'da "mahalle" denilen mekân artık neredeyse yok oldu. Yeni "mahalleler" artık AVM'ler. İnsanlar orada buluşuyor, tanışıyor, yemek yiyor, eğleniyor. "Mahalle" hayatının gerçek olduğu yıllarda İstanbul, İzmir, Ankara ve Yahudilerin yoğun olarak yaşadıkları diğer şehirlerde birer "Yahudi Mahallesi" vardı. Bakkalının, kasabının, manavının Yahudi olduğu, sinagogunun bulunduğu, sakinlerinin büyük çoğunluğunun Yahudi olduğu mahalleler. Bu derlemede yer alan yazılar, artık yok olmuş olan bu hayat tarzını, anıların ve araştırmaların desteğiyle gözlerin önünde canlandırmakta.

LIB
RA

ISBN 978-605-2380-65-9

